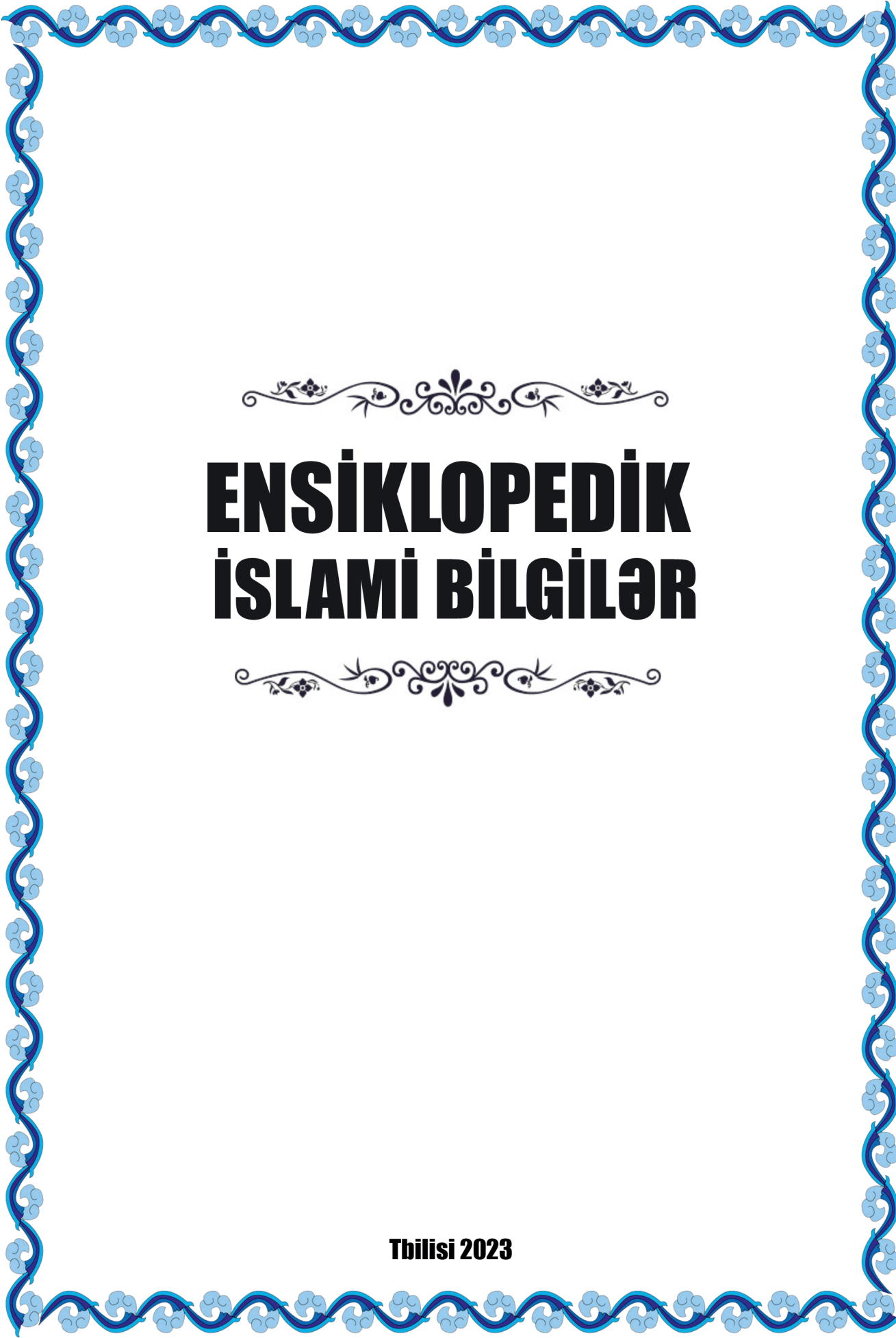

ENSİKLOPEDİK İSLAMİ BİLGİLƏR

Tbilisi 2023

“Ensiklopedik İslami bilgiler”

II ÇAP

Tərtib edənlər:

Hacı Ramin İgidov, Elnarə Cəfərli

Elmi məsləhətçilər:

Hacı Qurban Murquzov

Hacı Mahir Məmmədov

Hacı Elçin Əliyev

Hacı Kamran Məmmədov

Məşədi Vidadı Qurbanov

Redaktor:

Məşədi Emil Kələyev

Korrektor:

Hacı Elvin Bayramov

Dizayner:

Elmar Məmmədov

Bütün Gürcüstan Müsəlmanları İdarəsi

“Əl-Mustafa” Beynəlxalq Universitetinin Gürcüstan Nümayəndəliyi

ÖN SÖZ

Bağışlayan və mehriban Allahın adı ilə

Son dövrlər dünyada dinə qayıdış və ümumi maraq hiss olunmaqdadır. Uzun illər ateizm ideyalarının hökm sürdüyü ölkəmizdə dini ədəbiyyatın formalaşması, tərcüməsi və nəşri bu qayıdışın bariz örnəklərindən biridir... Bir sıra hallarda çap olunan kitabların içində elə sözlərlə və terminlərlə rastlaşırıq ki, onun izahına ehtiyac duyulur. Qarşınızdakı bu kitab məhz həmin ehtiyacı ödəmək üçün hazırlanaraq dini ədəbiyyatlarda ən çox işlənən sözlərin qısa izahı verilmişdir.

“Ensiklopedik İslami bilgilər” adlanan kitabda əlifba sırası ilə verilmiş sözlərin izahında yalnız ensiklopedik məlumatlarla kifayətlənilməyib. Bir çox fiqhi, əqidəvi, əxlaqi terminlər haqqında hər bir müsəlmanın bilməli olduğu informasiyalar da yer alıb. Bundan əlavə, qısa şəkildə peyğəmbər və imamların həyatı, xüsusi adlarla yadda qalan tarixi məqamlar haqda bilgilər də kitabda əks olunmuşdur.

Bir sözlə, “Ensiklopedik İslami bilgilər” kitabı iki ehtiyacdən ərsəyə gəlib:

- 1) Dini kitablarda işlənən terminlərin mənasını bilmək;
- 2) Hər bir müsəlmanın bilməsi vacib olan ümumi məlumatları öyrənmək.

Kitabda Qurani-Kərimdə və islami ədəbiyyatlarda işlənən 500-dən çox terminin izahı və onlar haqqında bilgilər yer alıb.

Kitabdakı terminlərin seçilməsi və onların izahının verilməsi zamanı Azərbaycan dilində çap olunmuş bir çox elmi-dini ədəbiyyatlardan istifadə olunub.

Ümid edirik, bu kitab müsəlmanlar üçün mühüm islami mənbələrdən biri olmaqla yanaşı, oxucuların rəğbətini qazanacaq, onların stolüstü kitabına çevriləcək.

Kitabın işıq üzü görməsində əməyi keçən bütün əməkdaşlarımıza dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

Sonda onu da qeyd edək ki, şübhəsiz, kitab nöqsansız deyil. Ona görə də bu yöndə ilk təşəbbüslərdən biri sayılan bu kitab haqqında rəy və təkliflərinizi gözləyir, öncədən minnətdarlığımızı bildiririk.

Hacı Ramin İgidov

Gürcüstan Müsəlmanları İdarəsinin şeyxi

MÜNDƏRİCAT

A	6	M.....	96
B	12	N.....	114
C	19	O.....	119
D.....	25	Ö.....	120
E.....	28	P.....	121
Ə.....	29	R.....	122
F.....	42	S.....	127
G.....	48	Ş.....	136
Ğ.....	48	T.....	140
H.....	49	U.....	151
X.....	61	Ü.....	153
İ.....	65	V.....	155
K.....	81	Y.....	157
Q.....	85	Z.....	161
L	94		

ABBAS İBN ƏLİ (Ə)

Əli ibn Əbu Talibin Fatimə bint Hizam əl-Kilabi-yədən doğulan oğludur. Kərbəla şəhidi olan Abbas ibn Əlinin künyəsi Əbül-Fəzldir. O, ərəblərin ən cəsarətli və rəşadətli döyüşçülərindən biri kimi tanınmışdır.

Həzrət Əlinin Fatimə bint Hizamdan Əbül-Fəzldən başqa, Abdullah ibn Əli, Cəfər ibn Əli və Üsamə ibn Əli adlı oğlu olmuşdur. Abbas Lübabə bint Ubeydullahla evlənmiş və bu nikahdan Fəzl, Qasım və Ubeydullah adlı üç oğlu dünyaya gəlmişdir. Əbül-Fəzl Abbas Siffeyn döyüşündə cəsarət və rəşadətlə döyüşmüşdür.

O, həzrət döyüşdə dəfərlə meydana çıxaraq düşmənləri üzərində zəfər qazanmışdır. Əli ibn

Əbu Talib ona "Bəni Həşimin ayı (nuru)" adını vermişdir. Əbül-Fəzl Abbas Kərbəla döyüşündə də qəhrəmanlıq nümayiş etdirmişdir. Belə rəvayət olunur ki, Əməvi qoşunları Kərbəla döyüşündə İmam Hüseynin dəstəsini bütün su hövzələrindən uzaq saxlamaqla susuzluqdan qırmaq istəyirdi. İmam Hüseynin kiçik qızı Fatimeyi-Kübranın ağlamasına şahid olan Əbül-Fəzl Abbas su cürdəyini (tuluq) Fərat çayının suyu ilə doldurub geri qayıdarkən Əməvi qoşunları ilə döyüşmüşdür. Nəticədə qılınc zərbəsi ilə onun hər iki qolu kəsilmişdir. Su tuluğunu dişləri ilə daşımağa çalışan Əbül-Fəzl Abbası oxla vurub şəhid etmişlər. Bu hadisə Məhərrəm ayının 10-da (Aşura günündə) baş vermişdir. Əbül-Fəzl Abbasın məzarı İraqın Kərbəla şəhərində yerləşir. 1622-ci ildə Səfəvi şahı I Abbasın əmri ilə məzarının üzərində möhtəşəm bir türbə ucaldılmışdır. Türbə bugün də dünya müsəlmanları tərəfindən ən çox ziyarət edilən yerlər sırasındadır.

ABBASİLƏR

750-1258-ci illərdə hakimiyyətdə olmuş xilafəti beş əsr idarə etmiş qüreyşdən olan ərəb sülaləsidir. Abbasilər sülaləsi öz mənşəyini Məhəmməd peyğəmbərin əmisi Abbas ibn Əbdülmüttəlibdən almışdır. Xülfəyi-Rəşidin (Rəşidi xəlifələr) dövründə və Əməvilər sülaləsinin hakimiyyəti zamanında bu ailənin üzvləri cəmiyyət içərisində kifayət qədər nüfuz qazana bilmişlər. Abbasilərin hakimiyyətə gəlmə tarixi Abdullah ibn Zubeyrin zamanından başlamışdır.

Onların ilk xəlifəsi Abdullah ibn Məhəmməd əs-Səffah olmuşdur. Abbasilərin hakimiyyətə gəlməsindən sonra onların Həzrət Əlinin (ə) varisləri ilə hakimiyyətlərini qısqandıqlarından düşmənçilik etmişlər. Bunun səbəbi Əhlibeyt (ə) tərəfdarlarının xalq içərisində olan sevgisi idi. Buna görə də Abbasilər zamanlarında yaşayan Əhlibeyt imamlarını və Əli (ə) soyunun tərəfdarlarını təqib etmiş, ciddi nəzarətdə saxlamış və hətta zülmə məruz qoymuşlar.

ABDƏST

(bax: dəstəmaz) "Dəstəmaz" sözünün sinonimidir. Müsəlmanları ibadətdən, xüsusilə namazdan əvvəl paklıq niyyəti ilə yuyunmasıdır.

ABİD

Allaha bütün qəlbi ilə inanaraq Ona qulluq etməyə çalışan, Allahdan qorxan, bütün dini ayinləri yerinə yetirən və yaşadan, günlərini ibadətlə keçirən, yüksək əxlaqi xüsusiyyətləri ilə seçilən

inanlı müsəlmandır. Abid insanlar İslamın ilk dövrlərindən günümüzədək hər dövrdə mövcudurlar. Sufi ənənəsinə görə, abidlər Məhəmməd (s) peyğəmbərin və onun ardıcıllarının yolu ilə getmiş,

öz həyatlarını bütövlüklə Allaha həsr etmiş və dünyanın aldadıcı gözəlliklərinə aldanmamış insanlardır.

Lüğəvi mənası “ibadət edən” deməkdir. İslam tarixində öz gözəl əxlaqı, çoxlu ibadətləri ilə məşhur olan şəxslərə “abid” demişlər. Həmin şəxslər həqiqətən ibadətdən zövq almış, günün əksər vaxtlarında Allaha ibadət etməyi özlərinə borc bilmişlər. Belə abidlərdən bəzən müəyyən fəvqəltəbii hərəkətlər - kəramətlər müşahidə edilmişdir.

ADƏM

İslam dininə görə ilk insan və peyğəmbər olan Adəm (ə) bütün bəşəriyyətin atası hesab olunur. Quranda qeyd edilir ki, Allah Adəmi torpaqdan (palçıqdan) yaratmışdır. Səmanın, yerin və başqa varlıqların yaranışından sonra Allah-Təala onların ən üstünü, şərəflisini, yəni insanı yaradaraq onu özünün yer üzündəki xəlifəsi və canişini seçmişdir. Rəvayət olunur ki, İblisdən başqa bütün mələklər həzrət Adəm (ə) qarşısında səcdə etmişlər. Adəm tək olduğuna görə əziyyət çəkdiyindən Allah Həvvanı yaratmışdır və onun bədəninə ruh üfürmüşdür. Eyni ilə Adəm kimi onun yaranışını da kamilləşdirmişdir. Adəm ilə Həvva Allah-Təalanın icazəsi ilə behiştə məskunlaşaraq onun ləzzətli nemətlərindən bəhrələnmişlər. Lakin Allah bağda müəyyən ağaca yaxınlaşmağı onlara qadağan etsə də, İblis Adəmi azdırmaq üçün planlar qurmuşdur. Nəticədə İblis məqsədinə çatmışdır. Belə ki, onlar Allahın qadağan etdiyi ağaca yaxınlaşaraq ona əl vurmuşlar. Alimlərin nəzərinə əsasən bu əməl günah olmasa da “Tərki övlə” etdikləri (daha yaxşını tərk etmələri) üçün Adəmlə Həvvanın behiştə çıxarılmasına səbəb olmuşdur. Bir müddət keçdikdən sonra Adəm və Həvva tutduqları işdən peşman olmuşlar. Allah onların yenidən səadətə qovuşması üçün tövbə yolunu göstərmişdir. Onlar da tövbə etmişlər. Rəvayətə görə, Adəmlə Həvvanın çoxlu övladı dünyaya gəlmişdir. Onların nəslı sürətlə artaraq çoxalmış və indiki Məkkə şəhərinin yerləşdiyi ərazidə məskən salıb yaşamağa başlamışlar. Adəm peyğəmbər min il ömür sürmüşdür.

ALLAH

Lüğəvi mənası “ibadət edilən, məbud” deməkdir. İslama və bütün səmavi dinlərə görə, in-

sanın, dünyanın, kainatın, görünən və ya görünməyən bütün varlıqların yaradıcısıdır. Allah əzəlidir, yəni varlığının başlanğıcı yoxdur. Çünki yaradılmamışdır, davamlı və sonsuzdur. Heç bir şey yox ikən O, vardı. Allahın elmi, qüdrəti və iradəsi digər sifətləri də sonsuzdur. O, hər şeyi hər an bilir və görür. Mütləq iradəyə malikdir. Göstərişlərini peyğəmbərlər vasitəsi ilə insanlara çatdırır. Xüsusiyyətlərini ifadə edən 99 adı (Əsmaül-hüsna) var.

AMİN

Allah tərəfindən duaların qəbul olunmasını arzulayanların duanın sonunda “qəbul eylə” mənasında söylədikləri sözdür. Bu sözdən Quranda istifadə olunmasa da Məhəmməd peyğəmbərin (s) duanın sonunda amin deməyi tövsiyə etdiyi bildirilir. Əlbəttə digər iki səmavi dində də bu söz istifadə olunur.

AMİNƏ

Məhəmməd peyğəmbərin (s) anası, Vəhəb ibn Əbdülmənafın qızıdır. O, Qüreyş qəbiləsinin Bəni Əbdüddar qoluna mənsub idi. Aminənin doğum və vəfat tarixi dəqiq məlum olmasa da onun təxminən 577-ci ildə vəfat etdiyi ehtimal olunur. O, Həşimilər soyunun başcısı Əbdülmüttəllibin oğlu Abdullahla evlənmişdir. Bu evlilikdən həzrət Məhəmməd (s) dünyaya gəlmişdir. Abdullahın səfərə çıxarkən Yəsrib (Mədinə) yaxınlığında vəfat etməsinə baxmayaraq, Aminə bir daha evlənməmişdir. Tarixi mənbələrdə Məhəmməd (s) peyğəmbərdən başqa övladı olduğu qeyd edilməmişdir. Bir neçə il sonra Aminə altı yaşlı

oğlu Məhəmmədlə birgə Yəsrib şəhərinə gedərək əri Abdullahın məzarını ziyarət etmişdir. Onlarla birlikdə Abdullahın keçmiş qulluqçusu Ümmü Əyman da olmuşdur. Yəsribdə bir ay qaldıqdan sonra geriye, Məkkəyə doğru yola düşmüşlər. Lakin yolda Aminə ağır xəstələnərək Yəsrib və Məkkə arasında Əbva adlanan yerdə dünyasını dəyişmişdir.

AMMUL FİL

İslam tarixində təxminən miladi 570-ci ildə yaşandığı qeyd edilən bir hadisə ilə bağlı verilən addır. Yəmənin valisinin Məkkəyə yürüşü ilə bağlı baş vermiş hadisədir. VI əsrin ortalarında

Həbəşistan məliki Nəcaşinin Yəməndəki valisi Əbrəhə ərəblərin hər il Kəbədəki bütələri ziyarət etdiklərini eşitdikdə Sənada (Yəməni) böyük "Qülleys" kilsəsini tikdirmiş və onlardan Kəbə əvəzinə bu kilsəni ziyarət etmələrini istəmişdir. Ancaq buna əməl olunmayanda Əbrəhə Kəbəni yıxacağına and içmiş və böyük ordu ilə Məkkəyə yürüş etmişdir. Onun ordusunda fillər üzərində süvarilər olduğundan "fil ordusu", hadisənin baş verdiyi il isə "Fil ili" adlandırılmışdır. Bu hadisə Kəbəni yıxmaq məqsədi ilə qurduğu ordusundakı əsas başçı olan döyüşçü filin az qala çökərək hərəkət etməməsi və digər fillərin də ayağı üstünə çökməsi, eləcə də Əbabil quşlarının ordunu məhv etməsi ilə nəticələnmişdir.

ARİF

Bax – İrfan. Arif irfan bilən və sahəsi irfan olana deyilir. Arif nəfsini paklaşdırma yolunu tutan, Allahın mərifətinə yetişəndir. Onun fikrinə görə Allahdan savayı heç nə Allah qarşısında qərar tuta biləcək vücuda malik deyil. Allahın vücudu hər şeyi əhatə etmiş və özündə toplamışdır. Hər

şey yalnız Allahın ad, sifət, iradə və təcəllasıdır, ondan başqa bir şey deyildir. Həqiqi mövcud olan yalnız Allahdır, Allahdan savayı hər şey "görünüş"dür (təzahürdür), "varlıq" deyil.

Filosofun və kəlam aliminin mənbələri ağıl və məntiq, metodu isə istidlaldır (əsaslandırma); Arifin mənbəyi – qəlb, metodları – daxili mübarizə, hərəkət və paklaşmadır.

ARIYƏ

Ariyə insanın öz malını istifadə etmək üçün başqasına verib, əvəzində də heç nə almamasına deyilir. İcarə ilə fərqi də təmännəsiz istifadəyə verməsindədir. Məsələn: Velosipedini bir kəsə verir ki, mənzilinə gedib-qayıtsın. Bir şeyi ariyəyə götürən şəxs onu yaxşı qoruyub saxlamalıdır. Ariyəyə götürülmüş mal tələf olsa, yaxud onda bir nöqsan yaranarsa, əgər onu götürən saxlayarkən səhlənkərlilik edibsə və onun istifadəsində həddini aşıbsa, ona dəyən zərəri ödəməlidir.

ASIYA

İslam mətnlərinə əsasən Misir fironunun arvadı və Musa peyğəmbərin (ə) analığıdır. Rəvayətə görə Firon ölkəsindəki yəhudilərə qarşı qəddarlığı və amansızlığı ilə seçilmişdir. O, İsrail oğullarında doğulan bütün oğlan uşaqlarının öldürülməsini əmr etmişdir. Musa peyğəmbərin (ə) anası da övladını xilas etmək üçün bir səbətin içərisinə qoyaraq çaya buraxmışdır. Asiya bu səbəti görmüş, içindəki uşağı oğulluğa götürərək böyütmüşdür. Tarixi rəvayətlərdə nəql olunur ki, Asiya Musanı öz oğlu kimi böyütmüş, onu heç bir vəchlə ailəsindən ayrı tutmamışdı. O, özünü Tanrı elan edən Fironun azgınlığına qarşı çıxmış və həzrət Musanın (ə) peyğəmbərliyinə iman gətirmişdir. Asiyanın Fironun qəzəbinin qurban olması və şəhadət mərtəbəsinə yüksəlməsi barədə rəvayətlər var. Asiya İslam dinində Cənnətlə müjdələnen qadınlardan biridir.

AŞURA

Aşura günü hicri təqvimə əsasən Məhərrəm ayının onuncu günüdür. Müsəlmanlar üçün çox əlamətdar tarixi hadisələri özündə birləşdirir. Adının mənası ərəbcə onuncu gün deməkdir.

Aşura günündə baş verən ən mühüm hadisə Kərbəla hadisəsidir. 680-ci ildə baş verən bu hadisədə Məhəmməd (s) peyğəmbərin nəvəsi İmam Hüseyn (ə) və onun tərəfdarları qəddarcasına qətlə yetirilmişdir. Müsəlmanların bir hissəsi və xüsusi ilə Cəfəri məzhəbinə mənsub olanlar bu günü təziyə və matəm günü kimi keçirir, həmin gün məscidlərə toplaşaraq İmam Hüseyn (ə) və onun əshabının üzleşdiyi faciə ilə bağlı əhvalatları dinləyir, sinə vuraraq əzadarlıq edir, mersiyyələr oxuyurlar.

Bəzi dini mətnlərə əsasən, Aşura günündə Adəm peyğəmbərin (ə) tövbəsi qəbul olunması, İdris peyğəmbərin (ə) göyə yüksəlməsi, Nuh peyğəmbərin (ə) gəmisinin tufandan qurtulması, İbrahimin oda atılan zaman yanmaması, Yaqub peyğəmbərin (ə) oğlu Yusiflə (ə) qovuşması, Əyyub peyğəmbərin (ə) şafa tapması, Musa peyğəmbərin (ə) Qırmızı dənizi aşaraq yəhudiləri xilas etməsi, İsa peyğəmbərin (ə) doğulması və göyə yüksəlməsi kimi hadisələr də baş vermişdir.

AXİRƏT

Lügətdə “sonra olan və son gün” mənasında işlədilən “Axirət” sözü həm bu dünyanın sonu, həm də ölümə başlayan, dünya həyatından fərqli və əbədi olan həyat deməkdir. İslam əqidəsinə görə, bütün insanlar qiyamət günündə Allahın əmri ilə dirilib məhşər (sorğu-sual) meydanına çəkiləcəklər. Bu dünyadakı əməllərinə uyğun olaraq, hər kəsin hökmü veriləcəkdir. Mömin insanlar Cənnətə, günahkarlar isə Cəhənnəmə gedəcəklər. Bundan sonra həyat həmin yerlərdə (Cənnət və Cəhənnəmdə) davam edəcəkdir. Məhşər günündən sonrakı həmin aləmə “axirət aləmi” deyilir.

AXİRZAMAN

Dünyanın sonu mənasında istifadə olunan məfhumdur. İslam inancına görə, aləmin başlanğıcı olduğu kimi sonu da var. Amma bu sonun nə zaman baş verəcəyini bilmək insan imkanının fəvqündə dayanır, yəni imkansızdır. İnsanın ömrü kimi aləmin də ömrünü müəyyən etmək yalnız Allaha məxsusdur. Qurani-kərimdə bu həqiqət belə əks edilib:

“Qiyamətin nə zaman baş verməsi barədə səndən israrla soruşacaqlar. De ki: “O ancaq Rəbbimə məlumdur. Qiyamətin qopacağı vaxtı

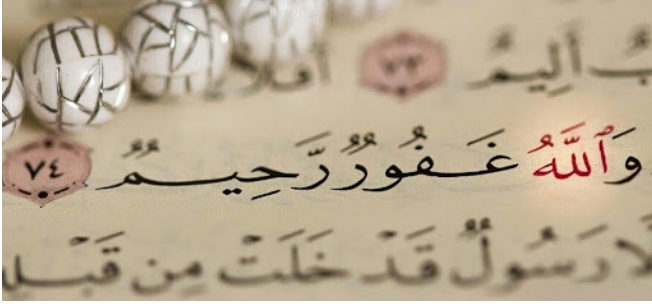
Allahdan başqa heç kəs bilə bilməz”...” (Əraf,187)
“Qiyamətin nə zaman qopacağını bilmək ancaq Allaha aiddir”. (Loğman, 34).

AXUND

Xüsusi təhsil almış din xadimi, həmçinin İslamda dini rütbədir. “Axund” sözünün etimologiyası barədə fərqli fikirlər var. Bir qisim dilçilər hesab edir ki, sözün kökü farsca “oxumaq” mənasına gələn “xandən” feilinə gedib çıxır və “oxuyub öyrədən” mənasında “müəllim” deməkdir. Bu söz zamanla “din öyrədici” mənasını kəsb edərək İran, Əfqanıstan, Pakistan və Azərbaycanda yüksək dini rütbə mənasında işlədilmişdir. Ötən əsrdə qeyd edilən ərazilərdə, əsasən müsəlman icmalarının, məscidlərin əsas idarə edən rühanisinə bu ad verilir.

AYƏ

Quranın hər bir cümləsinə ayrılıqda verilən addır. Hərfi mənası “işarə”, “dəlil”, “mücüzə”dir. Vəhy sözünün sinonimi kimi də işlədilmişdir. Bu termin Quranın ayrı-ayrı cümlələrini ifadə etmək üçün işlədilir. Həmçinin müxtəlif təbiət

hadisələri və müvafiq qanunauyğunluqlara tabe olan proseslərə də ayə, yəni Allahdan “işarə, dəlil” adı verilmişdir. Quranda bu cür hadisələr haqqında təfəkkür etmək göstərişləri mövcuddur. Yəni, bütün belə hadisələr Allahın mövcudluğunu sübut edən dəlillərdir. (Ayətullah, Allahın ayələri). Bundan başqa, Cəfəri məzhəbində böyük din alimlərinə də ayətullah adını vermişlər. İslam alimlərinin nəzərinə əsasən Quranda ayələrin sayı müxtəlif hesablamalara görə, 6204, 6219, 6225 və ya 6236-dır. Bütün İslam alimləri Qurandakı ayə sıralamasının Məhəmməd (s) peyğəmbər tərəfindən ilahi vəhy ilə həyata keçdiyinə əmindirlər.

AYƏTÜL-KÜRSİ

Quranda “Bəqərə” surəsinin 255-ci ayəsinə verilən addır. Bu ad həmin ayədə işlədilən “kür-

si” sözündən götürülmüşdür. Mədinədə nazil olmuş bu ayənin Allahın sifətlərini, böyüklüyünü ən uca şəkildə özündə ehtiva etdiyi üçün bir çox fəziləti var. Hədislərə görə Məhəmməd (s) pey-

ğəmbər xüsusi ilə vacib namazlarından sonra axşam, səhər və yatağa uzanan zaman bu ayənin oxunmasını tövsiyə etmişdir.

Ayətül-Kürsinin oxunuşu:

Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim

“Əllahu lə iləhə illə huvəl-həyyul-qayyum, lə tə’xuzuhu sinətun vələ nəumun, ləhu mə fis-səməvəti və mə fil ərz, mən zəlləzi yəşfəu indəhu illə bi iznihi, yə’ləmu mə bəynə əydihihi və mə xalfəhum, və lə yuhitunə bişəy’in min ilmihi illə bimə şəə, vəsiə kursiyyuhus-səməvəti vəl-ərzi və la yəduhu hi fzuhumə və huvəl-əliyyul-əzim” (Bəqərə , 255).

AYƏTULLAH

Quran və məsumların kəlamlarından istinbat və istixrac (əsaslandırılıb ələ gətirərək) edərək

fiqhi məsələlər ətrafında müstəqil şəkildə fətva verə bilən yüksək elmi şüa ilahiyatçısıdır. Sözün etimoloji mənasına gəldikdə isə “Allahın ayəsi” deməkdir. Bu termin miladi XIX əsrin ortalarında formalaşmış, sonra geniş vüsət tapmışdır. Günümüzdə ayətullahlar əsasən İranda, Livanda və İraqda fəaliyyət göstərirlər. Keçmişdə Azərbaycanlı və Gürcüstanlı Ayətullah Tiflisi, Ayətullah Badkubeyi kimi adlanan dərin din alimləri olmuşdur.

AYİN

“Adət”, “mərasim”, “üsul”, “qayda”, “tərz”, “ədəb”, “ənənə”, “zinət və “süs” mənalarını ifadə edən “ayin” sözü termin kimi ibadətlərin camaatla və ya fərdi şəkildə yerinə yetirilməsidir. Dini əməllər cəmiyyət arasında uzun müddət təkrarlandıqdan sonra ayinləşmiş hesab olu-

nur. Ayinlərin müxtəlif formaları mövcuddur. Məsələn, bütün dinlərin bəzi ibadətləri, bayram və mərasimləri ayin hesab olunur. Ümumiyyətlə, ayin sözü dini mahiyyət daşıyan bütün fəaliyyət növlərinə şamil edilir. Bəzən dəb, üsul, adət mənasına da gəlir.

AZAN

Müsəlmanları ibadətə səsləyən və başqa dini-ictimai işləri görmək üçün yüksək yerlərdən (əsasən minarələrdən) xalqa edilən səsləli çağırışdır. Daha çox namaz vaxtının girdiyini bildirmək üçün səsləndirilir və ərəb dilində avazla oxunur. Azan verən insana müəzzin deyilir. Namazın qılınmasından əvvəl, azanın oxunması müstəhəbdir. Belə qeyd edilir ki, hicrətdən sonra Mədinədə ilk məscid inşa edilmişdir.

Bu zaman müsəlmanları ibadətə səsləyəcək bir vasitənin mövcudluğuna zərurət yaranmışdır. Bəzi səhabələr zəngdən istifadə etməyi məsləhət görmüşlər. Ancaq Həzrət Məhəmməd (s) peyğəmbər namazdan əvvəl azanın verilməsini qərarlaşdırmışdır. İlk müəzzin isə Bilal Həbəşi olmuşdur.

BATİL

Yalan, əsilsiz, doğru olmayan, həqiqətə uyğun olmayan. Din qaydalarına görə düzgün olmayan, dinin tələb və hökmlərini pozan (iş, hərəkət, əməl); puç olma, heçə çıxma, doğru olmayan deməkdir. Məs: Batil söz (əsaslı olmayan söz), Orucun batil olması (yəni pozulması).

BƏDA

“Bəda” kəlməsi ərəb dilində “aşkar” və “zahir” olmaq, şüa alimlərinin terminoloji mənasına görə isə bəyənən və saleh əməllər nəticəsində bir insanın taleyinin təbii yolunun dəyişməsinə deyilir.

“Bəda” məsələsi mütərəqqi şüa ideologiyasının yüksək təfəkküründən biridir, özü də vəhy və əql məntiqindən qaynaqlanır. Quran baxımından insan öz taleyi və müqəddəratı qarşısında həmişə məcbur (əli bağlı) deyildir, əksinə səadət yolu onun üçün açıqdır, o, haqq yolunda layiqli rəftarlara malik olmaqla öz həyatının axır-aqibətində müəyyən dəyişiklik edə bilər.

“Onlara (dünyada) etdikləri pis əməllərin cəzası (pis nəticəsi) görünəcək və istehza etdikləri (əzab) onları saracaqdır!”. (Zumər, 48).

“Hər hansı bir tayfa öz tövrünü (nəfsində olanları) dəyişmədikcə (pozmadıqca), Allah da onun tövrünü (onda olanları, onun əhvalını) dəyişməz”. (Rad, 11).

BƏDDUA

Fars dilində pis mənası verən “bəd” sözü ilə, ərəb dilində “istəmə”, “arzu etmək” kimi tərcümə olunan “dua” kəlməsinin birləşməsindən əmələ gələn isimdir. Bir şəxsə bədbəxtlik gəlməsi üçün edilən duaya bəddua etməsi İslam əxlaqında yaxşı qarşılanmayan əməllərdəndir. Ancaq haqsızlığa və zülmə məruz qalan insanın, ona haqsız yerə əziyyət edənlərə qarşı bəddua etməsinin caizliyi ayə və hədislərdə qeyd olunmuşdur. Belə ki, Məhəmməd (s) peyğəmbər İslamın qatı düşmənlərindən olan Əbu Cəhl və Üməyyə ibn Xələfin də daxil olduğu 7 nəfərə bəddua etmişdir. Bu şəxslərin hamısı Bədr döyüşündə öldürülmüşdür.

Məhəmməd peyğəmbər (s) möminlərə xəbərdarlıq məqsədi ilə mal-dövləti hər şeydən üstün tut-

anlara, ata-anaya hörmətsizlik edənlərə və buna oxşar bir çox İslam əxlaqına zidd hərəkət edənlərə görə də bəddua etmişdir. Həzrət Məhəmməd (s) zülmə məruz qalan insanın duasının Allah tərəfindən mütləq qəbul edildiyini dəfələrlə demiş və özü də məzlumun duasına məruz qalmamaq üçün hər zaman Allaha sığınmışdır.

BƏDNƏZƏR

Gözdəymə - mənfi bioenergetik təsirdir və bu təsirdən insanın sağlamlığında, psixoloji durumu-munda müəyyən problemlər yarana bilər. Bildiyimiz kimi gözdəymə və bədnəzər anlayışı bütün dinlərdə və xalqlarda var. Psixoloqların

fikrinə görə nəzər həqiqətən də mövcuddur. Və bu nəzərin səbəbi insan gözləridir.

Elm tərəfindən sübut olunub ki, gözlər ruhi funksiyaları və beyin gücünü ən rahat və ən təsirli şəkildə istifadə edə bildiyimiz orqanlarımızdır. Misal üçün, gözlərin vasitəsiylə hipnozu reallaşdırmaq olur. İnsan gözü ilə digər insana mənfi enerji ötürə, ziyan verə bilər. Çünki gözlərdə şəffaflıq çoxdur. Bu isə nəzər deyə bildiyimiz hadi-səyə gətirib çıxara bilər. Bunun səbəbi çox zaman qısqanclıq və paxıllıq olur.

İslam dinində bədnəzərin mövcud olması barədə bir sıra ayə və hədislər var.

“Həqiqətən, kafirlər Quranı eşitdikləri zaman (sənə olan həsədlərindən və qəzəblərindən dolayı) az qala səni gözləri ilə yeyələr. Onlar (sənin barəndə): “O divanədir!” – deyirlər. Halbuki bu (Quran) aləmlərə (insanlar və cinlərə) ancaq bir öyüd-nəsihətdir!” (Qələm, 52-53).

Bu ayəni bədnəzərə qarşı oxumaq da tövsiyə olunub.

İmam Əli (ə) belə buyurub: “Göz dəyməsi həqiqətdir, ondan qorunmaq üçün duadan istifadə etmək də həqiqətdir”.

İmam Sadiqdən (ə) rəvayət olunmuşdur ki, əgər bir şəxs özünün başqasına və yaxud başqasının ona bəd nəzər etməsindən qorxsas, üç dəfə desin:

Allahın istədiyi mütləq gerçəkləşir. Uca və böyük Allahdan başqa güc və qüdrət yoxdur.

Yenə də nəql olunmuşdur ki, hər kəsin yaxşı bədənini və qiyafəsi olsa, evdən çıxanda, “Fələq” və “Nas” surələrini oxusun. Mütəal Allahın iznilə ona heç bir ziyan yetirilməz.

BƏDR DÖYÜŞÜ

Mədinəyə hicrətdən sonra da Məkkə müşrikləri Məhəmməd (s) peyğəmbərə qarşı düşmənçiliklərdən əl çəkməmiş, mühacirlərə maddi və mənəvi zərərlər vurmuşdular. Ona görə də həzrət Peyğəmbər (s) məkkəlilərin karvanlarını zəbt etməyə icazə vermişdir. Müsəlmanlar bu yolla müşriklərə xeyli zərbə vurmuşlar. Məkkəlilər də bunun qarşısını almaq üçün min nəfərlik bir ordu toplayıb Mədinəyə hücum etmişlər. Bunu eşidən Məhəmməd peyğəmbər (s) təxminən üç yüz nəfərlik ordu ilə

onların üstünə yürümüşdür. Bədr quyuları adlanan yerdə baş vermiş döyüşdə müsəlmanlar düşməndən qat-qat azsaylı döyüşçü ilə böyük qəhrəmanlıq göstərərək zəfər qazanmışlar. Məkkəlilər tərəfindən təqribən 70 nəfər ölmüş, bir o qədər də əsir düşmüşdür. Sonralar Məhəmməd (s) peyğəmbər müsəlmanlara yazıb-oxumağı öyrədənələri əsirlikdən azad etmişdir. Bədr döyüşündən sonra məkkəlilərin nüfuzu zəifləmiş, müsəlmanlar isə güclənmişlər.

BAQİYATUS-SALİHAT

Baqiyatus-Salihət qalıcı və daimi olan layiqli əmələ deyildir. Baqiyatus-salihət, insanın bu

dünyada həyata keçirdiyi və qiyamət günündə ona daima fayda verə biləcək əmələ deyildir. Baqiyatus-Salihət Qurani-Kərimdə iki yerdə Kəhf surəsinin 46, Məryəm surəsinin 76-cı ayələrində gəlibdir. həzrət Peyğəmbər (s) buyurub: “İnsan öldükdə əməli kəsilir. Üç şeydən başqa. Bəhrəsi davam edən sədəqə, bəhrəsi davam edən elm, onun üçün dua edən əməli saleh övlad (dua edən, Quran oxutduran, mərhumun vaxtilə qazandığı halal maldan onun üçün ehsan verən və sair).

Burada bəhrəsi davam edən sədəqə yetimxanaların, məscidlərin, mədrəsələrin, körpülərin, yolların salınması və sair qalan xeyir işlərdən söhbət gedir. Bəhrəsi qalan elm dedikdə elmi kəşflərdən, kitablar əsərlər və bu qəbildən olan əməllərdən söhbət gedir. Saleh övlad dedikdə isə, onun cəmiyyətə çıxartdığı əməli saleh övlad nəzərdə tutulur ki, belə bir övladın atası üçün dua etməsi, həmçinin etdiyi xeyirli işləri, mərhum üçün qalıcı xeyir əməl olacaqdır.

BƏNİ-ADƏM

Ərəbcədən alınmış bu sözdən məqsəd “övlad”, “oğullar”, “insan”dır. Mənası isə “Adəm övladı” Allah bəndəsi deməkdir. İslam qaynaqlarında bəzən olan, Adəmin nəslindən olan insana bu kəlimə ilə xitab olunmuşdur. S.Ə.Şirvani öz şeirlərinin birində “Mən bəni-adəm üçün görməmişəm səcdə ola”. Söyləmişdir.

BƏNİ-İSRİL

Quranda yəhudi xalqına verilən addır. Mənası İsrail oğulları deməkdir. Yəhudi və xristian mənbələrinə görə, İsrail “Allahla güləşən” deməkdir. İslam mənbələrində isə “Allahın qulu” kimi izah olunur. Quranın “Ali İmran” surəsinin 93-cü ayəsinə görə, İsrail Yaqub (ə) peyğəmbərin adlarından biridir. Məhz Yaqub (ə) peyğəmbərdən yəhudilərin 12 qolu törəmişdir.

BƏRƏƏT GECƏSİ

Lüğətdə “bəraət” kəlməsi “borcdan, cəza və ya məsuliyyətdən azad olmaq”, “təmizə çıxmaq”, “uzaq olmaq”, “əlaqəni kəsmək” mənalarında işlədilir. İslam inancına əsasən, şaban ayının on beşinci gecəsi bəraət gecəsi adlanır. Bəraət

gecəsi bir qism müsəlmanların müqəddəs saydığı, rəhmət və bağışlanma gecəsi, möminlərin dualarının qəbul olunduğu və günahların bağışlandığı bir gecədir. Bu gecəyə xas olan ibadət forması yoxdur. Əhli sünnə qaynaqlarında gələn hədislərdən aydın olur ki, Məhəmməd (s) peyğəmbər (s) bu tarixdə namaz qılmağı, Quran oxumağı, gecəni dua edərək keçirməyi, gündüz isə oruc tutmağı tövsiyə etmiş və beləcə bu gecə savab qazanmağa səbəb olan əlamətdar bir gecə sayılmışdır. Ona görə də Türkiyədə və bir çox ölkələrdə “Bəraət qəndili” kimi xüsusi sayılan dörd qəndildən biri kimi tanınmaqdadır.

BƏRƏKALLAH

Müsəlmanların ən çox istifadə etdiyi sözlərdən biridir. Mənası “Allah bərəkət versin” deməkdir. İslam qaynaqlarına əsasən, bu söz, çox zaman “maşallah” kəlməsi ilə birgə işlənir. Maşallah “Allahın istədiyi şey” mənasını verir. Bu iki sözü bir yerdə işlədəndə isə “Allah istədiyi şeyə bərəkət versin” anlamına gəlir. Dinimizə görə çox istədikləri insana maşallah, bərəkallah deməklə onun Allah tərəfindən qorunması üçün dua etmiş oluruq.

BƏRƏKƏT

Bərəkət sözü çoxalma və artma deməkdir. Bərəkət bəndəyə verilən nemətin və ruzinin xeyirli olması və artırılmasıdır. Nemətləri yaradan, onları bəndələrinə bəxş edən və bərəkətli edən yalnız Allahdır. Uca Allah xeyir-bərəkəti öz peyğəmbərlərinə (ə) və mömin bəndələrinə bəxş

edir. Uca Allah Qurani-Kərimi bərəkətli Kitab adlandıraraq belə buyurur:

“Bu mübarək Kitabı, insanların onun ayələrini

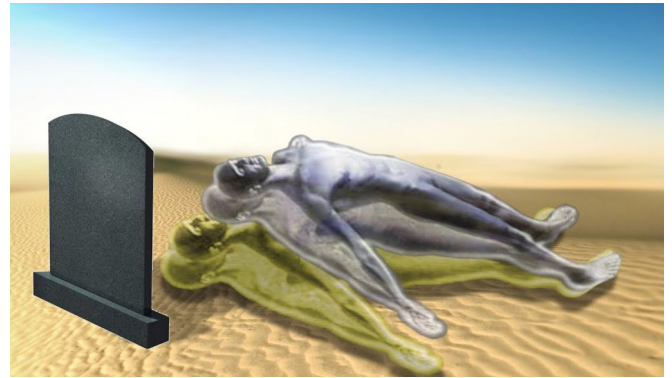
düşünüb anlaması və ağıl sahiblərinin də ondan ibrət götürməsi üçün sənə nazil etdik” (Sad, 29).

Qurani-Kərim bütün xeyiri özündə cəm etdiyi üçün mübarək adlandırılmışdır.

BƏRZƏX

Ölümdən sonra başlayan və məhşərədək davam edən qəbir həyatıdır. Ölümdən sonra bədən çürüyənədək yox olduğundan insanın köç etdiyi bərzəx aləminə “aləmül-əvvah” və ya “darül-əvvah” da deyilir.

Belə qəbul edilir ki, insanlar öldükdən sonra birbaşa Cənnət və ya Cəhənnəmə deyil, bərzəx aləminə gedirlər. Qiyamətdən sonra isə insan-

ların əməllərinə görə hara getdiyi müəyyənləşir. Bərzəx sözünün əsl mənası “iki şey arasında əngəl”, “manəə” deməkdir. Ona görə də dünya və axirət aləmi arasında yerləşən məkan bərzəx adlanır. Qurani-Kərimin “əl-Muminin” surəsinin 100-cü ayəsində buyrulur: “Onların önündə dirilib (haqq-hesab üçün Allahın hüzurunda) duracaqları günə (qiyamət gününə) qədər manəə (öldükdən sonra qiyamətdək qalacaqları bərzəx aləmi) vardır”.

BƏSİRƏT

“Bilikli olmaq”, “görmək”, “qəlbən görmək”, “zirəklik” və “yəqinlik” mənasını ifadə edir. Bəzi fikirlərə görə, bəsirət qəlbın görən gözü və idrak qüvvəsidir ki, həqiqətləri tanımaq üçün zatın batininə nüfuz edir. Onu əldə etmək üçün tövbə etmək, Allahı zikr etmək, zahiddlik və Allahla rabitədə olmaq gərəkdir.

Qurani-Kərimdə və “Nəhcül-bəlağə”də mühüm əhəmiyyətə malik olan mövzulardan biri də, bəsirət mövzudur. İnsan zahiri gözü ilə ətrafını

görə bildiyi kimi, bu qəlb hislərinin yardımı ilə də, həqiqətləri dərk edə bilər.

İmam Əli (ə) bəsirətli insan haqqında buyurur: “O kəs ki, görəndir – baxışı dünyadan keçər və onun arxasında axirət evinə nəzər salar. Görən insan – dünyadan azuqə götürər, kor – (tək) dünyası üçün azuqə hazırlayar”.

BESƏT

Ərəbcə “bə-ə-sə” kökündən gəlmişdir. “Göndərmək” və “göndərilmək” mənalarını ifadə edən Besət, İslam dinində Allah tərəfindən həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliklə vəzifələndirildiyi gündür. Bu hadisə Hira mağarasında miladi tarixilə 610-cu ildə baş vermişdir.

Həmin gün Allah tərəfindən Cəbrail mələyinin vasitəsi ilə, həzrət Muhəmmədin (s), Peyğəmbərliyə təyin olduğu bildirilmişdir. Həmin məqamda “Ələq” surəsinin ilk beş ayəsi Məhəmməd (s) peyğəmbərə nazil olmuşdur: “(Ya Peyğəmbər! Qurani-Kərimi bütün məxluqatı) yoxdan yaradan Rəbbinin adı ilə (bismillah deyərək) oxu! O, insanı laxtalanmış qandan yaratdı. (Ya Peyğəmbər!) Oxu! Sənin Rəbbin ən böyük kərəm sahibidir! O Rəbbin ki, qələmlə (yazmağı) öyrətdi. (O Rəbbin ki) insana bilmədiklərini öyrətdi”.

İslam tarixində bu hadisə besət adlanır. Peyğəmbərlikdən hicrətədək baş verən hadisələr də həmin tarixlə hesablanır.

BEYƏT

“Bağlılıq”, “etimad göstərmək” mənalarını bildirən “beyət” kəlməsi dini termin kimi İslam

hüququnda hər hansı bir şəxsin hakimiyyətinin tanınmasıdır. Adətə görə, beyət edən insan hakimiyyəti tanınan şəxsin əllərini sıxaraq, ona bağlılıq (sadiqlıq) andını içir. Bu qayda ilə səhabələr və ardıcılları Məhəmməd (s) peyğəmbərimizə sadiqlıq andını içmişlər. Müsəlmanlar (ə) arasında ilk beyət Əqəbədə reallaşmışdır.

İslam hüququna əsasən əlini başqasının əlinin üstünə qoymaq və ya onun əlini sıxmaq kimi hərəkətlər də beyət etmək kimi qəbul olunur. İslam tarixində dövlət başçısının təyin və ya müəyyən etmə yollarından biri, beyət üsulu olub və dövrümüzün seçim sisteminin qarşılığıdır. Beyət, seçim hüququ olan şəxslərin seçilmək hüququna sahib bir şəxsi seçib, ona sədaqətlərini bildirmələri şəkilində yerinə yetirilir.

BEYTUL-MAL

Ərəbcə “beyt”(ev) və “mal” kəlmələrinin birləşməsindən meydana gələn “beytul-mal” kəlməsinin hərfi mənası “mal evi” dir. Termin olaraq isə İslam tarixində dövlət xəzinəsi, dövlətin büdcə və maliyyə işlərinə baxan qurumun adı mənasında istifadə edilmişdir.

Əsasən, beytul-malın gəlir qaynaqlarını müsəlmanlardan alınan zəkat və üşr kimi vergilər, ərazidən alınan vergilər, İslam təbəəsi olaraq yaşayan qeyri müsəlmanlardan alınan cizyə vergisi, müharibələrdən əldə edilən qənimət və dövlətin zaman və şəraitə görə təyin edəcəyi vergilər təşkil edir.

Beytul-malda toplanan gəlirlər hərbi qənimətin beşdə biri (xüms), zəkat, xərac, üşr, cizyə və başqa vergilər, həmçinin müxtəlif vasitələr hesabına formalaşmışdır. Burada İslam dinin qayda-qanunları ilə əlaqədar müəyyən gəlirlər yalnız insanlar arasında bölüşdürülürdü. Beytulmalın müəyyən hissəsi hərbi, müsəlmanların ümum rifahına və işlərinə xərclənirdi.

BEYTULLAH

Ərəb dilindən tərcümədə “Allahın evi” deməkdir, adətən Kəbə nəzərdə tutulur. Kəbəyə “Beytullah” deyildiyi kimi, “Beytul həram”, Beytul-müəzzəm” (əzəmətli ev), “Beytul-şərif” (şərəfli ev) də deyilir. Bəzi hədislərdə məscidlər üçün də Beytullah sözü işlədilmişdir. İslam alimlərinin

fikrincə, Allaha ibadət olunan, Onun zikr olunduğu yer olduğu üçün belə adlanır. Bu söz məcazi mənada işlənir, Allahın zamana və məkana ehtiyacı yoxdur.

BİBLİYA

Bibliya – Xristianlığın Müqəddəs Kitablar toplusudur. Bibliya Əhdi-Ətiq və Əhdi-Cədid adlı toplulara bölünür. Onların hərəsi, öz növbəsində, çoxlu kitablardan ibarətdir. Əhdi-Ətiq xristian kilsəsi tərəfindən qəbul edilən qədim yəhudi dininin müqəddəs Kitablarıdır. Bibliya 66 ki-

tabdan ibarətdir. Bunlardan 39-u Əhdi-Ətiqə, 27-si Əhdi-Cədidə daxildir. Əhdi-Ətiq yəhudi və xristianlar, Əhdi-Cədid isə yalnız xristianlar tərəfindən müqəddəs kitab kimi qəbul edilir.

BİDƏT

“Təkrarsız bir şey etmək”, yəni “bir iş ortaya qoymaq”, “ümumi qənaətə zidd davranmaq” və “əvvəllər bənzəri olmayan bir şeyi icad etmək” kimi mənaları ifadə edir. Terminoloji baxımdan bidət dinin əslində olmayan və şəri dəlillərə istinad etmədən sünnəyə zidd olaraq saxta icad edilən şeylərdir. Başqa bir ifadə ilə desək, dini əmrlərin tamamlanmasından sonra Quranın hökmlərinə, həzrət Məhəmmədin (s) sünnəsinə tamamilə zidd olaraq ortaya çıxan hal, davranış və işlər deməkdir. Bu iki mənadan da anlaşıldığı kimi, sonradan ortaya çıxan bir hadisə və davranışın bidət olması üçün dini məzmununa da zidd olması lazımdır. Bidətlərin meydana gəlmə və yayılma səbəbləri bunlardır: 1) bidətin şüurlu şəkildə yayılması; 2) cəhalət; 3) mədəniyyətin təsiri; 4) İslamdan əvvəl mövcud olmuş adət-ənənələr; 5) əvvəlki dinlərdən qalan adətlər; 6) çox savab qazanmaq və ya dini vacibləri artıqla-

masıyla yerinə yetirmək düşüncəsi.

Bəzi alimlərə görə, bidət iki qisimdirdir: Bidəti-həsənə - dini məqsədlərə uyğun olan; Bidəti-səyyəiə - dini məsələlərə zidd olan. Bidəti-həsənədən məqsəd o bəyənələn əməl və ənənələrdir ki, İslam dinində olmasa da İslam onu qadağan etmir.

BİHARUL-ƏNVAR

Cəfəri məzhəbinin ən irihəcmli hədis məcmuələrindən biri olan “Biharül-ənvār” XVII əsrdə tanınmış İslam alimi Əllamə Məhəmməd Baqir Məclisi tərəfindən toplanmış, tərtib edilmişdir. Tam adı “Biharül-ənvār-il-camiəti lidurəri əxbaril-əimmətil-əthar”dır (“Pak və məsum imamların hədislərindən gövhərləri əhatə edən nurların dənizləri”). “Biharul-ənvār” əsərində Quran ayələrinin bir hissəsinin təfsiri ilə yanaşı, nəbəvi hədislər, bəzi qüdsi hədislər və Əhli-beyt (ə) hədisləri toplanmışdır. Kitab etiqadları, dinin əsaslarını, nəzəri və əməli bölümlərini, iman, küfr, əhkamın bütün şöbələrini və bu kimi digər mövzuları, Məhəmməd (s) peyğəmbər və imamlar (ə), həmçinin səhabələrindən böyük şəxsiy-

yətlər barəsində məlumatları əhatə edir.

Çoxcildli əsərdə həmçinin müxtəlif elm sahələrinə dair məlumatlar mövcuddur. Bu əsəri Əllamə Məclisi 36 il ərzində bir çox alim və şagirdlərinin köməyi ilə tamamlamışdır. Onun qədim (Nəcəf) nəşri 26 cilddən, yeni nəşri isə 110 cilddən ibarətdir.

BİLAL HƏBƏŞİ

Məhəmməd (s) peyğəmbərin ən tanınmış Həbəşistan əsilli səhabələrindən biri və İslamın ilk müəzzinidir. O, Ümyyəyə ibn Xələf adlı tanınmış bir məkkəlinin köləsi olmuşdur. Ümyyəyə ibn Xələf Bilal Həbəşinin müsəlman olmasını bildikdə ona ağır işgəncələr vermiş, dindən çıxmasını tələb etmişdir. Bilal Həbəşini qızmar qumun üstünə uzadıb, sinəsinə ağır daşlar qoymuşdular. Lakin o, İslam dinindən üz çevirməyərək, bütün

işgəncələr qarşısında səbr etmiş və öz inancında səmimi olduğunu sübuta yetirmişdir. Sonda

Əbu Bəkr Bilal Həbəşini satın alaraq azad etmişdir. Mədinəyə hicrət zamanı Bilal Həbəşi də digər müsəlmanlarla birlikdə hicrət etmiş, gözəl səsə malik olduğuna görə İslamın ilk müəzzini olmuşdur. Müşriklərə qarşı bütün döyüşlərdə iştirak edən Bilal Həbəşi, Bədr savaşında keçmiş sahibi Üməyyəni qətlə yetirmişdir. O, həm də Peyğəmbərin (s) xəzinədarı olmuşdur. Peyğəmbərin (s) ixtiyarına verilən malların xumusu, döyüş qənimətləri və digər pullar Bilala tapşırılmışdır.

BİLQEYS

Quranda barəsində bəhs edilən fəzilətli qadınlardan biridir. Rəvayətlərə görə, Bilqeys Yəmənin ərazisində yerləşən Səba adlı məmləkətin hökmdarı olmuşdur. Onun xalqı günəşə sitayiş etmişdir. Şanapipik Süleyman peyğəmbərin (ə) yanına gəlib bu xəbəri ona çatdırır. Həzrət Süleyman (ə) “tək Allaha ibadət etməyə” çağıran məktub yazıb şanapipiklə Bilqeysə göndərir. Şanapipik məktubu aparıb hökmdara verir. Məktubda yazılanları tərəfdarları ilə müzakirə edən Bilqeys Günəşə tapınmaqdan əl çəkərək, Allaha ibadət etməyi qəbul edir. İslam mətnlərində Bilqeys güclü imana, ağıla və əxlaqa malik bir insan kimi vəsf edilmişdir.

BİSMİLLAH

“Bismillahir-Rahmənil-Rahim” kəlməsi ərəb dilində ifadə olub, “Rəhimli və Mərhəmətli Allahın adı ilə” mənasına gəlir. Xeyirli və halal bir işə başlayarkən Allah - Təalanın adını dilə gətirmək və bu adla işə başlamaq mənasına

gəlir. Qurani-Kərimdə də bununla bağlı bir sıra ayələr vardır. “Həcc mərasimini tamamlayıb qurtardıqda, ata-babalarınızı yada saldıığınız kimi, ondan da artıq Allahı yad edin.” (əl-Bəqərə surəsi, 200) “Rəbbinin adını zikr et və (hər şeyi

buraxıb) ona tərəf yönəl.” (əl-Muzzəmmil surəsi, 8) “Səhər-axşam Rəbbinin adını zikr et!” (əl-İnşan surəsi, 25).

BUDDİZM

Eramızdan əvvəl 1-ci minilliyin ortalarında qədim Hindistanda meydana gəlmiş və əsası Siddhartha Qautama tərəfindən qoyulmuş dini-fəlsəfi təlimdir.

Dünya dini təlimlərindən biri olan buddizm, təxminən 500 milyon üzvü olan din, əvvəlcə Hindistanda ortaya çıxmış, daha sonra zaman içində Cənubi, Cənub-şərqi və Şərqi Asiyada bir çox ölkələrdə yayılmışdır.

Fərqli dünyagörüşlərinə görə din və ya fəlsəfə olaraq təyin olunan buddizmin hədəfi, həyatdakı ağrı, izzirab və təminsizliyin qaynaqlarını açıqlamaq və bunları aradan qaldırmanın yollarını göstərməkdir. Buddizmdə təlimlərin əsas yönünü meditasiya kimi içə baxış üsulları, reinkarnasiya deyilən doğum-ölüm dövrünün təkrarı və qarışıq deyilən səbəb-nəticə zənciri

kimi anlayışlar meydana gətirməkdədir.

Buddizm sanskrit dili və pali dillərindəki köhnə buddist mətnlərində “oyanmış adam - fərqiində olan” mənasını verən “budda” sözündən yaranmışdır. “Tarixi budda”da adı çəkilən Siddharta Qautama buddizmin qurucusu olaraq qəbul edilir. Siddharta'nın həyatdakı əzabların qaynağını açıqlamaq məqsədi ilə etdiyi uzun işlər nəticəsi iztirabı sona çatdıracaq bir mənəvi anlayışa çatdığı və beləliklə buddalığa çatdığı qəbul edilir.

BÜRHAN

“Dəlil, sübüt” deməkdir. Hər bir elm sahəsində olduğu kimi, İslami fəlsəfə və kəlam elmlərində də bütün əsas prinsiplər dəlillər vasitəsilə sübuta yetirilir. Məsələn, Allahın varlığı, vahidliyi, ədaləti, peyğəmbərlərin (ə) və imamların (ə) zərurəti, onların məsumluğunun vacibliyi və s. məsələlərin hər biri çoxlu sayda bürhanlar vasitəsilə isbat olunur.

BÖHTAN

Böhtan, iftira və töhmət başqasına yalanı nisbət vermək, olmayan bir şeyi olmuş kimi təqdim etməkdir.

Yəni, həmin şəxs bu günahı işlətməmişdir, an-

caq yalan danışaraq, onu bu günahla ittiham edirsən. Ya onda olmayan hansısa bir eybi ona nisbət verirsən.

Böhtan və töhmət - hər ikisi böyük günahlardır. O, kəskin şəkildə qadağan edilmişdir. Onun üçün ağır əzab müəyyən edilmişdir.

Böhtan - yalanın ən pis formasıdır. Əgər şəxs qaibdirsə, onda qeybət hökmündə də gedir. İnsan əslində iki günaha düşər olur: biri yalan və o birisi isə qeybət. Mömin qardaşına ən böyük zülm odur ki, onu işlətmədiyi günahda ittiham etsin..

BÜT

Allahdan qeyri ibadət olunan, ağac və daşlardan insanların yonub düzəltdiyi heykəllər və s. büt sayılır. Bütlərə ibadət etmək ən böyük günah olan şirk, bütə sitayiş edən bütperəstlər də müşr-

ik hesab olunur. Bu gün Buddizm və Hinduizm kimi təlimlərdə Barahman, Şiva, Vişnu və Budda kimi büt növlərinə sitayiş olunur. Bütün peyğəmbərlərin (ə) zamanında bütə sitayiş olunub. Həzrət İbrahim peyğəmbər (ə) bütləri sındırmışdır. İslam peyğəmbərinin (s) zamanında Lat və Üzza kimi bir çox bütlərə hətta Kəbə ətrafında sitayiş olunurdu.

CADU

Cadu və sehr xəbis niyyətlə, yaxud mənfəət məqsədi ilə metafizik qüvvələrdən istifadə etmək deməkdir. Bu güclər bədənə və ruha təsir edə bilirlər.

Cadunun tarixi qədimdir. Məsələn, həzrət İbrahimin peyğəmbər (ə) göndərildiyi Babil xalqı cadu ilə məşğul olurmuş. Hindistan yarımadası, qədim Çin və əski mədəniyyətlərdə də cadu bir reallıq kimi mövcudluğunu davam etdirmişdir.

Xüsusilə, Peyğəmbərimizin (s) dövründə cadu yəhudilər arasında geniş yayılmışdı. Yəhudilər həzrət Süleymanın (ə) böyük bir sehrbaz olduğunu, hakimiyyət və səltənəti cadu ilə əldə etdiyini, insan və cinlərə cadu ilə hökm etdiyini deyir, özlərinin də bu yolla çox güclü olacaqlarını, həm də başqa qövmlərin içinə qorxu salacaqlarını düşünürdülər.

Sehr (cadu), sehləndirilən adama, onun qəlbə və yaxud ağına dolayı yolla təsir etmək üçün, cadugərin dediyi və ya yazdığı söz, yaxud da etdiyi bir şeydir. İslam dini sehlə məşğul olmağı haram etmiş və bu günahın küfr olduğunu bildirmişdir. Allah Quranda Bəqərə surəsinin 102-ci ayəsində yəhudilərin həzrət Süleyman (ə) zamanında edilən caduya işarə edərək sehlərin həqiqət olduğunu təsdiq edir və onu məzəmmət edir.

CAHİL

“Elimsiz” və “biliksiz” mənasına gələn cahil, həqiqəti bilmədiyi üçün ona düşmən kəsilən və zidd davranan şəxsə deyilir. Həmçinin “Cahil” sözü, Alim anlayışının ziddidir. İslamda cahillik ən aşağılanmış anlayışlardan biridir. Quranda kafirlər (əz-Zumər, 64), müşriklər (əl-Əraf, 199) və günahkarlar (Yusif, 33) cahil xüsusiyyəti ilə xarakterizə edilmişdir. Quran və sünnəyə görə, cahillər daha çox şirk, küfr, nifaq və üsyan kimi günah əməllər edən insanlardır.

CAHİLİYYƏT

Ərəblərin İslamdan əvvəlki inanc və davranışlarını ifadə edən termindir. “Mədəniyyətsizlik” mənasını verən bu söz, İslama uyğun gəlməyən hər cür hərəkət və davranışı ehtiva edir. İslamdan əvvəlki dövrdə insanlar öz əlləri

ilə düzəltmələri bütlərə sitayiş edərək, Allahın hökmlərinə qarşı çıxmışlar. Onlar doğulan qız uşaqlarını diri-diri torpağa basdırmış, istədikləri qədər qadınlarla evlənmiş, bir-biriləri ilə aramsız müharibələr aparmışlar. Vahid dövrləri, qanunları olmamışdır. Tayfa quruluşunda yaşamışlar, hər kəs mənsub olduğu tayfanın, nəslin adını qorumağa borclu olmuşdur. İslam dini meydana gəldikdən sonra müsəlmanlar həmin zamanda yaşadıklarının cəhəldən irəli gəldiyini diqqətə çatdırmaq üçün o dövrü Cahiliyyət dövrü adlandırmışlar.

CAİZ

Lüğətdə “mümkün olmaq”, “sərbəst olmaq”, “keçib getmək” və “etibarlı olmaq” mənalarını verən “caiz” kəlməsi İslam fiqhində edilməsinə icazə verilmiş əməldir. Müsəlman həmin əməli edib-etməməkdə sərbəstdir. Bu qəbildən olan işlərin görülməsi qadağan olmasa da, edildiyi təqdirdə də Allah qarşısında üstünlük verilmir. Bəzən caiz kəlməsinin yerinə “halal” sözündən də istifadə olunur. “Caiz” kəlməsinə hədislərdə rast gəlinir.

CALUT

Bibliya və Quranda bəhs edilən döyüşçünün adıdır. Misirlə Fələstin arasında yaşamış Əmaliqə qəbiləsinin başçısı olmuşdur. Davud peyğəmbərin (ə) zamanında yəhudilərlə vuruşmuşdur. Belə rəvayət edilir ki, Calut uzunboylu

və yekəpər bir şəxs olmuşdur. Yəhudilər onunla vuruşmaqdan çəkinirmişlər. Bunu görən Davud peyğəmbər (ə) ondan xeyli kiçik olmasına baxmayaraq, bir sapand zərbəsi ilə Calutu öldürmüşdür.

Qurani-Kərimdə Bəqərə surəsinin 149-251-ci ayələrində bu haqda bəhs olunur.

“(Möminlər) Allahın izni ilə onları darmadağın etdilər. Davud Calutu öldürdü. Allah ona hökmranlıq və hikmət verdi, ona istədiyini öyrətdi. Əgər Allah insanların bəzilərini digərləri ilə dəf etməsəydi, yer üzü fəsada uğrayardı. Lakin Allah aləmlərə qarşı lütfkardır”. (Bəqərə, 251).

CƏBİRƏ DƏSTƏMAZI

Cəbirə - Sınıq, yara və bəzi xəstəliklər zamanı bədən üzvünün üzərinə bağlanan sarğıya və çəkilən dərmana deyilir.

Bu zaman şəriətə uyğun şəkildə alınan dəstəməzi “cəbirə dəstəməzi” adlandırırlar. Ümumiyyətlə, bədən üzvlərindəki yaranı su ilə yumaq, eləcə də məsh etmək zərərli deyilsə, onda adi

qayda ilə dəstəmaz almaq lazımdır. Yəni yuyulmalı olan bədən üzvləri yuyulmalı, məsh edilməli bədən üzvlərinin üzərinə məsh çəkilməlidir.

Cəbirə dəstəmazından sonra təyəmmüm etməyin lazım olub-olmamasında məzhəblərin və alimlərin fikir ayrılıqları vardır. Yaranın vəziyyətindən və bədən üzvünü əhatə etmə dərəcəsindən, cəbirənin pak olub-olmamasından, yara ilə birlikdə sağlam hissələrin də örtülüb-örtülməməsindən asılı olaraq, bəzi hallarda cəbirə dəstəməzi aldıqdan sonra həm də təyəmmüm etmək tələb olunur.

Yara, sınıq və sairə sağaldıqdan, sarğı açıldıqdan sonra cəbirə dəstəməzi öz hökmünü itirir; artıq növbəti namazlar üçün adi qaydada dəstəmaz almaq lazımdır.

CƏBRAYIL

Allah ilə qulları arasında əlaqə yaradan mələyin adıdır. Allahdan aldığı əmrləri bəndələrinə çatdırır. Cəbrayıl peyğəmbərlərə (ə) vəhy gətirən

mələkdir. Cəbrayıl sadəcə peyğəmbərlərə gəlməmiş, peyğəmbər olmayan insanlara da Allahın əmrlərini aparmışdır. Həzrət Məryəmin yanına gəlib və ona Allahın əmrlərini yetirib.

Cəbrayıl Peyğəmbərimizin (s) yanına gəldiyi zaman ondan icazə alardı. Əgər peyğəmbər icazə verərsə, onunla görüşərdi.

Cəbrayıl Peyğəmbərimizin (s) yanında ədəbli bir kölə kimi oturardı. Bir kölə ağasının yanında necə durursa, Cəbrayıl da Peyğəmbərin (ə) yanında eyni idi.

Qurani-Kərimdə Cəbrayılın bir neçə adı zikr olunmuşdur: Ruhul-qudus, Ruhul-əmin, Cibril kimi adlar nümunə olaraq deyilə bilər. Cəbrayıl Peyğəmbərimizə vəhy gətirərkən ya görünməmiş və ya bir insan şəklində görünmüşdü. Peyğəmbərimiz (s) Cəbrayılı öz həqiqi simasında iki dəfə görmüşdür.

Peyğəmbərimizə (s) Hira mağarasında ilk vəhy gəldiyi zaman, ikincisi isə meraca getdiyi zamandır.

CƏBRİYYƏ

İslam dünyasında vaxtilə mövcud olmuş etiqadi məzhəbdir. Müsəlman aləmində qədər mövzusunu ilk dəfə müzakirə obyektinə çevirən şəxs Məbəd İbn Xalid əl-Cühəni (vəfatı: 704-cü il) olduğu rəvayət edilir. Qeylan əd-Dəməşqi onun qədərlə bağlı fikirlərini daha da inkişaf etdirmişdir. Məbəd ibn Xalid Allahın əvvəlcədən müəyyən edilmiş bir planı olmadığını, insanın bütün davranışlarında tamamilə sərbəst olduğunu irəli sürmüşdür.

Məbədinin qədəri tamamilə inkar etməsinin əksinə olaraq, Cəhm İbn Səfvan hər şeyin Allahın elmi və iradəsi ilə cərəyan etdiyini, insanın yazılmış bir qədərinin olduğunu bildirən ayələrə istinad edərək, cəbr əqidəsini, yəni insanın etdiyi işlərdə hər hansı ixtiyarının olmadığı, bütün işləri qədər əsasında məcburi şəkildə etdiyi fikrini irəli sürmüşdür. Bu əqidəyə görə, iş və əməllərdə insanın heç bir iradəsi və gücü yoxdur. İnsan küləyin qabağında sürüklənən yarpaq kimidir, yarpağın istiqamətini özü yox, külək təyin edir. Allah cansız bitkinin hərəkətlərini yaratdığı kimi, insanın hərəkətlərini də yaradır. Bəzi cəbriyyə tərəfdarları insanda iqtidarın old-

uğunu, lakin bunun insanın hər hansı hərəkətinə təsiri olmadığını qəbul etmişlər.

CƏFƏRİLİK

Cəfərilik və yaxud İsnə aşəriyyə, Azərbaycanca “On ikiçilik” məzhəbi, On iki imam şiaiyi, İmamıyyə və yaxud İmamilik olaraq adlandırılır. Dünya şialərinin ən böyük hissəsi məhz Cəfəri məzhəbinin nümayəndələridir. Cəfərilik şialərin 6-cı imam olan İmam Cəfər-i Sadiqin (ə) adından alınmışdır və fiqhi məzhəblərin ortaya çıxdığı İmam Cəfər Sadiqin zamanında, dini təhsil ocaqlarının genişlənməsi və elm tələbələrinin çoxaldığı zamanda Cəfərilik o İmamın (ə) ideoloji və fiqhdə tərəfdarlarına verilən bir ad olaraq işlədilmişdir.

Cəfərilər əsasən İslam ölkələrində yaşadıkları kimi, müsəlman olmayan ölkələrdə də yaşayırlar. Bununla bərabər Cəfərilər hal-hazırda İran, Azərbaycan, Pakistan, Əfqanıstan, İraq, Livan, Suriya, Türkiyə, Misir və Hindistanda üstünlük təşkil edirlər. “Məktəbi-İslam” məcmuəsinin yazdığına əsasən dünyada 300 milyona yaxın Cəfəri məzhəbindən olan müsəlman vardır.

CƏFƏRİ-TƏYYAR

Əli ibn Əbu Talibin böyük qardaşı Cəfər bin Əbu Talib İslam dinini qəbul edən ilk şəxslərdəndir. Müşriklər tərəfindən təzyiqə məruz qalan müsəlmanlar Məhəmməd (s) peyğəmbərin məsləhəti ilə Həbəşistana hicrət etmişlər. Cəfər də onların arasında olmuşdur. Təxminən on ildən çox Həbəşistanda yaşayan Cəfər daha sonra Mədinəyə qayıtmışdır. Döyüşlərdə iştirak etmişdir. Bizanslılara qarşı Muta döyüşündə hər iki qolu kəsilərək şəhid olmuşdur. Rəvayət edilir ki, Məhəmməd (s) peyğəmbər ona iki qolun əvəzində Cənnətdə iki qanad verildiyini demişdir. Bu səbəbdən də ona Cəfəri-Təyyar (Uçan Cəfər) adı verilmişdir.

CƏHƏNNƏM

Lüğətdə “dərın quyu” mənəsini daşıyan Cəhənnəm günahkarların axirətdə əzab çəkəcəkləri yerin adıdır. İslam inancında kafir, münafiq və müşriklər öləndən sonra Cəhənnəmdə əzab görəcəklər. Qurani-Kərimə əsasən, onu inkar

edənlər Cəhənnəmə gedəcəklər.

Cəhənnəmin yeddi qatı vardır. Bunların adları Cəhənnəm, Səir, Səqər, Cəhim, Ləza, Hütamə və Haviyədir. Bu qatlarda ayrı-ayrı günahlara görə insanlar əzab çəkəcəklər. Qaynaqlarda göstərilir ki, Cəhənnəmdə ən ağır əzaba uğrayacaq olanlar münafiqlərdir. Həmçinin Cəhənnəmin hər bir qatında günahkarlar üzərində keşikçilik edən bir zəbani (mələk) vardır. Bu zəbanilərin ən əsasının adı Malikdir. Ayə və rəvayətlərdən məlum olur ki, cəhənnəm əzabları da eynilə cənnət nemətləri kimi ruhi və cismi olur.

Fiziki əzablar:

- 1- Şiddətli əzablar
- 2- Cəhənnəmin yemək və içkiləri
- 3- Cəhənnəm paltarları
- 4- Çəşidli əzablar

Ruhi əzablar:

- 1- Hüzün və həsrət
- 2- Zillət və alçaqlıq
- 3- Alçaltmalar
- 4- Əbədi və daimi əzablar

CƏMƏL DÖYÜŞÜ

“Cəməl” sözünün ərəb dilindən tərcüməsi “dəvə” deməkdir. Savaş boyunca həzrət Məhəmməd (s) peyğəmbərin zövcəsi Aişə Əskər adlı zireh-

li dövənin belindəki kəcavədə oturduğu üçün həmin döyüşə “dəvə döyüşü” deyilir.

Aişə, səhabələri Təlhə və Zübeyr ilə Əli (ə) ibn Əbu Talibin xəlifəliyi zamanında ona qarşı 657-ci ildə baş vermiş döyüşdür. Aişə döyüş meydanında dövənin belində olduğu üçün bu müharibə Cəməl (ərəbcə dəvə deməkdir) döyüşü kimi tarixə düşmüşdür. Əli ibn Əbu Talib xəlifə olduqdan sonra, Məhəmməd (s) peyğəmbərin zövcəsi Aişə, həmçinin onun səhabələri Təlhə və Zübeyr sözdə Osmanın intiqamını almaq qərarına gəlmişlər. Əslində Təlhə və Zübeyri istədikləri müəyyən bölgələrin valisi təyin etmədiyinə görə həzrət Əliyə (ə) kin və küdurətləri düşmənçilik həddinə çatmışdır.

Beləliklə, iki tərəf arasında döyüş olmuş və həmin gün günəş batana qədər davam etmişdir. Döyüşdə hər iki tərəfdən çoxlu insan həlak olmuşdur. Döyüş xüsusi rəmzi mahiyyət daşıyan Aişənin dövəsinin yerə çökməsi ilə sona çatmışdır. Nəticədə, Əlinin (ə) tərəfdarları qələbə qazanmış, Təlhə və Zübeyr öldürülmüşdür. Döyüş başa çatdıqdan sonra həzrət Əli (ə) Peyğəmbər (s) zövcəsini hörmətlə Mədinə şəhərinə yola salmışdır.

CƏNAZƏ

Cənazə ruhu bədəndən ayrılmış, vəfat etmiş, lakin torpağa tapşırılmamış insanın cəsədinə

deyilir. Doğum kimi ölüm də Allahın dəyişməz qanunudur, təbii bir hadisədir. Lakin İslam inancı baxımından ölüm son deyil, yeni həyatın başlangıcıdır. İnsan dünya həyatında da, ölümdən sonra da hörmətə layiqdir. Ölüyə göstərilən bu hörmət ölünün yaxınlarına bir təsəlli mahiyyəti daşıdığı kimi, ölümün heçlik olmadığını da izah etmək məqsədi güdür.

İslam dininə görə, insan öldükdən sonra onu yumaq, hənətləmək, kəfənləmək, namazını qılmaq, dəfn etmək vacibdir. Bütün bu dini ayinləri ölmüş insanın yaxınları yerinə yetirməlidirlər. Ölənin yaxınları yoxdursa, onda bu işlərin yerinə yetirilməsi həmin şəxsin öldüyünü bilən hər bir müsəlmanın üzərinə düşür. Ölü ilə bağlı bütün vəzifələr Məhəmməd (s) peyğəmbərin hədislərində qeyd edilmişdir. Bunları etmək hər bir müsəlmanın borcudur. Ölənin bir müsəlmanın arxasınca Allahdan rəhmət diləmək və xeyirlə anmaq savab sayılır. Ölü üçün pis sözlər söyləmək və ya arxasınca mənfi xüsusiyyətləri varsa, onları açıqlamaq İslamın bəyənmediyi davranışlardır.

CƏNNƏT

İslam dininə görə, möminlərin əbədi qalacağı axirət məkanıdır. Onun adı Quranda dəfələrlə

çəkilmişdir. Bir neçə qapısı olan Cənnətdə insanlar qayğı və dərd çəkməyəcəklər. Orada gözəl yeməklər, dadlı içkilər, başqa zövq və ləzzətlər olacaqdır. Cənnət həyatı daim davam edəcəkdir. Quranda Cənnətin təsviri zamanı süd və bal axan çaylardan, gözəl iqlimdən, dadlı və xoş yeməklərdən bəhs olunur. İslam mənbələrinə əsasən, Cənnətin yeddi qatı mövcuddur. Bunların adları Ədn, Firdovs, Nəim, Darul-Xuld, Məva, Darus-Səlam və İlliyyundur. Bu qatlarda insanlar öz iman və əməllərinə görə müxtəlif cür nemətlərə sahib olacaqlar. İslam mətnlərində Cənnətin ən uca mərtəbələrində alimlərin və vətən uğurunda şəhid olan insanların məskən tutacaqları vurğulanmışdır. Ayə və hədislərdən də aydın olduğu kimi, Cənnət əhlinə verilən nemətlər və mükafatlar maddi və mənəvi ruhsal olaraq iki hissəlidir.

Maddi nemətlər:

- 1- Cənnət bağları;
- 2- Cənnət sarayları;
- 3- Cənnət xalçaları və taxtları;
- 4- Cənnət yeyəcəkləri;
- 5- Cənnət içkiləri;
- 6- Cənnət paltarları və zinətləri;
- 7- Cənnət zövcələri.

Mənəvi ruhi nemətlər

- 8- Xüsusi sayğı ehtiram;
- 9- Sakitlik və dinclik verici yerlər;
- 10- Səfalı dostlar;
- 11- Məhəbbət dolu davranışlar;
- 12- Əbədi və daimi nemətlər.

CİHAD

Ərəb dilində “səy göstərmək”, “var gücü ilə çalışmaq”, “əzm etmək”, “bir işə nail olmaq üçün bütün imkanları səfərbər etmək” mənasına gələn “cəhd” kəlməsindən törənmişdir. Allah ibadət etməkdən tutmuş, İslamın təbliğinə, müsəlmanların dinlərini, vətənlərini və özlərini düşmən təhlükəsindən müdafiəyə qədər geniş mənanı ehtiva edir. Eyni zamanda, cihad insanın öz nəfsinin pis istəklərinə qarşı müqavimət göstərməsi və əxlaqi keyfiyyətlərə özünü bənzətməsidir.

Cihad sözü fiqhdə, Peyğəmbər (s) və məsum imamların (ə) əmri ilə İslam düşmənlərinin əleyhinə mübarizəyə qalxmaq da deməkdir.

Bu mənada Cihad özü iki hissədən ibarətdir:

İbtidai cihad yalnız Peyğəmbər (s) və məsum imamların (ə) göstərişi ilə kafir ölkələrini islama dəvət etmək və onların şərrini İslamdan və müsəlmanlardan uzaqlaşdırmaq üçün aparılan cihaddır. Bunun şərti Peyğəmbər (s) və ya mə-

Peyğəmbər (s) həyatda olmadığından və 12-ci imam (ə) qeybdə olduğuna görə İbtidai cihad vacib deyildir.

Müdafiə cihadı: hər hansı bir ölkə tərəfindən müsəlmanlara hücum olduğu təqdirdə, müsəlmanın canı, malı, namusu, dini və vətəni təhlükəyə düşərsə, onları müdafiə etmək vacibdir.

Bu barədə Quranda oxuyuruq: “(Ey möminlər!) ağır və yüngüllü halda hamınız cihada qalxıb malınız və canınızla Allah yolunda vuruşun! Əgər bilsəniz bu sizin üçün daha çox xeyirlidir!”. (Tövbə- 41).

CİN

Cin kəlməsi ərəbcə “örtülü” və “bağlı” mənaalarına gəlir. Həmin kəlmə ilə eynikökdən törəmiş bir çox söz mövcuddur. Məsələn: Cənan, “gecə” deməkdir. Gecə, qaranlığı ilə hər şeyi örtüyündən ona bu ad verilmişdir. “Gecə qaranlığı (onu) bürüdükdə o, bir ulduz görüb...” (Ənam, 6/76) ayəsindəki “cənnə” feli, bu mənada “qaranlıq düşdü” deməkdir.

Cin insanlar tərəfindən normal gözə görünməyən metafizik varlıqdır. İslam dinində Allahın yaratdığı bəzi cinləri insanlardan əvvəl oddan yaradıb və gözə görünməzlər. Onlar insanlar kimi şüurlu varlıqlar olduqları üçün Allah qarşısında etdikləri əməllərdən məsuldurlar. Cinlərin arasında da mömin və kafirlər vardır. İnancılı cinlər Allaha ibadət edirlər. Dinsiz cinlər isə şeytanın silahdaşlarıdır. Quranın “Ənam” surəsinin 130-cu ayəsində cinlərə onların özlərindən olan peyğəmbərlərin (ə) göndərildiyi bildirilir. Cinlər də insanlar kimi kişi və qadın cinsinə ayrılırlar, bir-biri ilə evlənilir, nəsilərini artırirlər. Hətta bəzi insanların onlarla əlaqə yaradıb, onlardan istifadə etdikləri haqqında rəvayətlər də vardır. Məsələn, Qurani-Kərimin “Səbə” surəsinin 12-ci ayəsində, Süleymanın cinlərlə əlaqəsi haqqında məlumat verilir. İslamın ilk mənbələrində “cin sözü” insan (ins) sözü ilə birlikdə anılır. Quranın 72-ci surəsi “Cin” adlanır.

CIZYƏ

Cizyə — ərəbcədən götürülən sözdür. Quran-da bu haqda belə deyilir: “Kitab verilənlərdən

sum imamların (ə) şəxsən hüuru və göstərişi ilə aparılmasından ibarətdir. Hazırkı dövrdə

Allaha və Axirət gününə iman gətirməyən, Allahın və Onun Elçisinin haram buyurduğunu haram saymayan və həqiqi din olan İslama etiqad etməyənlərlə, zəlil günə qalıb öz əlləri ilə cizyə verməyə məcbur oluncaya qədər vuruşun.” (Tövbə surəsi/29).

Cizyə müsəlman ölkələrində qeyri müsəlman əhalidən can və mal mülkiyyətinin qorunması qarşılığında alınan vergidir. Yəni fəth edilən ərazidə qeyri müsəlmanlardan kollektiv olaraq alınır. Cizyəni ağılcı, bədəncə sağlam və yetişkin kişilər ödəyirdi. Qocalardan, qadınlardan, uşaqlardan, xəstələrdən müharibədə iştirak qabiliyyətləri olmadıqları üçün bu vergi alınmırdı. Kasıblar və dilənçilər cizyə ödəməzdi, yoxsul rəhiylər də ödəməzdi.

CÜMƏ

Müsəlmanların cümə günü günorta vaxtında böyük məscidlərdə qıldıqları namazdır. Mənası “toplanmaq”, “cəm olmaq” deməkdir. Eyni zamanda, cümə İslam inancına əsasən, həftənin ən mühüm günüdür. Rəvayətə görə dünyanın

yarınması, Adəmin (ə) Yer üzünə gəlməsi və s. mühüm hadisələr bu gün baş vermişdir. Qiyamət gününün də cümə günü qopacağı haqqında rəvayətlər mövcuddur. Quranda bu adda xüsusi surə vardır. Müsəlmanlar cümə günü məsciddə Cümə namazı adlanan və bu günə məxsus olan namaz qılırlar. Bu namazın qılınması hər bir yetkin müsəlman kişisi üçün vacibdir. Hədislərə görə cümə namazının qılınması səfərdə olanlar, kölələr, uşaqlar, qadınlar və xəstələr üçün vacib deyildir.

CÜZ

“Parça”, “pay”, “hissə” və “bölüm” deməkdir. Dini terminologiyada Quranın 30 yerə bölünmüş hissələrinin hər birinə “cüz” deyilir. Quranda hər cüzün ilk səhifəsinə cüz 1, cüz 2, və sair deyər

işarələr qoyulmuşdur. Müqəddəs kitabın cüzlərə bölünməsinə məqsəd onun asan şəkildə oxunuşunu və əzbərlənməsini təmin etməkdir. Bəzən bu məqsədlə müşəflərin (səhifələrin) kənarlarına hizb və rubu kimi işarələr də qoyulur.

DABBƏTÜL-ƏRZ

İslam dininə əsasən qiyamətin əsas əlamətlərindən biridir. “Canlı”, “Minik heyvanı” mənalara gələn “Dabbə” kəlməsi ilə “yer üzü” mənasına gələn “Ərz” sözünün birləşməsindən yaranan bu ifadə dini termin kimi, dünyanın sonunda, qiyamət əlaməti olaraq “yerdən çıxacaq bir canlı” anlamında işlədilmişdir. Qurani-Kərimin “Nəml” surəsinin 82-ci ayəsində bu haqda belə buyrulur: “Onlara deyilən söz yerinə yetdiyi (qiyamət yaxınlaşdığı) zaman onlar üçün yerdən (möminlərlə kafirləri xüsusi nişanla bir- birlərindən ayıran) bir heyvan çıxardırıq ki, onlarla danışsın (Bizim adımızdan): “İnsanlar ayələrimizə inanmırdılar!” - deyər”.

Qiyamət əlaməti olaraq yerdən çıxarılaçaq dabbətül-ərzin necə canlı olduğu və nə zaman ortaya çıxacağı bildirilməmişdir. Bundan başqa, 82 ayədə keçən “dabbə” kəlməsi ümumiyyətlə “canlı” mənasında işlədilmişdir.

DARÜL-ƏRQAM

Məhəmməd (s) peyğəmbərin bəşətin əvvəllərində Məkkədə İslam dinini yaydığı evdir. İslam tarixində “Darül-İslam” adıyla da anılan bu ev ilk müsəlmanlardan olan Ərqaq ibn Əbül-Ərqaq əl-Məxzumi adındakı səhabəyə aid idi. Məkkəli müşriklərin get- gedə artan zülm və təzyiqləri səbəbindən həzrət Məhəmməd (s) Ərqaq Səfa təpəsi yaxınlığındakı bu evindən səhabələrinə və digər insanlara dini təbliğ edirdi. Dini biliklərin öyrədildiyi bu ev tarixə İslamın ilk mədrəsəsi kimi düşmüşdür.

DAVUD PEYĞƏMBƏR

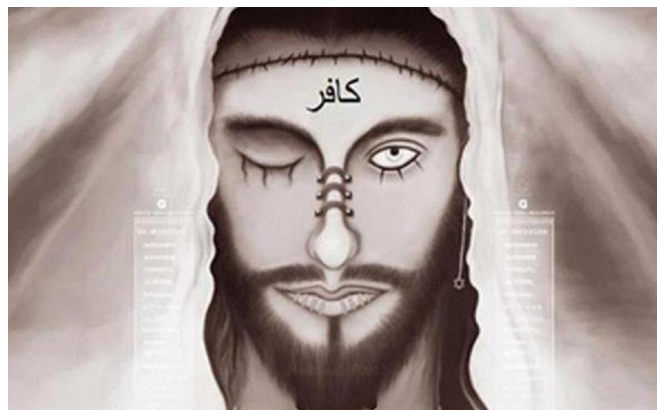
Quranda adı 16 yerdə çəkilən və İsrail oğullarına göndərilmiş peyğəmbərlərdən olan Davud peyğəmbər (ə) rəvayətlərə əsasən, Qüds (Yerusəlim) şəhərində dünyaya gəlmişdir. Soyu Yaqubun (ə) oğlu Yəhudaya bağlıdır. Musa peyğəmbər (ə) vəfat etdikdən sonra Allah İsraililərə çoxlu elçilər göndərmişdir. Onlar bu xalqı Tövrənin qanunlarına uyğun yaşamağa dəvət etsələr də əksəriyyət Tanrının qanunlarına əməl etməmişdir. Ona görə də Allah Əmaliqə qəbiləsinin çarı Calutu İsrail oğullarına qarşı qoyaraq, onları cəzalandırmışdır. O, İsrail

oğullarını məğlub edərək, onları torpaqlarının bir hissəsindən qovmuşdur. Lakin sonra İsrail padşahı Talut ölkəni uğurla idarə edə bilmişdir. O, güclü bir ordu yaradaraq əmaliqəliyə qarşı yürüş etmiş və qalib gəlmişdir. Həmin döyüşdə Davud Calutu öldürmüşdür.

Talut öləndən sonra Davud İsrailin padşahı olmuşdur. O, ölkəni ədalətlə, Allahın hökmləri ilə idarə etmişdir. Rəvayətlərə görə, Davud Fələstini, Suriyanı, Ərəbistan yarımadasının bir hissəsini özünə tabe edə bilmişdir. O, ölkəsinin baş şəhəri olan Qüdsə tikinti işləri aparmışdır. Bu işlər onun oğlu Süleymanın hakimiyyəti dövründə başa çatmışdır. Beləliklə, Qüdsə böyük məbəəd ucaldılmışdır. Allah Davudu peyğəmbər seçərək ona dörd müqəddəs kitabdan biri olan Zəburu nazil etmişdir. Zəbur poetik üslubda olan müqəddəs kitablardan hesab edilir. Rəvayətlərə görə gözəl və ovsunlu səsə sahib olan Davud peyğəmbər (ə) Zəburu yüksək səslə oxumağa üstünlük verərmiş. O, Allaha sadıq olmuş, günlərini Ona ibadət etməkdə keçirərək tez-tez oruc tutmuşdur. Allah ona möcüzələr göstərmək gücü də bəxş etmişdir. Dağlar, daşlar, quşlar, yırtıcı heyvanlar onun əmrinə tabe edilmişdir. Davud (ə) Zəburdan parçalar oxuduqda quşlar da onunla birlikdə oxuyurmuşlar. Çox uzun ömür sürən Davud peyğəmbər (ə) Qüds şəhərində vəfat etdikdən sonra oğlu Süleyman peyğəmbər (ə) padşah olmuşdur.

DƏCCAL

Dini ədəbiyyatda həzrət Mehdi (ə) zühurundan öncə qiyamətin böyük əlamətlərindən biri olan yalançı və insanları haqq yoldan çıxaracaq obrazın adıdır. Bu söz ərəbcə bir şeyin üzərini örtən, onu bəzəyərək aldadıcı gözəl göstərən

“dəcl” kəlməsindən törəmişdir. Qurani-Kərimdə Dəccal haqqında məlumat yoxdur. Bu haqda əsasən hədislərdə danışılır. Bəzi hədis kitablarında Dəccalın qıvrımsaçlı, bir gözü kor olan alnına kafir yazılmışdır. Gənc, qısa boyludur. Hədislərdə Xorasan, İsfahan, Şam və ya Şam ilə İraq arasındakı bir yerdə zühur edəcəyi bildirilir. 40 gün ərzində Yer üzünü külək kimi sürətlə dolaşacaq. Ancaq Qüds, Məkkə və Mədinəyə girə bilməyəcəkdir. Əvvəlcə peyğəmbərlik, sonra isə Allahlıq iddiasında olacaqdır. Şeytanlar ona yardımçı olacaq, yalançı möcüzələrini doğru kimi göstərəcəklər. Müsəlmanlar onunla döyüşəcək və sonda göylərdən yerə zühur edən İsa peyğəmbər (ə) və Mehdi (ə) Dəccalı öldürəcəklər. Dəccal və bir gözlü olması bir çox alimlərin fikrinə əsasən rəmzi məna daşıdığı deyilir.

DƏSTƏMAZ

Müəyyən şərtlərə uyğun gələrək, üz və əllərin yuyulması, baş və ayaqların məsh surətiylə edilən bir növ ibadətdir. Müqəddəs şəriətdə mənəvi

təmizliyə vəsiləsi olan dəstəmaz, bəzi vacib və müstəhəb əməllərin ön hazırlığı vəziyyətindədir. (Maidə, 6) İslama görə, dəstəmaz almadan namaz qılmaq, Kəbəni təvaf etmək, Qurana toxunmaq düzgün hesab edilmir. Dəstəmaz - İslamda xüsusi qayda ilə yerinə yetirilən müstəhəb əməl olsa da yuxarıdakı əməllər üçün vacib hesab olunur. Dəstəmaz aşağıdakı ardıcılıqla yerinə yetirilir:

1. Niyyət edilir (Məsələn, dəstəmaz alıram qürbətən iləllah);
2. Üz yuyulur;
3. Sağ əl dirsəkdən barmaqların ucuna qədər yuyulur;

4. Sol əl dirsəkdən barmaqların ucuna qədər yuyulur;

5. Başa məsh çəkilir;

6. Sağ ayağın üstünə barmağın ucundan başlayaraq sağ əllə məsh çəkilir;

7. Sol ayağın üstünə barmağın ucundan başlayaraq sol əllə məsh çəkilir;

8. Dəstəmaz öz-özlüyündə müstəhəb olmasına baxmayaraq namaz qılmaq üçün vacibdir.

DİN

Din lüğətdə “itaət”, “ibadət”, “qanun”, “yol”, “adət”, “vəziyyət”, “hal”, “təqva”, “hesab”, “hökm”, “səltənət”, “idarə”, “cəza” və “mükafat” mənalarını verir. Dinin çoxsaylı tərfi vardır. Onlardan bəziləri bunlardır: Din, Yaradanın insanları dünya və axirətdə səadətə qovuşdurmaq üçün peyğəmbərlərin (ə) vasitəsi ilə bildirdiyi yol, əmrlər və qadağalardır; din ağıl sahibi, şüurlu insanları iradə və arzuları ilə xeyirli olan şeylərə yönləndirən İlahi qanundur. Başqa bir tərifdə isə deyilir: Din, əxlaqi və müqəddəs amalları özündə daşıyan, fərqli ayinlərə, dəyərlərə sahib ibadətlər və qurumların vəhdətidir.

Dünyada təxminən minə yaxın din və dini cərəyan mövcuddur. Onlar bir neçə qrupa bölünürlər. Müsəlmanlar İslamla yanaşı Xristianlıq və İudaizmi (Yəhudiliyi) də Əhli-Kitab hesab edərək, onlara səmavi din adı vermişlər. İslam mətnlərində bu dinlərin digərlərindən daha çox ilahi həqiqət və vəhyə ünsiyyətdə olduqlarından söz açılmışdır. Dünyada ən çox ardıcılı olan din və təlimlər Xristianlıq, İslam, Hinduizm və Buddizimdir.

DİRAYƏ

Dirayə hədisin sənədi, mətni, təriqi - istər səhih (düzgün) ola, istərsə də əlil (qüsurlu) və həmçinin məqbulu mərdüddən (qəbul olunmayan) ayırmaq üçün ehtiyac duyulanlardan bəhs edən elmdir. Bu elmin əsas qayəsi, səhih hədisləri səhv hədislərdən ayırd etməkdir. Bu elmin keçmişi alimlərin, müctəhidlərin və hədis mütəxəssislərinin doğrulduğu ilk əsrlərə söykənir. Onlar müxtəlif yerlərdə üsul, fiqh və hədis məsələlərində aktlarından və anlayışlarından istifadə etmişlər.

DIYƏ

Diyə – (Bir növ qanbaha) şəriət terminlərindəndir. İslam qanunlarına əsasən, qəsdən cinayət törətmiş hər bir şəxs etdiyi əmələ müvafiq cəza çəkməlidir. Ancaq bəzi əməllər nəticəsində başqalarına zərər yetirən şəxs zərərçəkənə cərimə ödəməlidir. Bu cəriməyə “diyə” deyilir. Diyənin miqdarı törədilən cinayətin ağırlığından asılıdır. Məsələn, xüsusilə ağır olan qətl cinayətinə görə, cani ya öldürülməli, ya da zərərçəkən tərəfə diyə ödəməlidir. Bəzən

əks tərəf diyəni qəbul etməklə razılaşır və beləliklə cani ölümdən xilas olur. Diyənin hökmləri mürəkkəbdir, bu barədə ətraflı məlumat almaq üçün mütləq şəriət kitablarına müraciət olunmalıdır.

DUA

Ərəb dilində “çağırma”, “səsləmə”, “yalvarıb-yaxarma” mənasına gələn dua Allahdan nə isə istəmək və diləməkdir. İslam dininə görə, dua etmək ibadət sayılır. Dua insanın öz acizliyini dərk edib, Yaradandan bağışlanmasını istəməsi və Ona şükr etməsidir. Qurani-Kərim dua etməyi insan olmağın əsas keyfiyyətlərindən sayır. Allah-Təala bəndələrindən Ona dua etməsini istəyir. İslama görə, mələk də dua edir. Qurani-Kərimdə oxuyuruq: “Rəbbiniz dedi: Mənə dua edin, Mən də sizə cavab verim (dualarınızı qəbul edir). Həqiqətən, Mənə ibadət etməyə təkbəbbür göstərənlər Cəhənnəmə zəlil olaraq girəcəklər”. (Ğafir, 60).

EHKAM

Ərəbcə “hökmələr” mənasına gələn ehkam dini qayda-qanunlar məcmusudur. Başqa sözlə, hər hansı bir dini təlimin, ya da nəzəriyyənin rədd olunmaz və mütləq yerinə yetirilməli olan əsas və dəyişməz müddəaları, qanunlarıdır.

İnsanın icra etdiyi hər bir əməl və hərəkətin İslam şəriətində bir hökmü vardır və onun tək-lifi (öhdəçiliyi) təyin və ayırd edilmişdir. Bəzi hərəkətlər qadağan (haram), bəzilərinin icra edilməsi lazım (vacib), onlardan bəzisi mübah – yəni onu yerinə yetirməklə, tərk etməyin heç bir fərqi yoxdur, bəzisini yerinə yetirmək tərk etməkdən daha üstün (müstəhəb), bəzisini isə tərk etmək yerinə yetirməkdən üstündür (məkrüh). Buna əsasən də bu hökmələr mükəlləf (şəriət öhdəçilikləri boynunda olan adam) üçün qeyd edilən əmr və qadağalardır.

EHRAM

Kətan və ya pambıqdan, altdan biçilməmiş iki parçadan ibarət olan müsəlman zəvvarın geyindi-yi xüsusi geyimdir. Parçanın biri beldən ayaqlara doğru sarılır, digəri isə qabaqdan və arxadan bənd

edilir. Zəvvarın sol çiyindən aşırılaq sinəsini və kürəyini örtür. Ehram geyinmənin ilkin vəzifəsi keçdiyi yerlərin əhalisinə gəlişinin dinc məqsədini göstərməkdir.

Zəvvarlar Həcc və Ümrə ziyarətində ehramda olarkən müəyyən əməllər qadağan edilir. Ehram halında canlıları öldürmək, bitkiləri məhv etmək, ağacları və kolları sındırmaq, saç kəsdirmək və dirnaq tutmaq, üz qırmaq və bəzi başqa əməllər qadağandır.

EHSAN

Yaxşılıq etmək və yardımlaşmaqdır. Yardımlaşma həm maddi, həm də mənəvi davranışdır.

Həmçinin ehsan Allah rızasını qazanmaq məqsədilə halal yollarla əldə olunan gəlirdən ehtiyac içində olan insanlara maddi və mənəvi yardım göstərməkdir. Ehsan edən adama Muhsin deyilir.

Ehsan imanının bir üst mərtəbəsidir. İslam mətnlərində ehsan dərəcəsi yüksək olan şəxslər daim təriflənir. Bu haqda Məhəmməd (s) peyğəmbərdən gələn hədislərdə kifayət qədər danışılmışdır.

Xalqımız vəfat etmiş şəxsin şərəfinə verilməyi yeməyi də ehsan adlandırır. Lakin İslamda təntənəli yas mərasimlərinin keçirilməsi şərti yoxdur. İslam həm də israfı qadağan etmişdir. Bu səbəbdən, belə məclislərin keçirilməsi zamanı israf etməmək lazımdır.

ETİKAF

Lüğətdə “bir yerdə gözləmək”, “dayanmaq”, “özünə qapanmaq”, “inzivaya çəkilmək” deməkdir. Dini termin kimi isə müəyyən şərt və istəklərlə məsciddə Allaha ibadət etmək üçün bir neçə gün təkliyə çəkilmək anlamında işlədilir. Mənəvi cəhətdən kamilləşmək üçün əhəmiyyətli vasitələrdən biri hesab olunan etikaf müstəhəb ibadətdir. Lakin bir insan bu ibadət üçün niyyət edərsə, o zaman ona vacib olur. Ən yaxşı vaxtı Ramazan ayının son on günlüyüdür. Etikafın ən az müddəti 3 gün, 2 gecədir.

Etikaf edən şəxs sağlam düşüncəli, təmiz (qüsl almış və dəstəmazlı) olmalıdır. Etikaf zamanı müsəlman məscidi yalnız üzrlü səbəbdən tərk edə bilər. Əks halda etikaf pozulmuş olur.

ETİQAD

Bir insanın doğru hesab etdiyi düşüncə, duyğu və davranışların cəmi; düşünərək gəldiyi, inandığı nəticə; bir şeyə qəlbən və möhkəm inanmaq, inanc deməkdir. Etiqad insanın düşüncələrində və davranışlarında yönəldici qüvvə kimi çıxış edir. Etiqadın formalaşması psixoloji prosesdir. Bu prosedə bir sıra amillər fəal rol oynayır: təcrübələr, modellər, müəyyən ideallıq istiqamətində təlim və davranışlar, məlumatların (və ya yanlış məlumatların) assimilyasiyası (hakim kəsilməsi). Bu amillər beyində və duyğularda özünə yer edərək etiqadı formalaşdırır. Buna görə də yalnız əsaslı və doğru fikirlər deyil, yalan və əsassız fikirlər də etiqada çevrilə bilər. Əsasən siyasi, əxlaqi, dini və dünyagörüşü ilə bağlı etiqadlar vardır. Bu cür etiqadlar cəmiyyətdə müəyyən sinfi qüvvələrin baxışlarını və mənafeələrini ifadə edir.

ƏBA

Bəzi müsəlman xalqlarının üstündən geyindikləri qolsuz və ya qısaqollu, yaxasiaçıq, uzun kişi paltarına verilən addır. Adətən bu geyimlərin hazırlandığı sərt parçalar da əba adlandırılır. Hədislərdə bildirilmişdir ki, İslam Peyğəmbəri (s) də əba geyinərmiş. Onun hətta əbası üzərində namaz qıldığı da bildirilmişdir. Müxtə-

lif müsəlman ölkələrində geyilən əbalar bir-birindən fərqlənir. Sufi təriqətinin nümayəndələri əbaya mənəvi dəyər verərək onu tərki-dünyalıq və yoxsulluq simvolu kimi qəbul edirlər.

ƏBA ƏHLİ

Peyğəmbəri (s) və onun yaxın qohumlarından bəzilərini ifadə edir. Hədislərdə bildirilmişdir ki, Məhəmməd (s) peyğəmbər çiyindəki əbasının altına qızı Fatiməni (s.ə), kürəkəni Əli ibn Əbu Talibi (ə), nəvələri Həsən(ə) və Hüseyini (ə) yığaraq Qurani-Kərimin “Əhzab” surəsinin 33-cü ayəsini oxumuşdur. Peyğəmbərin (s) əbasının altına aldığı ailə üzvlərinə “əba əhli”, “ali-əba”, yəni “əbanın altında olanlar” da deyilir. Sinonim kimi “əhli-kisa” və “ali-kisa” ifadəsi də işlədilir. Bu hadisəni təsvir edən hədis isə “kisa hədisi” adlanır. Bu hədisi oxumanın fəziləti haqda Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: “Bizim bu xəbərimiz (“Kisa” hədisi) bizim Əhli-Beyt (ə) davamçılarımızın və dostlarımızın olduğu məclislərdə oxunarsa, Allahın rəhməti onlara nazil olar”.

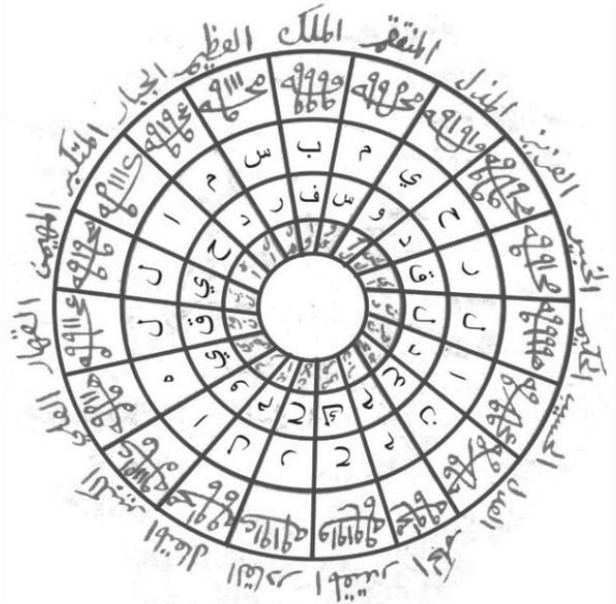
ƏBABİL

Dağ qaranquşu və ya uzunquyruq kimi də tanınan quş növüdür. “Əbabil” sözü sürü, dəstə, qrup, ard-arda gələn mənalarını verir. Təfsir

kitablarına görə, əbabil çöl qaranquşuna oxşar kiçik quş növüdür. Kəbənin uçurulmasının qarşısının alınmasında böyük rol oynamış Əbabil quşları İslam tarixində önəmli yer tutur. Bu qaranquşların adı Qurani-Kərimin “Fil” surəsində çəkilmişdir. Bu hadisə “Fil hadisəsi” də adlanır və Məhəmməd peyğəmbər (s) anadan olmamışdan bir müddət əvvəl baş vermişdir. O dövürdə Yəmən hökümdarı Əbrəhə ordusu və filləri ilə Kəbəni dağıtmaq məqsədi ilə Kəbəyə hücum edir. Köməksiz qalan əhali Allaha dua edərək Məkkəni tərk edib dağlara qaçır. Allah da öz qüdrəti ilə bu quşları dəstə halında Əbrəhənin və onun qoşunlarının üzərinə göndərir. Quşların hər biri dimdiyində və iki caynağında kiçik daşlar tutaraq düşmənlərin üzərinə hücum edir. Quşların atdığı daşın hər biri bir əsgərin üzərinə düşərək onu öldürür. Əbrəhə də bu döyüşdə həlak olur. Əbrəhənin qoşunları şəhəri ələ keçirir və Kəbəyə toxuna bilmir.

ƏBCƏD

Ərəb əlifbasındakı 28 hərfin daşdığı say dəyərlərinə söykənən hesab sistemidir. Əbcəd,

əslində əlifbadakı hərflərin asanlıqla yadda saxlanmasını təmin etmək üçün inkişaf etdirilmiş düsturdur. Bu düstur istənilən ədədi hərf və söz vasitəsi ilə ifadə etməyə imkan verir. “Əbcəd” sözü ərəb əlifbasının ilk 4 hərfindən (“əlif”, “bə”, “cim” və “dal”) yaranıb. “Əlif”, “bə”, “cim” və

“dal” səsləri ayrılıqda hər hansı bir mənə vermir. Bu səslərin ilk hərflərinin birləşməsi “əbcəd” şəklində oxunduğu üçün belə adlandırılmışdır. Ərəb yazısı haqqında məlumat verən klassik qaynaqlarda, əlifbadakı hərflərin əvvəllər “ət-tərtibül-əbcəd” deyilən sıralamada təşkil olunduğu qeyd edilir. Bəzi dini mətnlərdə isə bu sistemin Adəm peyğəmbərdən (ə) gəldiyi bildirilir.

ƏBDÜLMÜTTƏLİB

Məhəmməd (s) peyğəmbərin babası olan Əbdülmüttəlib ibn Həşimin əsl adı Şeybədir. O, Yəsribdə (Mədinə) doğulsa da, atasının vəfatından sonra səkkiz yaşında əmisi Müttəlib ilə Məkkəyə getmişdir. Rəvayətə görə, şəhərə gəldiyi vaxt məkkəlilər Müttəlibin yanındakı uşağı kölə zənn edərək, onu “Əbdülmüttəlib” (Müttəlibin köləsi) adlandırmışlar. Həmin gündən Əbdülmüttəlib çağırılan Şeybəni əmisi böyütmüş və ölümündən sonra qəbilənin başçısı olmuşdur. O, Kəbə yaxınlığındakı Zəm-zəm quyusunu taparaq, idarəçiliyinə baxmış, eyni zamanda, Həccin təşkili üzrə bütün işləri öz üzərinə götürmüş, ziyarətə gələnləri su ilə təmin etmiş və el arasında böyük hörmət qazanmışdır. Əbdülmüttəlibin 10 oğlu olmuşdur: Haris, Zubeyr, Əbu Talib, Abdullah (Məhəmməd (s) peyğəmbərin atasıdır), Hənzə, Əbu Ləhəb, Hidək, Məkvam, Səfər və Abbas. Onun altı qızının olduğu haqqında da məlumat vardır. Aminənin (Abdullanın həyat yoldaşı və Məhəmməd (s) peyğəmbərin anası) ölümündən sonra Əbdülmüttəlib yetim qalmış altı yaşlı nəvəsi Məhəmmədi (s) öz himayəsinə götürmüşdür. İki il sonra Əbdül-Müttəlib vəfat etmiş, Məhəmmədi(s) isə onun oğlu Əbu Talib öz himayəsinə götürmüşdür. Məlumatə görə, 82 yaşında Məkkədə vəfat etmiş və Cənnətül-Müəllada (Hacun qəbiristanında) dəfn olunmuşdur.

ƏBU TALİB

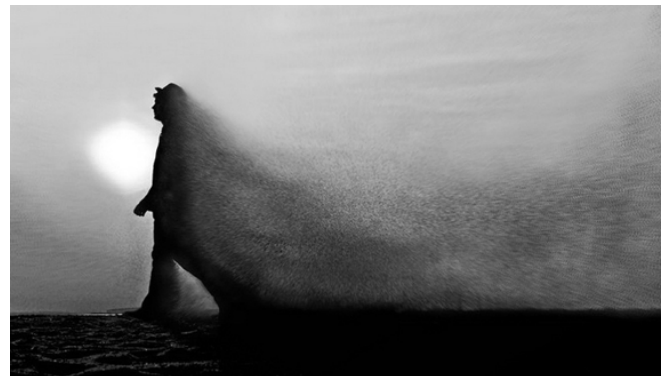
Əsl adı Əbdülmənaf ibn Əbdülmüttəlib olan Əbu Talib, Məhəmməd peyğəmbərin (s) əmisi, Həzrət Əlinin (ə) atasıdır. Mənbələrdə onun Məhəmməd (s) peyğəmbərdən 35 il əvvəl, 535-ci ildə doğulduğu qeyd edilir. Böyük oğlunun adının Talib olduğu üçün ona Əbu Talib (Talibin atası) ləqəbi vermişlər. Talibdən başqa Cəfər,

Əqil və Əli adlarında üç oğlu da var idi. Əbu Talibin atası Əbdülmüttəlib vəfat etməmişdən əvvəl 8 yaşında olan nəvəsi Məhəmmədin qəyyumluğunu (himayədarlığını) ona vəsiyyət etmişdir. Ömrünün sonunadək Həşim oğullarına rəhbərlik edən Əbu Talib himayəsində olan qardaşı oğlu Məhəmmədi (s) çox sevirdi və ona sonsuz qayğı göstərirdi.

Onu özü ilə ticarət səyahətlərinə aparardı. Əbu Talib ömrünün sonunadək Peyğəmbərin (s) yanında olmuş və onu daim qorumuşdur. Peyğəmbərin (s) Xədicə ilə evlənməsində Əbu Talibin də böyük rolu olmuşdur. Peyğəmbər (s) İslamı açıq şəkildə yaymağa başladığında, əmisi Əbu Talib Həzrət Məhəmmədə (s) qarşı çıxmamışdır. Hətta Peyğəmbər (s) və müsəlmanlar blokada olduğu üç il ərzində kömək etmişdir. Blokadanın qaldırılmasında mühüm rol oynayan Əbu Talib, bu hadisədən sonra bərk xəstələnmişdir. Bu xəstəliyi əsnasında müşriklərin (Allaha şəriq qoşanların) ağsaqqalları yığılaraq, Əbu Talibin yanına getmişlər və onlarla Peyğəmbər (s) arasındakı düşmənçiliyin aradan qaldırmasını istəmişlər. Əbu Talib müşriklərin bu təklifini Məhəmmədə (s) bildirdikdə, Peyğəmbər (s) onlarla Allahın təklisinə şəhadət gətirdikdən sonra dostluq quracağını söyləmişdir. Əbu Talib qardaşı oğlunun fikirlərini dəstəkləyərək, ona haqq qazandırmışdır. Bundan sonra xəstəliyi get-gedə ağırlaşan Əbu Talib, 619-cu ildə 84 yaşında vəfat etmişdir.

ƏCƏL

Dünya həyatının bitməsi, qarşısıalınmaz ölümünün gəlməsi deməkdir. İslama görə, Allah

tərəfindən yaradılmış hər şeyin sonu var. Hər bir canlı varlığın həyatı Allahdan asılı olduğu kimi,

ölümü də yalnız Allahın izni ilə baş verir.

Bu barədə Allah-taala buyurur: "Hər bir kəs ancaq Allahın izni ilə, əzəldən müəyyən edilmiş bir vaxtda ölür". (Ali İmran surəsi, 145).

Qurani-Kərim insan üçün iki növ əcəl saymışdır: "Sizi (birinci ata-ananızı birbaşa, o ikisinin nəslini isə vasitə və mərhələlər keçməklə) palçıqdan yaradan, sonra (sizin hər biriniz üçün ömür) müddət(i) müəyyənləşdirən Odur. Müəyyən olunmuş bir müddət də Onun yanındadır (şərti əcəli «məhv və isbat» lövhəsində yazıb, qəti əcəl isə «Lövh-i-Məhfuz»dadır, yaxud bu dünyada olan gerçəkliklərdir). Siz (bu qüdrət, nəzm və hikməti müşahidə etdikdən sonra Allah və ya Qiyamət barəsində) yenə də şəkk edirsiniz". ("Ənam" 2).

Bu ayədən göründüyü kimi, hər bir insanın şərti və qəti əcəli vardır. Qəti əcəl mütləqdir və onu dəyişdirmək mümkün deyildir. Əgər zamanı çatarsa, nə göz yaşı, nə dua onu xilas edə bilər. İnsan mütləq ölür.

Ancaq şərti əcəl elə bir əcəldir ki, Quranın buyurduğu kimi, insan üçün yazılmışdır. Ancaq insanın gördüyü yaxşı əməllər həmin əcəli aradan qaldıra bilər.

Məsələn, valideynə xidmət etmək, kiminsə çətinliyini həll etmək, sədəqə vermək, gecə namazı qılmaq və bu kimi. Bu zaman Allah həmin əcəli insandan uzaqlaşdırar.

ƏCƏM

Keçmişdə ərəb olmayan xalqlara və onların nümayəndələrinə verilən addır. "Əcəm" kəlməsi yunanca eyni mənanı verən "barbar" sözünə uyğundur. Qədim yunanlar özlərindən başqa cəmiyyətləri, xariciləri barbar adlandırdıqları kimi, ərəblər də qeyri-ərəb cəmiyyətlər üçün əcəm sözünü istifadə etmişlər. Bu baxımdan əcəm sözü, ilk fəthlər zamanı, xüsusilə iranlılar üçün istifadə edilmişdir. Sonradan bu termin yalnız etnik və coğrafi fərqliliyi ifadə etmişdir. Bu baxımdan Səlcuqilər dövründən etibarən İsfahan, Həmədan və Tehran arasında qalan mərkəzi İran (əl-Cibali) üçün İraqi-Əcəmi, İraq kimi tanınan Mesopotamiya bölgəsi üçün isə İraqi-Ərəbi deyimi istifadə edilmişdir. Bundan başqa, "əcəm" sözü türk və fars dillərində

"naşı", yəni "bir işi bacara bilməyən, təcrübəsiz, məlumatsız kimsə" mənalarına da gəlir.

ƏCR

Lüğətdə "görülən işin əvəzini ödəmək, mükafatlandırmaq", "ödəniş" və ya "mükafat" mənasını daşıyır. Ümumiyyətlə, əcr kəlməsindən Allahın görülmüş hər hansı bir yaxşı və xeyirli işə görə, verdiyi qarşılıq kimi bəhs olunur. İslama görə, əcr təkcə maddi deyil, həm də mənəvi xarakter daşıyır. Onu Allah bu dünyada və ölüm-dən sonrakı həyatda (axirətdə) yalnız imanlı bəndələrinə verəcəkdir. Belə ki, bu insanlar dualarının, yerinə yetirdikləri ibadətlərinin, xeyir əməllər və başqa bu kimi işlərin əvəzində əcrə sahib olacaqlar. Əcr haqqında Quranın bir neçə ayəsində məlumat verilmişdir (Şuəra surəsi, 179-180; Tin surəsi, 6; Yusif surəsi, 57).

ƏDƏB

"Ziyafətə dəvət etmək" mənasındakı "ədb" və "ədəbli olmaq" mənasını verən "ədəb" məs-dərindən törənmişdir. Lüğətdə "dəvət", "zəriflik", "kübarlıq", "gözəl davranış", "heyranlıq" və "təqdir" kimi mənaları ifadə edir. Ədəb kəlməsi Qurani-Kərimdə keçməsə də, hədis dilində xeyirli və faydalı bilgi, davranış vərdişlərini ifadə edir. Termin kimi ədəb kəlməsi hər hansı cəmiyyətdə ürf, adət və qanun halına gəlmiş yaxşı və faydalı davranışlar, yaxud bunları qazandıran, bilgi mənasını verir.

Ədəbin əhəmiyyəti haqqında İmam Sadiq (ə) belə buyurub: "Əgər sizə xəbər verələr ki, ömrünüzdən iki gün qalıb, İki günlük ömrünüzdən birinci gününü ədəb-ərkan, əxlaq öyrənməkləyə çalışın ki, ölən gününüzdə ondan sizə xeyir gəlib sizə kömək olsun."

ƏDL

Ədalət sözü "ədl" kökündən gəlir və aşağıda zikr edilən mənalarda istifadə edilmişdir.

1. Varlıqların ölçülü və nizamlı olması;
2. Haqq sahibinin haqqına riayət edilməsi;
3. Ədalətin öz yerində olması.

Əl-Ədl həm də Allahın ən gözəl adlarından biridir. İslam hüququnda "adil" doğru və ədalətli

insanlar üçün də istifadə edilir. Ədalət “davranış və hökümdə doğru olmaq”, “haqqa görə hökm vermək”, “bərabər olmaq” kimi mənaları özündə ehtiva edən anlayışdır.

Allah-taalanın ədalətli olub, heç kəsə zülm etməsinə inanmaq Üsuli-dindən, yəni İslamın əsaslarındadır.

Hər bir müsəlman aləmin xaliqinin zülm və ədalətsizlikdən uzaq və pak olduğuna inanmalıdır. Bilməliyik ki, Allahın tamam işləri hikmət və məsləhət üzərindədir. O, bəndələrin yaxşı əməllərini əvəzsiz və mükafatsız qoymaz. Vədəsinə xilaf olmaz. Aydın məsələdir ki, zülm etmək ya cahillikdən (zülmün pis bir əməl olmasını bilməməkdən), ya ehtiyacdən, ya kin və həsəddən, ya da ki, başqasının əmrinə tabe olmaq məcburiyyətindən irəli gəlir. Şübhəsiz ki, bu nöqsanlı sifətlərin heç biri Allah taalağa aid deyildir. Həqiqətən Allah alim, ehtiyacsız və yenilməz qüdrət sahibidir.

Bu barədə Qurani-Kərimdə oxuyuruq: “Həqiqətən, Allah (heç kəsə) zərrə qədər də zülm etməz. Əgər yaxşı bir əməl baş verərsə, onun savabını ikiqat artırır və öz tərəfindən də (bu əməlin sahibinə) böyük mükafat verir”. (Nisa, 40).

ƏHD

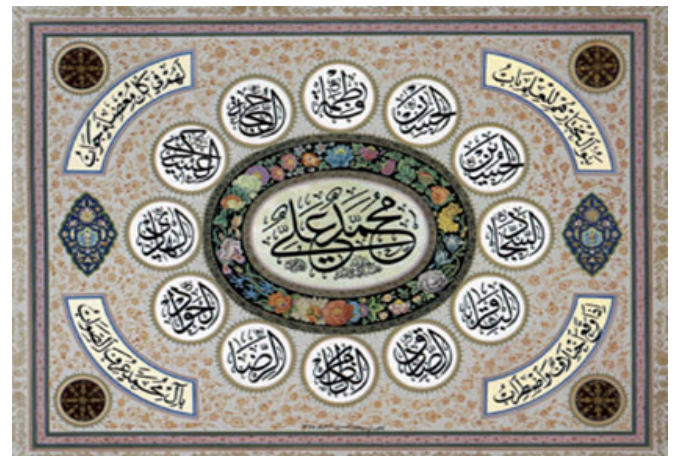
Dində mükəlləf tutulmadığı (dində buyurulmuş əmr və qadağalara əməl etmək) halda insanın vədi ilə özünə vacib qıldığı ibadət və ya əməldir. Bu, həmçinin insanın bir işi görəcəyini öhdəsinə götürməsi və ya hər hansı işin icra edəcəyi haqqında verdiyi sözdür. Eyni zamanda bu söz Allahın insanlarla andlaşmasını da ifadə edir.

Bu andlaşmaya görə insanlar yalnız tək olan Yaradana inanmalı, Ona ibadət etməlidirlər. Allah isə bunun qarşılığında onlara sonsuz həyat bəxş edəcəkdir. Allah əhdi həm Adəm, Nuh, İbrahim kimi peyğəmbərlərə, həm də İsrail oğulları kimi ayrı-ayrı millətlərə bağışlamışdır. Məsələn, Nuh peyğəmbər (ə) ilə ona iman edənlərin qurtuluşu və tufanın bir daha baş verməməsi üçün əhd edilmiş, göy qurşağı bu əhdin əlaməti sayılmışdır. Lakin insanlar tarix boyu Allaha imandan uzaqlaşaraq, verdikləri əhdi pozmuş,

müxalif və yalançı tanrılara tapınmışlar. Belə olan təqdirdə Allah onlara öz peyğəmbərini göndərərək dininin əsaslarını xatırlatmış, əhdini yeniləmişdir. Məsələn yəhudilərin və xristianların müqəddəs kitabları Əski və Yeni əhdlər adlanır. İslama görə isə Yeni əhd (Əhdi-Cədid) Əski əhdin davamıdır. Məsələn, yəhudilərə bağlanmış əski əhd (Əhdi-Ətiq) sonradan İsa peyğəmbərlə (ə) bağlanan əhdlə (Əhdi-Cədid) yenilənmişdir. İslam dini isə ən yeni əhddir. İnsanın Allahla and içməsi də bir əhddir. Allahın sonuncu əhdi, İslamla nəticələnmişdir. Verilmiş sözü yerinə yetirməmək və ya pozmaq olmaz. Bu barədə Quranda ayələr də vardır. (Bəqərə, 27; İsrə, 34; Maidə, 1; Tövbə, 4).

ƏHLİ-BEYT

“Əhli-beyt” sözü lüğətdə “ev əhli” mənası verməsinə baxmayaraq, terminoloji mənada İslam Peyğəmbərinin (s) ailəsi, övladları məfhumunu

daşıyır və yalnız xüsusi şəxslərə aid edilir. Bu şəxslərin kim olması Peyğəmbərin (s) özündən nəql olunan onlarca rəvayətdə açıq-aşkar bəyan edilmişdir. Bu rəvayətlərdə yalnız Əli (ə), Fatimə (ə.s), Həsən (ə), Hüseyin (ə) və imam Hüseyinin (ə) nəslindən olan və Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra dünyaya gələn doqquz nəfər, O Həzrətin (ə) Əhli-beyti kimi təqdim edilmişdir. O rəvayətlərdən bir neçəsini nümunə olaraq əziz oxucuların nəzərinə çatdırırıq...

1– Şeybənin qızı Səfiyyə Ayişədən nəql edir ki, bir gün Peyğəmbər (s) əbasını çiyinə salıb evdən çıxdı. Bu zaman Əlinin (ə) oğlu Həsən (ə) o həzrətin yanına gəldi. Peyğəmbər (s) onu

əbasının altına çəkdi. Sonra Hüseyin (ə), daha sonra Fatimə (s), ondan sonra da Əli (ə) gəldi. Peyğəmbər (s) hamısını əbasının altına toplayıb bu ayəni tilavət etdi...

"Allah-taala istəyir ki, bütün günah və çirkinlikləri yalnız siz Əhli-beytdən uzaqlaşdırsın və sizi tamamilə pak-pakizə qərarversin". (Əhzab, 33)

(Səhihi-Müslüm, c.4 səh.1885, 2424-cü hədis).

2- Amir ibni Səd ibn Əbi Vəqqas öz atasından nəql edir ki, vəhy nazil olan zaman Peyğəmbər (s), Əli (ə), Fatimə (s.ə) və onun iki oğlunu (Həsən və Hüseyini (ə)) əbasının altına çəkib dedi... "Pərvərdigara, bunlar mənim Əhli-beytimdir". (Səhih-Müslüm, c. 4 səh.1871, 32-ci hədis)

3- İsa ibni Əbdüllah ibn Malik ikinci xəlifə Ömər ibn Xəttabdan belə nəql edir... Peyğəmbərin (s) belə buyurduğunu eşitdim: "Ey camaat, mən yaxın zamanlarda sizin aranızdan gedəcəyəm. Qiyamətdə siz də gəlib mənə qovuşacaqsınız" (Burada Peyğəmbər (s) onlara Quran və Əhli-beytin hüquqlarına riayət etmək barədə çoxlu tövsiyələr edir). Ömər deyir: Mən, ey Allahın Rəsulu, sənin Əhli-beytin kimləridir? -deyə soruşdum. Həzrət buyurdu: "Mənim Əhli-beytim Əli (ə), Fatimə (s.ə), onun iki övladı (Həsən və Hüseyin (ə)) və Hüseyinin (ə) nəslindən olan doqquz nəfər əməli saleh imamlardır. Onlar mənim itratim, ətim və qanımdı". (Təfsiri-burhan, c.1 səh.9).

4- İbn Abbas "Büruc" surəsinin birinci ayəsi barəsində deyir... Peyğəmbər (s) buyurdu... "Mən asimanam, Əhli-beytimdən olan imamlar isə onun bürcləridir. Onlar on iki nəfərdir". (Yənabiul-məvəddət, c.3- səh. 253).

ƏHLİ-KİTAB

İslamda Uca Yaradan tərəfindən kitab və səhifələr nazil olunan millət, yaxud qövmlərə verilən addır. Bu termindən Quranda əsasən yəhudilər və xristianları ifadə etmək üçün istifadə olunmuşdur. Bundan başqa bəzi İslam alimləri tərəfindən sabilər və zərdüştilər də əhli-kitaba aid edilir.

Quranın müxtəlif ayələrində digər din mənasubları içərisindən əhli-kitaba önəmli yer verilir. Quran müsəlmanlara xristianlarla ünsiyyət

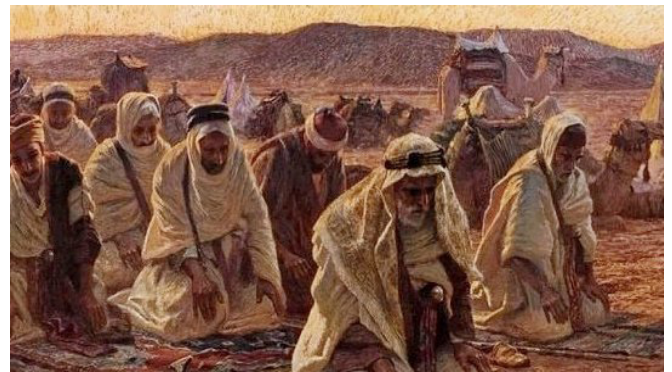
qurulmasını tövsiyə edir. Kitab əhli olanlar İslam cəmiyyətində müsəlmanlarla bərabər dini, hüquqi, sosial haqlara sahibdirlər. Əhli-kitabla münasibətdə İslamın tolerantlıq prinsipi daim hakim olmuşdur.

ƏQAİD ELMİ

Allahın varlığı və təkliyi, sifətləri, peyğəmbərliyin və imamətin mahiyyəti, axirət həyatı, vəhy və möcüzə kimi problemləri, eyni zamanda başlanğıcı və sonu etibarilə yaradılanların vəziyyətini öyrənən, bir sözlə Metafizik sahəni əhatə edən ideoloji elm sahəsidir. Kəlamın məqsədi vəhyə istinadən İslamın əsaslarını insan düşüncəsi ilə uyğunlaşdırıb izah etmək, din barəsində bütün şübhələri ortadan qaldırmaq, müxaliflərin dəlillərinə cavab verməkdir. Kəlamı İslam fəlsəfəsi də adlandırırlar. Lakin fəlsəfədən fərqli olaraq, kəlamda düşüncənin dəlilləri vəhyə də əsaslandırılır və bu dəlillər ona zidd olmamalıdır.

ƏQƏBƏ BEYƏTLƏRİ

Əqəbə Məkkə və Mina arasında yerləşən təpənin adıdır. İslamın yayılması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən 621-622-ci illərdə mədinə-

li müsəlmanlarla Məhəmməd (s) peyğəmbər arasında iki müqavilə burada bağlandığı üçün həmin təpə belə adlandırılmışdır. 621-ci ildə Həcc zamanı Mədinədən gələn 10 xəzrəclə, 2 övlü Məhəmməd (s) peyğəmbərlə görüşərək ona sadıqlıq andı içmiş və peyğəmbərliyini tanımışlar. Onlar tək olan Allaha inanacaqlarına, oğurluq, əxlaqsızlıq, yalandan şahidlik etməkdən çəkinəcəklərinə, qız uşaqlarını öldürməyəcəklərinə söz vermişlər. Bu hadisə "Birinci Əqəbə" beyəti (andı) kimi tanınmışdır. "Birinci

Əqəbə” beyəti döyüşlə bağlı xüsusiyyətləri ehtiva etmədiyi üçün Beyətün-nisa adıyla da qeyd edilir. Bir il sonra isə Həzrət Peyğəmbəri (s) Mədinəyə dəvət etməyə qərar verən, yetmiş beş mədinəli Həcc ziyarəti etmək üçün səfərə çıxan müşriklərlə bərabər Məkkəyə yola düşmüşlər. Məkkəyə çatanda Məhəmməd (s) peyğəmbərlə gizlicə xəbirləşərək Həcc ziyarətinin icrasından sonra bir gecə Əqəbədə görüşməyi qərarlaşdırmışlar. O gecə Məhəmməd (s) peyğəmbər Əqəbəyə əmisi Abbas ibn Əbdülmüttəlib ilə gəlmişdir. Abbas Məhəmməd peyğəmbərin (s) mədinəlilərin dəvətini qəbul edərək ora hicrət etmək arzusunda olduğunu söyləmişdir. O, mədinəlilərin Məhəmməd (s) peyğəmbərlə birgə öz torpaqlarına qayıdacaqları zaman başlarına müxtəlif çətinliklər gələ biləcəyini, bütün ərəb qəbilələrinin onlara düşmən olacağını qeyd etmişdir.

Belə bir vəziyyətdə onu düşmənlərinə təslim edəcəklərsə, bu işdən indi imtina etmələrinin daha yaxşı olacağını bildirmişdir. Mədinəlilər Məhəmməd (s) peyğəmbərə onun istədiyi şərtlərlə beyətə hazır olduqlarını ifadə etmişlər. Bundan sonra Məhəmməd peyğəmbər (ə) mədinəlilərdən sadıqlıq sözü almış və orada olan mədinəlilərin hamısı beyət etmişlər. Bu andlaşmaya da “İkinci Əqəbə” beyəti deyilmişdir. “İkinci Əqəbə” beyəti döyüşlə bağlı xüsusiyyətləri ehtiva etdiyi üçün “Beyətül-hərb” adıyla da qeyd edilir. Bu razılaşmadan sonra Məhəmməd (s) peyğəmbər səhabələrinə Mədinəyə hicrət etmələri üçün icazə vermişdir. Beləliklə, İslam tarixində yeni bir mərhələ - Mədinə dövrü başlamışdır.

ƏLƏMDAR

Ələmdar sözü “ bayraq” anlamını verən ərəb mənşəli “ələm” və “tutan” mənasını daşıyan fars mənşəli “dar” kəlimələrinin birləşməsindən yaranmışdır. Döyüşlər və hərbi yürüşlər zamanı ordularda bayraqları daşıyanlar üçün istifadə olunmuşdur. Hicrətin 8-ci ilində Məkkəni fəth edən İslam ordusunun ələmdarı (bayraqdarı) Əli ibn Əbu Talib (ə) idi.

ƏLHƏMDULİLLAH

“Allaha şükürlər olsun” mənasını daşıyan “Əlhəmdulillah” kəlməsi Quranda iyirmi üç dəfə işlənmişdir. Bundan başqa, Qurani-Kərimdə

hər cür tərifin Allaha məxsus olduğu bildirilmiş və Allahın həmd ilə təsbeh edilməsi buyurulmuşdur. Quranın ilk surəsi olan “Fatihə” bu sözlə başladığı üçün “Həmd surəsi” də adlandırılır. Alimlərin fikrinə görə Allah bu ayələrlə insanları həm ruhi tərbiyə edir, həm də onlara nemətlər verən Allaha şükür etmə tərzini öyrədir. Əlhəmdulillah kəlməsi ilə bağlı Məhəmməd peyğəmbərdən (s) nəql edilən bir çox hədis var.

ƏLİ ƏKBƏR

İslamın dirçəlişində öz şəhadəti ilə mühüm rol oynayan kəslərdən biri də həzrət Əli Əkbərdir (ə). Əli Əkbər (ə) İmam Hüseynin (ə) övladlarındandır.

Əli Əkbər (ə) İmam Hüseynin (ə) böyük oğlu olduğu üçün ona Əli Əkbər yəni böyük Əli deyilir. İkinci oğlu Əli Əvsət İmam Zeynül-Abidindir (ə). Üçüncü oğlu isə Əli Əsgərdir ki, 6 aylıq idi və Kərbəladə şəhid oldu.

Əli Əkbər (ə) xoş görünüşlü, gözəl, xoş danışığa sahib bir gənc idi. Yaradılış, xasiyyət və görünüş baxımından insanlar içində İslam Peyğəmbərinə (s) ən çox bənzəyən şəxs idi. Şücaət və cəngavərliyi, babası Əli ibn Əbu Talibdən (ə) irs aparmışdı.

ƏLİ ƏSGƏR

İmam Hüseyin (ə) kiçik oğlu Əli Əsgər 679-cu ildə dünyaya gəlmişdir. O Kərbəla döyüşündə vəfat etmiş yaşca ən kiçik şəhiddir. Tarixi məlumatlara görə, Aşura günü İmam Hüseyin (ə) düşməndən oğlu Əli Əsgər üçün su istəyir. Bu zaman Ömər ibn Sədin tapşırığı ilə, Hərmələ adlı döyüşçü ox ilə Əli Əsgəri boğazından vurur. Əli Əsgər İmam Hüseyin (ə) qollarında can verir. İmam Hüseyin (ə) onu Kərbəlada dəfn edir.

ƏLYASA PEYĞƏMBƏR (Ə) (YƏSƏ)

Bu böyük peyğəmbərin adı Quranda iki dəfə gəlib, 1. "İsmaili, Əlyasanı, Yunusu və Lutu da seçdik. Və biz onlardan hər birini dövrlərinin insanlarından üstün qıldıq" – (Ənam, 86).

2. "İsmaili, Əlyasanı və Zülkfli də xatırla: onların hamısı xeyirdə öndər oldular" (Sad, 48).

Bütün müfəssirlər və tarixçilər onu İlyasın şagirdi və canişini bilirlər. Tövratda ibri olduğuna görə onun adı Yəşədir. Amma ərəb dilində ona Yəsə deyirlər. Müfəssirlərin nəzərinə görə o, Uxtubun oğludur.

"Elami-Quranda" "Kitabe-padşahan" kitabının on doqquzuncu fəslində nəql olunur: İlya (dəyəsən həmin İlyas) öz səfərində Yəsə ilə rastlaşır. Yəsə yer şumlayırdı. İlya Yəsəyə dedi ki, gəl mənimlə gedək. Yəsə ata-anasından icazə alıb İlyanın səhabələrinin dəstəsinə daxil oldu. Tövrata əsasən İlya onu xilafətə seçdi və İlya alovlu araba ilə ərşə çəkiləndə Yəsə də onunla idi. Həmçinin nəql olunur ki, İlyas binəva bir qadının evində qalırdı. Bu qadının əri -Uxtub dünyadan getmişdi. Bu zaman Uxtubun oğlu Yəsə ağır xəstələndi. İlyas ona şəfa verdi və özüllə apardı. Yəsə İlyasdan sonra peyğəmbər oldu. Bəni-İsrail onun dəvətini qəbul edəndə Allahdan istədi ki, İlyasa qovuşsun. İmam Rza (ə) müxtəlif dinlərin rəhbərləri ilə mübahisə edərkən Casəliqə buyurdu: -"Yəsə də İsa görən

işləri gördü. Suyun üzərində yol getdi, ölümləri dirildi, kor və dəri xəstəliklərinə düçar olanlara şəfa verdi. Onun ümməti isə onu Allahın peyğəmbəri bilmədilər."

ƏMANƏT

Əmanət – müvəqqəti olaraq saxlamaq üçün başqasına verilən əmlaka və ya pula da deyilir. Ərəb dilindən tərcümədə "doğruluq, güvənlik, arxayınlıq" mənalarını verir. Mömin insanın ən mühüm keyfiyyətlərindən biri sayılır. Həzrət Muhəmməd (s) hələ peyğəmbərliyə seçilməzdən əvvəl ərəblər arasında öz əmin-amanlığı və düzgünlüyü ilə seçilirdi; ona görə də mübahisəli əmlakı, girovu Onun yanında əmanət qoyurdular. O Həzrət Məkkədə "əmin" ləqəbi ilə tanınırdı.

ƏMƏL DƏFTƏRİ

Əməl dəftəri dünyaya gəldikdən sonra həddi-buluğ yaşından başlayaraq ölənə qədər etdiyimiz bütün xeyir və günahların yazıldığı məsələdir. Hesab günündə, etdiyimiz əməllərin yazıldığı dəftər əlimizə veriləcəkdir. Yaxşılardan əməl dəftəri sağ əllərinə, pislərininki də sol

əllərinə veriləcəkdir.

Quranda oxuyuruq: "Kimin əməl dəftəri sağ əlinə verilərsə, onunla tez, asan haqq-hesab çəkiləcək". (İnşiqaq, 7-8).

"Kimin əməl dəftəri arxa tərəfindən (sol əlinə) verilərsə, o, tezliklə fəryad edib öz ölümünü istəyər". (İnşiqaq 10-11).

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: "Qiyamət qopduğu zaman insanın əməl dəftəri özünə veriləcək və oxuması üçün sərəncam olunacaqdır".

ƏMƏVİ XİLAFƏTİ

Məkkənin nüfuzlu qəbilələrindən biri ol-muşdur. Bu qəbilənin adı və tarixi Əbdüş-Şəms ibn Əbdülmənaf və onun oğlu Üməyyə ilə bağlıdır. Əməvilər onlara qohum olmuş Həşimilərlə rəqabətdə olmuşlar. Bu rəqabət Məhəmməd (s) peyğəmbərin səyləri nəticəsində müvəqqəti olaraq aradan qaldırılsa da, sonradan yenidən qızıxmışdır. Əməvilərdən olan Müaviyə ibn Əbu Süfyan həzrət Əliyə (ə) qarşı çıxmışdır. 750-ci ildə Əməvilər sülaləsi əvəz edən Abbasilər tərəfindən hakimiyyətdən devrilmişdir.

ƏMMAMƏ

Əmmamə Ərəbistan yarımadası, Şimali Afrika, Hindistan və Asiyanın bəzi bölgələrində yayılmış müəyyən fərqli şəkildə bağlanan kişi baş geyimidir. Bu baş geyimi e.ə. VI-V əsrlərdə Midiya

dövlətində geniş yayılmışdır. Onun hazırlanmasında 6-8 metr parçadan istifadə olunur. Siq (Hindistanda XVI-XVII əsrlərdə yaranmış din) və müsəlman cəmiyyətlərində, ümumiyyətlə, Asiya ölkələrində geniş yayılmışdır. Əmmamə bir çox Avropa dillərində türban kimi tərcümə olunur. Bu söz mənşə etibarilə fars dilindəki dulband sözündən yaranmışdır.

ƏMR BİL-MƏRUF VƏ NƏHY ƏNİL-MÜNKƏR

Əmr be məruf (yaxşı işlərə dəvət etmək)

Əmr be məruf - insanlara gözəl şeyləri, yəni Allahın əmr etdiyi gözəl davranışları əmr etməkdir. Məsələn: namaz qılmayan müsəlmana namaz qılmasını əmr etməyə əmr be məruf deyilir. Əmr bil-mərufun vacibliyi namaz və oruc kimi bütün

müsəlmanlara vacibdir. Əmr bil-məruf vəzifəsini haqqı ilə yerinə yetirilsə, digər dini vəzifələr də unudulmaz və ayaqda qalar.

Yaxşılığa əmr etmə, təsir etməyəcəyi bilinən vəziyyətlərdə fərz deyil. Eyni şəkildə yaxşılığı əmr etmək insan üçün bir təhlükə doğuracaqsə, fərz olmaqdan çıxar.

Nəhy əz münkər (pis işlərdən çəkindirmək)

Nəhy əz münkər - insanları Allahın qadağan etdiyi pis işlərdən çəkindirməkdir. Məsələn: içki içən bir adamı bu pis günahdan çəkindirmək nəhy əz münkər üçün bir nümunədir. Əmr bil-məruf müsəlman cəmiyyətində Allahın əmrlərini ayaqda tutduğu kimi Nəhy əz münkər də müsəlman cəmiyyətini pisliliklərdən uzaqlaşdırar. Nəhy əz münkər təsir etməyəcəyi bilindiği vəziyyətlərdə və insan üçün bir təhlükə yaradacaqsə, vacib olmaz.

ƏNBİYA

(bax: NƏBİ) "Nəbi"nin cəm şəkilidir. Yəni Nəbilər

ƏNSAR

Ərəb dilində "yardım edənlər", "yardımçılar" mənasına gələn "ənsar" kəlməsi termin kimi İslam tarixində Məkkədən Mədinəyə köçən mühacirlərə yardım edən mədinəli müsəlmanlara verilmiş addır.

Ənsarlar Mədinənin Övs və Xəzrəc adlanan iki başlıca qəbilələrini təşkil etmişdir. Bir-birinə qohum olan bu iki qəbilə öncə Yəməndə yaşamış, sonra isə Yəsribə köçmüşlər. Lakin burada onların arasında başlamış uzun sürən qarşıdurma Buas döyüşü adlanan qanlı toqquşmaya gətirib çıxarmışdır. Bu döyüşdə hər iki qəbilə gücdən düşmüşdür. Sonradan məğlub olan xəzrəc qəbiləsi qüreyşlilərdən dəstək almaq üçün Məkkəyə öz elçilərini göndərmişdir. Həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyinin 11-ci ilində onlar Məkkədə görüşərək İslamı qəbul etmişlər. Yalnız bu dinin vasitəsi ilə Yəsribdəki ərəb qəbilələrinin arasındakı müharibələrə son qoyula biləcəyini anlamışlar.

Xəzrəc qəbiləsi geri qayıtdıqdan sonra Övs qəbiləsini də İslamı qəbul etməyə dəvət etmişlər.

Sonra Övs və Xəzrəc qəbilələrinin təmsilçiləri Məhəmməd (s) peyğəmbərlə Əqəbədə birinci və ikinci beyət zamanı görüşmüşlər. Onlar Peyğəmbəri (s) qoruyacaqlarına, bütün məkkəli müsəlmanları qəbul edəcəklərinə söz vermişlər.

Bundan sonra məkkəli müsəlmanların Mədinəyə hicrəti başlamışdır. Xəzrəc və Övs qəbiləsi onları sevgi ilə qarşılaraq, onlara sığınacaq vermişlər. Beləliklə də, Peyğəmbərin (s) ənsarları (yardımçıları) adını almışlar. Peyğəmbərin (s) buyurduğu kimi ənsarlar mühacirlərlə qardaşlaşaraq evlərində onlara yaşamaq üçün yer, eləcə də mallarından pay vermişlər. Qurani-Kərimin “Həşr” surəsinin 9-cu ayəsində bu-yurulur: “Onlardan (mühacirlərdən) əvvəl (Mədinədə) yurd salmış və iman gətirmiş kimsələr (ənsar) öz yanlarına (şəhərlərinə) mühacirət edənləri sevir, onlara verilən qənimətə görə ürəklərində həsəd (qəzəb) duymaz, özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tutarlar. (Allah tərəfindən) nəfsinin xəsisliyindən (tamahından) qorunub saxlanılan kimsələr - məhz onlar nicat tapıb səadətə (Cənnətə) qovuşanlardır!”.

Beləliklə, ənsarlar və mühacirlərin qardaşlığı Mədinədə müsəlman icmasının yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Ənsarlar müsəlman icmasının güclənməsində, sonralar isə Xilafətin siyasi-ictimai həyatında böyük rol oynamışlar.

ƏQİDƏ (Bax: ƏQAİD)

Ərəb mənşəli söz olub “əqd” kökündən yaranmış və “kənüldən bağlanmaq” deməkdir. Əqidə könüllü şəkildə təsdiq edilən, heç bir şübhəyə, tərəddüdə yer qalmayan tam və sağlam bir inanc mənasını daşıyır. Qısacası, əqidə istər haqq, istərsə də batil olsun, insanın qəlbən qəbul edib inandığı hər şeydir. İslam əqidəsi isə Allahın təklisinə, peyğəmbərliyə, axirət gününə iman etmək, Məhəmməd (s) peyğəmbərə tabe olmaqla Allaha tam təslimiyyət göstərməkdir.

ƏRAF

Əraf Cənnətlə Cəhənnəm arasında olan və insanların axirətdə öz aqibətlərinin necə olacağını gözləyəcəyi məkandır. Qurani-Kərimin “Əraf” surəsinin 46-47-ci ayələrində Əraf bölgəsi və əhli

haqqında məlumat verilmişdir: “Onların ikisinin (Cənnət əhli ilə Cəhənnəm əhlinin) arasında pərdə (səs, maneə) və Əraf (Cənnətlə Cəhənnəm arasındakı səddin yüksəklikləri) üzərində isə (savabları və günahları, xeyir və şər əməlləri bərabər olan) insanlar vardır ki, onlar hamını (cənnətlikləri və cəhənnəmlikləri) üzündən tanıyıb Cənnət əhlinə: “Sizə salam olsun!” - deyər müraciət edərlər. Bunlar (Əraf əhli) çox istədiklərinə baxmayaraq hələ ora (Cənnətə) daxil olmamış (lakin Ərafda günahları təmizləndikdən sonra daxil olacaq) kimsələrdir.

Onların nəzərləri Cəhənnəm əhlinə çevrildiyi zaman: “Ey Rəbbimiz! Bizi zalımlarla bir etmə!” - deyərlər”.

Təfsirçilərə görə onların dünyadakı yaxşı işlərinin çəkisi pis işlərinə bərabər olacaqdır. Buna görə də onlar Cənnət və Cəhənnəm arasında Allahın onlara qarşı mərhəmətli davranmalarını gözləyəcəklər. Bu kimsələr Cənnətdə olanlara salam deyib, onların sıralarında olmaq istəyəcəklər. Bundan başqa, onlar Cəhənnəm əzablarını görərək Allahın onları bağışlamalarını diləyəcəklər. Sonda Allahın onları bağışlayıb Cənnətə daxil edəcəyi güman olunur.

ƏRBƏİN GÜNÜ

Hicri təqvimində Məhərrəm ayının onundan başlayaraq qırx gün davam edən müddətdir. Kərbəla hadisəsinin qırxıncı günüdür. Həmin gün Kərbəlada şəhid olan İmam Hüseyn (ə) və 72 tərəfdarı yad edilir, xüsusi mərasimlər keçirilir. Rəvayətə görə İmam Hüseynin (ə) məzarı ilk dəfə Ərbəin günündə ziyarət edilmişdir.

Ərbəin günü Peyğəmbərimizin (s) ən yaxın səhabələrindən olan Cabir ibn Abdullah Ənsari-

nin adı ilə bağlıdır. Rəsuli-Əkrəmin (s) bu sevimli və əziz məsləkdaşı ilk şəxsdir ki, İmam Hüseynin

(ə) şəhadətinin 40-cı günü – “Ərbəin” günü hicrətin 61-ci ili səfər ayının 20-də bu müqəddəs məzarın ziyarətinə gəlmişdir.

ƏRƏFAT

Ərəfat Məkkə şəhərindən təxminən 20 km. uzaqda, Məkkə-Taif yolunun kənarında yarım-dairəvi təpələrlə əhatələnmiş ərazinin adıdır. Rəvayətə görə Adəm peyğəmbərlə (ə) Həvva Cənnətdən qovulandan sonra bir-birini axtararaq xeyli gəzib-dolaşmış və nəhayət Ərəfatda görüşmüşlər. Başqa bir rəvayətə görə mələk Cəbrail İbrahim (ə) peyğəmbərə Həcc əməllərini burada başa salmış və İbrahim peyğəmbər (ə) “bildim, anladım” deyə cavab vermişdi. Hər iki varianta uyğun olaraq “Ərəfat” sözü də “bilmək, tanımaq” kökündən qaynaqlanır. Burada qalmaq Həccin başlıca şərtlərindən biridir. Ərəfə günü və ya gecəsi Ərəfatda olmayan və ya Ərəfatdan keçməyən ibadətlə məşğul olmaq zəvvarın mənəvi durumunu daha da yüksəldir.

ƏRƏFƏ GÜNÜ

Zülhiccə ayının 9-cu günü, yəni Qurban bayramından öncəki gün deməkdir. Həcc ziyarətinə gedən zəvvarlar həmin gün Məkkə kənarındakı Ərəfat çölündə olurlar. Bunun üçün də bu günə Ərəfə günü adı verilmişdir. İslam dininə görə Ərəfə mübarək günlərdəndir. Həmin günün gecəsini namaz və dua ilə keçirmək, gündüz isə oruc tutmaq savabdır.

ƏRŞ

Quran və hədislərdə “ilahi hökmranlıq” və “taxt” mənasında istifadə edilən termindir. Hərfi anlamda “ən uca”, “ən yüksək”, “ən ali” və “hər şeyin üzərində olan yer” deməkdir. Ərş sözü həm də kralın oturduğu taxt mənasını verir. Bu söz Quranın “Əraf”, 54; “Tövbə”, 129; “Yunus”, 3; “Muminun”, 116; “Zuxruf”, 82-ci ayələrində qeyd edilir. Quran və hədislərə əsasən göyün yeddi qatı, Cənnət, sidrətül-müntəhs (hədislərdə bildirildiyinə görə, çox böyük kölgəliyə malik ağac) ərşin altında yerləşir.

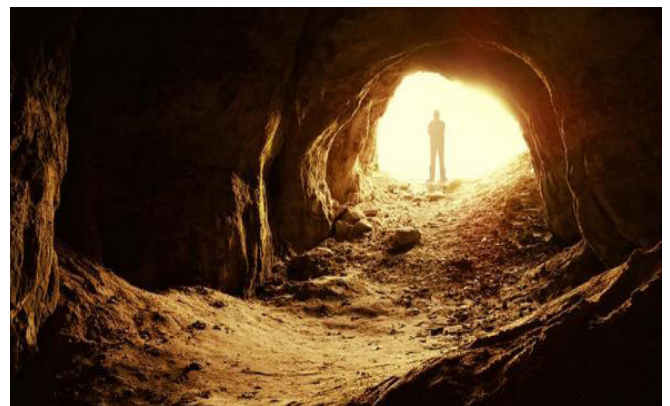
Müsəlman təfsirçilərinin böyük əksəriyyətinin fikrincə, Ərş sözü və Allahın onun üzərində olması məcazi mənadadır. Süyuti onu “bilik”, Bəyzavi “ucalıq”, Razi “hakimiyyət” kimi təfsir etmişdir. Onlara görə bu söz Allahın dünyanı yaratdıqdan sonra onu idarə etməsi mənasını verir. Bəzi təfsirçilərə görə Quranın “Bəqərə” surəsinin 255-ci ayəsində işlədilmiş “ərş” və “kursi” sözləri bu mənadadır. Ərşi məcazi deyil, həqiqi mənada (taxt kimi) anlayan təfsirçilər də olmuşdur.

ƏSHAB

(bax: SƏHABƏ) Səhabənin cəm formasıdır.

ƏSHABİ-KƏHF

Allahdan üz çevirib bütlərə tapınan Dağ Yunis adlı hökmdarın zülmünə dözə bilməyən vəzir Maksimeqyanus, Temrixo və bir neçə dostları ilə zülmədən qurtarmaq üçün dağlara sığınmaq istəyi ilə şəhərdən qaçır. Yolda onlara zülmədən

cana doyan və ümidini bir olan Allaha bağladığını deyən hökmdarın çobanı da qoşulur. Bu vaxt çobanın iti də qaçanların ardınca gəlir.

Sonra qaçıb yaxınlıqdakı mağaraya sığınır. Orada onları dərin yuxu aparır. Oyandıqdan sonra acdıqlarını hiss edərək vəziyyəti öyrənmək və çörək almaq məqsədilə vəzir şəhərə göndərilir. Vəzir Təmirxan şəhərdə pul verib çörək almaq istəyərkən yaxalanır. Ondan soruşurlar ki, bu pullar hardandır? Vəzir şəhərdəkiləri inandırmağa çalışır ki, pullar onun özünüdür. Onu başa salırlar ki, pullar üç yüz il bundan əvvəl hökmdarlıq etmiş Dağ Yunisə aiddir.

Burada bir möcüzə olduğunu bilən vəzir başına gələnləri şəhərdəkilərə danışır. İnsanların maraq üçün mağaraya doğru axışdığını görən vəzir yoldaşlarını üç yüz ildən çox yatdıqları barədə xəbərdar etmək üçün hamıdan əvvəl içəri girir. Baş vermiş möcüzədən xəbərdar olan mağaradakılar dərhal Allaha əl açib ondan qeyb olmalarını diləyirlər. Allah onların səsinə eşidir və hamısı qayaya söykəndikləri kimi də yox olur. Mağaraya daxil olanlar mağarada onların izlərini tapırlar və o zamandan mağara ziyarətgaha çevrilir.

ƏSHABÜL-KİRAM

Əziz və dəyərli səhabələr anlamına gəlib, Məhəmməd peyğəmbərin (s) ən yaxın və nüfuzlu səhabələrinə verilən addır. Bu insanlar bütün həyatları boyu Məhəmməd peyğəmbərə (s) sadıq qalmış, İslam dininin yayılması üçün əllərindən gələni əsirgəməmişlər.

ƏSHABU-SÜFFƏ

Mədinə məscidinin ətrafında Süffə adlanan yerdə oxuyub-yazmağı və dinin əsasını öyrənmək məqsədilə bir araya gələn səhabələrdir. Rəvayətə görə onların sayı səksən və ya bundan bir qədər çox olmuşdur. Onlar Süffədə məskunlaşaraq peyğəmbər vasitəsi ilə dini biliklərə sahiblənən yoxsul insanlar idilər. Əshabüs-Süffə əhli bütün ömürlərini Allaha ibadət etməklə keçirmiş, yalnız ehtiyac olanda məsciddən kənara çıxmışlar.

Məhəmməd (s) peyğəmbər onlara qayğı göstərmiş, beytül-malın bir hissəsini onlar üçün ayırmışdır. Bununla belə Əshabus-Süffə tək-cə yoxsul insanlardan ibarət deyildi. Onların arasında Məhəmməd (s) peyğəmbəri görmək

üçün Mədinəyə gələn və qalmağa yerləri olmayan ziyarətçilər də olmuşdur. Bundan başqa Əshabus-Süffəni tərk edənlər də olurdu. Onların yerlərinə isə başqaları gəlirdi.

Əshabus-Süffə aramsız ibadət edib oruc tutmaqla yanaşı, dini elmləri də öyrənirdi. Bu baxımdan Əshabus-Süffəni İslamda ilk elm ocağı kimi dəyərləndirmək mümkündür.

ƏSMAÜL-HÜSNA

Əsmaül-hüsna ərəb dilindən tərcümədə “gözəl adlar” deməkdir. İslam cəmiyyətində, Quran

və hədislərdə Allahı ifadə etmək üçün istifadə edilmiş adlardır. “Hüsna” kəlməsi hərfi mənada “gözəl, ən gözəl” mənasını verir. İlahi adların gözəlliklə xarakterizə edilməsinin səbəblərini İbn əl-Ərəbi belə sıralayır:

1. Əsmaül-hüsna Allah haqqında ucalıq və fəvqəladəlik ifadə edir və bəndələrdə hörmət hissi oyandırır.

2. Əsmaül-hüsna Allaha aid sifətləri, xüsusiyyətləri ehtiva edir. Bununla da insan Allah haqqında kifayət qədər və doğru məlumat əldə edə bilir.

ƏSR

Günortadan sonrakı vaxtı bildirir. O, türkçə ikinci vaxtı da adlanır. Bu zaman ərzində müsəlmanlar vacib olan eyni adlı namazı qılırlar. Əsr namazının vaxtı zöhr namazının vaxtı bitdikdən sonra başlayır. Əsr namazının vaxtı hər bir şeyin kölgəsinin uzunluğu, onların uzunluğuna bərabər olan zaman girir və Günəşin batmasına az qalmış namazı bitirmək lazımdır. Əsr həm də Qurani-Kərimin 103-cü surəsinin adıdır. Surə 3 ayədir. Bu ayədə Allah əsrə, zamana and içməklə

vaxtın dəyərli olmasına işarə etmiş və imanlı, səbrli, yaxşı əməl sahibi olan insanların dünyada zərərə düşmədiklərini bildirmişdir.

ƏSTƏĞFİRULLAH

Ərəb mənşəli söz olub “məni bağışla”, “günahımı bağışla” deməkdir. Yəni “istiğfar etmək”, “tövbə etmək”, “Allahdan əfv diləmək” mənalarında işlədilir. Bu kəlmə ilə bağlı Qurani-Kərimdə ayələr vardır. Peyğəmbərdən (s) gələn hədislərdə də bu kəlmənin əhəmiyyəti vurğulanmışdır.

ƏXLAQ

“Üslub”, “xasiyyət”, “təbiət” və “səciyyə” mənasına gələn “xulq” sözündən götürülmüşdür. İnsanın qazandığı bəzi xasiyyət, rəftar və davranışların cəmidir. Qurani-Kərimdə bu mənada “xuluq” sözü işlədilmişdir. İnsanın o nəfsani

sifətinə də şamil edilir.

Qərblilərin nəzərinə görə əxlaq, eləcə də Aristotelin əxlaqı daha çox zahiri etikada cəmlənmişdir. Halbuki, İslam məktəbində əxlaq insanın batininə aid edilir.

İslam dini əxlaqın dörd şöbəsini bizə tanıtmışdır:

1. İnsanın Allahla rabitəsinə aid olan əxlaq;
2. İnsanın özünə aid olan əxlaq;
3. İnsanın başqa insanlara aid olan əxlaq;
4. İnsanın təbiətə aid olan əxlaq.

ƏYYUB PEYĞƏMBƏR (ə)

Quranın surələrinin dördündə həzrət Əyyubun (ə) adı zikr olunmuşdur. Qurana görə, İshaq peyğəmbərin (ə) soyundan olduğu bildirilən Əyyub peyğəmbər (ə) İsrail oğullarına göndərilmişdir.

Bir çox müsbət xüsusiyyətləri ilə yanaşı, sonsuz səbrli və kamil imanı ilə digərlərindən fərqlənən Əyyub peyğəmbər (ə) rəvayətə görə Şamda (Suriya) yaşamış, çoxlu övladı və var-dövləti olmuşdur. Bu qədər zəngin olmasına baxmayaraq Allah yolundan ayrılmazdı. O, ətrafında olan yoxsullara da hər zaman yardım edərdi.

Allah Əyyuba (ə) peyğəmbərlik verdikdən sonra o, yaşadığı yerdə dini yaymağa, ətrafındakı insanları Allahın haqq yoluna çağırmağa başlayır. Lakin bir müddət sonra Allah onu var-dövləti, övladları və sağlamlığı ilə sınağa çəkir. Əvvəlcə Allah öz sevimli bəndəsinin var-dövlətini müxtəlif yollarla əlindən alır. Əkinləri, mal-qarası tələf olur. Əyyub peyğəmbər (ə) bu hadisəyə səbrlə yanaşır və Allaha şükür edir. Bir müddət sonra onun evi uçaraq dağılır və övladları da onun içində həlak olur. Əyyub peyğəmbər (ə) bu fəlakətə də səbir edərək, Allahın istəyinə tabe olur. Sonra Əyyub peyğəmbər (ə) ağır xəstələnir, durumu gündən-günə ağırlaşır, hətta gözə də bilmir. Bütün qohumları ondan uzaqlaşır. Yalnız Əyyub peyğəmbərin (ə) həyat yoldaşı onun yanında qalır və ona qulluq edir. Bu dəfə də Əyyub peyğəmbər (ə) Allaha şükür edib, Onun istəyinə tabe olduğunu bildirir. Bu zaman şeytan şəhərdə Əyyubun (ə) yoluxucu xəstəliyə tutulduğunu və bu xəstəliyə şəhər sakinlərinin də yoluxa biləcəyi xəbərini yayır. Bunu eşidən adamlar Əyyubu (ə) və arvadını şəhərdən qovurlar. Onlar da şəhərin ətrafında bir yerdə məskunlaşmağa məcbur qalırlar.

Əyyubun (ə) xəstəliyi yeddi il sürsə də o, bir dəfə belə bu ağır vəziyyətindən narazılığını bildirmir. Daha da ağırlaşan xəstəliyinə görə Əyyub peyğəmbər (ə) Allaha ibadətlerini layiqincə yerinə yetirə bilmir. O, Allaha dua edir ki,

ona şəfa versin: Qurani-Kərimin “Ənbiya” surəsinin 83-84-cü ayələrində bu barədə buyurulur: “(Ya Rəsulum!) Əyyubu da (yada sal)! Bir vaxt o, Rəbbinə yalvarıb dua edərək belə demişdi: “Mənə bəla üz verdi (Sənə pənah gətirdim). Sən rəhmlilərin rəhmlisisən! Biz (Əyyubun) duasını qəbul buyurduq, onu düçar olduğu bəladan (xəstəlikdən və ailəsinə üz vermiş müsibətdən) qurtardıq. Dərgahımızdan (Əyyuba) bir rəhmət və (Allaha) ibadət edənlərə ibrət dərsi (öyüd-nəsihət) olsun deyə, (həlak olmuş) övladlarını qaytarıb ona verdik, üstəlik bir o qədər də əlavə etdik”.

Allah Əyyub peyğəmbərə (ə) onun sağlamlığını, var-dövlətini, övladlarını geri qaytarmaqla yanaşı, ona möcüzələr göstərmək bacarığını vermiş və o, uzun ömür sürmüşdür.

ƏZAZİL

İslama görə şeytanın adlarından biri olan Əzazil “zalım”, “amansız”, “rəhmsiz”, “insafsız”, “qəddar” mənalarını verir. Bu ad nə Quranda, nə də hədislərdə qeyd edilmişdir. Buna baxmayaraq, bəzi qaynaqlarda ona rast gəlmək mümkündür. Orada Əzazilin şeytanın ilk adı olduğu qeyd edil-

ir. Bu ad İslama israiliyyətdən keçdiyi güman edilir.

ƏZRAİL

Allaha ən yaxın dörd mələkdən biri olan Əzrail “ölüm mələyi”nin adıdır. Vəzifəsi insanların canını alaraq həyatlarını sonlandırmaqdır. İslama görə Allahın əmri olmadan Əzrail insanların canını ala bilməz. Quranda ölüm mələyi “əs-Səc-

də” surəsinin 11-ci ayəsində xatırlanır: “(Ya Rəsulum!) De: Sizə müvəkkil olan ölüm mələyi (Əzrail) canınızı alacaqdır. Sonra da (Qiyamət günü) Rəbbinizin hüsuruna qaytarılacaqsınız!”.

İlahiyyətçilərə görə ölüm mələyinə vəzifəsinin yerinə yetirilməsi işində digər mələklər də yardım edirlər və bu mələklər ona tabedirlər.

FASİQ

Lügətdə “bir şeydən çıxan” mənasını verən “fasiq” dini terminologiyada iman etdiyi halda Allaha və Peyğəmbərə (s) itaət göstərməyən, dini vəzifələrini tərk edən və günah əməllər işləyən anlamına gəlir. Hər kafir fasiqdir, lakin hər fasiq kafir olmaya bilər. Üsyankar mömin fasiqdir, amma kafir deyildir. Fasiq kəlməsinin cəmi “füs-saq”, “füsəqa”dır. Fisq isə haqq yolundan ayrılma, üsyan etmə, günahkarlıq, suç hesab olunur.

Qurani-Kərimdə kafirlərə (Sad, 20; əs-Səcdə, 18) ayələri inkar edən (Bəqərə, 99) və yalananlara (əl-Ənam, 49;), münafıqlərə (ət-Tövbə, 67) və müşriklərə (ət-Tövbə, 8) “fasiq” deyildiyi kimi, Allahın endirdiyi hökmlərə əməl etməyənlərə (əl-Maidə, 47), iffətli qadınları günahlandıranlara (ən-Nur, 4), yalan xəbər yayanlara (əl-Hucurat, 6), Allahı unudanlara (əl-Həşr, 19) və bu kimi günah törədənlərə də fasiq deyilməmişdir. Fasiqlikdən xilas olmağın yolu yalnız iman edib, saleh əməllər görmək, haram və günaha yaxınlaşmamaq, törədilən günahlara görə tövbə etməkdir.

FATİHƏ

Lügəvi mənası “açan”, “başlanğıc”, “ilk açılacaq yer” mənasına gələn “Fatihə” Qurani-Kərimin ilk surəsidir. Məkkə dövründə nazil olmuşdur. Yeddi ayədən ibarətdir. Surənin bundan başqa, “Ümmul-Kitab” (Kitabın anası) “əs-Səbul-məsani”

(təkrarlanan yeddi), “əl-Əsas”, “əl-Vafi”, “əl-Kafi”, “əl-Kənz”, “əş-Şifa”, “əş-Şükr” və “əs-Salət” kimi adları da vardır. Quranın ehtiva etdiyi əsas prinsiplər qısa olaraq “Fatihə” surəsində vardır. Belə ki, tərif və ucaldılmağa layiq tək Allahın varlığı, onun hakimiyyəti, tək məbud olması, qulluğun ancaq Ona edilib, Ondən kömək dilənməsi bu surədə ifadə edilir. Fatihə surəsi bir dəfəyə tam nazil olan ilk surədir.

Rəsulullah (s) onu “Quranın ön sözü” adlandırmış və müshəf sıralamasında ilk sıraya yerləşdirmişdir. Hədislərdə “Fatihə” surəsinin fəzilətinə görə Qurandakı ən böyük surə olduğu, Tövrat və İncildə buna bənzər bir surənin olmadığı, keçmişdə heç bir peyğəmbərə bənzərinin verilmədiyi, şəfa niyyəti ilə oxunduğu təqdirdə təsirinin görülcəyinə dair məlumatlar vardır.

FATİMƏ (S.Ə) BİNT MƏHƏMMƏD (S)

Tam adı Fatimə (s.ə) bint Məhəmməd (s) əl-Həşimi əl-Qüreyşidir. Məhəmməd (s) peyğəmbərin Xədicədən olan qızı və Əli ibn Əbu Talibin (ə) həyat yoldaşdır. Həzrət Fatimə (s.ə) Siddiqə, Mübarəkə, Tahirə, Zəkiyyə, Raziyyə, Mərziyyə, Mühəddisə, Zəhra adları ilə də tanınır. Bəzi tarixçilərə görə Fatimə (s.ə) həzrət Məhəmmədə (s) peyğəmbərlik verilməmişdən təxminən bir il əvvəl (609), İbn Səd və bir qisim tarixçilərə görə isə Qüreyşin Kəbəni yenidən inşası əsnasında (605) Məkkədə doğulmuşdur.

Mənbələrdə Fatimənin (s.ə) uşaqlıq və gənclik illərinə dair çox az məlumat vardır. On beş yaşında olarkən onunla əvvəl Əbu Bəkr, sonra da Ömər evlənmək istəmişdir. Lakin Peyğəmbər (s) bu təkliflərə müsbət cavab verməmiş, daha sonra Əli ibn Əbu Talib (ə) Fatiməyə (s.ə) elçi düşmüş və onun bu istəyi elçilərə onun tərəfindən sükutla qarşılandıqdan sonra Peyğəmbər (s) tərəfindən qəbul edilmişdir. Onların evliliyindən Həsən (ə), Hüseyin (ə) adlı oğulları və Zeynəb, Ümmü Gülsüm adlı qızları dünyaya gəlmişdir. O bütün Əhli-beyt (ə) imamlarının da anası hesab olunur. Həzrət Fatimə (s.ə) Məhəmməd (s) peyğəmbərin vəfatından iki ay yarım və ya üç ay sonra şəhid edilmişdir.

FƏCR

Səhərin çox erkən, günəş çıxmazdan əvvəlki çağı, dan vaxtı deməkdir. Bu vaxtdan başlayaraq günəş doğana qədər vacib olan sübh namazı

qılınmalıdır. Ərəb dilindən tərcümədə “yarmaq”, “bir şeyi iki parçaya ayırmaq”, “ortaya çıxarmaq”, “suya yol vermək” kimi mənaları ifadə edir. Bu, gecə ilə gündüzün bir-birindən ayrıldığı vaxtdır. Fiqh elmində fəcr əsasən sübh namazının vaxtının girdiyini, həmçinin imsak (oruc tutma) zamanının başladığını bildirir. İslam alimləri fəcr vaxtını “fəcri-kazib”- yalançı şəfəq və “fəcri-sadiq”- doğru şəfəq adlarıyla iki hissəyə ayırırlar.

FƏQİH

Fiqh alimi və ya İslam hüququnun mahir bilicisi deməkdir. Fəqih “bir şeyi yaxşı anlamaq”, “bir mövzuda dərin məlumat sahibi olmaq” mənasını verən “fiqh” feilindən törənmişdir. İsim olaraq isə “bir şeyi yaxşı bilən, yaxşı anlayan kimsə” deməkdir.

Fəqih dini məsələlər barədə hökümlər verir. Onun verdiyi hökümlər əsasən Qurana, hədislərə, din alimlərinin baxışlarına, bəzən də adət-ənənələrə əsaslanır. Müstəqil olaraq hüquqi hökmlər verə bilən fəqihlər isə “müctəhid” adlanırlar. Onlar başqa müctəhidlərin hökümlərindən asılı deyillər, yalnız İslam mənbələrinə istinad edərək, öz hökmlərini çıxarırlar. Hər hansı müsəlman müctəhid dərəcəsinə çatmayıbsa, hüquqi hökmləri irəli sürərkən müctəhidlərin hökümlərinə istinad etməlidir.

Bəzi rəvayətlərə görə, İslamın ilkin dövrlərində Məhəmməd (s) peyğəmbərin yanında çox vaxt keçirmiş və dərin elmi biliyə sahib fəqih səhabələrin sayı 130-a yaxın olmuşdur. Məhəmməd (s) peyğəmbərin vəfatından sonra onun

səhabələrinin, eləcə də onların davamçılarının adları ilə bağlı fiqh məzhəbləri yaranmışdır.

FƏQİR

Ərəb dilindən tərcüməsi “yoxsul, kasıb, möhtac” deməkdir. “Fəqr” (fəqirlik) anlayışı dini ədəbiyyatda bir neçə mənada işlədilir. Mənalardan birinə görə bütün insanlar fəqirdirlər, çünki Allahın mərhəmətinə möhtacdırlar. Yalnız Allah zəngindir, ehtiyacsızdır. Bu barədə Qurani-Kərimin “Məhəmməd” surəsinin 38-ci ayəsində buyrulur: “... Allah zəngin, siz isə yoxsulsunuz (Allah sizə möhtac deyildir, siz Ona möhtacsınız). Əgər (Ondan) üz döndərsəniz, (sizi yox edib) yerinizə sizlər kimi olmayan (Allahla canı-dildən ibadət və itaət edən) başqa bir qövmlər gətirər!” Sufilər “yoxsulluq” sözünü tərki-dünyalıq anlamında da başa düşürlər. Digər mənaya görə, fəqirlik - maddi yoxsulluq, kasıblıq deməkdir. İslam şəriətində fəqir o şəxsə deyilir ki, özünün və ailəsinin bir illik dolanışıq xərcinə sahib deyil və bu məbləği qazanmaq imkanından da məhrumdur. Belə insana maddi yardım göstərmək digər müsəlmanların vəzifəsidir. Şəriətdə vacib buyurulan ehsan (zəkat, fitrə zəkati, fidyə, kəffarə), həmçinin sədəqə bu cür şəxslərə verilməlidir. Fəqirə yardım göstərmək İslamda savab sayılır. Fəqirə təhqir gözü ilə baxmaq, kasıblığına görə onu alçaltmaq və könlünü qırmaq, böyük günahlardandır. Fəqirlik yalnız maddi deyil, mənəvi yoxsulluğa da şamil olunur. Mənəvi fəqirlik qəlbin fəqirliyidir və küfrə yaxındır. Bu isə Allah qatında bəyənilməyən xüsussiyyətdir. Qəlbin fəqirliyi elm, hikmət, əxlaq, səbir, təslim və təvəkkül kimi xüsusiyyətlərdən məhrum olmaqdır.

FƏRƏC

“Fərəc” sözü çətinlikdən qurtulmaq, xilas olmaq mənasını verir. Bununla On ikinci İmamın (ə) zühuru nəzərdə tutulur. İmam Mehдинin (ə) zühurunu gözləmək, həmin günün intizarında olmaq ibadət qədər savaba malikdir. Peyğəmbərimiz (s) buyurmuşdur: “İbadətlərin ən üstünü, fərəcin intizarında olmaqdır” (Biharül-ənvar, 52-ci cild, səh. 125).

Qeyd edək ki, burada passiv, dağıdıcı intizar

deyil, islahedici intizar nəzərdə tutulur. Zühurun intizarında olmaq özünü həmin günə hazırlamaq, haqqın tərəfində olmaq, zülmə barışmaq deməkdir. İmam Cəfər Sadiqdən (ə) rəvayət edilmiş hədislərin birində buyrulur: “Kim Qəimin (ə) (İmam Mehdi) səhabələrindən olmaq istəyirsə gözləsin. Gözlədiyi halda günahlardan çəkinsin və əxlaqını yaxşılaşdırsın”.

(Biharül-ənvar, 52-ci cild, səh. 140).

FƏRZ

İslamda yerinə yetirilməsi vacib sayılan Allah əmridir. Bu termindən əsasən əhli-sünnə məzhəblərində istifadə olunur. Cəfəri məzhəbi fiqhində isə buna Vacib deyilir. Quranda və səhih hədislərdə olan və heç bir şübhə doğurmayan Allahın buyruqlarıdır. Məsələn, müsəlmanın gündəlik beş namazını qılması, ramazan ayında oruc tutması fərzdır. Şəriətə görə bunları edənlər Allah qarşısında böyük savab qazanır, etməyənlər isə Onun mərhəmətindən uzaq düşürlər. Bilərəkdən Allahın fərz buyruqlarını tanımayanlar, İslamdan çıxmış sayılırlar. İki cür fərz var: 1) Fərzül-Əyn - bu ramazan ayında orucun tutulması, namazların qılınması kimi ibadətlərdir; 2) Fərzül-Kifayə - bu cənəzə namazının qılınması kimi əməllərdir.

FƏTH

Lüğəvi mənası “açmaq”, “yol göstərmək”, “kömək etmək”, “hökm vermək”, “qalibiyyət” və “zəfər əldə etmək” deməkdir. Dini termin

kimi, müsəlmanların Allahın kəlamını ucaltmaq məqsədi ilə İslamı ölkə və ya şəhərlərə yaymaqdır. Bu termin müsəlmanların əldə etdikləri torpaqları tarixdə və günümüzdə bilinən digər zəbt və istismar döyüşlərindən ayırmaq məqsədilə

istifadə edilmişdir. Məhəmməd (s) peyğəmbərin səhabələri ilə birlikdə İslam bayrağı altında əldə etdikləri zəfər və qələbələr çox vaxt mənbələrdə bu terminlə ifadə edilir. Ancaq burada fəth sözü yalnız maddi mənə daşımır. Bu söz ilk mənada qəlbi və ağılı İslam həqiqətlərinə açmaq, ikinci mənada İslamın yayılmasının qarşısını alan maneələri aradan qaldırmaq, İslamın yayılması üçün münbit mühiti hazırlamaq deməkdir. Fəth sözünün bu şərhə Məhəmməd (s) peyğəmbərin hədislərindən və Qurani-Kərimdən açıqca aydın olur. Mədinənin müharibəsiz fəth edilməsi və İslama qazandırılması haqqında Peyğəmbərin “Ölkələr və şəhərləri zorla alır, Mədinə isə Quran ilə fəth edilmişdir” dediyi qeyd olunur.

FƏTVA

Fətva bir hadisənin hökmünü açıqlayan, çətinlikləri həll edən qüvvətli cavab anlamına gəlir. Dini terminologiyada isə “hər hansı fihi məsələnin dini-hüquqi hökmünü açıqlamaq, fəqihin verilən suala yazılı və ya şifahi verdiyi cavab, ortaya qoyduğu hökm” deməkdir. Fətva, əsasən, Quran, sünnə, əql və icma əsasında sübut olunaraq, nəticə çıxarılmış şəriət qanunudur. Şəriətdə sual yaradan bir məsələyə fətva verilən zaman, şəri əsaslara istinad edilir. Şəri əsaslar dedikdə Quran, sünnə, əql və icma nəzərdə tutulur. Yəni fətva vermək Allahın və Onun Rəsulunun (s) adından məsələyə şəri münasibət bildirməkdir. Allah Onun adından danışanları Quranda “zikir əhli” adlandırmışdır (Nəhl, 43). Təfsirçilər bu ayədə zikir əhlinin alimlər olduğunu bildirmişlər. Yəni müsəlmanlar arasında şəri məsələlərin hökmlərini yalnız alimlər verə bilirlər. Onların fikirlərinə görə elm tələbələrinin hər hansı məsələyə hökm verməyə haqqı yoxdur. İctihad, fətva və hökm bir-birindən fərqlənir. İctihad ümumilikdə şəriətin bir məsələyə münasibətidir, fətva isə konkret bir məsələyə münasibəti bildirir. İctihad daha ümumdür. Fətva isə sırf müəyyən bir məsələni əhatə edir. Hökm tətbiqinə görə fətvadan daha spesifik xarakterə malikdir. Nəticədə isə hər üçü də Allahın, Peyğəmbərin, yaxud ümumilikdə şəriətin adından danışmaq, münasibət bildirmək deməkdir.

FƏZİLƏT

Gözəl əxlaq və insani keyfiyyət baxımından üstünlük mənasını verir. İnsanın yaxşılıq etməsini və şərdən çəkinməsini təmin edən mənəvi xüsusiyyətlərlə yaranır. Dinimiz müsəlmana bütün vəzifələrini yerinə yetirərək, yetkin və yüksək bir əxlaqa sahib olmağı, yaxşı xasiyyətlərlə ruhunu gözəlləşdirməyi, rəzillikdən, pis xasiyyət və vərdislərdən uzaqlaşmağı əmr etmişdir.

FİDYƏ

“Fidyə” Ramazanda oruc tutmaq iqtidarında olmayan şəxslərin şəriətə görə Allah qarşısında bir borcudur. Ramazan ayında şəri üzrü olmadan, bilərək və ya istəyərək orucu pozacaq hər hansı bir şey edən kimsə, bu orucun qəzasına əlavə olaraq kəffarə verməlidir.

Cəzanın miqdarı isə:

- 1- Bir kölə azad etmək;
- 2- Altmış gün oruc tutmaq;
- 3- Altmış kasıba adam başına 750 qr buğda, un, düyü və s. yemək vermək.

Kimlər fidyə verməlidirlər?

- 1- Oruc tutmağın özləri üçün məşəqqətli olduğu yaşlı qadın və kişilər;
- 2- Susamaq xəstəliyi səbəbiylə tez-tez su içmələri lazım olan və bu səbəblə oruc tutmaqda çətinlik çəkən xəstələr;
- 3- Doğum vaxtları yaxınlaşdığına görə orucun hamiləliklərinə zərərli olduğu hamilə qadınlar;
- 4- Südü az olan və oruc tutduğu halda süd əmən uşağına orucun zərəri olan süd verən analar;
- 5- Xəstə olduğundan öləri orucun özünə zərərli olduğu və bir sonrakı ramazana qədər xəstəliyi davam edən kəslər.

Fidyənin miqdarı

Fidyənin miqdarı, ramazan orucunun qəzasını gecikdirmə kəffarəsinin miqdarı qədərdir. Yəni hər gün üçün bir kasıba 750 qr. yemək verməlidir.

FİQH

Fiqh ərəb mənşəli söz olub lüğəvi mənası “anlama”, “başla düşülmə” deməkdir. Terminoloji (şəriət baxımından) mənası isə Quran və

sünnədəki (hədislərdəki) dəlillərdən çıxarılan (istinbat və isxtirac edən) şəriət hökmləri ilə bağlı olan elmdir. Bu elmlə məşğul olanlara isə fəqih və müctəhid deyilir. Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Uca Allah xeyir istədiyi bəndəsini dində fəqih edər”.

FİL HADİSƏSİ

(Bax: AMMUL-FİL)

FİRUID-DİN

İslam dininin əməl edilməsi vacib olan şərtlərdir.

İslam dininin göstəriş və təlimləri əsasən üç hissəyə bölünür: əqaidlər-əqidə əsasları (üsulid-din); əməllər (firuid-din); Əxlaq. İslam dininin ikinci hissəsi olan “Firui-din”də vacib əməllərinin sayı ondur. Firui-dinin haqqında geniş məlumat almaq istəyən oxucular “Tövzi-hul-məsail” (şəriət hökmlərinin izahı) və digər şəriət hökmləri kitablarına müraciət etsinlər.

Firuid-din bunlardır:

- 1) Namaz;
- 2) Oruc;
- 3) Xüms;
- 4) Zəkat;
- 5) Həcc;
- 6) Cihad;
- 7) Əmr be məruf - İnsanları yaxşı işə dəvət etmək;
- 8) Nəhy əz münkər - İnsanları pis işlərdən çəkindirmək;
- 9) Təvəlla – Allahın dostlarını sevib onlarla dostluq etmək;
- 10) Təbərria- Allahın düşmənləri ilə əlaqəni kəsib onlarla düşmənçilik etmək.

FİRON

Qədim Misir hökmdarlarına verilən tituldur. Misirdə qədim imperiya dövründən (təxminən e.ə. 2400) etibarən istifadə edilən bu söz əslində kral sarayını və oradakı insanları ifadə etmişdir. Firon sözü e.ə 1370- ci illərədək Misir kralının titulu kimi deyil, “saray” mənasında istifadə edilmişdir. “Pe- rao” (yunanca “böyük ev”) sözünün “kral” mənasında istifadəsinə e.ə. 1370-ci illərdən etibarən yazılı mətnlərdə rast gəlinmişdir. Qədim Misir inancına görə firon həm kral, həm də tanrının oğlu və dolayısı ilə tanrı sayılırdı. İnanca görə, firon yer üzünün nizam-intizamına, mühafizəsinə və gələcəyinə görə məsuliyyət daşıyırdı. Bununla yanaşı, firon dini ayinlərin icrasında da ən əhəmiyyətli və səlahiyyətli şəxs olmuşdur. Ölkənin bütün məbədlərində ibadətlər onun adına edilmişdir. Misir ona məxsus olmaqla yanaşı, bütün səlahiyyətlər də ona aid olmuşdur. Fironların adı müqəddəs kitablarda qeyd edilmiş, onların bəziləri haqqında qısa məlumatlar verilmişdir. İlk firon ifadəsi Əhdi-Ətiqdə İbrahim peyğəmbərin (ə) qarşılaşdığı Misir kralı üçün istifadə edilmişdir (Təkvın, 12/15).

FİTNƏ

Fitnə ara qarışdırmaq, ayrı-seçkilik etmək, insanlarda narahatlıq yaratmaq deməkdir. Din alimləri bu sözün həm də təxribatçılıq, ifratçılıq mənalara daşdığını bildirirlər. Quranda işlədilən fitnə anlayışının əsas diqqət çəkən xüsusiyyəti insanların dini inanclarına qarşı edilən zorakılıq, möminlər arasında salınan ixtilafdır. Fitnə və onunla eyni mənanı daşıyan sözlər Quranda 60 yerdə qeyd edilmişdir. Quranda keçən fitnə kəlməsi 12 fərqli mənaya gəlir. Burada əzab, şirk, küfr, günah, işgəncə, bəla, qəlb qırmaq, öldürmək, doğru yoldan azmaq, şübhəyə düşmək, qəflət, bəhanə mənalarda işlədilmişdir. Əli ibn Əbu Talib (ə): “Fitnə üç şeydədir: qadın düşkünə olmaq – bu şeytanın qılıncıdır; şərab içmək – bu şeytanın tələsidir və dirhəmə, dinara məhəbbət – bu isə şeytanın oxudur. Kim qadın düşkünə olsa, ömrünün faydasını görməz, kim şərab düşkünə olsa, cənnət ona haram olar. Kim dinar və dirhəmə məhəbbət bəsləsə, dünyanın nökrəri olar”.

FİTR BAYRAMI

(bax: RAMAZAN BAYRAMI)

FİTRƏ

Ramazan ayının sonunda gücü çatan müsəlmanın ödəməyə məcbur olduğu zəkətdir. “Fitr” sözünün lüğəvi mənası “orucu açmaq, orucu sonlandırmaq”dır. Ona görə də Ramazan bayramına fitr bayramı, bu bayramda verilən sədəqəyə də “zəkatul-fitr” (fitrə zəkati) və ya qısa olaraq fitrə deyilir. Bu yardımlaşmanın bir növü olub, orucun qəbul olmasına, ölüm zamanı çətinliklərdən və qəbir əzabından nicat tapmağa vasitədir.

Fitrə zəkati verilməsinin bir sıra şərtləri var. Fitrə verən müsəlman aqıl, həddi-bülüğa çatmış, eyni zamanda maddi imkana sahib olmalıdır. Bu şərtlərə sahib olan hər bir ailə başçısı özü və himayəsində olan atası, anası, nənə və babası, övladı və həyat yoldaşı üçün fitrə zəkati verməsi vacibdir. Lakin həmin şəxsin həddi-bülüğa çatan və işləməyə gücü olan övladı üçün fitrə zəkati verməsi vacib deyildir (övladı özü verə bilər).

Himayəsində olmayan qohumları üçün fitrə zəkati vermək vacib deyildir.

Fitrə zəkati ən çox yeyilən qidalardan verilməlidir. Məsələn, buğda, kişmiş, xurma, düyü, arpa kimi ərzaq növlərini və ya onların pulunu

fitrə zəkati olaraq vermək olar. Fitrənin miqdarı 3 kiloqramdır.

Fitrə zəkatinın çıxarmağın vaxtı Ramazanın son günü məğrib namazından sonra bayram namazına qədər (ən gecə isə zöhr namazına qədər) olan müddətdir.

FİTRƏT

Fitrət ərəb dilində “fetr-fitr” kökündən olub bir şeyi uzununa bölməyə deyilir.

Fitrət kəlməsi, lüğətdə yaradılışın xüsusi bir şəklidir. Terminoloji mənada isə “xüsusi bir yaradılış forması” mənasındadır. İlk yaradılış, instinkt, istedad, təbii meyil mənalarını daşıyır. Yəni insanın doğuşdan sahib olduğu bütün xüsusiyyətləri ifadə edən termindir. Fitrət varlıqların əsas quruluşunu, onu təşkil edən yaradılış, dəyişmə və təkamülün prinsip və qanunlarını da ifadə edir. Tanınmış İslam alimi İbn Mənzur “Lisanül-ərəb” adlı əsərində “fitrət”ə belə tərif vermişdir: “Fitrət- yaradılış, quruluş, xarakter, təbiət, peyğəmbərlərin sünnəsi, qəlbi-səlim, adətullahdır”. O bildirmişdir ki, Allah yaratdıqlarını özlərini tanıyıb, dərk edə bilmək xüsusiyyəti ilə yaratmışdır. Bu söz eyni mənə ilə Qurani-Kərimdə də bir neçə ayədə ifadə edilmişdir (İsra, 84; Bələd, 10; İnsan ,3).

FÜRQAN

“Fürqan” ərəb dilində ayırma, fərqləndirmə deməkdir. Dini terminə Fürqan sözü “haqqı batildən ayıran” deməkdir. Quran haqla batili bir-birindən ayırd etdiyinə görə belə adlan-

dırılmışdır. Ona görə də Quran Bədr döyüşünü iman cəbhəsi ilə şirk cəbhəsini bir-birindən ayırdığı üçün “Yəvmul-furqan” adlandırmışdı. “Əgər Allaha və (haqqın batildən) ayrılıq günü – o iki dəstənin (müsəlmanlarla müşriklərin Bədr müharibəsində) toqquşduğu gün Öz bəndəmizə nazil etdiyimizə iman gətirmisinizsə...” (“Ənfal” 41).

Qurani-Kərimin bəzi ayələrində Quran “Fürqan” adlandırılmışdır. O cümlədən:

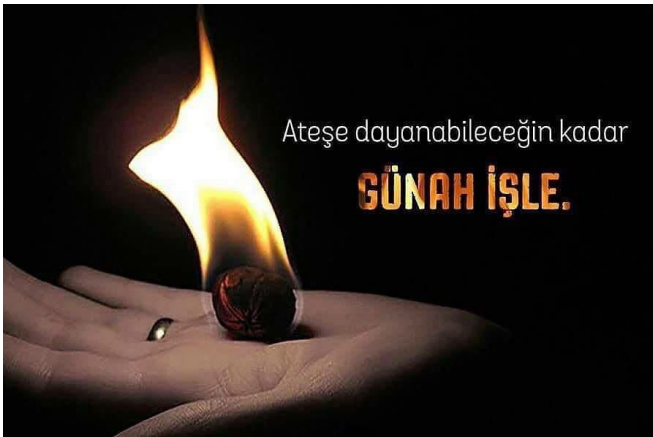
“Ramazan ayı insanların bələdçisi, aşkar hidayət dəlillərinə malik və (haqq ilə batili bir-birindən) ayıran Quranın nazil olduğu bir aydır...” (“Bəqərə” 185).

“Bundan öncə insanları hidayət etmək üçün. Və Fürqanı (haqq ilə batili bir-birindən ayıran digər səma kitablarını) nazil etdi”. (“Ali-İmran” 4).

GÜNAH

Allah və peyğəmbərinin (s) vacib buyurduğu əməlləri tərk etmək, qadağa qoyduqları işləri görmək və ya onların görülməsini istəməkdir. Məsələn, ata-anaya hörmət Allahın bir əmridir. Kim valideyinlərinə qarşı hörmətsizlik edərsə, günah işləmiş olar. Məhəmməd (s) peyğəmbər günahı belə təsvir etmişdir: "Günah sənin vicdanını narahat edən və başqalarının bilməsini istəmədiyin şeydir (əməldir)". İnsan yaradılış etibarlı ilə günah işləməyə meyillidir. Qurani-Kərimdə buyurulur: "Əgər sizə qadağan olunmuş böyük günahlardan çəkinərsinizsə, Biz də sizin qəbahətlərinizin (kiçik günahlarınızın) üstünü örtər və sizi (şərəfli bir mənzilə) çatdırırıq." (Ən-Nisa, 31)

Günahlar böyük və kiçik olaraq iki qismə ayrılırlar. İslam alimləri böyük günahlar haqqında kitablar yazmış, onların sayı haqqında fərqli

fikirilər irəli sürmüşlər. Həzrət Peyğəmbər (s) bir hədisində böyük günahları belə sıralayır: "Allaha şəriq qoşmaq, sehlə məşğul olmaq, insan öldürmək, faiz almaq, yetim malı yemək, döyüşdən qaçmaq, namuslu qadına iftira atmaq və.s."

Qurani-Kərimin müxtəlif ayələrində bəzi günahların bağışlanacağı bildirilir. "Ən-Nisa" surəsinin 48-ci ayəsində belə buyurulmuşdur: "Şübhə yoxdur ki, Allah Özünə şəriq qoşanları əfv etməz, amma istədiyi şəxsin bundan başqa olan günahlarını bağışlar. Allaha şəriq qoşan şəxs, əlbəttə, böyük günah etmiş olur. Bütün günahlar üçün tövbə etmək şərtidir."

GÜNBƏZ

Dairəvi, çoxbucaqlı və ellipsvarı bina və qurğuların üstünü örtmək üçün istifadə edilən günbəz yarım kürə şəkilində olan dam örtüyüdür. Mühüm memarlıq və mühəndislik elementlərindən biri hesab olunan günbəz vasitəsi ilə əlavə dayaqlar qoymadan çox böyük sahənin üstünü örtmək mümkündür. Eyni zamanda, günbəz vasitəsi ilə vertikal düşən yükədən konstruksiyalarda sıxılma gərginliyi yaranır və ağırlıq kənar dayaqalara düşür. Günbəzlərin qurulması qədim zamanlardan məlum olsa da böyük və mürəkkəb günbəzlərdən Qədim Roma dövründə məbədlərin və ictimai binaların tikintisi zamanı geniş istifadə edilirdi. Günbəzdən sonralar İslam memarlığında, əsasən də məscidlərin tikintisində geniş istifadə olunmağa başlamışdır.

ĞİNA

Ğina o musiqilərə deyilir ki, mənasız və fəsad məclislərində səsləndirilir və insanları şəhvətə təhrik edir. Bəzən musiqinin ancaq özü ğina olur və bəzən də mahnının sözləri. Əgər Quran ayələrini və ya mənalı şeirləri belə ğina musiqisi ilə səsləndirsələr, ona qulaq asmaq olmaz. Ğinanın gətirdiyi fəsadlara işarə edək:

1. Fəsad əxlaqına tərəf təşviq edər, həvəsləndirər. Ğina məclisləri adətən fəsad mə-

clisləri olur. Bu fəsada şərait yaradan da həmin ğinadır.

2. Allahı yada salmaqdan qafil edər. Ğina insanı o qədər məst edər ki, insan Allahı yada salmaqdan qafil olar.

3. Əsəbə və psixologiyaya ziyan vurur. Ğina əsəblərə zərbə vuran amillərdən biridir. Bu təsir hətta depressiya səviyyəsinə qədər uzana bilər. Bundan başqa, ğina qan təzyiqinə, ürəyə mənfi təsir göstərir.

HABİL VƏ QABİL

Habil və Qabil Adəm ilə Həvvanın övladlarıdır. Qabilin Habilini öldürmə səbəbinə gəlincə, rəvayətlərdə bunun həsəd və qısqanclıq zəminində baş verdiyi qeyd olunur. "Maidə" surəsinin 27-32-ci ayələrindəki qissə onlardan bəhs edilir. Rəvayətə görə Allah Adəmi (ə) peyğəmbərliyə seçmişdi ki, öz nəslinə dini hökmləri öyrətsin,

onları düzgünlüyə, ədalətə, xeyirxahlığa doğru çağırırsın. Bu şərəfli vəzifəni layiqincə yerinə yetirən Adəm öz övladları və həyat yoldaşı ilə birlikdə Allaha ibadət edirdi. Adəmin oğulları əkinçilik və maldarlıqla məşğul olur, zəhmətlə dolanırdılar. Onun oğullarından birinin adı Habil, o birinin adı isə Qabil idi. Habil mömin, zəhmətkeş, səxavətli və mehriban xasiyyətli idi. Qabilin xasiyyəti onunla tam ziddiyyət təşkil edirdi. Habil hamı tərəfindən sevilirdi, onun əli hər işdə gətirirdi. O, öz ailəsi ilə mehriban yaşayırdı. Qara niyyətli Qabil öz qardaşına paxıllıq edir, addımbaşı onu izləyərək hədələyirdi. Habil ona nə qədər nəsihət etsə də faydası olmurdu. İki qardaş arasında düşmənçilik kəskinləşmişdi. Nəhayət onlar bu mübahisəyə son qoymaq qərarına gəlirlər. Qərara gəlirlər ki, kimin haqlı olduğunu o zamankı adət-ənənə yolu ilə aydınlaşdırsınlar. Hər iki qardaş öz məhsullarından Allah yolunda qurban verməli idi. Hansının qurbanı qəbul olsa, haqlı sayılacaqdı. Habil maldarlıqla, Qabil isə əkinçiliklə məşğul olurdu. Ona görə də onların hər biri məşğul olduğu peşəyə aid qurban ayırdı. İmanlı və səxavətli Habil öz sürüsündən ən yaxşı heyvanı qurban kəsdi. Simic Qabil isə zəmidən - öz torpağında əkdirdi bir neçə xırda buğda sünbülü yığıb qurbangaha gətirdi. Allah təmiz niyyətli Habilin qurbanını qəbul etdi.

Amma bu hadisə nəinki Qabili sakitləşdirdi, hətta onun kin-küdurətini daha da artırdı. Qabil tezliklə Habilini aradan götürmək qərarına gəldi. Gözünü qan tutmuş Qabil bir gün daşla qardaşı Habilini öldürdü. Bir neçə dəqiqədən sonra Qabilin hirsini soyudu. O, necə böyük cinayət törətdiyini anladı. Bir tərəfdən peşmançılıq, bir tərəfdən də qorxu hissi onu bürüdü. Qabil qardaşının meyitini necə gizlədəcəyini bilmirdi.

Bu zaman onun gözləri qarşısında belə bir səhnə baş verdi: iki qarğa Qabilin yanında yerə qonub bir-biri ilə dalaşmağa başladı. Qarğaların biri digərini dimdikləyib öldürdü. Sonra dimdiyi və çaynaqları ilə torpağı qazıb onu basdırdı və üstünü örtüdü. Qabil qarğanın hərəkətindən nümunə götürüb, yerdə qəbir şəklində çala qazdı. Habilin meyitini ora atıb üstünü torpaqla örtüdü. Qabilin öz qardaşını öldürməsi Yer üzündə ilk cinayət sayılır.

HACI

İslam dininin on əsas şərtlərindən biri olan Həcc ziyarətini yerinə yetirmiş müsəlmana deyilir. Həcc müəyyən vaxtda ziyarət məqsədi ilə

Məkkəyə gedərək Ərəfatda olmaq, Kəbəyə gedib onu təvaf etməkdir. Bu ziyarət Qurani-Kərimin "Ali İmran" surəsinin 96-97-ci ayələrinə uyğun olaraq, hicrətin 9-cu ilindən müsəlmanlar üçün vacib buyurulmuşdur.

HAFİZ

Hafiz möhkəm yaddaşa sahib, əsasən Qurani əzbər bilən insana deyilir. Eyni zamanda on minlərlə hədisi, onların ötürücülərinin silsilələrini, səhihlik dərəcələrini, nöqsanlı məqamlarını əzbərdən bilənlərə də hafiz deyilir. İslamın ilk

mənbələrinin qorunub saxlanması, hədislərin sözlə ötürülməsinin böyük rolu olmuşdur. Quran ayələri və hədislər əzbərlənmiş, gələcək nəsillərə bu yolla çatdırılmışdır. Beləliklə hafizlər İslam irsinin qoruyucularına çevrilmişdir. Quran və hədislərin sözlə ötürülməsi adəti günümüzədək davam etməkdədir.

Hafiz eyni zamanda qoruyan, saxlayan, mühafizə edən mənalarında Allah-Təalanın gözəl adlarından biridir. Qurani-Kərimdə hafiz ifadəsi “qoruyub-saxlamaq” mənasında işlədilmişdir (Əl-Hicr, 9).

HALAL

İslam fiqhində Allah qarşısında bəyənən şey, əməl və davranışlardır. Evlənmək, qanuna uyğun

kəsilmiş heyvanın ətinə yemək və ya şəriət qaydalarına uyğun ticarət və s. əməllər halal hesab edilir. İslamda uçan, quruda və suda gəzən ev və qeyri ev heyvanlarından halal və ya haram olanları vardır. İçkilərdən də nəcis hesab olunan və məstedicilər halal deyildir. Halal işin görülməsi isə müsəlmana Allah qarşısında üstünlük qazandırır.

HAQQ

Bir şəxsin başqa birinin üzərində haqqının və həmin şəxsin də ona qarşı vəzifəsinin olmasıdır. İslam dininə görə hər müsəlmanın üzərinə düşən 10 haqq vardır. Bunlar Allahın haqqı, Məhəmməd (s) peyğəmbərin haqqı, valideyn haqqı, övlad haqqı, qohum haqqı, qonşu haqqı, ərhlə arvadın bir-birinə olan haqqı, hakimlərin haqqı, müsəlmanların qarşılıqlı haqları və qeyri-müsəlmanların haqlarıdır. İslamda ən üstün haqq Allahın bizim boynumuzdakı haqqıdır.

Belə ki, hər birimizin Allah-Təalanın qarşısında bəndəlik borcumuz vardır. Bu borclar namaz, oruc, həcc, xums, zəkat kimi 10 əməldən ibarətdir. Bununla yanaşı, Allahın bizə əmanət olaraq bəxş etdiyi ruhumuzu pak şəkildə geri Allaha qaytarmaq üçün günahlardan çəkinmək, yaxşı əməl sahibi olmaq lazımdır. Bu haqq hər bir müsəlman üçün çox mühümdür.

Haqq eyni zamanda Qurani-kərimə görə, Allahın adıdır. Varlığı dəyişmədən davam edən mənasına gəlir. Bu mənada “haqq” sözü Qurani-kərimdə 10 dəfə, Quranın adı olaraq “doğru, haqq, ədalət, gerçək” mənasında isə 218 dəfə təkrarlanmışdır.

HAQQULLAH VƏ HAQQUNNAS

1- “ALLAHIN HAQQI” Allahın əmr etdiyi işləri yerinə yetirməmək, qadağan etdiklərinə əməl etmək. Məsələn: Namaz qılmamaq, ibadətdə riya etmək.

2- “İNSANIN HAQQI” Bu günahlara ictimai günahlar da demək olar. Çünki bu günahlar başqasının haqqını tapdalamaqla və başqasına zülm etməklə olur. Məsələn: Qeybət etmək – başqasının dəliyə danışmaq, bir şəxsi məsxərə etmək, birini aldatmaq və s.

HARAM

İslam hüququnda qadağan olunmuş şey, davranış və əməlləridir. Dinə aid olan qadağalar Quran ayələri və mütəvatir hədislər əsasında müəyyən edilir. Alimlərin icmasına görə, Quranda qadağan olunanları halal saymaq doğru deyildir. Bunu edən dindən çıxar və haram iş görmüş adam günah qazanar. İslam dinində haram ifadəsi müxtəlif mənalarda işlənmişdir. İslama görə elə yerlər vardır ki, ora müəyyən adamlar girə bilməzlər. Belə yerlər haram yerlər adlandırılır. Məsələn, bəzi alimlərə görə Kəbənin yerləşdiyi yerə qeyri-müsəlmanların girməsi haramdır.

HARAM AYLAR

İslam dininə görə haram aylar rəcəb, zilqədə, zilhicce və məhərrəm aylarıdır. Hələ İslamdan əvvəl cahiliyyə dövründə də ərəblər bu 4 ayda müharibə etməkdən çəkinirdilər. Bu aylarda müharibə etmək qadağan olduğundan (müdafə

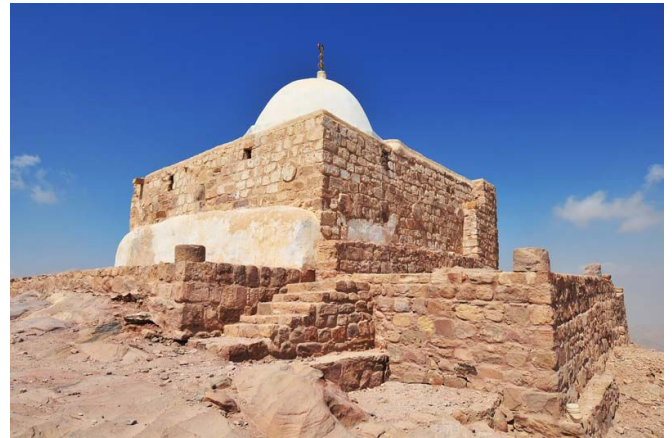
istisna olmaqla), bunlara “haram aylar”, yəni “qadağan olunmuş aylar” deyirdilər. Qurani-Kərimdə bu barədə buyurulur: “Həqiqətən, Allah yanında ayların sayı göyləri və yeri yaratdığı gündən bəri Allahın Kitabında on ikidir. Onların dördü (rəcəb, zülqədə, zülhiccə və məhərrəm) haram aylardır. Bu, doğru dindir. Ona görə də həmin aylarda özünü zülm etməyin” (“ət-Tövbə”, 36). Haram aylarda adətən bazarlar (yarmarkalar) qurulur, şeir müsabiqələri təşkil edilir, müxtəlif tədbirlər keçirilirdi. Əgər haram aylarda müharibə baş versəydi, həmin müharibəni ficar (günah) savaşı adlandırırdılar. Haram ayların elan olunmasında əsas məqsəd müharibələrin, qətl və qarətlərin sayını azaltmaq idi. Çünki cahiliyyət dövrünün ərəbləri savaşa çox meyilli idilər. Amma haram aylarda müharibəni yarımçıq kəsməyə, fasilə verməyə məcbur olurdular. Çox zaman bu müddət ərzində kin-küdurət unudulur, tərəflər arasında barışır və sülh imzalanırdı. İslam dini də bu gözəl ənənəni qoruyub saxlamışdır.

HARUN PEYĞƏMBƏR (Ə)

Həzrət Musanın (ə) qardaşı, Allahın İsrail oğullarına göndərdiyi peyğəmbərlərdən hesab edilən həzrət Harun Misirdə doğulmuş, uşaqlıq və gənclik illəri orada keçmişdir. Həzrəti Harunun (ə) adı Qurani Kərimdə 20 yerdə keçsə də həyatı haqqında məlumat olduqca azdır. Bir çox ayələrdə adı özündən yaşca kiçik qardaşı həzrəti Musanın yardımçısı olaraq zikr olunmuşdur. Harunla bağlı hadisələr Quranın “Əs-Səffat” (114-122) surəsində və müxtəlif hədislərdə keçir. Misirlilər İsrail oğullarını təqib edən dövrdə Allah Harunu peyğəmbər seçmiş, ona qardaşı Musa ilə

birlikdə Fironun yanına getməyi buyurmuşdur. Lakin özünü tanrı hesab edən Firon Allaha itaət etmək istəməmiş, peyğəmbərlərin çağırışını rədd etmişdir.

Bundan sonra İsrail oğullarına qarşı təzyiqlər daha da artmışdır. Harun və Musa isə Allaha dua etmiş, Allah da Misiri ağır sınaqlara çəkmiş, ancaq İsrail oğullarının durumu yaxşılaşmamışdır. Onda onlara ölkədən çıxmaq buyurulmuşdur. İsrail oğulları dənizə doğru yaxınlaşdıqda dəniz ikiyə bölünmüş və onlar qarşıda olan sahilə keçə bilmişlər. Onları izləyən Fironun başçılıq etdiyi qoşun isə o yolu keçdikdə dəniz yenidən birləşmiş və onlar suda boğulmuşlar. Musa Tur dağına Allahdan Tövrəni almaq üçün getdikdə Haruna İsrail oğullarına başçılıq etməyi tapşırırmışdır. Ancaq onlardan Samiri adlı biri-

si Musanın getdiyindən istifadə edərək “qızıl buzov” bütünü hazırlamış, xalqın əksəriyyəti isə ona tapınmışdır. Harun bunun qarşısını almaq istəsə də buna nail ola bilməmişdir. O, büt-pərəstliyin ağır günah olduğunu insanlara bəyan etsə də yalnız az bir hissəsi bu əməldən çəkinmişdir. Əksəriyyət isə bütə tapınmış, Harunu və onu dəstəkləyənləri ölümlə hədələmişlər. Qarşıdurma qızıışan zaman Tur dağında Tövrəni alan Musa geri dönmüş, xalqının günaha batdığını görərək üzülmüşdür. O, Harunu öz yanına çağıraraq izahat istəmişdir. Harun da onun gedişindən sonra baş verən hadisələri danışmışdır. Bu xəbəri eşitdikdən sonra Musa Samirini lənətləmiş, İsrail oğullarını tövbə etməyə çağırmış, onlar da tövbə etmişlər. Bundan sonra Allah İsrail oğullarına Fələstində yaşayan, bütlərə sitayiş edən Əmaliqə xalqı ilə savaşa

başlamağı, onların torpaqlarını almağı buyurmuşdur. Lakin onlar əməliqəllilərdən qorxaraq Allahın əmrini yerinə yetirməmişlər. Onda Allah onlara qırx il ərzində müqəddəs torpağa girməyi qadağan etmişdir. Bu müddət ərzində onlar qızmar çöllərdə köçəri həyat sürmüşlər. Harun və Musa da onlarla olmuşdur. Harun Musadan üç il öncə vəfat etmişdir.

HARUT VƏ MARUT

Zərdüştilikdə və Qurani-Kərimdə adları çəkilən iki mələkdir. Rəvayətə görə Harut və Marut

sehrlə məşğul olmuş və insanlara sehrin sirlərini öyrətmişlər. Bu barədə "Bəqərə" surəsinin 102-ci ayəsində buyrulur: "(Yəhudilər) Süleymanın səltənətinə (şahlığına) dair şeytanların oxuduqlarına (sehr kitablara) uydular. Süleyman (bu kitablara uymadığı üçün) kafir olmadı, lakin şeytanlar (bildikləri) sehri və Babilə Harut və Marut adlı iki mələyə nazil olanları xalqa öyrədərək kafir oldular. Halbuki (o iki mələk): "Biz (Allah tərəfindən göndərilmiş) imtahanıq (sınağıq), sən gəl kafir olma!" - deməmiş heç kəsə sehr öyrətmirdilər". Ayədən göründüyü kimi Harut və Marutun Babil yaxınlığında yaşadığı məlum olur. Mifoloji fikirlərə görə, insanlara sehr öyrədən mələklər qiyamət gününə qədər bir mağarada başaşağı vəziyyətdə asılaraq qalacaqlar. Onların sehr öyrənmək istəyənlərə bunun cəzasının Cəhənnəm olduğu barədə xəbərdarlıq etdikdən sonra öyrətdiklərinə inanılır.

HƏBİBULLAH

Allahın dostu, sevdiyi mənasını daşıyır (həzrət Məhəmməd peyğəmbərin (s) ləqəblərindən biri).

İslam Peyğəmbərinin digər ləqəbləri də olmuşdur:

1. "Əhməd". Müqəddəs Qurana əsasən İslam Peyğəmbəri (s) müqəddəs İncildə də bu ləqəblə yad edilmişdir. Əhməd sözünün mənası çox tərif və sitayiş edilən deməkdir.

2. "Məhmud", Məhmud ləqəbinin səbəbi onun tərifəlayiq xüsusiyyətlərə malik olmasıdır.

3. "Ummi", yəni Quranda da işarə olunduğu kimi "təhsil almayan şəxs" deməkdir.

4. "Rəhmət", Bu ləqəb də Qurani-Kərimdən götürülmüşdür: "Səni də (ey Mühəmməd,) aləmlərə ancaq rəhmət olaraq göndərdik!" ("Ənbiya" surəsi, ayə 107.)

5. "Əmin", Peyğəmbər hələ peyğəmbərliyə seçilməmiş ərəblər o həzrəti bu ləqəblə çağıraraq deyirdilər "Biz səni sədaqətli və əmanətdar tanıyıyıq."

6. "Əbdüllah", (Allah bəndəsi) bəndəlik məqamı Peyğəmbərimizə (s) risalət məqamından qabaq qeyd olunub.

7. "Mustafa"dır. Bu ləqəb seçilmiş mənasını ifadə edir və varlıq aləmində İslam Peyğəmbəri (s) Allah-Taala tərəfindən ən fəzilətli şəxs seçilmişdir.

8. "Xatəmül-Ənbiya" (peyğəmbərlərin sonuncusu). Bunu hər bir müsəlman bilir ki, o həzrət son peyğəmbərdir.

HƏCC

Həcc İslam dininin on əsas şərtindən - Furu-dindən biridir. Kəlməmənası Allahayönəlmək, günahlardan arınmaq, haqq yoldan fədakarlıq

etmək, məşəqqətlərə sinə gəlməkdir. Allah-Təala müsəlmanlara heç olmasa ömürlərində bir dəfə Həcc ziyarətinə getməyi vacib buyurmuşdur. Həcc müəyyən vaxtda ziyarət məqsədi ilə Məkkə

kəyə gedərək Ərəfatda olmaq, Kəbəni təvaf etməkdir. Kimin maddi və fiziki durumu Həcc səfəri etməyə imkan verirsə, bu ibadəti yerinə yetirməlidir. Əks təqdirdə günah etmiş sayılır. Allah qarşısında yerinə yetirilən bütün əməllər kimi Həcc də dəqiqliklə icra olunmalıdır. Həcc yalnız Kəbəni ziyarət etmək deyildir. Bu həm də müəyyən ayınların şəriətdə göstərilən qaydalar əsasında yerinə yetirilməsidir.

Həcc ziyarəti hicrətin 9-cu ilindən başlayaraq müsəlmanlar üçün vacib ibadətlərdən birinə çevrilmişdir. Müqəddəs Quranın "Ali İmran" surəsinin 96-97-ci ayələrində həcc ibadətindən bəhs edilir: Orada aydın nişanələr - İbrahimin məqamı vardır. Ora daxil olan şəxs əmin-amanlıqdadır (təhlükədən kənardır). Onun yoluna (ərzaq, minik, və sağlamlıq baxımından) gücü çatan hər bir kəsin həccə gedib o evi ziyarət etməsi insanların Allah qarşısında borcudur. Kim bunu (bu borcu) inkar edərsə, özünə zülm etmiş olar. Əlbəttə Allah aləmlərə (heç kəsə) möhtac deyildir!

Rəvayətə görə həccin tarixi həzrət İbrahim (ə) peyğəmbər və onun oğlu İsmayil peyğəmbərdən (ə) başlayır. Onlar bir olan Allaha ibadət etmə ənənəsinin əsasını qoymuşlar. Həcc ibadəti ildə bir dəfə İslam təqvimini ilə zülhiccə ayının əvvəlində yerinə yetirilir və daha geniş ibadətlə müşayiət olunur ki, onları icra edənlər hacı adını qazanırlar. Başqa vaxtlarda edilən ziyarət həcc deyil, ümrə hesab edilir.

Həccin növləri

Həcc ziyarəti öz növbəsində üç növə bölünür:

- 1) İfrad həcc;
- 2) Qiran həcc;
- 3) Təməttü həcc.

Kimlərin boynuna həcc düşür?

Boynuna həcc gələn şəxsin vəziyyəti aşağıdakı şərtlərə cavab verməlidir:

1. Əqli inkişaf baxımından normal olmalı;
2. Şəriət baxımından həddi buluğa çatmalı;
3. Kölə deyil, azad olmalı;
4. Həcc ziyarətini yerinə yetirmək üçün imanı və qüvvəsi olmalıdır. Yəni:
 - Sağlam olmalıdır;
 - Həcc səfəri boyunca keçəcəyi yol təhlükəsiz olmalıdır;

- Həcc öz zamanında yerinə yetirmək üçün kifayət edəcək qədər vaxtı olmalıdır;
- Ziyarət üçün kifayət edəcək qədər maddi imkan (yol xərci, Məkkədə qalmaq xərci, qurbanlıq pulu və s.) olmalıdır;
- Özü həccdə ikən ailəsinin dolanması üçün maddi şəraiti irəlicədən təmin etməlidir;
- Həcc səfərindən qayıtdıqdan sonra özü-nün və ailəsinin dolanışığını təmin edə-cəyinə arxayın olmalıdır.

Qeyd edilməlidir ki, insan özünün və ailəsinin yaşayışı üçün zəruri sayılan vəsaitə (ev, mükəlləfiyyət, geyim, ərzaq və s.) malik olduqdan sonra, artıq pulu qalarsa, boynuna həcc gəlmiş olur (həmin pulun xüms və zəkatını da verdikdən sonra). Öz yaşayışını dözülməz həddə çatdırmaq sayəsində pul toplayan şəxsin həccə getməsi düzgün deyildir.

İnsana ömrü boyu həcc bircə dəfə boynuna gələ bilər. Boynuna həcc düşmüş şəxsin həmin il həcc yerinə yetirdikdən sonra, növbəti illərdə yenə həcc imkanına malik olarsa, ikinci dəfə həccə getməsi vacib deyildir.

Boynuna həcc gəlmiş şəxs sağlamdırsa, özü həccə getməlidir. Amma əgər çox qoca olduğu üçün həcc əməllərini yerinə yetirə bilmirsə, yaxud sağlacağına ümid olmayan xəstəliyə tutulmuşdursa, öz əmlakından pul ayıraraq, başqa bir adamı öz əvəzinə həccə göndərə bilər. Başqasının əvəzinə həccə gedən şəxsə «naib» deyilir. Həmçinin mərhum şəxs üçün naib tutub həccə göndərməyin də savabı vardır; bu zaman həccin savabı mərhumun ruhuna aid olur.

HƏCƏRÜL-ƏSVƏD

Həcərül-əsvəd Kəbə divarlarının birində yerdən yarım metr hündürlükdə yerləşmiş, uzunluğu 30 santimetrə yaxın olan qara daşdır.

Günümüzdə o, gümüş qutuda saxlanılır. Bəzi rəvayətlərə görə, Nuh peyğəmbərin (ə) dövründə bu daşı mələklər Cənnətdən gətirmiş və o, Əbu Qubeyns dağında hifz olunmuşdur. İbrahim peyğəmbər (ə) bu daşı Məkkəyə gətirmiş və tikdiyi Kəbə divarları arasında onu yerləşdirərək təvaf etmişdir. Həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyindən öncə qüreyşlilər dağılmaqda olan Kəbəni sökərək yenidən inşa etmişlər. Tikinti işləri bitdikdən sonra qara daş onun divarlarının birində yerləşdirilməli idi. Bu işin görülməsi çox şərəfli iş hesab olunurdu. Bu səbəbdən də Məkkə qəbilələri arasında mübahisələr baş vermişdi. bu narazılığı Məhəmməd (s) peyğəmbər daşı bir parçanın üzərinə qoyub tərəflərin birgə götürməsi təklifi ilə aradan qaldırmış və daşı Kəbənin divarlarının birində yerləşdirmişdir.

HƏDDİ-BÜLÜĞ

Dini vəzifələri yerinə yetirmək üçün hər bir şəxsin yetkinlik yaşına çatdığı dövrüdür.

Dini terminologiyada həddi-bülüğa “aqlı və baliğ olmaq” da deyilir. İslam dininə görə hər bir fərd dini hökmlərə görə mükəlləfiyyət daşımaq üçün əqli cəhətdən sağlam olmalı və həddi-bülüğa çatmalıdır. Həddi-bülüğ çağına çatan hər bir müsəlman müəyyən dini mükəlləfiyyətlər daşıyır. Buna dini terminologiyada “mükəlləf olanların vəzifələri” mənasında “əfəli-mükəllifin” də deyilir.

Həddi-bülüğ dedikdə; hicri-qəməri təqviminə əsasən qızların 9 yaş (milad təqvimi ilə təqribən 8 yaş 8 ay), oğlanların isə 15 (milad təqvimi ilə təqribən 14 yaş 7 ay) yaşının tamam olması nəzərdə tutulur. Əlbəttə bəzi hallarda bu yaş həddindən də tez ola bilər.

Mükəlləfiyyət yaşı spermanın ifraz olunması, üz və qasıqda sıx tüklərin bitməsi ilə də məlum olur. Bu əlamətlərdən hər hansı biri oğlan uşağında aşkar olarsa, ona namaz və oruc kimi dini fərz hökmlər vacib olur.

HƏDİS

Hədis Məhəmməd (s) peyğəmbərin yazılı və ya şifahi rəvayət olunmuş sözləri və əməlləridir. Lüğətdə söz, xəbər və yeni mənasını verən hədis termin kimi həzrət Peyğəmbərin söz və

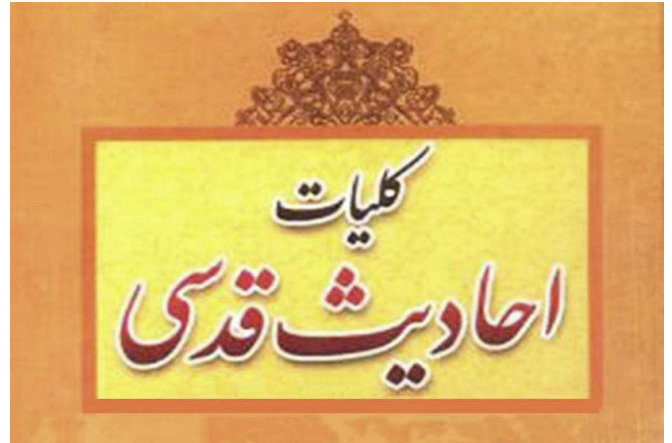
təqrirləridir. Bu baxımdan hədis sözü sünə (peyğəmbərin yolu) sözü ilə eyni mənada işlədilir. Quranda “hədis” sözü hekayə, xəbər mənasında da işlədilmişdir. İslamda hədislərin önəmi çox böyükdür. Quran hədislər vasitəsi ilə təfsir edilir və fiqhdə istifadə olunur. Beləliklə, müsəlmanlara görə hədislər Qurandan sonra əsas mənbədir. Quran Allahın Məhəmməd (s) peyğəmbərə endirdiyi kitabdırsa, hədislər Allahın elçisi Məhəmməd (s) peyğəmbərin buyurduğu sözlər və etdiyi əməlləridir. Ona görə də hədis də höccət və bizə qanundur.

Ümumiyyətlə hədis Məhəmməd (s) peyğəmbərin (s) dediklərini, davranışlarını və təsdiqi – yəni ətrafında olanların hərəkətlərinə olan münasibətini ehtiva edən bir anlayışdır.

Cəfəri məzhəbində həzrət Peyğəmbərimizdən (s) əlavə Fatimeyi Zəhra (s.ə) və 12 imamdan rəvayət olunan kəlamlar da hədis olaraq qəbul edilir.

HƏDİSİ QÜDSİ

Qüds sözü paklıq deməkdir. Hədis əgər Allah Təalanın pak zatına nisbət verilərsə, qüdsi hədis olar. Qüdsi hədis o hədislərdir ki, həzrət Pey-

ğəmbər (s) Allahdan hekayət edər. Sözlərində möcüzə olmaz. Halbuki, Quran xüsusi sözlərlə nazil olmuşdur və başqaları onun kimisini gətirməkdə acizdir. Ona görə də deyə bilərik ki, Qüdsi hədislər Quran kimi deyildir, əksinə Cəbrayılın (ə) vasitəsilə və ya ilham vasitəsilə həzrət Peyğəmbərə (s) nazil olmuşdur.

Quran ayələrinin möcüzəvi xarakteri vardır, lakin Qüdsi hədislərin deyil. Quran da, hədis də bir mənbədən qaynaqlanar. Bu fərqlə ki, Qüdsi

hədislər risalətin möcüzəsi deyildir. Lakin Quran möcüzədir və risalətin sənədidir. Həzrət Peyğəmbər (s) də onu təbliğ etməyə vəzifələndirilmişdir.

Bəzi alimlərin nəzərinə görə həzrət Peyğəmbərin (s) nəql etdiyi Qüdsi hədislərin sayı 100-ə yaxındır. Əhli-beyt (ə) alimlərindən olan Şeyx Hürri Amuli Peyğəmbərdən (s) gələn Qüdsi hədisləri bir kitabda toplamışdır.

HƏKƏMİYYƏT

Hakimiyyət məsələsi deməkdir. Tarixdə yadda qalan Həkəmiyyət məsələsi həzrət Əlinin (ə) zamanında baş vermişdir. Belə ki, İmam Əli (ə) "Siffeyn" döyüşündə öz qoşunundan bir dəstənin israrı ilə "həkəmiyyət" məsələsinə – Əbu Musa Əşəri ilə Əmr Asın danışıqlarına ikrahla razılığını bildirdikdən sonra, öz ordusu ilə Müaviyənin ordusu arasında döyüşə son qoydu. Danışıqlardan bir neçə gün sonra "mariqin" (yolunu azmışlar) və yaxud "xəvaric adı ilə məşhurlaşan həmin dəstə öz işlərindən (həkəmiyyət məsələsinə isrardan) peşman olub, imam Əlidən (ə) danışıqların nəticəsi ilə razılaşmamasını istədi. Amma imam Əli (ə) elə bir şəxs deyildi ki, öz əhdinə vəfasız çıxsın, əhd-peymanını pozsun. Onlar işi belə görüb imam Əlidən (ə) ayrıldılar və Şəbib ibn Rəbi Təmininin rəhbərliyi ilə o həzrətə qarşı çıxıb, Kufənin Hərura adlı kəndində sakin oldular. Elə bu səbəbdən "xəvaric" zümərəsinə "Həruriyyə" də deyilir.

HƏMD

Dini termin olan həmd Allah-Təalaya şükür,

təşəkkür, minnətdarlıq mənasında işlədilir. Həmd, eyni zamanda bir şəxsi gördüyü yaxşı işlərə görə tərifləməkdir ki, buna mədh etmək də deyilir. "Əlhəmdulillah" ifadəsində bütün həmdlərin Allaha aid olduğu bildirilir. Çünki İslama görə, Allahın gördüyü hər iş düzgün və tutaqlıdır. Xalq arasında yayılmış "Əlhəmdulillah, Allah nə edərsə, gözəl edər" ifadəsi bütün bu mənaları geniş şəkildə əhatə edir.

HƏMZƏ İBN ƏBDÜLMÜTTƏLİB

Məhəmməd peyğəmbərin kiçik əmisi, süd qardaşı və ən yaxın səhabələrindən biri olan Həzmə 568-ci ildə Məkkədə dünyaya gəlmişdir.

Hicrətin üçüncü ilində, miladi 625-ci ildə Uhud döyüşündə şəhid edilmişdir. İgidliyi, qorxmazlığı ilə seçilməklə yanaşı, o, həm də yaxşı ox atıcısı olmuşdur. Hər zaman gücsüzləri və yoxsulları müdafiə etmişdir. Həzmə Səfa təpəsində Əbu Cəhlin Məhəmməd peyğəmbər (s) və onun səhabələrinə qarşı kobud davranışının şahidi olduğdan sonra müsəlman olmuşdur. Həzmə orada peyğəmbəri müdafiə edərək Əbu Cəhlin adamları ilə qarşı-qarşıya gəlmiş və səhəri gün İslamı qəbul etmişdir. Bu hadisə həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyinin ikinci ilində baş vermişdir.

Həzmənin İslamı qəbul etməsi müsəlmanları daha da gücləndirmişdir. Hicrətdən sonra Həzmə müsəlman icmasının möhkəmlənməsi üçün böyük işlər görmüşdür. Qüreyşlilər müsəlmanlara qarşı ədalətsiz davrandıqlarına, Mədinədə vəziyyəti gərginləşdirmək istədiklərinə, müsəlmanların Həccə gəlməsinə çətinliklər törətdiklərinə görə Məhəmməd peyğəmbər (s) onlarla müharibə etmək məcburi-

yyətində qalmışdır. Həmzə bütün bu əməliyyatların iştirakçısı və rəhbəri olmuş, Bədr döyüşündə qəhrəmanlıq göstərmişdir. Müsəlmanların döyüşdə qalib gəlməsində onun böyük rolu olmuşdur. Döyüşdən öncə təkbətək Şeybə ilə üz-üzə gələrək onu, sonra isə Ütbə və Tueym ibn Adıyyəni məğlub etmişdir. Bədr döyüşündən bir il sonra məkkəlilər güclərini yenidən toplayaraq müsəlmanlara qarşı yürüşə başlamışlar. Bədr döyüşündə Həmzə nüfuzlu məkkəli olan Ütbə ibn Rəbiəni öldürmüşdür. Ütbənin qızı Hind atası və əmisinin Həmzə tərəfindən öldürüldüyünü eşidincə qisas almaq qərarına gəlmiş və nizə atıcılığı ilə ad qazanan Vəhşi adlı qaradərili köləyə Həmzəni öldürmək tapşırığı vermişdir. Uhud müharibəsindən sonra müsəlman olan Vəhşi döyüş əsnasında Həmzəni arxadan nizə ilə qətlə yetirmişdir. Həlak olan zaman Həmzənin 60-a yaxın yaşı olmuşdur.

HƏNİF

Hənif tək Allaha inanan, monoteist düşüncəli insan deməkdir. “Hənif dini” ifadəsi də tək Allaha inanmaq, şirki və küfrü rədd etmək, bütələrə tapınmamaq mənasını verir. Üç səmavi dinin (İslam, Xristianlıq və Yəhudilik) banilərini ulu əcdadı həzrət İbrahimdir (ə). Ona görə də hənif dininin banisi deyərkən çox zaman İbrahim peyğəmbər nəzərdə tutulur. Əslində bütün peyğəmbərlər hənif dinində olmuş və bunu təbliğ etmişlər. Ona görə də bütün haqq olan din və şəriətləri “hənif dini” adlandırıla bilərik. Həzrət Məhəmməd (s) də peyğəmbərliyə təyin edilməzdən əvvəl hənif inancında olmuşdur.

HƏRƏM

Ərəb dilində tərcümədə “qadağan olunmuş yer” mənasını verən “hərəm” azərbaycan dilində zövcə kimi də tərcümə edilir. Çox vaxt müqəddəs ziyarətgah məkanlarına da hərəm deyilir. Çünki birincisi, kiminsə bu məkanları öz mülkiyyətinə keçirməsi haramdır. İkincisi, bu yerlərdə müəyyən davranış və ədəb-ərkan qaydalarına riayət etmək, məkanın ehtiramını qorumaq lazımdır; ədəbsizlik, sayğısızlıq etmək bu yerlərdə haramdır. Dini kitablarda Məhəmməd (s) peyğəmbərin dəfn olunduğu Mədinə məscidini

“Mədinə hərəmi”, Həzrət Əlinin (ə) Nəcəfdəki məqbərəsini “Əli hərəmi”, İmam Hüseynin (ə) Kərbəladakı məzarını “Kərbəla hərəmi” adlandırırlar.

Dini terminologiyada hərəm Məkkə ətrafındakı müəyyən əraziyə də deyilir. Həmin əraziyə yalnız ehram geyinmiş halda daxil olmağa icazə verilir. Hərəm ərazisinə daxil olduqdan sonra bəzi əməllər insana haram olur. Məsələn, hərəmin hüdudları daxilində ov etmək, ağacları sındırmaq, bitkiləri qopartmaq və s.qadağandır.

HƏRƏMEYN

Dini mənbələrə əsasən “hərəmeyn”, yəni “iki hərəm” deyərkən, Məkkə hərəmi və Mədinədəki Peyğəmbər məscidi birlikdə nəzərdə tutulur.

Kərbəla şəhərindəki İmam Hüseyn (ə) və həzrət Abbas (ə) ziyarətgahları da “hərəmeyn” yəni, iki qoşa hərəm adlandırılır.

HƏRİS

Lügətdə bir şeyə həddindən artıq can atan, ona aludə olan, onun düşkünü olan, təəşşüqü olan; gözüdoymaz, düşkün. Dini nöqtəyi-nəzərindən hərislilik, insanı sərvət və maddi mənafeyə vadar edən xoşagəlməz daxili bir xüsusiyyətdir ki, insanın səy və təfəkkürünü özünə tərəf çəkib ətrafında dövr etməyə vadar edir.

HƏSƏD

Paxıllıq və qısqanclıq kimi də xarakterizə edilən “həsəd” bir insanın malik olduğu məziyyət və fəzilətləri, qazandığı nailiyyətləri həzm etməməkdir. Başqa sözlə bir kəsin özündə olmasını istədiyi qabiliyyətin başqasında olması

na görə keçirdiyi narahatlıq hissidir.

Həsəd İslam dini nöqteyi-nəzərindən Allahın qədrinə etiraz etmək, Ona qarşı çıxmaqdır. İslama görə, kimə nə və nə qədər verəcəyini müəyyən edən Allahdır. Uca yaradanın təqdiri ilə razılaşmayıb həsəd aparmaq mənəvi xəstəlik əlamətidir və ən çox da həsəd aparana zərər gətirir. Peyğəmbərimiz (s) “Od ağacı yandırıb yediyi kimi həsəd də yaxşılıqları yeyər” deyərək buyurub. İslama görə mömin din qardaşının fəzilətinə, bəlkə də, qibtə ilə baxa bilər, lakin paxıllıq və qeybətə sürükləyən hisslərin təsiri altına düşməz və düşməməlidir. Bəlkə də “Kaş ki, Allah məni də o qardaşım kimi edəydi...” deyərək dua ilə təqdirini dilə gətirərək ona “qibtə” etsə yaxşı olar.

HƏVARİLƏR

İsa Məsihin (ə) on iki nəfərdən ibarət xüsusi köməkçilərinə “həvarilər” deyilir. Lüğətdə cəm forması “həvariyyun” (həvarilər) olan “həvari” sözü “hur” sözündən götürülüb, “yumaq və ağartmaq” mənasını verir. Ərəblər ağrəngli hər bir şeyə və hətta ağ yemək növünə də “həvari” deyirdilər. Behişt hurilərinə də bu adın verilməsində məqsəd onların bədənlərinin ağ və parıltılı olmasıdır.

İsa Məsihin (ə) xüsusi köməkçilərinin “həvarilər” adlanmasının səbəbinə gəldikdə isə təfsir alimləri tərəfindən bir sıra ehtimallar irəli sürülmüşdür. Bəziləri onlara bu adın verilməsini daim ağrəngli libas geyindikləri, bəziləri isə libas yumaq peşəsi ilə məşğul olduqları ilə əlaqələndirənlər də məsumlardan nəql olunmuş hədislərdən belə bir qənaətə gəlmək olar: “Həvarilər pak qəlbə və səfali ruha malik olduqları ilə bərabər, insanların düşüncələrini ilahi maariflə işıqlandırır, onları günah və çirkinliklərdən çəkindirirdilər.

HƏVVA

Həvva ilk insan olan Adəmin (ə) həyat yoldaşı, ilk xəlp olan qadındır. Bütün insanların anası olmuşdur. O və Adəm Allahın əmrindən çıxdıqları üçün Cənnətdən qovularaq yerə endirilmiş, sonra onlardan bütün bəşəriyyət yaranmışdır.

HƏYA

“Həya” sözünün lüğətdəki mənası “utancaqlıqdır” ki, əks mənası “utanmazlıqdır”. Əxlaq alimlərinin nəzərinə görə həya elə daxili sifətdir ki, insanı bəyənilməyən əməllərdən çəkindirir. Həyanın mənşəyində qorxu və başqalarının məzəmməti durur. O zaman ki, insan Uca Allahu öz əməllərinə nazir, nəzarət edən hesab edər – özünə layiq olmayan əməlləri yerinə yetirməkdən çəkinər.

HİCAB

Ərəb dilində tərcümədə “arakəsmə”, “pərdə”, “örtük”, “əngəl” mənalarında gələn hicab müsəlman qadınların naməhrəmlərin qarşısında geydikləri, başları və bədənlərini örtükləri örtük və çiynilikdir. İslam dininə görə, hicab bağlamaq

Məhəmməd (s) peyğəmbərin zövcələrinə əmr edilmiş, daha sonra bütün müsəlman qadınlara şamil olunmuşdur. “ən-Nur” surəsinin 31-ci, “əl-Əhzab” surəsinin 59-cu ayəsinin enməsi ilə örtünmək müsəlman qadınlara əmr edilmişdir.

Örtünmək İslamaqədərki dinlərdə və sivilizasiyalarda da mövcud olmuşdur. İslamdan öncə Avropa ölkələrinin bir çoxunda qadının örtünməsi onun yüksək zümərəyə, zadəgan nəslinə mənsub olması və kölə qadınlardan seçilməsi ilə xarakterizə edilmişdir. Zaman keçdikcə tarixi hadisələrin təsiri nəticəsində hicab tədricən unudulmağa başlanmış, İslam dininin meydana çıxması ilə bu məsələ yenidən gündəmə gəlmişdir.

HİCAZ

Hicaz — Səudiyyə Ərəbistanının qərbində bir regiondur. Qırmızı dənizin şərq sahilində yerləşir. Mənası maneə deməkdir. Hicaz Yəmənin şimalı ilə Təhamənin şərq tərəfində yerləşib onları bir-birindən ayırır. Buna görə də o əraziyə belə bir ad verilib. Bu əyalətdə olan vadilərin arasında dağlar vardır ki, onların bəzilərinin hündürlüyü 2 km-dən çoxdur.

HİCRƏT

Dini terminologiyada hicrət inanclarına görə öz vətənlərində təqiblərə məruz qalan insanların başqa yerə köçməsidir. Hicrət niyyət etməklə başlayır. Beləliklə, din uğrunda hicrət etmək Allaha ibadətin bir növüdür. Dini rəvayətlərə görə ilk dəfə inancına görə hicrət edən İbrahim peyğəmbər (ə) olmuşdur. Onu Nəmrud təqib etmişdir. Əshabi-Kəhfdən olan bir qrup gənc inanclarına görə təqib olunmuş və bu səbəbdən öz vətənlərindən çıxaraq mağaraya sığınmışdılar. Musanın rəhbərliyi altında olan İsrail oğulları da təqiblərdən və zülümdən qurtulmaq üçün Misirdən hicrət etmişdilər. İnancları uğrunda hicrət edənlər Quran ayələrində, xüsusən “ən-Nisa”(97-98) surəsində anılmışdır. Hicrət fərdi və toplu ola bilər. Hicrət etmək üçün əmri müsəlman icmasının rəhbərləri verə bilər. İslamın ilkin dövrlərində də müsəlmanlar iki dəfə - Həbəşistana və Mədinəyə hicrət etmişlər.

HİDAYƏT

Ərəb dilindən tərcümədə hidayət “doğru yolla getmək”dir. Quranda buyrulur ki, insanın hidayəti öz əlindədir. Allahın hidayəti insanların əməlləri və mənəvi durumu ilə bağlıdır. İnsan nə qədər saleh əməl işləyərsə, Allah da onu doğru yolla irəliləməsinə səbəb olar. Yəni insanı hidayət edən Allahdır. Ayələrin birində zülmətlərdən nura kəlməsi işlədilmişdir. Yəni doğru olan yol birdir, o da “Allah yolu”dur həmin yolla irəliləyən insanlar hidayət olunmuş sayılır.

İnsanların Allah tərəfindən hidayət olunması məsələsi bəzilərinə çəşqınlıq yaradır. Onlar “Allah istədiyini azdırır” ayəsinə istinadən deyirlər ki, o zaman insanın ixtiyarı öz əlində deyil, Allah istədiyini hidayət etdirər, istədiyini də etməz.

Lakin İslam alimlərinin fikrincə, hər şey insanın öz əməllərindən asılıdır. Hər kəs tövbə edib düz yola qayıtsa, Allah həmin insanı bağışlayar və hidayətə qovuşdurar.

HİLAL

Hilal (ərəbcə) - yeni doğulmuş Ay deməkdir. Qəməri təqvimini ilə ayın 1-ci günü hilalın görünməsi ilə hesablanır. Hilalın görünməsi Günəşlə Ayın Yerə nəzərən yerləşməsindən aslıdır. Əhalisinin əksəriyyəti müsəlman olan bir çox ölkələrin bayrağında hilal simvolundan istifadə olunur.

HİRA

Məhəmməd (s) peyğəmbərə (s) ilk vəhyin gəldiyi mağaranın adıdır. Məkkənin 3,5 kilometrliyində Nur dağının şimal-şərq meyində

yerləşmiş bu mağaranın təxminən uzunluğu 2 metr, eni 3,5 metrdir. Mağara Kəbəyə tərəf yönəlmişdir.

Rəvayətə görə, Məhəmməd (s) peyğəmbər 40 yaşında ikən cəmiyyətdən ayrılaraq vaxtının çoxunu Hira mağarasında inzivaya çəkilməklə keçirmişdir. İslam inancına görə, 610 -cu ilin Ramazan ayının 26-dan 27-nə keçən gecə Allah Cəbrail mələyi vasitəsi ilə “Ələq” surəsinin ilk ayələrini həmin mağarada həzrət Məhəmmədə (s) nazil etmiş və ona peyğəmbər seçildiyini bildirmişdir. Hira mağarası Məhəmməd (s) peyğəmbəri məkkəli müşriklərdən də xilas etmişdir.

HİRZ

“Hirz” lüğətdə sığınacaq və qorunmağa vəsilə olan, insanı mühafizə edən şey mənasına gəlir. Şeytanlardan, cinlərdən, zalımların zülmündən, zərər verən heyvanlardan və qorunmaq üçün

yazılan dualara deyilir. Bəzi hirzlər mümkün zərərlərin və bələlərin baş verməsindən əvvəl oxunur, bəzi hirzlər isə bütün zərərlərdən, şərlərdən və pisliklərdən təhlükəsizlikdə uzaq qalmaq üçün yazılır, boyuna asılır və ya cibdə gəzdirilir.

Bu dualardan bəziləri bir sıra xüsusi kəlmələr və xətlərdən ibarətdir ki, onların mənası yalnız Əhli-Beyt imamları (ə) tərəfindən (ə) tanınır. Məsum imamların əksəriyyətindən hirzlər (qoruyucu dualar) nəql edilmişdir. Məsələn, imam Əli (ə), imam Səccad (ə), imam Rzanın (ə) hirzlərinə işarə etmək olar. Seyid ibni Tavsus nəql edilən bu hirzlərin böyük əksəriyyətini Muhəcudu-Dəavat adlı əsərində nəql etmişdi və Məfatihul-Cinan adlı əsərin haşiyəsinin beşinci bəndində də bu əsərdən bu hirzlər və dualar nəql olunmuşdur.

HÖCCƏT

Höccət ərəb dilində “dəlil”, “bürhan” mənasını verir. Bir həqiqəti ortaya çıxaran istər əqli, istər nəqli dəlilə də “höccət” deyilir.

HÖKM

Hökm hər hansı bir dini təlimin, yaxud nəzəriyyənin rəddolunmaz və mütləq yerinə yetirilməli olan əsas və dəyişməz müddəalarıdır. Bu hissə iş və əməllərlə bağlıdır. Yəni insana nələr etməsinin lazım olduğunu (vacib), nələri etməməli (qadağa-haram), nələri etməsi daha yaxşıdır (müstəhəb), nələri etməməsi daha yaxşıdır (məkrüh), nələri edib etməməsi eyni dəyəri daşıyır (mübah) kimi təlimləri insana tanıdan hissədir. Dində bu qismin açıqlanması “Fiqh elmi”nə aiddir.

HURİ

Cənnət əhli olan və Allahın rızasını qazanan mömin kəslərə nemət kimi verilən Cənnət xanımlarıdır. Qurani-Kərimin “Duxan” surəsinin 54-cü ayəsində bu barədə belə buyrulur: “(Möminlərin Cənnətdəki əhvalı) belədir. Hələ onları iri (ahu) gözlü hurilərlə evləndirəcəyik.”

HÜRUFİ-MÜQƏTTƏ

İlk baxışda heç bir anlam daşımayan, mənalı yalnız Allah tərəfindən bilinən hərflər birləşmələridir. Bunlar 14 heca hərfindən ibarət

olub təkrarları ilə 78-dir. Quranın 29 surəsinin başlanğıcında vardır. Onlardan ikisi mədəni (Mədinədə nazil olmuş), 27-si isə məkkidir (Məkkədə nazil olmuşdur). Hürufi müqəttənin müstəqil ayələr olub-olmadığı məsələsi ixtilafıdır. Onların mənalı haqda iki müxtəlif fikir mövcuddur. Müsəlman alimlərin əksəriyyəti Məhəmməd peyğəmbərin səhabələrinə, eləcə də onlardan sonra gələn nəsillərə istinadən bu hərflərin mənasını yalnız Allahın bildiyini söyləyir, onların insan düşüncəsi ilə dərk edilməsini mümkünsüz sayırlar. Başqa sözlə, bu hərfləri təfsir etmək yolverilməzdir. Bəzi kəlam alimləri isə Allahın kitabında başa düşülməyəcək bir şeyin olmasını qəbul etməyərək, bu barədə müxtəlif görüşlər irəli sürmüşlər: 1) surələrin adıdır; 2) Allahın adlarından və ya sifətlərindən birinə dəlalət edir; 3) Allaha and içməni ifadə edir; 4) işlədilmə məqsədi müşriklərin diqqətini çəkməkdir; 5) tənbeh etmək ədatıdır.

HÜSNÜ-XÜLQ

Gözəl əxlaq - yumşaq xasiyyət, pakizə danışmaq, xoş üzlü olmaq, başqaları ilə gözəl rəftardır. İnsanın əxlaqının xoş olmasına təsir edən amil - insanın zatından başqa bir şey deyildir. Əgər insan özündə bu xüsusiyyəti yetişdirməmişdirsə, xoş əxlaqlı insan kimi tanınmaz.

İmam Sadiq (ə) buyurur: “Həqiqətən, Allah Təala məkarim əxlaqı peyğəmbərlərə (ə) aid etmişdir. O kəsin ki, məkarim əxlaqı vardır, Allaha

bu böyük nemətə görə şükür etməlidir. O kəsin ki, gözəl əxlaqı yoxdur, Allaha dua etsin və gözəl əxlaq istəsin”.

İmamdan (ə) soruşurlar ki, məkarim əxlaq nədir? Həzrət (ə) cavabında buyurur: “Məkarim əxlaq ibarətdir: iffət, qənaət, səbir, şükür, həlimlik, həya, səxavət, şücaət, qeyrət, doğru danışmaq, yaxşı əməl, əmanətə riayət etmək, yəqin, hüsnü-xulq, əliaçıqlıqdan”.

Bu hədisdə adı çəkilən hüsnü-xulq həmin məkarim əxlaqdır. İmam (ə) başqa yerdə gözəl əxlaqı belə tərif edir: “Başqaları ilə yumşaq davranmaq, danışğını pakizə etmək, qardaşlarınla

görüşən zaman gülərüzlü olmaqdır”.

İnsan ilk yarandığı gündən iki sifətə - bəyənilən və bəyənilməyən sifətlərə malikdir. Bu sifətləri feliyyətə çevirmək üçün amillərə ehtiyac vardır. Quranda əxlaqı gözəl etməyin bir çox amilləri zikr edilmişdir.

HÜSNÜ-ZƏNN

Hüsnü zənn - başqası haqqında müsbət, gözəl şeylər ehtimal etmək, danışmaq. Nur surəsinin 12-ci ayəsində buyrulur: “Məgər o yalan sözü eşitdiyiniz zaman mömin kişilər və qadınlar öz ürəklərində hüsnü zənn edib: “Bu, açıq-aydın bir böhtandır”-deməli deyildilərmisi?”

Allah burada bildirir ki, kimsə haqqında böhtan eşidəndə o dəqiqə siz də onu pisləməyin. Bu məsələ haqqında hüsnü zənnə olun. İmam Əli (ə) buyurur: “Müsəlman qardaşının əməlini ən yaxşı tərəfə yoz, məgər o halda ki, onun günahkar olmasına dair dəlil olsun. Heç bir zaman müsəlman qardaşından eşitdiyiniz sözə pis güman bəsləmə”

XALİQ

Allahın yaradıcı olduğunu bildirən sifətdir. Əsməül-hüsna olan Allahın “Xaliq” adı termin kimi “Hər şeyin varlığını, varlığı davam etdikcə keçirəcəyi bütün mərhələ və halları, hadisələri təyin edən və ona görə yaradan, yoxdan

var edən” mənasını verir. Bu adın mənasında iki əsas xüsusiyyət vardır: 1) bir şeyin necə olacağını təyin və təqdir etmək; 2) təqdirdə uyğun olaraq şeyləri icad etmək, yaratmaq, heç bənzəri olmayan bir şeyi meydana gətirməkdir. Bu mənada Allahdan başqa heç bir yaradıcı yoxdur. Hər şeyi yaradan Odur. İnsanların icad və ya kəşf etdikləri yaratma deyildir, var olanlardan yenisini əldə etməkdir.

Xaliq adı Qurani-kərimdə 8 dəfə təkrarlanmışdır. 150-dən yuxarı “yaratdı”, “yaradar” şəklində Allahın yaratmasından xəbər verən ayələr vardır.

Allah-Təala Xaliq adının təcəllası olaraq “ol” (kun) əmri ilə kainatı, Adəm peyğəmbəri torpaqdan, yer üzünün bir qarışlıq torpağı ilə bütün insanların və bütün heyvanların qidasını yaratmışdır. Quranda yer üzündəkilərin hamısının insan üçün yaradıldığı (Bəqərə, 29), insanlar və cinlərin isə Allahı tanımaları və Ona ibadət etmək üçün yaradıldığı xəbər verilmişdir. (Zariyat, 56).

XATƏMUL-ƏNBIYA

“Xatəm” kəlməsi “xətm” sözündən götürülmüş və qurtaran, başa çatdıran mənasındadır. Məsələn, məktubun axırına vurulmuş möhrü xatəm adlandırılır. Çünki o möhür məktubu başa çatdırır.

Ərəb dilində üzüyə də xatəm deyirlər. Səbəbi də budur ki, o vaxt üzüyün qaşı üzərinə ad, söz və s. yazıb möhür əvəzinə istifadə edərdilər. Bir nəfər məktub yazıb qurtardıqda öz üzüyü ilə onu möhürləyərdi. Həzrət Məhəmmədi (ə)

Xatəmul-ənbiya da adlandırırlar. “Xatəmul-ənbiya”nın ərəb dilindən tərcüməsi “peyğəmbərlərin möhrü” (yəni sonuncusu) deməkdir. Həzrət Məhəmmədin (s) adı peyğəmbərlərin siyahısını tamamladığı və sanki möhürlədiyi üçün ona bu ləqəb verilmişdir. Qurani-kərimdə buyrulur: “...O, Allahın elçisi və peyğəmbərlərin sonuncusudur” (Əhzab, 40).

XEYBƏR DÖYÜŞÜ

Hicrətin 7-ci ilində Mədinə-Suriya yolu üstündə yəhudilərin məskunlaşdıqları Xeybər deyilən yerdə Məhəmməd peyğəmbərin (s) ordusu ilə yəhudilər arasında baş verən müharibənin adıdır. Xeybər yəhudiləri Məkkə müşrikləri ilə birlikdə hərəkət edərək Mədinədən Suriyaya gedən ticarət karvanlarına basqınlar etmişlər. Məhəmməd peyğəmbər (s) də müsəlmanlara qarşı bütperəst ərəblərlə müqavilə bağlayan Xeybər yəhudilərinə müharibə elan etmişdir. Məhəmməd peyğəmbər (s) min beş yüz nəfər-

lik ordu hazırlamış və ordunun bayrağını Əli ibn Əbu Talibə (ə) vermişdir. Həzrət Əli bu savaşda böyük qəhrəmanlıq göstərmişdir. Hətta həzrət Əli (ə) neçə nəfərin güclə qaldırdığı Xeybər qalasını tək qaldırması ilə yadda qalmışdır.

Bu müharibədə Xeybər yəhudiləri məğlub olmuşlar. Müharibədən sonra bağlanan müqaviləyə əsasən yəhudilər cizyə vergisi verməklə daxili işlərində sərbəstlik hüququ əldə etmişlər.

XƏDİCƏ

Məhəmməd (s) Peyğəmbərin birinci həyat yoldaşı və ilk müsəlman qadındır. Həzrət Xədicə 556-cı ildə Məkkədə anadan olmuşdur. Qüreyş qəbiləsinin liderlərindən olan Xüveylidin qızıdır.

İslamdan əvvəlki həyatında da iffətli, namuslu olduğuna görə təmiz mənasına gələn “Tahirə” ləqəbi verilmişdir. Xədicə ticarətlə məşğul olan varlı qadın olmuşdur. Bu məqsədlə o, Suriyaya öz muzzdlu adamlarını göndərmişdir. Həzrət Məhəmməd (s) də onlardan biri olmuşdur. Həzrət Məhəmməd (s) tapşırılan işi uğurla yerinə yetirmiş, Xədicəyə böyük gəlir qazandıra bilməmişdir. Bundan sonra Xədicə təmsilçisi vasitəsi ilə Həzrət Məhəmmədə (s) onunla evlənmək təklifini çatdırmışdır. Məhəmməd peyğəmbər (s) təklifi qəbul etmişdir. Bir çox qaynaqlara görə o zaman həzrət Xədicənin 40, həzrət Məhəmmədin (s) isə 25 yaşı olmuşdur. Onların bu evlilikdən Fatimə, Ümmü Gülsüm, Zeynəb və Ruqəyyə adlı qızları, eləcə də Qasim və Abdullah adlı oğulları dünyaya gəlmişdir. İslam qaynaqlarına görə həzrət Xədicə həzrət Məhəmmədin (ə) peyğəmbərliyini tanımış ilk insan olmuşdur. Həzrət Məhəmmədə ilk vəhy gəldikdə hamı onu yalanladığı halda Xədicə Məhəmməd peyğəmbərə (s) dəstək vermişdir. Həzrət Xədicə həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyinin 10-cu ilində (620-ci il) vəfat etmişdir.

XƏLƏF

Lügətdə sonradan gələn, birinin yerinə keçən, yaxud keçməli olan, onun işini davam etdirən, onu əvəz edən adam və davamçı mənalarını verir.

XƏLİFƏ

Əhli sünnə inancına görə Muhəmməd (s) peyğəmbərdən sonra müsəlmanların dünyəvi və dini başçısı, həm də idarəçisidir. Xəlifə müsəlmanların öndəridir. Xəlifələr bütün ölkənin şəriət qanunları ilə idarə edilməsini və onun qorunmasını təmin etməlidir. Müsəlmanların əksəriyyətinə görə soyu Qüreyş qəbiləsindən olan sağlam düşüncəli, dini yaxşı bilən ədalətli müsəlman xəlifə ola bilər. O, müsəlmanları işğalçılarından qorumağı bacarmalı və yüksək şəxsi keyfiyyətləri ilə fərqlənməlidir. Bu tələblərə cavab verən qüreyşi olmasa, onda bu kimi keyfiyyətləri hər bir müsəlman xəlifə ola bilər. Xalq bütün bu özəllikləri olan xəlifəni tanımalıdır. Yalnız istisna durumlarda (məsələn,

İslamdan dönsə) ona qarşı üsyan etmək mümkündür. Müsəlmanların eyni vaxtda yalnız bir xəlifəsi olmalıdır. İki və daha çox adam xəlifəliyə iddia etsə, onda daha öncə seçilmiş insan qanuna uyğun olan xəlifə hesab edilməlidir. Muhəmməd (s) peyğəmbərdən sonra Xilafəti Rəşidi xəlifələr idarə etmişlər. Bu xəlifələr Əbu Bəkr, Ömər, Osman və Əlidir (ə). Bundan sonra Xilafət imperiyaya çevrilmişdir.

Şiə məzhəbinə görə isə Peyğəmbərdən (s) sonra müsəlmanların dünyəvi və dini başçısı, həm də idarəçisi Allah əmri və Peyğəmbər tərəfindən canişin olaraq təyin edilən o imamlardır.

XƏLİLULLAH

Allah-təala Qurani-Kərimdə həzrət İbrahimi (ə) dost seçdiyini bildirərək onu “Xəlilullah” (“Allah`ın dostu”) kimi tanıdır. Yaxşı əməl sahibi olan, özünü Allaha təslim edən, İbrahimin hənif millətinə (dininə) tabe olan şəxsə din etibarilə daha gözəl kim ola bilər? Həqiqətən, Allah İbrahimi (Özünə) dost tutmuşdur! (Nisa,125)

Allahın elçisi Məhəmməd Peyğəmbər (s) buyurub: “Allah İbrahimi özünə xəlil seçdi, məhz

buna görə ki, o, yoxsullara təam verər və insanlar gecə yatarkən o namaz qılardı”. sözügedən iki əməl yəni gecə ibadəti və yoxsulu yedizdirmək onun bariz işi olub. Hədislərdə deyilir ki, İbrahim Peyğəmbərin (ə) süfrəsində həmişə yoxsul ya da müsafir olardı. Onun insanlar yatan zaman gecə ibadətinə daha çox vaxt ayırması isə Xəlilullah ləqəbini əldə etməsinə səbəb olub.

XƏNDƏK DÖYÜŞÜ

Məhəmməd peyğəmbərin (s) müşriklərlə apardığı ən önəmli savaşılarından biridir. Uhud döyüşündən iki il sonra hicrətin 5-ci ilinin şəvval ayının 7-də başlamış və zülqədə ayının 1-də sona çatmışdır. Bədr və Uhudda istədikləri

nəticələri ala bilməyən məkkəli müşriklər müsəlmanlara böyük zərbə vurmaq məqsədilə Mədinəyə böyük ordu ilə hücum etmişlər. Salman Farisinin təklifi ilə Mədinə şəhərinin ətrafına xəndəklər qazıldığı üçün bu döyüş Xəndək müharibəsi” adlandırılmışdır. Onların tətbiq etdikləri bu yeni döyüş taktikası şəhərin qorunmasında həlledici rol oynamışdır. Bu döyüş Quran ayələrində (Əhzab, 9-12) də anılmışdır. On iki min nəfərdən ibarət olan Qüreyş ordusu bu müharibədə məğlubiyyətə uğramış, müsəlmanlar tərəfdən isə beş nəfər şəhid olmuşdur. Bu döyüşdən sonra müşriklər bir daha Mədinəyə hücum edə bilməmişlər.

XƏTM

“Sona çatma”, “bitirmə” deməkdir. Qurani-Kərimi “Fatihə” surəsindən başlayaraq “Nas”

surəsinə qədər üzündən və əzbərdən oxumağa xətm deyilir. Qurani-Kərimi oxumanın fəzilətinə dair Muhəmməd (s) peyğəmbərdən bir çox hədis nəql edilmişdir. Məsələn, “Ümmətimin ibadətinin ən fəzilətlişi Quran oxumaqdır” ; “Evlərinizi namaz qılmaqla və Quran oxumaqla nurlandırın”.

XƏVARİC

Lüğətdə “çıxmaq, itaətdən ayrılıb üsyan etmək” mənasını verir. Dini terminologiyada isə “müsəlman alimləri və rəhbərlərinə qarşı çıxan, böyük günah sahibi olan müsəlmanlara kafir damğası vuraraq, onların qanını axıdanlara” deyilir. Tarixçilər xəvaricin meydana çıxmasını konkret olaraq həzrət Əlinin (ə) xəlifəlik illərində baş vermiş Siffeyn döyüşündə həkəm (hakim) təyin edilməsi məsələsi ilə əlaqələndirirlər. Onlar “hökm yalnız Allahındır”, “Allahdan başqa heç kəsin hökm vermə haqqı yoxdur” şüarları səsləndirmiş, mübahisənin hakimlər yolu ilə həll edilməsinə razılıq verən həzrət Əli (ə) və Müaviyəni, eləcə də tərəfdarlarını kafirlikdə ittiham etmişlər.

Qısa şəkildə ifadə etsək, xəvaric əslində İslamı qəbul edən, lakin dar bir dini düşüncəyə sahib olub, digər qruplara qarşı kəskin münasibət bəsləyən qrupdur. Onlar əksər hallarda doğru qəbul etdikləri yanlış təsəvvürlərinə görə hərəkət edir, dini biliklərə və rəşadət düşüncəyə məhəl qoymadan öz bildiklərini edirdilər. Bütün bu sadalananlar onları fanatikliyə, dözümsüzlüyə və zorakılığa sövq edirdi.

XEYİR

Lüğətdə “yaxşılıq”, “faydalı iş” mənalarını verir. Terminoloji mənası isə Allahın əmr etdiyi, sevdiyi və bəyəndiyi davranışlar deməkdir. Hər bir müsəlman xeyrin Allahdan olduğuna inanır. İslama görə aləmdə hər şey Allahın iradə, təqdir və qüdrəti altındadır. Ondən başqa həqiqi mülk və qüdrət sahibi olan başqa varlıq yoxdur. İnsan xeyri öz iradəsi ilə qazanar.

Xeyrin iki növü var: birincisi, “mütləq xeyir” olub hər kəs tərəfindən daima bəyənilən, sevilən və hər kəsə görə yaxşı olandır. Məsələn, ədalət, yardımlaşma, cəmərdlik və doğruluq kimi Allahın bizim üçün xeyir gördüyü hər şeyi misal göstərmək olar.

İkinci növ xeyir isə “müqəyyəd xeyir-nisbi” dir. Yəni insandan insana dəyişən, birinə görə xeyir, digərinə görə isə şər sayılan şeylərdir.

Buna misal olaraq, Muhəmməd peyğəmbərin (s) vətəninədən çıxmağa məcbur edilərək Məkkədən Mədinəyə köçməsi ilk baxışda çoxuna şər kimi görünsə də bu hadisə bir müddət sonra

Məkkənin fəthi ilə nəticələnmiş və bir çox xeyirli işlərə vəsilə olmuşdur.

XURAFAT

“Uydurma”, “mövhumat”, “əslə olmayan söz”, “əməl olunmayan etiqad” kimi başa düşülür. Xurafat sözü məntiqə söykənməyən, hər hansı əlamətlərin uğur və ya uğursuzluq gətirəcəyinə inam ifadə edən inanclardır. Xurafat insanlığın keçmişidir və ona bütün mədəniyyətlərdə təsadüf edilir. Məsələn, 13 rəqəmi qərb cəmiyyətində uğursuz hesab olunur, halbuki Yaponiyada dörd rəqəmi uğursuz sayılır. Bu anlayışların ortaq cəhəti onların özlərində neqativ mənə daşmasıdır.

Dini xurafat isə “batil inanc”, “batil etiqad” adlanır. “Batil ərəbcə səhv, yalan, boş, haqsız, əsassız, puç deməkdir. Batil inancların ən pis cəhətləri həddindən artıq yoluxucu olmasıdır. Bu xəstəliyə düşər olmuş insanlar hər cür yenilik və inkişaf qarşısında barışmaz mövqe tuturlar. Müsəlman alimlər Quran ayələri və hədislərə istinadən İslam dininin məqsədlərindən birinin də xurafatla mübarizə olduğunu bildirirlər. Bu mənada İslam dininə zidd olan şeylərə xurafat deyilir.

XUMS

Dünya malından şəxsi qazancının illik xərcindən artıq qalan hissəsinin beşdə birinin yarısını (müctəhidin əli və yə göstərişi ilə) seyyidə və qalan hissəsini isə imama (qeybdə olduğu dövrdə müctəhidə) verməlidir.

Allah-taala xums haqqında olan hökmü Quranda, “Ənfal” surəsinin 41-ci ayəsində buyurmuşdur.

XUMS 7 şeyə vacibdir

1. Qazanc mənfəətinə; (halal yolla əldə edilən məvacib)
2. Mədənə;
3. Xəzinəyə;
4. Harama qarışmış halal mala;
5. Dənizin dibindən çıxarılan cəvahirata;
6. Mühəribə qənimətlərinə;
7. Zimmi Kafirin (müsəlman ölkəsində yaşayan kafir) müsəlmandan aldığı torpağa.

Nə qədər ki, müsəlman malının (xums düşərsə) xumsunu verməyib malından istifadə edə bilməz.

XÜZU

Özünü naqis saymaq, təvazökarlıq etmək, əyilmək, öz nəfsini, mənəm-mənəmliyini əzmək deməkdir. İnsan Allah qarşısında daim bu halda olmalıdır. Allahın ucalığını və qüdrətini bütün davranışları ilə təsdiq etməyə çalışmalı, bunun müqablında öz acizliyini etiraf etməlidir.

XÜŞU

Ərəb dilində “itaət etmək, boyun əymək, təvazökar olmaq, qorxmaq” kimi müxtəlif mənaları var. Dini terminologiyada isə qəlbən Haqq qarşısında hazır olmasına xüšu deyilir.

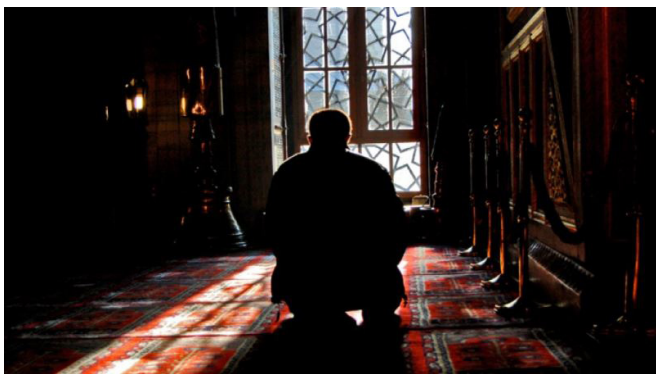
Həsən Bəsrinin fikrincə xüšu- qəlbən Allah qorxusunun davamlı olaraq hiss edilməsidir. İnsanın özünü təvazökar göstərməsi xüšu adlanır. Xüšu Qurani-Kərimin ayələrində və Məhəmməd (s) peyğəmbərin hədislərində qeyd edilmişdir. Müsəlman alimləri “Əhzab” surəsinin 35-ci ayəsində keçən “Allaha boyun əyən kişilər və Allaha boyun əyən qadınlar” ifadəsini xüşuya dəlil göstərirlər. İslam alimlərinə görə namaz qılarkən xüşulu olmaq şərtdir. Onlar xüşunu belə izah edirlər: xüşu namaz xaricindəki hər şeydən üz çevirmək, gözlərini səcdə yerindən ayırmamaq, paltarla və əllərlə oynamamaqdır.

XÜTBƏ

Din xadiminin dini mövzularda müsəlmanların qarşısında oxuduğu maarifləndirici vasitədir. Cümə və bayram namazlarında xütbə oxumaq vacibdir. Xütbələrin oxunması tarixi Muhəmməd (s) peyğəmbərin dövründən başlayır. Xütbələr iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə hər hansı bir ictimai məsələ, siyasi və iqtisadi vəziyyət haqqında məlumat verilir, ikincidə isə bütün müsəlmanlar İlahi təqva və dini əxlaqi mövzular haqqında moizə olur. Hər iki hissədə Allahın birliyi və həzrət Muhəmmədin (s) peyğəmbərliyinə şəhadət edən ifadələr söylənilir, eləcə də peyğəmbərlərə və imamlara salam göndərilir. Bunlar xütbənin əsaslarından hesab edilir. Xütbələr vaxtında və namazdan sonra oxunmalıdır. Bayramlarda isə xütbələr bayram namazlarının qılınmasından sonra oxunur.

İBADƏT

İbadət kəlməsi lüğətdə “boyun əymək, sitayiş etmək, qulluq etmək, təvazökarlıq etmək, ilahiyə tapınmaq” mənalarına gəlir. Dini terminologiyada isə ibadət mükəlləf insanın Rəbbinə boyun əymək məqsədi ilə etdiyi feil (əməl) və niyyətlə bağlı olaraq yerinə yetirilməsində savab olan və

Allaha yaxınlıq ifadə edən şüurlu itaət deməkdir. İbadət boyun əyməyin, itaət etməyin, hörmət göstərməyin və qulluğun ən son həddidir.

Quran ayələrində ibadətin yalnız Allaha edilməsinin vacibliyi vurğulanır: “Biz yalnız Sənə ibadət edirik və yalnız Səndən kömək diləyirik!” (Fatihə, 5) “Ey insanlar! Sizi və sizdən əvvəlkiləri yaratmış Rəbbinizə ibadət edin ki, müttəqi olasınız! (Allahdan qorxub pis əməllərdən çəki-nəsiniz!)” (Bəqərə, 21) “İnsan yalnız Allaha ibadət üçün yaradılmışdır” (Zariyat, 56). Bir olan Allahdan başqa heç kəsə və ya heç bir şeyə ibadət etmək olmaz.

Qurani-Kərimdə ibadət məfhumundan tövhid, itaət, dua, boyun əymək, Allahı təsbeh və səcdə, Allahı bilmək və tanımaq kimi geniş mənada ifadə olunur. Odur ki, Qurani-Kərimdə ibadət məfhumu Allahın varlığını və birliyini iqrar etmək, kitab və peyğəmbərlərini təsdiqləmək, Allahın razı olduğu işləri görmək, Allahın hökmünə razı olmaq, nemətlərinə şükür, münasibətlərinə səbir etmək, insanlara şəfqət, mərhəmət göstərmək kimi iman, əxlaq, namaz, həcc, zəkat, oruc, cihad, nikah, boşanma, halal-haram, və-rəsəlik, ticarət, əhdə vəfa etmək, kəffarə və s. məsələlərlə bağlıdır. İbadət İslamın bütün ehkamlarını yaşamağı və əmr və qadağalarına riayəti və Allahın hüduqlarını qorumağı ifadə edir. Allah daxildən gələn ibadətin qarşılığında müsəlmanları bu dünya və axirətdə xoşbəxt edəcəyinə söz vermişdir.

İBLİS

Allahın rəhmətindən ümidini kəsən şeytanların böyüyünə verilən addır. Adəm peyğəmbərin (ə) Cənnətdən çıxmasına səbəb olan şeytanın bir çox adları vardır. İblis də bunlardan biridir. Quranda göstərilir ki, İblis cindir. Onu Allah insandan əvvəl oddan, səmum alovundan yaratmışdır. Qurani-Kərimdə buyrulur: “(Cinlərin babası) can tayfası (və ya İblisi) daha öncə (insandan əvvəl) tüstüsüz oddan xəlp etmişdik” (Hicr, 27).

İBRAHİM MƏQAMI

Bu yer Kəbədən bir neçə metr aralı məsafədə yerləşir, rəvayətə görə İbrahim peyğəmbər (ə) Kəbəni inşa edərkən oradakı daşın üzərinə çıxarmış. Uca Allah müsəlmanlara onun yanında namaz qılmağı əmr etmişdir: “İbrahimin dayandığı yeri namazgah edin!”. (əl-Bəqərə, 125).

“Orada aydın nişanələr – İbrahimin məqamı vardır” (Ali İmran, 97).

Peyğəmbərimiz (s) də təvafı (Həcc zamanı 7 dəfə Kəbənin ətrafında fırlanmaq ayini) bitirdikdən sonra ora gələrdi və həmin məqamı özü ilə Kəbənin arasına alıb orada iki rükət namaz qılardı. Bu gün Hacılar da bunu Ümrə və Həccin şərtlərindən bilib təkrarlayırlar.

İBRƏT

Hər hansı hərəkət və davranışlardan, eləcə də hadisələrdən çıxarılan doğru nəticədir. Quran və hədislər insanlardan əvvəlki nəsillərdən, peyğəmbərlərin həyatından və müxtəlif hadisələrdən ibrət almağı buyurur. Belə ki, pis əməllərdən uzaq olmağa, xeyir əməllərə can atmağa səsləyir.

İBRAHİM PEYĞƏMBƏR (ə)

Qurani-Kərimdə bir çox ayədə bəhs olunan, səbri və tövhid mübarizəsi ilə tanınan, Allahın özünə dost seçdiyi peyğəmbərdir, Quranda həzrət İbrahim (ə) "Xəlilullah" (Allahın dostu) adlandırılmışdır. Qurani-Kərim İbrahim peyğəmbərin (ə) xoş xasiyyətli, ağıllı və özünü Allaha həsr etmiş müdrik bir şəxs olduğunu göstərir. İbrahim adı müfəssirlərin çoxunun qənaətinə görə süryanicədən gəlir və ərəbcə "Əbun Rahi-

mun - mərhəmətli ata" mənasını verir. Ancaq ibranicə bir kəlmə olub, ata mənasındakı "ab" ilə camaat mənasındakı "raham"dan törədildiyi və "camaatın atası" mənasını daşıdığı fikri də mövcuddur.

Həzrəti İbrahimin (ə) adı Qurani-Kərimdə 25 surədə, 63 ayədə 69 dəfə zikr olunur. Qurani-Kərim həzrəti İbrahimin (ə) doğum yeri, doğum tarixi və uşaqlıq illəri haqqında heç bir

məlumat verməmişdir. Buna görə də tarixçilər onun doğum yeri və tarixi haqqında ixtilafa düşmüşdülər.

Həzrəti İbrahimdən sonra yaşamış və adı Quranda zikr olunan 14 peyğəmbər həzrəti İbrahimin soyundan gəlir və buna görə də onun ən məşhur ləqəblərindən biri "Əbul-ənbiya"dır, yəni peyğəmbərlər atası. Həzrəti Lut (ə) isə onun qardaşının oğlu olmaqla yanaşı ona ilk iman edənlərdən və onunla hicrət edənlərdəndir Həzrət İbrahimə 10 səhifəlik ilahi kitab (səhifələr) verilmişdir.

İbrahim peyğəmbərin uşaqları olmadığına görə Saranın razılığı ilə o kənizi Həcərlə evlənmiş, bu evlilikdən İsmail adlı bir oğlu doğulmuşdur. Bundan sonra Allah İbrahim peyğəmbərə Həcərlə İsmaili indiki Məkkə torpaqlarında yerləşən susuz qızmar bir səhraya aparmasını buyurmuşdur. O da Tanrının əmrini yerinə yetirmiş, onları Hicaza aparmış və orada tərək edərək geri qayıtmışdır. Susuz səhrada körpəsi ilə tək qalan Həcər təlaş içərisində Məkkədəki Səfa və Mərvə təpələri arasında su axtarmağa başlamışdır. Bu an İsmail peyğəmbərin ayaqları altından su qaynamış. Bu bulaq Zəm-zəm adlandırılmışdır. Beləliklə, Həcər və oğlu İsmail Məkkədə qalmış və zaman keçdikcə o yerlərə başqa qəbilələr də gəlmişdir. Son peyğəmbər həzrət Məhəmməd İsmail peyğəmbərin soyundan gəlmişdir. İsmail dünyaya gəlməmişdən öncə İbrahim peyğəmbər oğlu olarsa, onu yetkinlik yaşında Allaha fəda edəcəyinə söz vermişdir. İsmail yetkinlik yaşına çatdıqda atası Məkkəyə gəlmiş, onu qurban vermək istəmişdir. Lakin bu an möcüzə baş vermiş, Allah İbrahimə qurban kimi bir qoçu kəsməyi əmr etmişdir. Bu hadisələrdən sonra İbrahim peyğəmbərin birinci xanımı Saradan da İshaq adlı oğlu doğulmuşdur. Daha sonra rəvayətlərdə İbrahim peyğəmbərin tez-tez Həcər və oğlu İsmailin yanına Məkkəyə getdiyi haqqında məlumat verilir. Orada İsmaillə birlikdə Kəbəni inşa etmişdir. Tikinti işləri başa çatdıqdan sonra İbrahim İsmail ilə birlikdə Həcc mərasiminin qaydalarını təsis etmiş və bu ibadəti yerinə yetirmişdilər. Rəvayətə görə İbrahim Qüdsdə 175 yaşında vəfat etmişdir.

İDRİS PEYĞƏMBƏR (Ə)

İdris peyğəmbər (ə) barədə Quranda “Məryəm” və “Ənbiya” surələrində gəlmişdir. Yer üzündə ilk insan və ilk peyğəmbər olan həzrət Adəm (ə) uzun ömür yaşadıqdan sonra vəfat etdi və Məkkə şəhərinin yaxınlığında basdırıldı. Ondən sonra oğlu Şeys peyğəmbər (ə) camaatı haqq yola dəvət etdi. Həzrət Şeysin başladığı işi onun övladları davam etdirdilər. İdris də Şeysin beşinci nəsildən nəvəsi idi.

İdris peyğəmbər (ə) çox qədim tarixə malik olan Babilistan torpağında doğuldu. O hələ peyğəmbərliyə seçilməzdən də əvvəl Allaha ibadət edirdi və öz qəbiləsi içində gözəl əxlaqı ilə fərqlənirdi. Allah həzrət İdrisə tapşırırdı ki, Qabilin nəslindən olan insanları düzgün yola çağırırsın. Qabilin övladları insanlığa yaraşmayan hərəkətlər edir, bir-birini incidir, aldadırdılar. Onların arasında yalançılıq, əxlaqsızlıq, qatillik geniş yayılmışdı. Həzrət İdris həmin insanlara peyğəmbər göndərildi. Allah-təala ona 30 səhifəlik dini qayda-qanunlar vəhy etdi. İdris peyğəmbər çox savadlı, elmpərvər idi. O, xeyli elmi ixtiralar etmiş, bəzi peşələri camaata öyrətmişdi. O zamana kimi insanlar özlərinə paltar tikmir, yarpaqla ya da heyvan dərisi ilə bədənələrini örtürdülər.

İdris peyğəmbər (ə) dərzilik sənətinin əsasını qoydu. O, ilk dəfə iynə düzəltdi, sap əyirdi, dəridən paltar tikdi. Camaat dərziliyi ondan öyrəndi. Həzrət İdris yerin təkindən dəmir və başqa metalları çıxarmağı, onları təmizləyib istifadə etməyi insanlara başa saldı. O, astronomiya elmi ilə məşğul olur, Günəşin, Yerin və ulduzların hərəkətini öyrənirdi. İnsanlara astronomiya, fizika və kimya sahələrində ilk bilgiləri verən də İdris peyğəmbər olub. Həzrət İdrisin ən böyük ixtirası əlifba idi. O, ilk əlifbanı yaratdı, yazıb-oxumağın əsasını qoydu. Həzrət İdris dərslər təşkil edir, camaata savad öyrədirdi. Elə onun adı da “dərs” sözündən götürülüb.

İFRAT VƏ TƏFRİT

Lüğəvi mənası “həddi aşmaq, irəli getmək” olan ifrat kəlməsi termin kimi, əxlaqi davranışların qaynağı olan psixoloji bacarıqların həyata keçirilməsində orta yoldan azıb ifrata varmaq

deməkdir. İfrat eyni zamanda radikal mənasında da istifadə olunur. İfratın qarşılığı təfritdir. Təfrit isə söz və davranışlarda həddən artıq yumşaq, laqeyd olmaq deməkdir. İfrat və təfritin ortası etidaldır (mətədillik, mülayimlik, orta halda olma; tam lazım olduğu dərəcədə, həddə olma). Qurani-Kərimdə və hədislərdə həm ifrat, həm də təfrit tənqid edilmiş, bütün hərəkətlərdə orta yolu tutmaq tövsiyyə olunmuşdur. “Kəhf” surəsinin 28-ci ayəsində buyrulur: “... Qəlbi-ni Bizi (Qur’anı) xatırlamaqdan qafil etdiyimiz, nəfsinin istəklərinə uyan və (hər) işində ifrata varan bir kimsəyə itaət etmə!” Həmçinin ifrat halı olan israf və təfrit halı olan xəsislik də bir çox ayədə qadağan edilmiş, xərcləyərkən tarazılığı qorumaq əmr olunmuşdur.

(əl-Īsra, 26,27,29; əl-Əraf, 31).

İFTAR

Ramazan ayı və digər vaxtlarda gün ərzində tutulmuş orucun Günəş batdıqdan və azan oxunmağa başladığı andan etibarən su, yaxud

qidanın qəbul edilməsi ilə yekunlaşdırılmasıdır (Bəqərə, 187). Bu zaman oruclu olarkən tətbiq edilən digər qadağalar aradan qaldırılır. İmsak vaxtınadək yeməyə, içməyə və digər əməllərə icazə verilir.

Muhəmməd (s) peyğəmbərin göstərdiyi yola uyğun müsəlmanların oruclarını açması savabdır. Hədis mənbələrinə görə, Muhəmməd (s) peyğəmbər orucunu xurma və su ilə açarmış. Bunu edərkən o, müxtəlif dualar oxuyarmış. İftar süfrələrinə qonaqların, xüsusi ilə kasıb və yoxsulların dəvət edilməsi müsəlman dünyasında geniş yayılmış adətlərdəndir.

İLƏH

Ərəb dilindən tərcümədə “tanrı” mənasını verir. Dini termin kimi isə müqəddəs sayılan və ya itaət edilən fəvqəlbəşər varlığa deyilir. Allah sözünün kökündən “ilah”dan olduğu bildirilir. Ümumiyyətlə, ilah sami dillərində Allah və tanrılar üçün istifadə edilən sözdür. Cahiliyyə dövründə ərəblərin güclü hesab etdikləri və ən yuxarı qoyduqları bütü “əl-İlah”, Kəbə evini isə “əl-İlah evi” adlandırmışlar. İlah sözü gündəlik dini həyatda və ibadətlərdə tez-tez işlədilir. Azan, kəlimeyi-şəhadət bunlardan bəziləridir.

İLƏHİ NƏĞMƏLƏR

Dini mahnılar, Peyğəmbər (s), və Əhlibeytini (ə) anlayan, fəzilətlərini mədh edən, insanları

doğru yola dəvət edən şeir, qəsidə və qoşmaların tək və ya xorla nəğmə şəkilində oxunmasıdır.

İLYAS PEYĞƏMBƏR (ə)

Qurani-Kərimə əsasən, Allah tərəfindən peyğəmbərlik verilmiş şəxslərdən biri olmuşdur. İlyas (ə) İsrail oğullarına (Bəni-İsrail) elçi göndərilmişdir. O, Musa peyğəmbərin (ə) dini insanlara çatdırmaq və onun şəriəti ilə hökm verməklə vəzifələndirilmişdir. Onun haqqında Quranın iki - “Səffat” və “Ənam” surəsində bəhs edilmişdir. Musa peyğəmbərdən (ə) sonra İsrail oğulları Allahın yolundan, Tövrənin hökmlərindən üz döndərərək bütələrə ibadət etməyə başlamışdılar. Ona görə də Allah onları doğru yola dəvət etmək üçün vaxtaşırı elçilər göndərmişdir. Bu elçilərdən biri də İlyas peyğəmbər olmuşdur. O, “Bəl” adlı bütə sitayiş edən bir yəhudi qəbiləsini doğru yola gətirmək istəmiş,

ancaq onların müqaviməti ilə qarşılaşmış və oradan qovulmuşdur. Bu səbəbdən də həmin qəbilə Allahın qəzəbinə düçar olmuş, yurdlarında quraqlıq baş vermiş, mal-qara tələf olmuş və aclıq başlamışdır. Bu hadisədən sonra onlar İlyas peyğəmbəri axtarıb tapmış və ondan üzrxahlıq edərək bağışlanmalarını diləmişlər. Allah onları bağışlayıb hidayət yolunu Həzrət İlyas vasitəsi ilə onlara göstərmişdir. Bundan sonra Allahın lütfi ilə yenidən yağışlar yağmış, torpaqları məhsul vermiş, həyat normal axarına qayıtmışdır. Ancaq bir müddət sonra bu xalq yenidən yolunu azaraq bütələrə sitayiş etməyə başlamışdır. Bu hadisədən çox məyus olan İlyas peyğəmbər onlardan uzaqlaşmış və təbliğatını başqa bir İsrail qəbiləsi arasında aparmışdır. Allah tərəfindən İlyas peyğəmbərə möcüzələr də bəxş edilmişdir. Ona ağır xəstələrə şəfa vermək bacarığı verilmişdir. Belə ki, Həzrət İlyas ona iman edən sonuncu qəbilədən olan Əlyəsə adlı xəstə bir gənci sağaltmış, onu öz tələbəsi etmişdir. Rəvayətə görə, Əlyəsə İlyasın vəfatından sonra peyğəmbərliklə müjdələnmişdir. Müəyyən mənbələrdə və xalq arasında geniş yayılmış fikirə əsasən, Xızır peyğəmbər kimi İlyas da ölməmiş, hələ də sağdır.

İMAM

Lüğətdə “öndər”, “lider”, “öndə duran” məna-larını verir. Peyğəmbərimiz (ə) tərəfindən təyin olunan canişinlər də imam adlanıb. İmam Əli (ə) ilə başlayan Əhlibeyt imamlarının sayı on ikidir. Dini termin olaraq müsəlmanlara yol göstərən dini rəhbəri, camaat namazında öndə duranı, məzhəb qurucularını, dini cərəyan başçısını bu adla adlandırırlar. Məscidlərdə din işlərindən məsul olan şəxsə də imam deyilir. İmam olmağın bəzi şərtləri var: müsəlman olmalı, namazla bağlı ehkamları dərinlən bilməli, Qurani-Kərimi düzgün oxumağı bacarmalı, cismən və ruhən sağlam, eyni zamanda mötəbər, ağıllı, yetkin və kişi olmalıdır.

İMAMƏT

Peyğəmbərlərin sonuncusu həzrəti Məhəmmədin (s) haqq canişinləri olan 12 imamın (ə)

imamlığına inanmaq. Onların (Allah tərəfindən və Peyğəmbərin (s) vasitəsi ilə) Peyğəmbərdən (s) sonra islam ümmətinin rəhbəri və xəlifəsi olmasını təsdiq etmək. Bilməliyik ki, Peyğəmbərdən (s) sonra ilahi hökmləri qoruyub saxlamaq, onları xalqa izah etmək, İslam dünyasına rəhbərlik etmək kimi məsuliyyətin öhdəsindən məhz Allahın seçilmiş bəndələri olan (əvvəli Əli (ə) və sonuncusu Mehdi (ə) olmaqla) 12 imam (ə) gələ bilmişdir.

Allah-taala Quranda buyurmuşdur: “Biz onları əmrimizlə (insanları) doğru yola gətirən imamlar (rəhbərlər) etdik ...”. (Ənbiya, 73)

Bu barədə İslam Peyğəmbəri (s) buyurmuşdur: “Məndən sonra ümmətim üçün olan canişinlərim, vəsilərim və Allahın bəndələrinə olan höccətləri on iki nəfərdən ibarətdir. Onların əvvəli Əli, axıncısı isə mənim övladım Mehdi-dir”.

Cabir ibn Əbdullah Ənsari belə söyləyir: “İşlərin valisi (hökmdarı) haqqında ayə nazil olarkən Allahın rəsulu Muhəmmədə (s) dedim:

- Ya Rəsuləllah! Biz Allahı və onun Rəsulunu tanımışıq. Vacibdir ki, bu ayədə itaəti bizim üçün vacib buyurulan işlərin valisini də tanıyaq. İşlərin valisi dedikdə kim nəzərdə tutulur. Bunu bizə izah edin.

Rəsuli-əkrəm (s) buyurdu:

- Ey Cabir! Onlar mənim canişinlərim və məndən sonra gələn imamlardır. Onların birincisi Əli ibn Əbu Talibdir. Sonra bu sıra ilə gəlir:

Həsən ibn Əli (ə), Hüseyin ibn Əli (ə), Əli ibn Hüseyin (ə), Muhəmməd ibn Əli (ə).

Bu ad Tövratda Baqir adı ilə məşhurdur, sən onun zamanını qocalıqda dərk edəcəksən, onu hər vaxt görsən, mənim salamımı yetir.

Muhəmməd ibn Əlidən sonra qalanları bu ardıcılıqla gəlir:

Cəfər ibn Muhəmməd (ə), Musa ibn Cəfər(ə), Əli ibn Musa(ə), Muhəmməd ibn Əli (ə), Əli ibn Muhəmməd (ə), Həsən ibn Əli (ə) Ondan sonra onun övladı gəlir, onun adı və künyəsi mənim adım və künyəm ilə birdir.

O elə bir şəxsiyyətdir ki, Allah-təala onu bütün dünyaya üstün və hakim təyin etmişdir. Xalqın nəzərindən qeyb olub gizli qalan odur. Onun qeyb olması və gizli qalması çox uzun bir müddət çəkəcəkdir. O zamanadək ki, iman möhkəm və əzmlı olan, onun imamlığına əqidəsi olanlar qalacaqdır.

Hər bir peyğəmbərdən sonra onun risaletini göstərdiyi yolu davam etdirən canişinlər və rəhbərlər olmuşdur. Elə buna görə də Allah-taala bəşəriyyətin nıcatı üçün son olaraq göndərdiyi Peyğəmbər –həzrət Məhəmməddən (s) sonra İslam ümmətini başsız qoymamış, onlara hər bir şeydə qabaqcıl və nümunə olan imamlar bəxş etmişdir. Belə ki, Rəsulullahın (s) vəfatından öncə ondan sonra İslam ümmətinə din və dünya işlərində rəhbər və imam olacaq Əli ibn Əbu Talibi (ə) təyin etmişdir. Bu hadisə Peyğəmbər (s) “Vida həcc”indən qayıdarkən Cöhfə adlı məntəqədə “Qədir-xum” deyilən yerdə olmuşdur...

Allahın höccətləri olan İmamlar (ə) da Peyğəmbər (s) kimi məsum (günahsız), son dərəcə elmli, şücaətli, təqvalı və əxlaqi cazibəyə malikdirlər.

Hər bir müsəlman Tövhidə, Ədlə və Nübu-vətə etiqad etdiyi kimi İmaməti də qəlbi və dili ilə qəbul etməli, etiqad göstərməli və imamları tanımalıdır. Həzrət Rəsulullah (s) buyurmuşdur: “Hər kəs öz zamanəsinin imamını tanımadan ölsə, sanki cahiliyyət dövründə olan adam kimi ölmüşdür”. (Müsnədi Əhməd, c.4, səh. 96)

İMAMLAR

Müsəlmanların Peyğəmbərdən (s) sonra etiqad etdikləri İmamlar (ə) on iki nəfərdir.

1. İmam Əli (ə)

Həzrət Əli (ə) Fil əshabı hadisəsindən 30 il sonra rəcəb ayının 13-də Kəbə evində dünyaya göz açmışdır. Həzrət Məhəmməd (s) peyğəmbərlik məqamına çatanda Əlinin (ə) 10 yaşı vardı. Həzrət Əli (ə) həzrət Məhəmmədin 23 illik peyğəmbərliyi dövründə daim onun yanında olmuşdur. Onun atasının adı Əbu-Talib (ə), anasının adı Fatimə (s.ə) olmuşdur. Həzrət Əli (ə) Peyğəmbərin (s) qızı Fatimə (s.ə) ilə ailə həyatı qurmuş və bu izdivacdan dörd övlad dünyaya gəlmişdir: İmam Həsən (ə), imam Hüseyin (ə), Zeynəbi-Kubra (ə), Ümmü Gülsüm. Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişdikdən sonra fədakar xanım həzrət Fatimə (s.ə.) 18 yaşında ikən dünyasını dəyişmişdir. Həzrət Peyğəmbər (s) qızı Fatiməni (s.ə.) xüsusi bir məhəbbətlə sevirdi. Həzrət buyurur: "Fatimə mənim tənimin parasıdır. Onu sevindirən məni sevindirir, onu incidən məni incidir. Fatimə mənim üçün ən əziz insandır." Bəzi rəvayətlərdə nəql olunur ki, həzrət Peyğəmbər (s) belə buyurmuşdur: "Allah Fatimənin (s.ə.) qəzəbinə görə qəzəblənir, onun razılığına görə

razı qalır."

Xanım Fatimə (s.ə.) bütün varlığı ilə Əmirəl-möminin Əli ibn Əbu Talibin (ə) vilayət, imamət məqamını müdafiyyə qalxmışdı. Xanım elə bu yolda da canını fəda etdi. Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişdikdən sonra həzrət Əli (ə) iyirmi beş il evdə oturdu. Hicri 35-ci ildə xalq müsəlmanların rəhbəri kimi həzrət Əliyə (ə) beyət etdilər. Həzrət Əli (ə) beş il xəlifəlik etdi. Hicri 40-cı ilin ramazan ayında 63 yaşlı Əmirəl-möminin (ə) Kufə məscidində şəhadətə çatdı. İmamın pak məqbərəsi İraqın Nəcəf şəhərindədir. Həzrət

Əlinin (ə) ləqəbi "Əmirəl-möminin", künyəsi (nəsil vasitəsi ilə çağırışı) "Əbül-Həsən" olmuşdur. Bərəkətli "Nəhcül bəlağə" məcmuəsi həzrət Əlinin (ə) buyuruqları, məktubları və hikmətli sözlərindən tərtib olunmuşdur. Kitabın tərtibçisi Seyid Rəzidir.

2. İmam Həsən (ə)

İmam Həsən hicri 3-cü il, mübarək ramazan ayının ortalarında dünyaya göz açdı. Onun atası həzrət Əli (ə), anası xanım Fatimə (s.ə.) idi. İmam

Həsən (ə) ailənin ilk övladı idi. İmamın məşhur ləqəbi "Müctəba", künyəsi "Əbu Məhəmməd" olmuşdur. O uşaqlıq dövrünün 7 ilini Peyğəmbərin (s) yanında keçirmişdir. Sonra 30 il atası həzrət Əli (ə) ilə yaşamışdır. 37 yaşında imamət məqamına çatmış və 10 il təhlükə dolu bir həyat yaşadıqdan sonra hicri 50-ci il 47 yaşında şəhid olmuşdur. Ölümünün səbəbi ona verilən zəhər idi. İmam Həsən (ə) Mədinə şəhərində Bəqi qəbristanlığında torpağa tapşırılmışdır.

3. İmam Hüseyin (ə)

İmam Hüseyin (ə) hicri 4-cü il şəban ayının 3-də dünyaya göz açmışdır. O 46 yaşınadək qardaşı imam Həsənlə (ə) yaşamışdır. Hicri 50-ci ildə imam Həsən (ə) dünyasını dəyişdikdən sonra İmam Hüseyin (ə) 47 yaşında imamət məqamına yüksəlmişdir. O Həzrət (ə), insanları əmr-be-məruf və nəhy-əz-munkər etmək üçün qiyam etmişdi. İmamın (ə) zamanında İlahi əhkamları dəyişdirirdilər və müsəlmanları yollarından azdırdılar. Allahın haramını halal elan edirdilər. Yezid və tərəfdaşları aşkar şəkildə şərab içirdilər. Bu səbəblərə görə və eyni zamanda hicri 60-cı ildə Kufə əhlinin dəvəti ilə Yezid hökumə-

ti ilə mübarizə üçün öncə Mədinədən Məkkəyə getmiş, sonra Kufəyə üz tutmuşdur. Amma Kufə əhli imama yardım fikrindən daşınmış və imam öz azsaylı ətrafı ilə Kərbəla torpağında Yezid qoşunu tərəfindən mühasirəyə alınmışdır. Hicri 61-ci il məhərrəm ayının 10-da (aşura günü) imam öz yaxınları ilə şəhadətə çatmışdır. İmam Hüseynin (ə) məqbərəsi Kərbəla şəhərindədir. Onun ləqəbi “Seyyidüş-şühəda”, künyəsi “Əbu Əbdüllah” olmuşdur.

4. İmam Əli ibn Hüseyn (ə) (Zeynüləbidin, Səccad)

İmam Səccad (ə) hicri 36 və ya 38-ci ildə cəmədiül-əvvəl ayının 5-i və ya 15-də Mədinə şəhərində dünyaya göz açmışdır. Onun atası imam Hüseyn (ə), anası müəyyən məlumatlara əsasən Şəhrəbanu olmuşdur. İmam Səccad (ə)

hicri 61-ci ildə atası şəhadətə çatdıqdan sonra imamət məqamına yüksəlmişdir. İmam abid, zahid və uzaqgörən bir rəhbər olmuşdur. İmam çox səcdə qıldığından “səccad”, çox ibadət etdiyindən “Zeynüləbidin” ləqəbləri ilə tanınmışdır. Onun künyəsi Əbu Muhəmməddir. Mənalı du-

alarla zəngin “Səhifeyi-səccadiyə” məcmuəsi imam Səccaddan (ə) qalmış yadigardır. İmam Səccad (ə) hicri 95-ci il, məhərrəm ayının 25-də 57 və ya 59 yaşında Bəni-Üməyyə hökuməti tərəfindən zəhərlənmiş və şəhadətə çatmışdır. İmamın qəbri Mədinə şəhərində Bəqi qəbristanlığındadır.

5. İmam Məhəmməd ibn Əli (ə) (İmam Məhəmməd Baqir)

Onun adı Məhəmməd, ləqəbi Baqirul-ülüm olmuşdur. Baqirul-ülüm dedikdə elmləri yaran mənası anlaşılır. İmamın künyəsi Əbu Cəfər idi. Onun atası imam Səccad (ə), anası imam Həsən Müctəbanın (ə) qızı Fatimə (s.ə) olmuşdur. İmam hicri 57-ci il rəcəb ayının əvvəlində Mədinə şəhərində dünyaya göz açmışdır. O hicri 95-ci ildə, 38 yaşında imamət məqamına çatmışdır. İmamın ömrünün sonlarında Bəni-üməyyə rejimi zəiflədiyindən o bu fürsətdən istifadə edərək İslam maarifi və hökmlərini təbliğ etmiş, şagirdlər yetirmişdir. İmam Məhəmməd Baqir (ə) hicri 114-cü il zil-hiccə ayının 7-də 57 yaşında şəhadətə çatmış və Mədinə şəhərinin Bəqi qəbristanlığında torpağa tapşırılmışdır.

6. İmam Cəfər ibn Məhəmməd (ə) (İmam Cəfər Sadiq)

İmamın adı Cəfər ləqəbi Sadiq, künyəsi Əbu Əbdüllah olmuşdur. Onun atası imam Baqir (ə), anası dövrünün pəhrizkar qadınlarından sayılan Ümmü Fərvə olmuşdur. İmam hicri 83-cü il rəbiül-əvvəl ayının 17-də Mədinə şəhərində doğulmuşdur. O 32 yaşında imamət məqamına yüksəlmişdir. Bütün ömrünü insanların təlim-tərbiyəsinə sərf edib minlərlə şagird yetişdirmişdir. İslam elmlərinin qapılarını müsəlmanların üzünə açmışdır. Belə ki, imamdən hədis nəql edənlərin sayı dörd min nəfərə çatır. Həmin insanlardan bir çoxu ali elm məqamına çatmışdır. Kimya elminin banisi Cabir ibn Həyyan, kəlam və əqidə üsulları alimi Hişam ibn Həkəm, hənəfiyyə fırqəsinin banisi Məhəmməd Hənəfiyyə imamın yetirmələrindəndir. İmam bəni Abbas xəlifələrindən olan Mənsur Dəvaniqi tərəfindən zəhərlənmiş, hicri 148-ci il şəvval ayının 25-də 65 yaşında dünyasını dəyişmişdir.

İmam Cəfər Sadiq (ə) imamlar arasında ən çox ömür sürəndir. Bu səbəbdən ona “Şeyxül-əim-mə” ləqəbi verilmişdir. İmam Sadiq (ə) Bəqi qəbristanlığında, atası imam Baqir (ə), babası imam Səccad (ə), babasının əmisi imam Həsənin (ə) yanında dəfn olunmuşdur.

7. İmam Musa ibn Cəfər (ə) (İmam Kazim)

Onun adı Musa, məşhur ləqəbi Kazim (“qəzə-bini udan”), künyəsi Əbül Həsən olmuşdur. Atası imam Sadiq (ə), anası Həmidədir. İmamın anası elmi məqama malik olmuşdur. O imam Sadiqin

(ə) göstərişi ilə qadınlara dini maarif və əhkam öyrətmişdir. İmam Kazim hicri 128-ci il səfər ayının 7-də Məkkə və Mədinə arasındakı Əbva məntəqəsində dünyaya göz açmışdır. O 21 yaşında imamət məqamına çatmışdır. İmam Kazim (ə) öz şərəfli ömrünün bir hissəsini həbsxanada keçirmişdir. Nəhayət, hicri 183-cü il rəcəb ayının 25-də 55 yaşında Bağdad həbsxanasında Bəni Abbas məmurları tərəfindən zəhərlənmiş və şəhadət dərəcəsinə çatmışdır. İmam Bağdad şəhərində sonradan Kazimeyn adlandırılan Qüreyş qəbristanlığında dəfn olunmuşdur.

8. İmam Əli ibn Musa (ə) (İmam Rza)

Onun adı Əli, ləqəbi Rza, künyəsi Əbül-Həsən olmuşdur. İmam hicri 148-ci il zilqədə ayının 11-də Mədinə şəhərində dünyaya göz açmışdır. Onun atası imam Kazim (ə), anası dövrünün pəhrizkar qadınlardan olan Nəcmə olmuşdur. İmam hicri 183-cü ildə 35 yaşında ikən imamət məqamına çatmışdır. O Bəni Abbas padşahlarından olan Məmunun israrı ilə Xorasana gəlmiş, vəliəhdliyi qəbul etməyə məcbur olmuşdur. Mə-

mun Abbasi xalqın imama məhəbbətindən xoşlanaraq onu zəhərləmişdir. İmam hicri 203-cü il səfər ayının axırlarında 55 yaşında Xorasanın Məşhəd şəhərində torpağa tapşırılmışdır.

9. İmam Məhəmməd ibn Əli (ə) (İmam Məhəmməd Təqi, Cavad)

İmam Cavad hicri 195-ci il rəcəb ayının 10-da Mədinə yaxınlığındakı Sirya məntəqəsində dünyaya göz açmışdır. Adı Məhəmməd, Cavad və Təqi məşhur ləqəbləridir. Künyəsi Əbu Cəfər olmuşdur. Atası imam Rza (ə) anası Səbikədir. İmam hicri 203-cü ildə atasının şəhadətindən sonra 8 yaşında ikən imamət məqamına çatmışdır. İmamət Allah tərəfindən verilən məqam olduğundan onun yaşla heç bir əlaqəsi yoxdur. İmam hicri 220-ci ildə zilqədə ayının son günü 25 yaşında ikən Mötəsim Abbasi tərəfindən zəhərlənmiş və şəhadətə çatmışdır. O Bağdadın Kazimeyn məntəqəsində babası Musa ibn Cəfərin (ə) yanında dəfn olunmuşdur. Şiə imamları arasında ən az ömür sürən imam Cavaddır.

10. İmam Əli ibn Məhəmməd (ə) (İmam Əliyyən Nəqi, Hadi)

İmamın adı Əli, ən məşhur ləqəbləri Nəqi və Hadi, künyəsi Əbül Həsən olmuşdur. Atası imam

Cavad (ə), anası Səyyidə və ya Səmanədir. İmam hicri 213-cü il zilhiccə ayının 15-də dünyaya göz açmış, atasının şəhadətindən sonra imamət məqamına çatmışdır. Həzrət imamət dövrünün böyük hissəsini Samirra şəhərində Bəni Abbas hökumətinin nəzarəti altında keçirmişdir. Nəhayət rejim tərəfindən zəhərlənmiş və hicri 254-cü il rəcəb ayının 3-də 41 yaşında ikən dünyasını dəyişmişdir. İmam Samirra şəhərində torpağa tapşırılmışdır.

11. İmam Həsən ibn Əli (ə) (İmam Həsən Əskəri)

Hicri 232-ci il rəbiüs-sani ayında Mədinədə dünyaya göz açmışdır. Atası Əliyyən Nəqi (ə), anası Səlib və ya Hədisdir. İmam Həsən Əskəri (ə) 22 yaşında imamət məqamına çatmışdır. Hicri 260-cı il rəbiül-əvvəl ayının 8-də eynən məsum ataları kimi sitəmkar rejim tərəfindən zəhərlənmiş və şəhadətə çatmışdır. İmam Samirra şəhərində atası ilə yanaşı dəfn olunmuşdur. İmam Həsən Əskəri (ə) Bəni Abbas hökumətinin göstərişi ilə 4 yaşında olarkən atası ilə birlikdə Mədinədən İraqın Samirra şəhərinə köçürülmüşdür. Onlar həmin şəhərdə nəzarət altında saxlanılmışlar. İmam Bəni Abbas qoşununun nəzarəti altında saxlandığından “Əskəri” ləqəbi ilə çağırılmışdır. “Əskər” dedikdə ərəb dilində qoşun mənası nəzərdə tutulur. İmam dəyərli ömrünün bir hissəsini həbsxanada keçirmişdir.

12. İmam Mehdi (ə.c.)

İmam Mehdi (ə.c.) hicri 255 və ya 256-cı il şəban ayının (15-i) ortaları Samirra şəhərində dünyaya göz açmışdır. Ona Peyğəmbərin (s)

adı qoyulmuşdur. Mehdi, Qaim, Sahibəz-zəman, İmami əsr, Höccət imamın ləqəblərindəndir. Onun atası İmam Həsən Əskəri (ə), anası Nərcis olmuşdur. 260-cı ildə atası dünyasını dəyişənədək imamlar bir çox insanlar görüşmüşdür. Görüşə gələnlər bu uşaqda imamət nümunələrini aşkar görürdülər. Atası dünyasını dəyişdikdən sonra imam qeybə çəkilmiş, Bəni Abbas padşahlarının onu öldürmək və həbs etmək cəhdləri boşa çıxmışdır.

On ikinci İmam Sahibəl-əsrə vəz-zəman (ə) hazırda sağdır və Allah-təalanın iznilə qeybə çəkilmişdir. Yer üzü fəsad, pozğunluq, zülm və sitəmlə doluqdan sonra o həzrət Allahın izni ilə zühur edib dünyanı islah edəcək və İslamın əvvəlki izzətini özünə qaytaracaqdır. Həzrət Rəsulullah bu haqda buyurmuşdur: «Qiyamət gününə qədər yer üzü zülm, sitəm və ədavətlə dolacaqdır. Sonra Əhli-beytimdən olan bir nəfər çıxaraq onu zülm və ədavətlə doluğu kimi ədalətlə bərqərar edəcək».

İMAMZADƏ

İmamzadədən məqsəd məsumların (ə) övlad və nəvələri nəzərdə tutulur ki, vasitəylə Peyğəmbərin övladları sayılırlar, amma cəmiyyət və ürfdə imamzadələrin dəfn olunduğu yer, məqbərəsi

nəzərdə tutulur. Bir çox rəvayətlərdə Peyğəmbər Əkrəmdən (s) və məsum İmamlardan bizə çatmışdır ki, Peyğəmbər övladlarını əzizləyin. Peyğəmbər (s) buyurur: “Hər kəs mənim övladlarıma ehtiram göstərsə, həqiqətən mənə ehtiram etmişdir.

İMAN

Lügətdə “əmin olmaq”, “qorxmamaq” və “inanmaq” mənalarını verir. İman hər kəsin qəlbində

olmalı, sözlə ifadə və əməllə təsdiq edilməlidir. İslamda iman Allahdan başqa tanrının olmadığını və həzrət Məhəmmədin (s) onun elçisi olduğunu bəyan etməklə təsdiqlənir. Buna İslamda kəliməyi-şəhadət deyilir və dinin əsas şərtlərindən biridir. Qurani-Kərim və peyğəmbərin həyat yolunun haqq olduğuna inanmaq imanın əsaslarından. Bu, namazın qılınması, Ramazan orucunun tutulması, zəkatı verilməsi, Həcc ziyarəti kimi ibadətlərin yerinə yetirilməsi ilə əməli olaraq təsdiqlənir. Həmçinin müsəlmanlar bütün dini vəzifələri yerinə yetirməli, halal və harama riayət etməlidirlər. Bir sözlə imanlı Üsuli-dinə etiqad bəsləyib, Firuid-dinə də əməl edən hesab olunur.

İMSAK

Lüğətdə “özünə hakim olmaq”, “əngəl olmaq”, “çəkinmək”, “geri durmaq” mənalarını verir. Dini terminologiyada gecənin bitdiyi, səhərin açılması ilə başlayan və Günəşin çıxmasınadək davam edən vaxtdır (Bəqərə, 187). İmsak İslamın əsaslarından biri olan orucun rükünlərindəndir. İmsak vaxtı, yəni oruc qadağalarının (fəcri-sadiq) yerinin ağarması ilə başlanmasıdır. Günəşin çıxmasına qədər sübh namazının qılınması müsəlmanlar üçün vacibdir. İmsak vaxtının girməsi ilə oruc vaxtı başlayır və günəşin batmasınadək davam edir. İmsak, eyni zamanda sahurun (obaşdan) sona çataraq orucun başladığı vaxtdır. Başqa sözlə, oruc tutmaq istəyən müsəlman imsak vaxtının bitməsinə qədər yeməyini və içməyini tamamlayıb oruca başlamalıdır.

İNCİL

Həzrət İsayə verilən ilahi kitabın Qurani-Kərimdəki adıdır. Mənası “xoş xəbər, müjdə” deməkdir. İncil dedikdə, adətən xristianların müqəddəs kitabı Əhdi-Cədidin ilk dörd kitabı olan – İsa Məsihin doğulması, həyatı, möcüzələri, ölümü, görülməsi və göyə qalxmasından bəhs edən yazılar nəzərdə tutulur. Latın dilində həmin kitablara “Evangelium” deyilir.

İncil Quranın bir neçə ayəsində (Maidə, 46-47,68; Hədid 27) qeyd edilir. İslama görə, bu kitab Tövrəti təsdiq etmək üçün nazil olmuşdur. Lakin müsəlman alimlərinin çoxu hesab edir ki, hazırda istifadə edilən İncilin yazılı nüsxələri təhrifə məruz qalmışdır.

İNFAQ

Lüğətdə “bitirmək”, “yox etmək”, “yoxsullaşmaq” mənalarını versə də daha çox “pulu və ya malı əldən çıxarmaq” mənasında istifadə olunur. Dini-əxlaqi termin kimi Allahın rızasını və rəğbətini qazanmaq niyyəti ilə halal yolla qazanılmış vəsaiti təmənnasız xərcləmək, möhtac insanlara maddi-mənəvi dəstək olmaq deməkdir. Bu mənada infaq vacib və ya fərz olan zəkatı, həmçinin könüllü edilən hər növ xeyriyyəçiliyi əhatə edir. İnfaq edilən əmlaka və pula nəfəqə deyilir. İnfaq çox fəzilətli əməllərdən sayılır. Qurani-Kərimin “Bəqərə” surəsinin 2-ci ayəsində Allaha səmimiyyətlə inanan möminlərin əsas xüsusiyyətləri sadalanarkən iman və namazdan sonra infaq göstərilmişdir. Eyni zamanda, “Bəqərə” surəsinin 261-274-cü ayələrində infaq önəmi, məqsədi, hansı mallardan kimlərə və necə veriləcəyi, buna görə vəd edilən mükafatlar açıq bəyan edilmişdir. Həmin ayələrə görə, infaqın şərtləri bunlardır: a) infaq təmənnasız, yalnız Allah rızası üçün edilməlidir; b) infaq edən şəxs onu alanın şəxsiyyəti və ləyaqətini zədələyəcək davranışlardan çəkinməlidir; c) edilən yardım şəxsin özünə rəva biləcəyi mallardan seçilməlidir; d) infaqın doğru ünvan çatması üçün həqiqi ehtiyac sahibləri təsbit edilməlidir.

İNKAR

Dinin əsaslarından hesab edilən Allah, peyğəmbərlər və s. inancları qəbul etməməkdir.

İman sözünün əksi, yəni onun antonimidir. İslamda inkar yolunu tutanlar fəsad törədənlər kimi qiymətləndirilir.

İNŞALLAH

Şərt cümləsi olan “inşallah” “Allah istəyərsə, diləyərsə” şəklində tərcümə olunur. Kainatda hər şey Onun iradəsi, təqdiri ilə cərəyan edir.

O, icazə vermədikcə, istəmədikcə heç bir şey baş verməz. Möminlər gələcəyə dair planlarında “inşallah bunu belə edəcəyəm, filan yerə gedəcəm” şəklində bu kəlmədən istifadə edirlər. Bununla da Allahın iradəsini və gücünü dilə gətirib, Ondən icazə alır, kömək gözləyirlər. Bu hərəkət “Kəhf” surəsinin 23-24-cü ayələrindən qaynaqlanır: “Və heç bir şey barəsində: “Mən onu sabah edəcəyəm!” - demə! Ancaq: “İnşallah (əgər Allah istəsə; Allah qoysa) dəəcəyəm!” - de...”.

İnşallah kəlməsi Qurani-Kərimdə beş ayədə keçmişdir. Bu ayələrdə Yusif (ə) peyğəmbərin valideynlərinə və qardaşlarına (Yusuf, 99), Musa (ə) peyğəmbərin Xızıra (Kəhf 69), Şüeyb (ə) peyğəmbərin səkkiz il yanında çalışmasını istədiyi Musaya (Qəsas, 27) xitab edərkən “inşallah” dediyi, İsmail (ə) peyğəmbərin onu yuxusunda boğduğunu (Qurban etdiyini) görən atasına Allah dilədiyi təqdirdə səbr edənlərdən olacağını söylədiyi və Hüdeybiyyə sülhündən sonra Məhəmməd peyğəmbərin (s) yuxusunun çin olub müsəlmanların Allahın izni ilə Məscidi-Hərəmi alacaqları (Fəth, 27) bildirilmişdir.

İNTİZAR

İntizar-gələcəkdə baş verəcək bir şeyə hazır olub gözləməkdir. Dini terminologiyada isə in-

tizar kəlməsi axır zamanda “xilaskarın” gəlişinə, dünyanı zülm və ədalətsizlikdən qurtaracağı mənasına gəlir. Bu elə bir fitri hissidir ki, əqidəsindən asılı olmayaraq hər bir kəsin daxilində var. Müxtəlif etiqlarlarda intizara fərqli baxışlar olsa da ortaq nəzər budur ki, bir şəxs gəlməli, bütün dünyaya hökm sürməli və ədaləti bərqərar etməlidir. Bu təkcə fitri hiss məsələsi deyildir. Əql də bunu təsdiq edir ki, dünya yarandığı gündən bəri heç vaxt haqq və ədalət tam bərpa olunmayıb. Axı nə vaxtsa bu baş verməlidir, bu zülmərin sonu çatmalıdır!

Rəsuli-Əkrəm (s) buyurur: “Yer üzü zülm və düşmənçiliklə dolacaqdır və həqiqətən bizim Əhli-Beytdən (ə) olan kişi qiyam edəcəkdir ki, yer üzünü ədalətlə doldursun. Necə ki, düşmənçilik və zülmə dolmuşdur.”

İQAMƏ

Lüğətdə “ayağa qalxmaq”, “düz durmaq”, “dayanmaq” mənalarını verir. Dini termin kimi isə azandan sonra vacib namazın qılınması üçün möminlərin namaza ikinci çağırışıdır. Azanla oxşar sözlərdən ibarətdir. Fərq “həyya aləl-fələh” (nicat tapmağa tələsin) cümləsindən sonra “Qəd qaməti-saləh” (namaz məqamı yetişdi) cümləsinin deyilməsidir. İqamə deyildəndən dərhal sonra müsəlmanlar namaz qılmağa başlayırlar. Camaat və vacib namazlarda iqamənin oxunması müstəhəbdir. Azandan fərqli olaraq aramla deyil, iqamə adi qaydada oxunur. İqamə nafilə və müstəhəb namazlarının qılınmasından əvvəl oxunmur.

İQTİDA

Lüğətdə “arxasınca getmək”, “təbə olmaq” mənasını verir. Dini terminologiyada camaat namazında iştirak edənlərin imamın (namaz qıldırən) arxasında duraraq namaz qılmasına “iqtida” deyilir. İqtidanın səhih olması üçün niyyət vacibdir. Kişinin qadına iqtida etməsi doğru sayılır.

İRFAN

İrfan - ərəb dilindən tərcümədə “böyük və əhatəli bilik” mənasını verir.

Ümumi mənada irfan – həyatın və insanlığın mahiyyəti, dünyada baş verən hadisələrin hikməti, Allah-təalanın varlığının və sifətlərinin təhlili haqqında bilik və düşüncələrin məcmusu kimi qəbul edilir. İrfan quru elm deyil, dünyagörüşdür. Çox zaman “irfan” sözü “təsəvvüf” kəlməsi ilə eyni mənada işlədilir. İrfan – haqqa doğru yönələn yol barəsində nəzəri bilikləri əhatə etdiyi halda, təsəvvüf – bu yolun təcrübi olaraq keçilməsidir. İrfani biliklərlə möhkəmlənməmiş bir təsəvvüf həyatı düzgün sayılmaz. Eləcə də həyatda yaşanılmayan irfan bilgiləri də qətiyyəən əhəmiyyət kəsb etməz. İrfansız təsəvvüf, təsəvvüfsüz irfan yoxdur.

İrfan bir elmi və mədəni kompleks kimi iki hissədən ibarətdir: əməli (praktiki) irfan və nəzəri irfan. Əməli irfan insanın öz iç dünyası ilə, onu əhatə edən xarici aləmlə və Allahla əlaqələrini, bunların qarşısında daşdığı vəzifələri öyrənir. Bu cəhətdən irfan əxlaq elminə bənzəyir; yəni onun kimi təcrübi elmdir. Əməli irfanı həm də “seyrüsüluk” adlandırırlar. Burada insaniyyətin ən yüksək nöqtəsinə, yəni tövhid mərhələsinə çatmaq üçün haqq yolçusunun mənəviyyat səfərinə haradan başlayacağı, hansı məqamları ardıcılıqla keçəcəyi, bu yol boyunca nə kimi hallarla üzləşəcəyi və hansı vəziyyətlərə düşəcəyi izah edilir.

Nəzəri irfan varlığın təfsiri, yəni Allah, aləm və insanın izahı ilə məşğuldur. Nəzəri irfan fəlsəfə və kəlam elmlərinə yaxındır, amma bunların da arasında bəzi fərqlər vardır. Məsələn, fəlsəfə və kəlam yalnız əqli prinsiplərə və metodlara əsaslanır. İrfanda isə kəşfə (hissiyatla dərk etməyə) dayaqlanan prinsip və metodlar əsas sayılır.

İRTİDAD

İslamdan çıxaraq dinsizliyi və ya başqa dinləri qəbul etməkdir. Belə adamlara “mürtəd” deyilir. İslama görə dindən çıxmışlar tövbə edib yenidən İslama qayıtmazlar, öldükdən sonra əbədi olaraq cəhənnəmdə qalacaqlar. Şəriətə görə İslamdan çıxmaq küfrün ən ağır dərəcələrindəndir. Fiqhi məzhəblərə görə insan İslamdan çıxdığı andan həyatı boyu etdiyi bütün yaxşı əməlləri dəyərsizləşir və onların savabı axirətdə nəzərə alınmayacaq (Bəqərə 217).

İSA PEYĞƏMBƏR (Ə)

Qurani-Kərimdə adı keçən peyğəmbərlərdən biridir. Allah tərəfindən İsrail oğullarına göndərildiyi bildirilən İsa ibn Məryəm müqəddəs kitab olan “İncil” vəhy olunmuşdur (Maidə, 46). O, Tövrəti təsdiq etmək üçün göndərilmişdir və böyük peyğəmbərlərdən (ülul-əzm)

biridir (Ali İmran, 48). İsa peyğəmbər (ə) olmaqla yanaşı, həm də Məsih kimi tanınmışdır. Qurani-Kərimdə Məsihlə yanaşı, “Ruhullah” və “Kəlimətullah” ləqəbləri ilə də anılır. Dini mətnlərdə İsa peyğəmbərin möcüzəvi şəkildə atasız dünyaya gəldiyi rəvayət olunmuşdur. Ancaq İsrail oğulları bu hadisənin möcüzə olduğuna inanmamış, Məryəmi günah işləməkdə ittiham etmişlər. Buna görə də o, oğlu ilə birlikdə yurdundan uzaqlaşmağa məcbur olmuşdur. İsanın yaşı təxminən otuza çatdıqda Allah ona peyğəmbərlik vermiş və üç il bu vəzifəni yerinə yetirmişdir. İsa Məsih Allahın qoyduğu yoldan uzaqlaşmış yəhudiləri doğru yola dəvət etmişdir.

Qurani-Kərimdə İsanın onlara çoxlu möcüzələr göstərdiyi qeyd olunmuşdur (Maidə,). Hələ beşikdə ikən danışan İsanın (ə) əlacsız xəstələri sağaltdığı, korların gözünü açdığı və ölüləri diriltiyi rəvayət edilmişdir. Təfsirçilər Quranın “Saff” surəsinin 6-cı ayəsinə istinad edərək bildirirlər ki, İsa (ə) həm də Məhəmmədin peyğəmbərliyini xəbər vermişdir. İslam alimlərinə görə İsanın şəriəti Musa peyğəmbərin gətirdiyi qanunların ruhunu dəyişmiş, onları nisbətən yumşaltmışdır. Bununla belə İncil Tövrəyə zidd olmamış, onun məntiqi davamı sayılmışdır. Bundan sonra Musanın (ə) şəriətini ortadan qaldırmış, Məhəmməd peyğəmbərin (s) gəlişinə qədər doğru yol İsanın gətirdiyi şəriət olmuşdur.

İslamın gəlişindən sonra isə İsanın (ə) gətirdiyi din qaldırılmış, həqiqət İslamda tamamlanmışdır. İsanın şagirdləri olan həvarilər onun köməkçiləri və davamçıları olmuşlar. Ancaq onların cəhdlərinə baxmayaraq, İsrail oğullarının çoxu İsanın peyğəmbərliyini qəbul etməmiş, ona qarşı çıxmışlar. Hətta onlar İsanı öldürmək fikrinə düşmüşlər. Həmin dövrdə yəhudilərin yaşadığı yer (indiki Fələstin və İsrail əraziləri) Roma imperiyasının bir vilayəti idi. Onlar Roma valisinə İsanın üsyan hazırladığı xəbərini vermiş və onun çarmıxa çəkilərək edam olunmasını tələb etmişlər. Lakin Allah o zaman İsanı (ə) qeybə çəkmişdir (Ali İmran, 55). Təfsirçilər iddia edir ki, onun yerinə başqa adam çarmıxda edam olunmuşdur (Nisa, 157). Rəvayətə görə qiyamətdən əvvəl yer üzündə İsanın ikinci dəfə zühuru baş verəcəkdir. Bunu iddia edən ilahiyyatçılar Quranın “Zuxruf” surəsinin 61-ci ayəsinə istinad edirlər.

İSHAQ PEYĞƏMBƏR (ə)

Qurani-Kərimdə adı keçən peyğəmbərlərdən biridir. İbrahim peyğəmbərin (ə) ikinci oğludur. İsrail oğullarının ikinci atası sayılır. Anasının adı Saradır. Tövratda İbrahim peyğəmbərin birinci oğlu İsmailin deyil, onun qurbanlıq olmasına dair məlumatlar var. İshaq peyğəmbərin adı Qurani-Kərimin 12 surəsində, 17 ayədə keçmişdir. Bu ayələrdə adı bir çox yerdə atası İbrahim, qardaşı İsmail və oğlu Yaqubla birlikdə çəkilmişdir.

Dini mətnlərə əsasən Saranın uzun illər boyu övladı olmadığından İbrahim Saranın kənizi Həcərlə evlənmiş, onların İsmail adında oğlu dünyaya gəlmişdir. Lakin Saranın qısqanclığını, başqa rəvayətə əsasən qəm çəkdiyini görən İbrahim Həcərlə İsmaili Ərəbistan səhrasına aparıb orada yerləşdirmişdir. Bundan bir müddət sonra İbrahim peyğəmbərin dualarına qarşılıq olaraq Saranın da İshaq adlı bir oğlu doğulmuşdur (Hud, 71-73). Atası İbrahim vəfat etdikdən sonra İshaq peyğəmbər olmuş və atasının şəriətini davam etdirmişdir. O, Suriya və Fələstində yaşayan xalqları Allaha iman etməyə və haqq yoluna çağırmışdır. Rəvayətə görə Allah İshaqa möcüzə göstərmək bacarığını vermişdir. İshaqın Eys və Yaqub adlı iki oğlu doğulmuşdur. Eys İsmailin qızı ilə evlənmişdir. Yaqub isə adı Quranda keçən peyğəmbərlərdən biridir. İsrail oğullarının peyğəmbərlərinin çoxu onun soyundan gəlmişdir. Yaqubun ikinci adı İsrail olduğundan onu İsrail oğullarının ulu babası hesab edirlər.

İSLAH

Lüğətdə “qüsurların və nöqsanların aradan qaldıraraq yaxşı hala salma”, “yaxşılaşdırma”, “düzəltmə”, “düzəldilmə” mənalarını verir. Termin kimi İslami dəyərlərə uyğun inanc və həyat tərzini yenidənqurmağı hədəfləyən düşüncə və davranışları ifadə edir. İslah sözü siyasi, iqtisadi və əxlaqi-mənəvi mənalarda işlədilir. Siyasi mənada “reform” mənasını verir. Dini terminologiyada Allaha iman gətirmiş şəxsin öz niyyət və davranışlarını ilahi kəlamə uyğunlaşdırması, kamil insan olmaq üçün səylər göstərməsidir.

İSLAM

Lüğətdə “sülh”, “barış” və “əmin-amanlıq” deməkdir. Termin kimi Allaha tabe olmaq, boyun əymək və itaət etmək mənasını ifadə edir. Qurani-Kərimdə 8 ayədə adı keçir. Qurandakı mənasına görə, İslam bəndənin yalnız Allaha təslim olması və ona itaət etməsi deməkdir. Eyni zamanda İslam kökləri çox qədim ənənəyə bağlı olan İbrahimi dinin adıdır. İslamın tarixi Muhəmməd (s) peyğəmbərə 610-cu ildə ilk vəhyin gəlməsi ilə başlayır. 23 il ərzində Ona Allahın insanlara son xəbərdarlığı deyilən Qurani-Kərim nazil

olmuşdur. Müsəlman alimlərinin fikrincə, İslam dininin ideya və məqsədləri yalnız Məhəmməd peyğəmbər (s) və ondan sonrakı dövrləri əhatə etmir. Qurani-Kərimdə İslam Allahın bütün peyğəmbərlərinin, eləcə də dinlərin mənsublarının dini hesab edilir. Bu dinin bəşəriyyətin yarandığı dövrdən var olduğu və qiyamətə qədər davam edəcəyinə inanılır.

İSMAİL PEYĞƏMBƏR (Ə)

Qurani-Kərimdə adı keçən peyğəmbərlərdən biridir. İbrahim peyğəmbərin (ə) ikinci xanımı Həcərdən olan oğludur. Rəvayətə görə, həzrət İbrahim qoca vaxtında Allaha dua edərək Ondan

saleh bir övlad istəmişdir. Allah da onlara İsmaili bəxş etmişdir. Birinci arvadı Saranın övladı olmadığı üçün bu hadisəyə üzöldüyünü görən (başqa rəvayətlərə əsasən qısqandığı üçün) İbrahim peyğəmbər İsmail və anasını Məkkəyə gətirərək burada məskunlaşdırmışdır. Sonradan Saranın İshaq adlı bir oğlu dünyaya gəlmişdir. Yəhudi və İslam ənənəsində İshaq yəhudilərin, İsmail isə ərəblərin ulu babaları hesab olunur. Qurani-Kərimdə İbrahim peyğəmbərin gördüyü yuxuya əsasən İsmaili qurban kəsmək istədiyi zaman Allah tərəfindən möcüzəvi şəkildə bir qoç göndərildiyi və İsmailin ölümdən xilas olduğu xəbər verilmişdir (Saffət, 102-107).

İslam dünyasında bu hadisə bayram kimi qeyd edilir. İsmail peyğəmbər Yəməndən Məkkəyə köçmüş Cürhüm qəbiləsinin ən nüfuzlu adamlarından birinin qızı ilə evlənmiş və ondan 12 oğlu olmuşdur. Onlardan isə Qüreyş qəbiləsi

də daxil olmaqla, müxtəlif qəbilələr yaranmışdır. Rəvayətə görə, Məhəmməd peyğəmbər İsmailin Kidar adlı oğlunun soyundandır. İsmail və atası İbrahim Kəbə evini ilk inşa edənlərdən olmuşlar. Bəzi mənbələrdə Kəbəyə ilk kisvənin (parça örtüyü) də İsmail tərəfindən örtüldüyü yazılır. Bütün peyğəmbərlər kimi İsmail də insanlara tövhid (tək tanrıçılıq) əqidəsini təbliğ etmişdir. O, ətrafındakı insanları Allaha inanmağa, Onun qanununa tabe olmağa dəvət etmişdir. Lakin onların çoxu bu dəvəti qəbul etməmişdir. İsmail atası İbrahimin şəriəti ilə hökmlər vermişdir. İbrahim peyğəmbər vəfat etdikdə İsmailin onun dəfnində iştirak etmək üçün Fələstinə getdiyi və kiçik qardaşı İshaqla görüşdüyü rəvayət olunur. İsmail 50 il peyğəmbərlik etdikdən sonra təxminən 130 yaşında Məkkədə vəfat etmişdir. Kəbənin yaxınlığında anası Həcərin məzarının yanında dəfn olunmuşdur.

İSMƏT

İsmət lüğətdə “qadağan etmə, mane olma və ya himayəyə alınmış, qorunmuş” mənalarına gəlir. Terminoloji mənasına görə isə ismət peyğəmbərlərin kiçik-böyük bütün günahlarından–Allahın inayəti ilə – qorunması deməkdir. Yəni Allah peyğəmbər kimi göndərəcəyi qulunu günahlardan qoruyar, uzaq saxlayar və O, peyğəmbərlərinə günah işlətməz.

Məntiq də bunun zəruri olduğunu deyir. Çünki peyğəmbərlər təbliğ vəzifəsi ilə insanlar arasında olurlar... Onlar yalnız və yalnız təbliğ üçün yaradılmışlar. Yəni Allahın əmr və buyruqlarının ilk müxatəbi, ilk ünvanı onlardır... Və verilən əmrləri olduğu kimi insanlara çatdırırlar. Onların bütün sözləri, əməlləri və davranışları dupduru olmasaydı, nazil olan ilahi bəyanları gəldiyi kimi insanlara çatdırma bilməzdilər. Əgər yanlışlıqları olsaydı insanlar da doğruların içərisində yanlışlıqları da din olaraq qəbul edə, yanlış örnək götürərdilər.

Peyğəmbərimizdən (s) sonra insanlara Qurani təfsir edən və İslamı açıqlayıb qoruyan Əhli-beyt imamlarının da məsum olmaları labüddür. İsmət termini imamlara da şamil edilir. Onların pak və məsum olması Qurani-Kərimin Əhzab surəsinin 33-cü ayəsində təsdiqlənibdir.

İSMİ-ƏZƏM

Allahın adlarından biri, Allahın bütün zatını, bütün sifətlərini özündə ehtiva edir, seçilmiş və üstündür. Həm də bu Allahın ən çox sevdiyi və çağırılmaq istədiyi addır. Allahın bu adına "ismi-əzəm", yəni ən böyük, ən əzəmətli ad deyirlər. İsmi-əzəmi söyləyən və Allahı bu ada and verən şəxsin duası mütləq qəbul olar. İsmi-əzəmin konkret nədən ibarət olduğu barədə məlumatlar çox fərqli və rəngarəngdir. İslam müqəddəslərindən rəvayət edilən onlarla hədisdə bu və ya digər adın, ifadənin, hətta ayə və duanın ismi-əzəm olduğu bildirilib. Məsələn, "Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim. La hövlə və la qüvvətə illa billahil-əliyyil-əzim" ifadələri, "Fərd, Həyy, Qəyyum, Həkəm, Ədl, Qüddus, Həkəm, Ədl" adları, Fatihə surəsi, bəzi ayələr (Ali-İmran, 1-2 və ya 26-27; Bəqərə, 163; Həşr, 19-24; Ta-Ha, 111; ayətül-kürsi) və s.

İSRAF

Lügətdə "ifrata varmaq", "qafil və cahil olmaq", "səhv etmək" mənasını verir. Dini terminologiyada insanın malik olduğu mal-mülkünün lüzumsuz və ifrat dərəcədə sərf etməsidir. İs-

lam dini insanlara yemək, içmək, geyinmək və digər məqsədlər üçün xərcləməkdə həddini aşmamağı məsləhət görmüşdür. Uca yarıdan Quranın "Əraf" surəsinin 31-ci ayəsində "Ey Adəm oğulları! Hər bir ibadət vaxtı (namaz qılarkən, məscidə gedərkən və ya təvaf edərkən) gözəl libaslarınızı geyin, yeyin-için, lakin israf etməyin, çünki (Allah) israf edənləri sevməz!" buyuraraq israfçılığı qadağan etmişdir. İsra surəsinin 29-cu ayəsində isə "Nə əldən çox bərk

ol, nə də əlini tamamilə açıb israfçılıq et. Yoxsa həm qınanarsan, həm də peşman olarsan!" deyərək insanlara israfla xəsisliyin arasında orta yolu tutmağı tövsiyə etmişdir. İslam alimləri fərdi, ailə və ictimai həyatda israfçılığın cəmiyyəti maddi və mənəvi iflasa sürüklədiyini və bir çox hallarda qul haqqına girdiyini bildirirlər. Bu isə bağışlanılmaz günahlardan sayılır. Ona görə də müsəlmanın maddi və mənəvi imkanlarının ona verilmiş əmanət olduğunu dərk edərək davranması tövsiyə olunur.

İSRAFİL

İsrafil adlı mələyin vəzifəsi, qiyamət günü Sur adlı bir alətə üfləyərək qiyamətin baş verdiyini açıqlayacaqdır. Quranda adı keçən "Sur", Qiyamət günü gələndə Allah İsrafilə Suru üfürməyi əmr edəcək. İsrafil üfürdükdə dünyadakı bütün canlılar öləcək. Hətta mələklər və İsrafil də öləcək. Xülasə, İsrafil Sura iki dəfə üfürəcək, ilk üfləyiş ölüm gətirərək, bütün canlıları öldürəcək. İkinci üfləyiş isə həyat gətirərək, ölən bütün canlılar dirilərək hesab verəcəklər.

İSRAİL OĞULLARI

Dini mətnlərdə "Bani-israil" kimi qeyd olunan bu ifadə qədim yəhudi xalqının adlarından biridir. Ərəb dilində "bəni" sözünün mənası "oğullar" deməkdir. Təyini söz birləşməsi olan "Bəni-israil" ifadəsi "İsrafil oğulları" mənasını bildirir. Ərəb dilinə ibrani dilindən keçən "İsrafil" "Allahın qulu" deməkdir. Qurani-Kərimin "Ali İmran" surəsinin 91-ci ayəsinə görə Yaqub peyğəmbərin ləqəbidir. "İsrafil oğulları" ifadəsinin yaranmasına əsas səbəb kimi yəhudilərin on iki qolunun Yəqub peyğəmbərdən törəməsi göstərilir. Belə ki, İsrafil Yəqub peyğəmbərin adlarından biridir.

İSRAİLİYYƏT

Mənası "İsrafil qaynaqlarından götürülən qissə və ya hadisə" deməkdir. Termin kimi israiliyyət məfhumu İslama, xüsusilə də təfsir və hədis elminə Yəhudilik, Xristianlıq və digər dinlərdən daxil olmuş mədəniyyət qalıqlarını, dinin lehinə, yaxud əleyhinə uydurulmuş, Peyğəmbərə, səhabəyə və onlardan sonra gələn nəsilərə aid

edilən xəbərləri bildirir. İslamın prinsiplərinə zidd olan hər şey bu məfhuma daxildir. Təfsir və hədisdə daha çox yəhudi mədəniyyətindən daxil olan qalıqlara rast gəlinəndi üçün belə adlandırılmışdır.

İSTİĞFAR

Lüğətdə “bağışlanmaq və əfv olunmağı diləmək” mənasını verir. Dini terminologiyada bəndənin günahlarını bağışlaması üçün Allaha dua etməsi və Ondan mərhəmət diləməsi, eyni zamanda bəndənin Allahdan dünya və axirət əzabından qorunmasını istəməsi anlamını ifadə edir. Tez-tez işlətdiyimiz “əstəğfirullah” sözü “Allaha istiğfar edirəm” deməkdir. İlk baxışdan tövbə ilə aralarında oxşarlıq vardır, lakin aralarındakı əsas fərq odur ki, tövbəni insan yalnız özündən ötrü edə bilər. Amma istiğfar başqalarının haqqında da mümkündür. Yəni başqa başqa adamın günahlarının bağışlanması üçün də Allaha dua etmək olar. Quranın bir çox ayəsində istiğfar etmək əmr olunmuşdur (Ali İmran, 17).

İSTIXARƏ

Lüğətdə “xeyir istəmək” mənasını verir. Terminoloji mənada hər hansı məsələdə qəti qərara gələ bilməyən şəxsin dində icazə verilmiş üsullarla həmin məsələnin cavabını öyrənmək cəhdidir. İstixarə ilə bağlı geniş yayılmış təsəvvürlərdən biri müsəlmanın hər hansı bir işi

görməzdən əvvəl bu işin onun üçün xeyirli olub-olmadığını öyrənmək məqsədilə iki rükətli istixarə namazını qılıb, dualar oxuyaraq, Allahın ona ən doğru yolu göstərməsinin işarəsini gözləməsidir. Bunun cavabının yuxu və ilham vasitəsi ilə ola biləcəyi deyilir. İslam fiqhində istixarəyə icazə verilir. Şərt yalnız ondan ibarətdir ki, istək obyektə şəriətə uyğun olmalıdır. Haram şeylərə istixarə edilə bilməz. Quran və ya təsbehlə istixarə növləri də geniş yayılmışdır.

İTAƏT

Lüğətdə tabe olma, boyun əymə, sözə qulaq asma, göstərişə əməl etmə mənasını verir. Qurani-Kərimdə yeddisi isim, qalanları fəsiləşkillərində olmaqla səksən beş yerdə “itaət” qavramı qeyd olunmuşdur. Bir ayədə də itaət Allah, Allahın rəsulu və idarəçilər olmaqla üç kateqoriyada nəzərdən keçirilmişdir. Şübhəsiz ki, Allaha itaət bu terminin əsasını təşkil edir. Qurani-Kərimə görə bütövlükdə fiziki dünya mütləq bilgi və qüdrətlə onu yaradana itaət edir (Fussilət, 41/11; ər-Rəhman, 55/6). Peyğəmbərə itaət Allaha itaət əmrindən dərhal sonra gəlir. Hidayət çırağı olan peyğəmbərlərə itaətin məşruyyəti onların ilahi vəhyə məzhər olmasından qaynaqlanır, yoxsa onlar da digər insanlar kimi bəşəri özəlliklərə sahibdir. Allaha da Peyğəmbərlərə də itaət etmələri əmr olunmuş (əl-Ənam, 6/14), ...onlara da inkarçı və münafıqlərə uymamaları tövsiyə edilmişdir (əl-Əhzab, 33/1).

İXLAS

Lüğətdə “səmimiyyət”, “təmənnasız sevgi”, “təmizlik və saflıq” mənalarını verir. Tövhid anlayışı ilə bağlı olan bu ifadə ruhun şirkdən və günahlardan təmizlənərək Allaha yönəlmək, riyakarlıqdan uzaq durmaq, hər əməldə, sözdə və ibadətdə yalnız Yaradanın rızasını istəmək anlamını daşıyır. Allahı görürcəsinə Ona sevgi ilə ibadət etməkdir. İslama görə ixlas hər kəsin ən yaxşı xüsusiyyətlərini üzə çıxarır və əxlaqını daha da dolğunlaşdırır. Quranın 112-ci surəsi “İxlas” adlanır. Bu surədə İslamın tövhid təlimi ən qısa və konkret ifadə olunmuşdur.

İXTİLAF

Qarşıdurma, anlaşılmaqlıq, hər hansı bir problemlə bağlı fərqli yanaşma və bunun nəticəsində doğan ziddiyyətlərin, baxışların ortaya çıxmasıdır. İlahiyyətçilərə görə, Qurani-Kərim və hədislərdə əks olunan dinin əsasları barəsində ixtilaf etmək olmaz. Etiqadla əlaqədar məsələlərdə Allahın açıq əmrləri yoxdursa və ayələr müxtəlif mənalarda başa düşülürsə, o zaman onlar barəsində müxtəlif fikirlər irəli sürülə bilər.

KAFİR

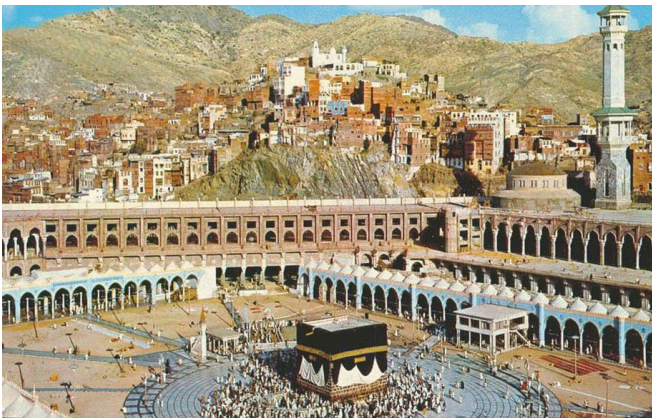
Lüğətdə “örtmək”, “gizlətmək” mənasını verən “küfr” sözündən yaranmışdır. Allahın varlığı və birliyinə inanmayan, ilahi həqiqətləri gizlədənlər nəzərdə tutulur. Quranın 109-cu surəsi “Kafirun” (kafirlər) adlanır. İslama görə Allahın varlığına, birliyinə və Onun sifətlərinə, göndərdiyi peyğəmbərlərə, Cənnət və Cəhənnəm, axirətə inanmayanlar, ümumiyyətlə, iman əsaslarına və dinin şərtlərinə inam bəsləməyənlər kafirdir. Dini ənənələrə əsasən, kafirlər həyatın mənasını yalnız bu dünya ilə əlaqələndirirlər. Bəzi ilahiyyatçılara görə, Quranın hansısa ayəsini vəhy saymayanlar da kafir hesab edirlər (Bəqərə 85).

KAHİN

Duyğu orqanları vasitəsi ilə və empirik yolla deyil, hansısa üsulla insan taleyi, kainatın sirləri, həmçinin metafizik aləmdən xəbər verdiyini iddia edən şəxsə kahin deyilir. Xalq arasında belələrini falçı adlandırırlar. İslam dininə görə, kahinliyin bütün növləri qadağandır.

KƏBƏ

Ərəb dilindən tərcümədə “kub” deməkdir. İslam aləmində müqəddəs məkan və ən qədim

tikili kimi qəbul edilir. “Məscidul-Haram”ın tam mərkəzində böyük daşlardan təxminən kub formasında tikilmiş Kəbənin şimal-şərq divarı 12,63 m, şimal-qərb divarı 11.03 m, cənub-qərb divarı 13.10 m, cənub şərq divarı 11.22 m və hündürlüyü 13.10 m-dir. Divarlarında istifadə olunan daşlar Məkkə yaxınlığındakı təpələrdən gətirilmiş qranit daşlardır. Kəbə binasının küncləri Yer kürəsinin qütblərinə - şimal, cənub,

şərq və qərbə istiqamətlənmişdir. Bu künclərin hər birinin öz xüsusi adı vardır. Kəbənin şərq küncündə “Həcərul-əsvəd” adlanan qara daş yerləşir. Şimal küncü İraq, qərb küncü Şam, cənub küncü Yəmən küncü adlanır.

Kəbənin üzərinə “kisvə” adlanan, qızıl saplarla işlənmiş ipək parça örtülür. Bu örtük hər il Həcc mövsümündə yenisi ilə əvəz olunur. Kisvə 658 m² bir sahəni örtür və onun toxunulmasına 670 kiloqram xalis ipək işlədilir.

İslamdan əvvəl ərəb tayfaları Kəbəni özləri üçün bütəxanaya çevirmişdilər. Məkkənin fəthi zamanı bütələr müsəlmanlar tərəfindən məhv edilmişdir. Kəbə bütün müsəlmanların ibadət-gahı olmuşdur. Oranı ziyarət etmək isə İslamın başlıca şərtlərindən biridir.

KƏFƏN

Meyitin salındığı ağ parçadır. İslamda insanı paltarsız kəfənə bükürlər. Kəfən ağ kətan və ya çitdən hazırlanır, üç hissədən ibarətdir: 1) bədənə aşağı hissəsini bükmək üçün parça kəsiyi (Fitəyə bənzər) ; 2) köynək; 3) Mərhumu başdan-ayağa bürüyən parça. Vəfat etmiş arvad üçün əri, vəfat etmiş kişi üçün isə arvadı, yaxud da onun qohumları və ya övladları kəfən hazırlamalıdır. İslama görə şəhidlər kəfənsiz də dəfn oluna bilər.

KƏFFARƏ

Lüğətdə “qüsuru və ya günahı örtmək” mənasını verir. İslamda işlədilmiş günahın cəzasını yüngülləşdirmək məqsədi ilə edilən əməldir. Məsələn, Ramazan orucunun səbəbsiz pozulmasının kəffarəsi 60 gün oruc tutmaq, 60 kəsibi doyuzdurmaq, yaxud bir qul azad etməkdir. Pozulmuş əhdin kəffarəsi isə yoxsulları yedizdirmək, bir köləni azadlığa buraxmaq və ya 3 gün oruc tutmaqdır. Məzhəblərə görə kəffarənin növü və miqdarı fərqlidir.

KƏLİMULLAH

Allah həzrət Musa (ə) ilə səs vasitəsi ilə rabitə qurduğuna görə o həzrətə “kəlimullah”, yəni “Allahın danışdığı adam, Allahın həmsöhbəti” ləqəbini vermişlər. Həzrət Musa (ə) ilk vəhyi yanan ağac vasitəsilə almışdı. Səhrada yanan bir ağac

görmüş, ağacdən səs çıxaraq Allahın vəhyini ona söyləmişdi. Bundan əlavə, Həzrət Musanın (ə) Sina dağında da səs vasitəsilə Tövrəti vəhy alması, onu lövhələrə köçürüb özü ilə camaata gətirməsi haqqında da məlumatlar var.

KƏLMƏYİ ŞƏHADƏT

İslamı qəbul etmənin sözlü ifadəsi və təsdiqi, eyni zamanda əsas şərtidir. Allahın birliyinə, həzrət Məhəmmədin (s) onun peyğəmbəri olduğuna şahidlik etmək mənasını verir. Kəlimesi-şəhadət tövhid inancını və həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyini ifadə etməklə iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə Allahdan başqa tanrının olmadığına, ikinci hissədə isə həzrət Məhəmmədin (s) Allahın bəndəsi və rəsulu olduğuna şahidlik edilir. Cəfəri məzhəbinə görə yaxşı olar ki, kəlimesi-şəhadətin sonunda həzrət Əlinin (ə) Allahın vəlisi, Peyğəmbərin (s) vəsisi və möminlərin əmiri olmasına da şəhadət verilsin.

“KƏLİMEYİ ŞƏHADƏT” belədir:

Əshədu əlla ilahə illəllah
Əshədu ənnə Muhəmmədən rəsulullah
Əshədu ənnə Əliyyəni vəliyullah

Tərcüməsi:

Şəhadət verirəm ki, Allahdan başqa heç bir məbud yoxdur.

Şəhadət verirəm ki, həzrət Məhəmməd (s) Allahın rəsulu və elçisidir.

Şəhadət verirəm ki, Əli (ə) Allahın vəlisidir.

Bu şahidlik qətilik qazanan bir təsdiq olmaqla yanaşı həm də inancın sözlü ifadəsidir. Kəlimesi-şəhadət söyləyən şəxs İslamı qəbul edir. Bununla da o, İslam hüququnun müsəlmanlar üçün müəyyən etdiyi bütün haqq və hüquqlara malik olur. Eyni zamanda dinin buyuruğu əmr və qadağaları yerinə yetirməklə öhdəçilik daşıyır. Fiqhdə heç kim kəlimesi-şəhadəti söyləməyə məcbur edilə bilməz, məcbur edilən şəxsin şahidliyi etibarlı hesab olunmur.

KƏRAMƏT

Lügətdə “kərim olmaq, kərəm sahibi və qiymətli olmaq” deməkdir. İslam ənənəsində geniş yayılmış inanca görə Allah bəzi dostları-

na, arif və alimlərə müşahidə olunan qeyri-adi və möcüzəyə bənzər xüsusiyyətlər verir. Allaha ardıcıl ibadət, səmimi itaət, bəzən isə xüsusi təmrinlərin (tapşırıqların) və zikirlərin nəticəsi olaraq bəzi övliyalara Allah tərəfindən verilən bu qabiliyyətə “kəramət” deyilir. Kəramətin möcüzə qədər təsirli və ardıcıl olmadığına, daha dar çərçivəyə malik olduğuna inanılır. İnsanların tələbindən və ya övliyanın öz istəyindən asılı olmayaraq baş verə bilər. Övliyaların heç də hamısı mütləq kəramət göstərmək məcburiyyətində deyil. Övliyaların təvazökarlıq edərək kəramətləri gizli saxlamaları fəzilətdir. İslam məzhəblərinin əksəriyyəti kəraməti qəbul edir və buna dair Qurani-Kərimin “Ali İmran” surəsinin 37-ci ayəsini dəlil gətirirlər.

KƏRBƏLA HADİSƏSİ

Hicri təqvimə ilə 61-ci ilin Məhərrəm ayının 10-da (680-ci il) indiki Kərbəla şəhəri yaxınlığında Muhəmməd (s) peyğəmbərin nəvə-

si Hüseyin ibn Əlinin və onun ailə üzvlərinin, eləcə də silahdaşlarının Əməvi xəlifəsi Yezid ibn Müaviyə və ordusu tərəfindən şəhid edilməsi hadisəsidir. Bu döyüş İslam tarixinin ən faciəvi hadisələrindən biridir. Muhəmməd (s) peyğəmbərin qızı Fatimənin (s.ə), Əli ibn Əbu Talibin (ə) oğlu İmam Hüseyinin (ə) qətlə yetirilməsi İslam aləmində hər il “Aşura günü” adı ilə qeyd olunur. Hadisənin baş vermə səbəbinə gəlcə, Bəni-üməyyə (Əməvilər) sülaləsinin nümayəndəsi Müaviyə ibn Əbu Süfyan hakimiyyətdə olduğu müddətdə özündən sonra oğlu Yezidin xəlifə olmasına çalışmışdır. Mütəmədi olaraq tərəfdarlarına özündən sonra oğluna itaət etmələri barədə göstərişlər vermişdir. Müaviyənin və-

fatından sonra xəlifə təyin olunan Yezid ilk işi kimi Mədinə şəhərinin valisinə məktub göndərərək İmam Hüseynə (ə) deyil, ona beyət gətirməsini tələb etmişdir. Vəziyyətin gərgin olduğu bu dövrlərdə İmam Hüseyn (ə) Kufə və Mədinə əhalisindən onu dəstəklədiklərini bildiren məktublar almışdır. Yezid xalq tərəfindən dəstəklənmədiyini bilirdi. Ona görə də İmam Hüseyn (ə) kimi nüfuzlu şəxslərin fəaliyyətini məhdudlaşdırmaq istəyirdi. Belə böhranlı vəziyyətdə İmam Hüseyn (ə) tərəfdarları ilə birlikdə Kufə istiqamətində yola çıxmışdır. Əsas məqsədi İslam dünyasının xəlifəsinin ədalətli şəkildə seçilməsini təmin etmək və Xilafətin İslam şəriətinə uyğun idarə edilməsinə nail olmaq idi. İmam Hüseyn (ə) tərəfdarları ilə irəliləyərkən Kərbəla düzündə Yezidin sərkərdəsi Ömər ibn Sədin başçılıq etdiyi qoşunla qarşılaşmışdır. Tərəflər arasında baş verən döyüşdə İmam Hüseyn (ə) başda olmaqla 72 nəfər yaxın silahdaşı və qohumu şəhid edilmişdir. Həzrət Hüseynin(ə) sağ qalan ailə üzvləri və tərəfdarları isə əsir alınmışdır. Müsəlmanlar İmam Hüseynin (ə) və silahdaşlarının vəhşicəsinə qətlə yetirilməsi ilə bağlı hər il anım mərasimi keçirirlər. Həmin mərasimlərdə Kərbəla döyüşündə şəhid olan şəxslər ehtiramla yad edilir.

KÖVSƏR

Qiyamət günündə Məhəmməd (s) peyğəmbərə Cənnətdə veriləcək hovuzun adıdır. Kövsər eyni zamanda həzrət Fatimənin (s.ə) ləqəbidir. Bu haqda nazil olan Kovsər surəsində Peyğəmbərimizə (s) Fatiməni verməklə insanların soy-

suz deyə rixşəndlərindən qurtardığı bildirilir. Təfsirçilərə görə "Kövsər" eyni zamanda Peyğəmbərimizə (s) Allah tərəfindən bəxş edilmiş hovuzun adıdır. Rəvayətə görə Qiyamət günü hər peyğəmbərin bir hovuzu olacaq, ondan hər peyğəmbər və tərəfdarları içəcək. Hədislərdə Məhəmməd (s) peyğəmbərə veriləcək Kövsər hovuzunun çox geniş, suyunun süddən ağ, iynin müşkdən daha gözəl qoxulu və qədəhlərin sayının göydəki ulduzların sayından çox olacağı qeyd edilir. Bu hovuzun suyundan bir dəfə içənin bir daha susamayacağı bildirilir.

KUMEYL DUASI

Məşhur geniş mənalı mənəvi dualardan biridir. İlk dəfə Həzrət Xızır (ə) tərəfindən oxunduğu bildirilən bu dua şiələr arasında daha məşhurdur. Duanın adı həzrət Əlinin (ə) səhabələrindən olan Kumeyl ibn Ziyadın adından götürülmüşdür. Bu duanın şaban ayının on beşinci gecəsi və hər cümə gecəsi oxunması tövsiyə edilir. Onun düşmənlərdən qorunmaqda, ruzinin artırılmasında və günahların bağışlanmasında önəmli təsirə malik olduğuna inanılır.

KÜFR

Lügətdə "örtmək", "gizlətmək" mənasını verir. Terminologiyada Allahın varlığını, birliyini, o cümlədən imanın əsaslarından və ya dinin şərtlərindən birini inkar etməyi bildirir. Dində ən böyük günah hesab olunur və iman etməyin əksidir. İslam alimlərinin fikrincə kimsə hər hansı ayədəki hökmü, əmri, yaxud qadağanı, o cümlədən ibadətləri, dinin halal və haramlarla bağlı hökmlərini inkar etsə, xər görsə küfrə düşmüş və dindən çıxmış sayılır.

KÜTÜBİ-ƏRBƏƏ

"Dörd kitab" mənasına gələn "kütübi-ərbəə" cəfəri məzhəbinin əsas hədis mənbələri

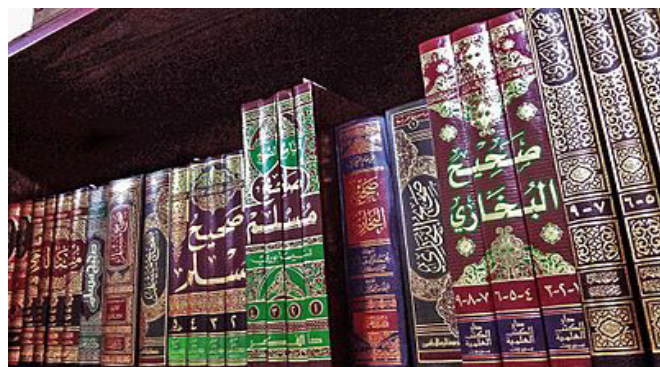

sayılan dörd kitaba şamil edilir. Həmin kitablar bunlardır: 1) “Əl-Kafi” - üç hissədən ibarətdir: əqidə (üsulid-din) mövzularını əhatə edən “Üsulül-Kafi”, fiqhi hədisləri (furuiddin) əhatə edən “Furuül-Kafi”, imamların bəzi xütbə və məktublarından ibarət “Rövzətül-Kafi”. “Əl-Kafi”nin tərtibçisi Məhəmməd (s) ibn Yəqub əl-Küleynidir (vəfatı: 941-ci il). Kitabda ümumilikdə 16121 hədis var. 2) “Mən la yəhzürühül-fəqih” (Hər kəs özünün hüquqşünasıdır). Tərtibçisi Şeyx Səduqdur (vəfatı: 991-ci il). Kitabda 5998 hədis toplanmışdır. 3) “Təhziübül-əhkam” (Qanunların saflaşdırılması). Əsasən fiqhə aid

hədislərdən ibarətdir. Tərtib edəni Şeyx Əbu Cəfər Tusidir (vəfatı: 1067-ci il). Kitabda 13988 hədis var. 4) “İstibsar” (Dərk etmə). Bu əsər də Şeyx Tusi tərəfindən qələmə alınmışdır. 5511 hədisi əhatə edən kitabda əsasən fiqhi hədislər toplanmışdır.

KÜTÜBİ- SİTTƏ

“Altı kitab” mənasını verən “Kütübi- sittə” əhli-sünnə məzhəbində səhihlik dərəcəsinə görə ən mötəbər sayılan altı hədis kitabına verilən ümumi addır. Onlardan birincisi və ikincisi əhli-sünnə alimləri tərəfindən çox mühüm hədis mənbələri sayılır. Kütübi-sittəyə bu kitablar daxildir: 1) “Səhihül-Buxari”. 2) “Səhihül-Müslim.

3) “Sünəni-Əbu Davud”. 4) “Sünəni-Tirmizi”. 5) “Sünəni-İbn Macə”. 6) “Sünəni-Nəsai”.

QARUN

Qurani-Kərimdə adı keçən şəxslərdən biridir. Onun Musa (ə) peyğəmbərin dövründə yaşadığı, var-dövlətə və böyük istedadla sahib olduğu bildirilmişdir (Qəsəs, 76-82). Lakin bunların qarşılığında Allaha şükür etməmiş və daim təkəbbürlü davranmışdır. Qarun iddia edirdi ki, o, var-dövlətini yalnız öz bacarığının nəticəsində əldə etmişdir. Hətta bu məsələ ilə bağlı Musa peyğəmbərin nəsihətlərinə də əhəmiyyət verməmişdir.

Ümumiyyətlə, Qarun Musa peyğəmbərin (ə) möcüzələrinə inanmamış, onu yalançı və sehrbaz adlandırmışdır. Buna görə də Allah onu var-dövləti ilə birlikdə yox etmişdir. Qurani-Kərimdə təkəbbürlük obrazı kimi verilən Qarun haqqında Tövratda və dini ədəbiyyatlarda da məlumatlar var.

QEYB

Duyğu orqanları ilə hiss olunmayan, insan əqli ilə dərk edilməyən, yalnız Uca Yaradan tərəfindən bilinən gizli şey və ya anlayışdır. Qeyb – hazırlıq və aşikarın ziddidir. Dini anlamda keçmişdə və gələcəkdə, həmçinin insanın olduğu məkandan çox-çox uzaqlarda baş verən hadisələrlə, axirət, qiyamət kimi mövzularla bağlı biliklər də qeybə aiddir. İlahiyyatçılar Qurani-Kərimin “Loğman” surəsinin 34-cü ayəsinə istinadən qeyd edirlər ki, hər şeyi mütləq bilən Allahdır, qeyb anlayışı yalnız insanlar üçündür. Həzrət Mehdi (ə) haqqında da qeybə çəkildiyi deyilir. Burada bu sözdən məqsəd gözlərdən gizlin deyil, tanımaqdan gizlidir mənası daşıyır. Həzrətin həyatında böyük (Kubra) və kiçik (Suğra) olmaqla iki qeybə çəkilmə halı baş vermişdir. Kiçik 5 il böyük qeybə çəkilmə dövrü 329-cu qəməri ildən başlayaraq bu günə qədər davam etməkdədir.

QEYBƏT

Hər hansı bir şəxsin arxasınca onun xoşuna gəlməyəcək şəxsi həyatına aid hansısa hadisəni və ya şeyi başqalarına danışmaq günah əməllərdən hesab edilir. Qurani-Kərimin Hucurat surəsinin 12-ci ayəsində deyilir: (Bir-birinin eybini, sirrini) arayıb axtarmayın, bir-birinizin qeybətini qırmayın! Sizdən biriniz ölmüş

qardaşının ətini yeməyə razı olarmı?! Bu sizdə ikrah hissi oyadar (qeybət də belədir). Hədisdə deyilir: “Qeybəti dinləyən şəxs qeybət edənə şərikdir”. Bütün bunlardan görünür ki, İslam qeybəti pisləmiş, hətta böyük günahlardan biri kimi dəyərləndirmişdir. Qeybət edən şəxsin günahlarının bağışlanması üçün arxasınca danışdığı adamdan halallıq alması və tövbə etməsi şərtidir.

QİSSƏ

“Qissə” sözü lüğətdə “bir adamın izini addım-addım təqib etmək”, “bir sözü bəyan etmək”, “anlatmaq, hekayə etmək”, “hekayə” kimi mənaları bildirir.

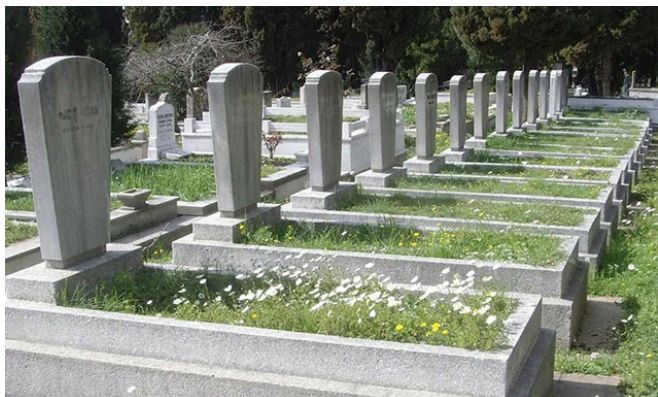
Dini terminologiyada “qissə” sözü ilə Qurani-Kərimdə keçmişdə yaşamış peyğəmbərlərdən və onların ümmətlərindən bəhs edən ibrətamiz hekayələr nəzərdə tutulur.

Tarixi Quran qissələri ibrət alınacaq, tarixi həqiqət xüsusiyyətini daşıyan hadisələrdir. Bununla yanaşı, qissə “söz, xəbər, mövzu, məsələ, hal (əmr)” mənalarına gəldiyi kimi, “hekayə” (daha çox dini və əxlaqi), “tarix” (daha çox Əndəlüs ərəbcəsində) və “ərizə” mənalarını da ifadə edir. Ərəb ədəbiyyatında hekayə yerinə qissədən istifadə edilir.

QƏBİR

Cənazənin dəfn olunduğu yerə qəbir və ya məzar deyilir. Toplu qəbirlərin olduğu yer isə qəbiristan adlanır. Qəbir 1-1,5 m dərinliyində qiblə istiqamətində düzbucaq şəklində qazılır. Onun uzunluğu ölənə boyu, eni isə ölənə boyunun yarısı qədər olmalıdır. Ölü qiblə tərəfdən qəbirə qoyulur. Sağ çiyinin üzərində üzü və sinəsi qibləyə tərəf dəfn olunur. Sonra qəbir

torpaqla doldurulur. Cənazədə iştirak edənlərin də qəbirə torpaq atması müstəhəbdir. Əhlibeyt soyundan olan saleh şəxsiyyətlərdən başqa hündür və təmtəraqlı başdaşılarnın qoyulması İslam dinində bəyənilməyən əməllərdəndir. İslamda qəbirlərin ziyarət edilməsinə icazə verilir. Cümə və ya şənbə günləri, həmçinin ərəfə və bayram günlərində ziyarət edilməsi daha müstəhəb sayılır. Ziyarət zamanı hər kəsə bu dünyanın keçici olduğu haqqında düşünməsi, günahlarının bağışlanmasını diləməsi tövsiyə olunur. Məzarların ziyarəti zamanı onların üstündə oturmaq və uzanmaq, onları tapdalamaq xoş qarşılanmır. Qəbir ziyarətinə gələn biri savabını ölüyə bağışlamaq niyyəti ilə Quran oxuya, onlar və özü üçün dua edə bilər.

QƏBİR ƏZABI

Ərəb dilində “əzb” kökündən törəmiş “əzab” kəlməsi “işgəncə”, “əziyyət” mənasında istifadə edilir. Cəza və əzabların bir qismi bədən, digər qismi isə ruh üzərində təsirli olduğu üçün əzab həm maddi, həm də mənəvi xarakter daşıyır. Təsəvvüf alimlərinə görə, ilahi əzab dünyada, qəbir həyatında və axirətdə olmaqla üç mərhələdə həyata keçir. Bərzəx aləmi kimi də bilinən qəbir həyatı ölumdən sonra axirətə qədər davam edən müddətdir. Bərzəx həyatı axirətin giriş qapısı və başlanğıcı sayılır. Ölənkimsə istər qəbirdə dəfn edilsin, istər yırtıcı heyvanlar tərəfindən parçalansın, istər odda yanıb kül olsun, ya da dənizdə boğulsun onun üçün qəbir həyatı başlamış sayılır. Qəbirdə əzab və nemətin varlığını göstərən bəzi ayə və hədislər var. Qurani-Kərimin Ğafir surəsinin 46-cı ayəsində buyrulur: “Onlar (ölən gündən qiyamətə qədər qəbir evində) səhər-axşam (gündə iki dəfə) odda

yandırılırlar. Qiyamət qopduğu gün isə (deyiləcəkdir): Firon əhlini ən şiddətli əzaba salın!”. Bu ayə qiyamət qopmadan əvvəl, yəni qəbirdə də əzabın olduğunu bildirir.

QƏDİR-XUM

“Qədir Xum” hadisəsi hicrətin 10-cu ili zilhiccə ayının 18-də (miladi 632-ci ilin mart ayı) Məkkə ilə Mədinə arasında yerləşən Qədir-Xum (əslində Ğədir əl-Xümm) vadisində baş vermiş məşhur hadisənin adıdır.

Rəvayətlərə görə həzrət Muhəmməd Peyğəmbər (s) 100 min nəfərdən artıq səhabə ilə birlikdə vida həccini yerinə yetirib, zilhiccə ayının 14-də Məkkəni tərk etdi və Mədinəyə sarı üz tutdu. Qədir Xum məntəqəsi Məkkə yaxınlığında Cühfə kəndindən təqribən 3 km aralıda yerləşir. Cühfədə Misir, Şam və Mədinə yolları bir-birində ayrılırdı. Məhz həmin nöqtədə hacılar öz vətənlərinə dağılışıb getməzdən əvvəl “Qədir-Xum” hadisəsi baş vermişdir.

Karvan Cuhfəyə çatanda Allah-təala öz Peyğəmbərinə aşağıdakı ayəni vəhy etdi: “Ya Peyğəmbər! Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni (Qurani) təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risaletini yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq. Həqiqətən, Allah kafir camaatı düz yola yönəltməz!” («Maidə», 67).

Bu ayə nazil olduqdan sonra Peyğəmbər karvana köç salmaq əmrini verdi, orada dəvə kəcavələrindən minbər qurdular.

Həzrət Mühəmməd Peyğəmbər camaatla Zöhr namazını qıldı, sonra isə hazırlanmış minbərə qalxıb xütbə söylədi.

Peyğəmbər (s) xütbənin əvvəlində Allaha həmdü-səna etdikdən və tezliklə bu dünyanı tərk edəcəyini bildirdikdən sonra məşhur “səqəleyn” hədisini bir daha söylədi - “Mən sizin aranızda iki əmanət qoyuram. Onlara sarılınca heç vaxt yolunuzu azmazsınız. Bunlardan biri digərindən daha böyükdür: Allahın kitabı asimandan yerə doğru çəkilməmiş rəhmət ipidir, digəri isə mənim itratım – Əhli-beytimdir. Onlar hovuzun kənarında mənə gəlib çatana qədər bir-birindən ayrılmazlar. Baxın görün, mənim əmanətlərimlə necə rəftar edəcəksiniz!

Sonra Peyğəmbər yanında durmuş Əli ibn Əbu Talibin (ə) əlini tutub yuxarı qaldırdı və soruşdu: “Ey camaat! möminlərə başçılıq etməyə onların özündən daha layiqli olan kimdir?”. Yerdən cavab verdilər: “Bunu Allah və Onun elçisi yaxşı bilir”. Peyğəmbər buyurdu: “Allah mənim mövlamdır, mən də möminlərin mövlasıyam və onlara hökm etməyə özlərindən daha layiqəm. Mən hər kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır”.

Peyğəmbər bu cümləni üç dəfə təkrar etdi, ardınca belə söylədi: “İlahi, Əlinin dostları ilə dost, düşmənləri ilə düşmən ol! Əlini sevənləri sən də sev, ona kin bəsləyənlərlə ədavət et! Əliyə kömək edənlərə köməkçi ol, ondan üz çevirənlərdən sən də üz çevir! İlahi, Əli hansı tərəfə getsə, haqq-ədaləti də onunla birlikdə hərəkət etdir! Ey camaat! İndicə eşitdiklərinizi burada olmayanlara da çatdırın!”.

Camaat Peyğəmbərin (s) əhatəsindən dağılışmazdan əvvəl bu mübarək ayə nazil oldu: “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və sizin üçün din olaraq İslamı bəyənib seçdim” (“Maidə”, 3-cü ayədən).

Sonra Peyğəmbər Əli ibn Əbu Talib (ə) üçün çadır qurdurdu, özü də başqa bir çadırdə əyləşdi. Bütün müsəlmanlar Əlinin çadırına yaxınlaşıb, Onu təbrik etdilər. Hətta Peyğəmbərin xanımları da münasib bir şəkildə Əli ibn Əbu Talibə (ə) təbriklərini çatdırdılar. Bu mərasim gecənin üçdən-bir hissəsi keçənə kimi davam etdi.

Rəvayət edirlər ki, həzrət Əli ibn Əbu Talibi təbrik etmiş ilk şəxs Əbu Bəkr ilə Ömər ibn Xəttab olmuşlar. Ömər bu sözləri demişdi: “Xoş sənə halına, ey Əbu Talibin oğlu! Mənim, habelə bütün mömin kişi və qadınların mövlası oldun!”.

QƏDR GECƏSİ

Ramazan ayının gecələrindən birinin adıdır. Quranın bu gecədə bütövlüklə Peyğəmbərimizin (s) qəlbinə nazil olduğu bildirilir. Buna iki

ayə dəlil göstərilir. Müqəddəs kitabın Bəqərə surəsinin 185-ci ayəsində buyurulur ki, “İnsanlara doğru yolu göstərən, bu yolu açıq dəlilləri ilə aydınlaşdıran və (haqqı batildən) ayıran (Quran) ramazan ayında nazil edilmişdir”. Buradan Quranın Ramazan ayında nazil edildiyi anlaşılır. Digər bir ayədə Qədr surəsinin 1-ci ayəsində isə buyurulur ki: “Həqiqətən, Biz onu (Quranı) Qədr gecəsi nazil (tam şəkildə) etdik”. Bununla da Qədr gecəsinin Ramazan ayında olduğu aydınlaşır.

Qurani Kərimin 97-ci surəsinin “Qədr” adlanması bu gecənin fəzilətindən xəbər verir. Bu gecədə bir əməl etmək min ayda əməl etməkdən daha da xeyirlidir. İlin işlərinin təqdiri bu gecədə baş verir. Mələklər və mələklərin ən əzəmətlisi olan ruh bu gecə Allahın izni ilə yerə enərlər və hər şəxs üçün təyin edilmiş müqəddəratı ona təqdim edirlər. Bu səbəbdən də müsəlmanlar Qədr gecəsini çoxlu dualar oxuyaraq və ibadət etməklə keçirirlər. Qədr gecəsinin konkret hansı gecə olması mübahisəlidir.

QƏSR NAMAZI

Qəsr - şikəstə və qısa mənası daşıyır. Müsafirin namazı qısa qılmasına deyilir.

Səfərin məsafəsi (getmək, qayıtmaq, yaxud həm getmək və həm də qayıtmaq) 8 şəri (45 km.) fərsəx olarsa, bu şərtlə ki, getməsi 4 fərsəxdən (22,5 km.) az olmasa müsafir hesab olunduğundan namaz qəsr qılınır.

Şəriətimizin qanunlarına əsasən, hər hansı bir şəxs məskunlaşdığı yerdən, yəni məntəqədən,

kənddən və ya şəhərdən 22,5 km. uzaqlaşarsa, gündəlik dörd rükətli namazlarını qəsr, yəni iki rükət qılmalıdır. Həmçinin, qeyd olunan məsafə qədər yaşadığı yerdən uzaqlaşdıqda, oruc tutmaq da, qadağandır. Lakin aşağıdakı hallarda insan səfərdə olmasına baxmayaraq, gündəlik namazlarını tam qılmalı və səfər Ramazan ayına təsadüf edərsə, oruc da tutmalıdır:

- Haram buyrulmuş işləri yerinə yetirmək üçün səfər etdikdə;
- Səfər etdiyi yerdə on gün və daha artıq qalmaqını planlaşdırdıqda;
- Daim çalışdığı hər hansı bir müəssisəyə işləmək məqsədi ilə getdikdə (hətta ən azı 10 gündə bir dəfə getsə belə);
- İşləyən şəxsin sənəti səfər etməkdən ibarət olduqda; məsələn, sürücü kimi.

QƏNİMƏT

Ərəb sözü olan qənimət lüğətdə "bir şeyi çətinlik çəkmədən əldə etmək" kimi ifadə edilmişdir. Dini terminologiyada qeyri-müsəlmanlardan hərbi yolu ilə əldə edilmiş bütün növ mal və əsirləri ehtiva edən anlayışdır. İslam hüquqşünasları (fəqih) qənimətləri döyüş əsirləri, ərazi və daşınan mallar olmaqla 3 növə ayırmışlar. Qənimət barədə Qurani-kərimdə ayələr (bax: Nisa 94; Ənfal 41, 69; Fəth 15, 19, 20; Həşr 6-10) nazil olmuşdur. Quranda "qənimət" mənasında "nəfəl" in cəmi olan Ənfal da istifadə edilmiş, xüsusilə qənimətlə əlaqədar hökümləri açıqlayan səkkizinci surəyə bu ad verilmişdir. Qənimətin dörd hissəsi birbaşa müharibədə iştirak edən döyüşçülərə, bir hissəsi isə Məhəmməd (s) peyğəmbərə, onun Əhli-beytinə, yoxsul-lara və yetimlərə verilirdi.

QƏZA VƏ QƏDƏR

Qəza və Qədər sözləri bəzən birlikdə istifadə edilirlər. Bu təqdirdə hər şeyin insanın azad seçimi və ixtiyarı qorunaraq Allah tərəfindən qədərləndiyi ifadə edilir. Amma bəzən də ayrı olaraq istifadə edilir və hər birində ayrı bir mənə nəzərdə tutulur. Qəza, lüğətdə bir şeyi dəqiqləşdirmək və ya bir məsələdə qəti hökm vermək mənasını ifadə edir.

Tale isə ölçülü olmaq mənasını verərkən,

təqdir etmək, bir şeyə zat və sifətləri üçün ölçü vermək mənasını da ifadə edir. "(Bəli) elədir, (lakin) Allah istədiyini yaradır. O, bir işin əmələ gəlməsini qərara aldıqda, ona ancaq "Ol!" deyər, o da (dərhal) olar".

"Şübhəsiz ki, Biz hər şeyi müəyyən ölçüdə (lazım olduğu qədər) yaratdıq". Ayələrdə adı hallanan Qəza və Qədər sözləri bunun nümunəsidir. Buna görə ilahi qədər və təqdirdə məqsəd hər şeyin zat, sifət, məkan, zaman və bənzəri baxımından ölçüsünün Allah tərəfindən təyin edilməsi, ilahi qəzada məqsəd isə varlıqların mövcud olmalarında qətiyyət əldə etmələrinin varlıqlarına hökm edilməsinin Allah tərəfindən təmin edilməsidir. Yanlış anlaşılmasın bəzən "Cəbr" əqidəsinə görə insanlar bütün işlərində ixtiyarsız və məcburdurlar. Bunların qarşılığında "Təfviz" əqidəsində olanlar var. Bu əqidəyə görə insanlar tam ixtiyar sahibidirlər. Ancaq mötəbər hədislərdən aydın olur ki, insan bu dünyada nə məcburdur, nə də tam müstəqildir. Nə cəbr, nə də təfviz nəzəriyyəsi insanın bu dünyadakı vəziyyətini düzgün şəkildə şərh edir. Deməli insan gördüyü bütün işləri Allahın ona verdiyi güc və bacarıqla sırf öz ixtiyar və azadlığı ilə görür. Buna əsasən, nə bu dünyada işlər tam şəkildə insanın öhdəsinə buraxılmışdır, nə də insan məcbur edilmişdir, əksinə məsələ bu ikisinin arasındadır.

QƏSB

Başqasının əmlakını, malını və mülkünü zorla ələ keçirmək və ya mənimsəməkdir. İslam hüququna görə, qəsb haram əməllərdən hesab edilmişdir. Zorla əldə edilmiş hər bir şey sahibinə qaytarılmalı və ya onun əvəzi ödənilməlidir.

QƏZVƏ

Qəzvə, həzrət Məhəmməd (s) Peyğəmbərin (s) iştirak etdiyi döyüşlərə deyilir. Bədr, Uhud və Xəndək Peyğəmbərin (s) ən mühüm qəz-vələrindəndir. Peyğəmbərin qəzvelərinin sayında tarixçilər ixtilaf ediblər. Bəziləri 26 bəziləri isə 27 qəzvə qeyd ediblər.

Peyğəmbərimizin (s) şəxsən iştirak etməyib rəhbərliyi təyin etdiyi bir komandirə verdiyi döyüşlərə isə “Səriyyə” deyilir. Həmçinin, tarixçilər, Peyğəmbərin komandirlik etdiyi islam ordusunun döyüş etmədən geri qayıtdıqları səfərləri də qəzvə adlandırırlar.

QİBLƏ

İslam dünyasında müqəddəs məkanlardan hesab edilən Məkkə şəhərində yerləşən Kəbəyə yönəlməkdir. Bütün müsəlmanlar namazları və

başqa ibadətləri yerinə yetirdikdə üzlərini bu istiqamətə çevirməlidirlər.

İslamda ilk qiblə Qüds (Yerusəlim) şəhərində indiki Məscidul-Əqsanın yerində yerləşən əski Süleyman məbədinin xarabalıqları olmuşdur. Qiblə Qüdsdən Məkkəyə hicrətin 2-ci ilinin Şəban ayında dəyişdirilmişdir. Mədinəyə hicrətdən sonra bu şəhərdəki yəhudilər müsəlmanlara tənə vurmuşlar ki, Məhəmməd (s) qibləni Yəhudilərdən mənimsəyib və müqəddəs şəhəri özünə qiblə edib. Həzrət Peyğəmbərin duası ilə hicrətdən 18 ay sonra Allah tərəfindən Məhəmməd (s) peyğəmbərə qiblənin dəyişməsi barədə ayə enmiş və qiblə Kəbə evi hesab olmuşdur.

QİRAƏT

Qiraət mənanı zehində bir yerə yığmaq deməkdir. Ərəb dilində “qarə” felinin toplamaq, bir araya cəm etmək kimi mənaları vardır.

Dini terminologiyada isə bu söz ənənəvi olaraq qəbul olunmuş qaydaya uyğun Quranın oxunmasıdır. Qurani-Kərimin tarix boyu formalaşmış bir neçə oxunuş qaydaları vardır. Məşhur fikrə görə onların sayı yeddidir və onların tarixi Məhəmməd (s) peyğəmbərin dövrünə gedib çıxır.

Dövrümüzdə isə Quranı əsasən üç qiraət üzrə oxuyurlar. Onlardan ən geniş yayılanı Asimin qiraətidir.

QİYAMƏT

Qiyamət dünyanın aid olduğu kosmik sistemdə meydana gələcək dəyişiklik nəticəsində ölümlərin dirildilməsi ilə başlayıb əbədi davam edəcək aləmdir. Səməvi dinlərlə yanaşı, Hinduizm və Buddizm kimi dinlərdə də mövcuddur.

Ərəbcə “qalxmaq”, “dik ayaqda durmaq” mənasını verən qiyamət sözü “dirilib məzarından qalxmaq”, “Allahın hüsurunda durmaq”, yaxud “bu hadisənin başlanğıcını təşkil edən kosmik dəyişikliyin baş verməsi” anlamını daşıyır.

İslam dininin təməl prinsiplərindən birini daşıyan Qiyamət və ya axirət mövzusunə Quranda yüzdən çox ayədə toxunulmuşdur. İlahiyyətçilərə görə, Allahdan başqa heç kim Qiyamət gününün nə zaman qopacağını bilmir. Lakin rəvayətlərdə Qiyamətin yaxınlaşmasının əlamətləri haqqında məlumat var.

Qurani kərimdə Qiyamətin qopması surun çalınması hadisəsi ilə göstərilmişdir. Əksər İslam alimlərinə görə surun iki dəfə çalınması ilə qiyamət qopacaq. Bunlardan birincisi Yer kürəsinin bağlı olduğu kosmik sisteminin dəyişdirilməsi, ikincisi isə bütün ölümlərin dirilib qəbirlərindən məhşər meydanına hərəkət etməsi üçün olacaqdır.

QÖVM

Eyni soydan gələn, adət-ənənəsi, dili və mədəniyyəti bir olan insan birliyinə deyilir. Bəzən irq, millət mənasında da işlədilir. Qövm sözünə qarşılıq ümmət də işlədilir. Quranda bu söz ümumiyyətlə “birlik, cəmiyyət” mənasında 383 yerdə və tək halda işlənir. Bu ayələrdə əməli-saleh, iman etmiş, şükür edən, ədalətli qövmlərlə yanaşı, ziddi olan qövmlər barədə də

söhbət açılır (Bəqərə 64, 230, 250, 258; Ali-İmran 117; Nisa 78; Maidə 22, 26, 54, 58, 84; Ənam 77, 99, 126; Əraf 58, 81, 133, 138; Yunus 67; Şüara 105, 160; Nəml 60; Ənkəbut 30; Zariyat 53). Qövm hədislərdə isə həm tək, həm də cəm halda işlədilir. Quranda İlahi iradənin təcəllisi kimi müxtəlif mədəniyyətlərə, rənglərə malik insan birlikləri - qövmlərdən bəhs edilir (Rum, 22). Buna görə də ictimai müxtəlifliklərə görə qövmlərin bir-birlərini məsxərəyə qoyması, alçaltması qadağan edilmişdir. Qurana görə, Allah qatında hansı qövmün daha xeyirli olduğunu heç kim bilmir: “Ey iman gətirənlər! Bir qövm digərini lağa qoymasın. Ola bilsin ki, onlar (lağa qoyulanlar) o birilərindən (lağa qoyanlardan Allah yanında) daha yaxşı olsunlar” (Hucurat, 11).

QUMAR

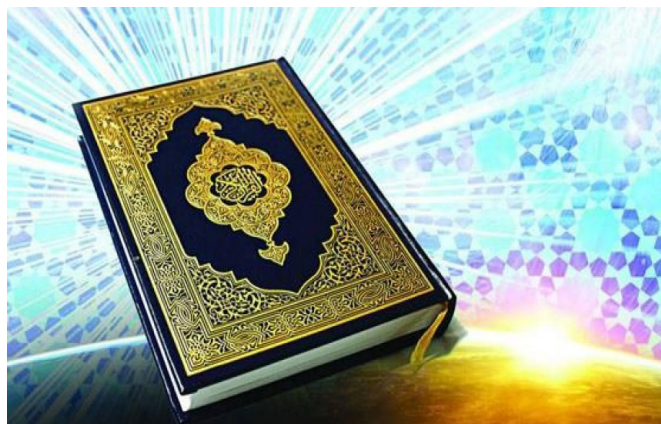
Qumar – oynayana qazanc və ya zərər gətirən hər cür şans oyunu, pul ya da maddi dəyəri olan

bir şey yatırıdılaraq oynanan, qarşılığında qazanana maddi gəliri olan oyunlara verilən ümumi addır. İslamda qumar oynamaq birmənalı şəkildə haram hesab olunur. Belə ki Qurani-Kərimdə şərab, bütələr üçün (“ənsab”, yəni Kəbə ətrafında düzülmüş daşlar.) kəsilən heyvanlar və fal oxları ilə yanaşı qumarın da insanlar arasında ədavət, kin-küdurət yaratmasına səbəb olması qeyd olunur: “Ey iman gətirənlər! Şərab da (içki də), qumar da, bütələr də, fal oxları da Şeytan əməlidən olan murdar bir şeydir. Bunlardan çəkinin ki, bəlkə, nicat tapasınız! Şübhəsiz ki, Şeytan içki və qumarla aranızda ədavət və kin salmaqdan və namaz qılmaqdan ayırmaq istər. Artıq bu işə son qoyacaqsınız mı?” (Maidə surəsi, 90-91)

QURAN

Quran Allah tərəfindən İslam peyğəmbərinin (s) qəlbinə nazil edilmiş səmavi kitabdır. O 23 il

ərzində tədricən göndərilmişdir. Buna görə də demək olar ki, bu kitab iki dəfə nazil olmuşdur. Quran 114 surədən ibarətdir. Bu səmavi kitab insanları qəflət yuxusundan oyatmaq, onları ətraflarındakı təhlükələrdən xəbərdar etmək, yol verdikləri şirk və günahları onlara xatırlatmaq məqsədi izləyir. Bəli, Quran insanın agahlıq mənbəyi, qəlb və ruhun paklıq səbəbidir. Onda bəyan olunmuş maarif və inanclar, isbat yolları, ictimai qanunlar, insanın tərbiyəsi üçün nəzərdə tutulmuş proqramlar böyük bir həqiqətdən danışır. Qeyri-adi məzmunlu bu kitabın dərslər oxumamış, yetərsiz bir mühitdə ərsəyə gəlmiş bir şəxs tərəfindən bəyan olunması əslində onun Allah tərəfindən göndərildiyini göstərir. Mühüm vəzifələrimizdən biri budur ki, doğru yol göstərən bu kitabdan lazımınca faydalanaq, onu taxçalardan, qəbristanlıqlardan, falçıların əlindən xilas edib, bəşəriyyətin xilasını üçün istifadə edək. Quran eyni zamanda həzrət İslam Peyğəmbərinin (s) əbədi möcüzəsi hesab olunur. Onda olan dərin məna, qeybdən xəbər vermə, ədəbi və bədii gözəllik, fəsaht, bəlağət və bəyan üslubu onun möcüzə olduğundan xəbər verir.

QURBAN

Ərəb dilində tərcüməsi “yaxınlıq” mənasını verir. Dini terminologiyada Allahın rızası üçün müəyyən olunmuş günlərdə, ya nəzir və əhd edildikdə heyvanlardan bəzilərinin (qoyun, keçi, dana, dəvə olmaqla) kəsilməsidir. Bu adətə

müsəlman ənənəsində böyük əhəmiyyət verilir. Quranda Allaha qurbanın kəlməsi haqqında bir neçə ayə (məsələn, Kövsər, 2; Həcc, 34) var.

İslam alimlərinin əksəriyyəti qurbanın kəsilməsini savab, bəziləri isə vacib əməl sayırlar. Hər kəs özü ya da ailəsi üçün qurban kəsə bilər.

İslama görə Qurban Həcc ziyarətinin vacib əməllərindəndir. Həcc ziyarətini yerinə yetirənlər zülhiccə ayının 10-da Mina vadisində qurban kəsməlidirlər. Həmin günü öz vətəninə qeyd edən şəxsin qurban kəsməsi vacib deyil, müstəhəbdir.

Qurban kəsmə mərasiminin icra edildiyi gün İslam dünyasında Qurban bayramı kimi qeyd edilir. Qurban bayramı İbrahim peyğəmbərin (ə) gördüyü yuxu nəticəsində öz oğlu İsmaili Mina vadisinə gətirib Allah yolunda fəda etmək istəyi ilə bağlıdır.

QURBAN BAYRAMI

Qurban bayramı hər il Zilhiccə ayının 10-dan başlayaraq üç gün qeyd edilir. Bu bayrama “Eydul-Əkbər” yəni böyük bayram və “Eydul-Əzha” da adlandırırlar. Bu bayram İbrahim peyğəmbərin (ə) verdiyi əhdə görə, oğlu İsmaili Allaha qurban vermək istəyi ilə bağlıdır. Lakin son anda Allah onun yerinə mələklə göndərdiyi qoçun

qurban kəsilməsini buyurmuşdur. Bayram günləri müsəlmanlar cəm şəkildə bayran namazı qılır. İmkanlı müsəlmanlar qurbanlar kəsərək yoxsullara paylayırlar. Bayram günləri müsəlmanlar bir-birinin evinə qonaq gedir, küslülər barışır, ehtiyacı olanlara yardım göstərilir.

QULAT

Qulat (ğulat, yəni “ğali” sözünün cəm halı) həddi aşmış, ifrata varmış mənasını verir. Hər hansı dini əqidə barədə lazım olduğundan artıq mövqe sərgiləyən cərəyanlara bu ad verilir. Daha çox müəyyən tarixi şəxsiyyətlər barədə ifrat düşüncə tərzinə malik qruplar qulat adlandırılıb. İslam tarixi boyunca bəzi şəxslər imamları, xüsusilə həzrət Əlini (ə) ilahiləşdirmiş, bu müqəddəs insanlara ilahi sifətləri şamil etmişlər. İmamların özləri bu düşüncə sahibləri ilə mübarizə aparmış, onları lənətləmiş, hətta cəzalandırmışlar. Qulatin ən məşhur nümunəsi əliallahı təriqətidir. Əliallahilər İmam Əliyə (ə) duyduqları ifrat sevgi üzündən onu bəşər səviyyəsindən yüksəyə qaldıraraq Allah saymışlar. Qulat düşüncəsində olan təriqətlər İslam dinindən çıxmış sayılırlar.

QÜDS

Qüds hər üç səmavi din olan İslam, Yəhudiyyət və Xristianlıq üçün müqəddəs şəhər sayılır. Qüdsdə bu dinlərin ən məşhur məbədlərinin bir

hissəsi yerləşir. Qüds üç böyük din arasındakı ortaq dəyər kimi bəşəriyyət tarixində özəl bir əhəmiyyət daşıyır. Qüdsdə olan Əl-Əqsa məscidi müsəlmanların ilk qibləsidir. Qüds müsəlmanlar üçün Məkkə və Mədinədən sonra üçüncü müqəddəs şəhərdir.

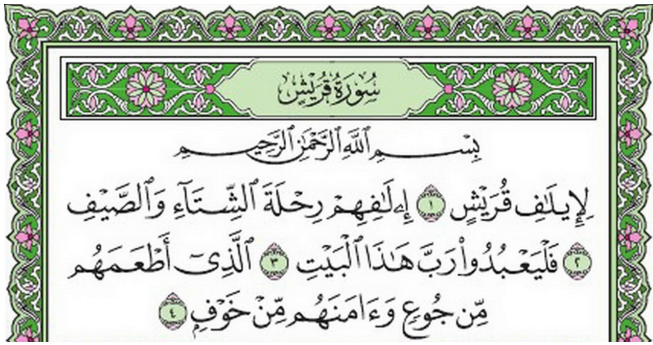

Qərb və yəhudi mənbələrində Yerusəlim (Yeruşala(y)im). İncilin ərəb dilinə tərcümələrində – Ūrşəlim və İslamda Beytül-Müqəddəs adlarıyla da tanınır.

Qüdsün neçə illərdir ki, başı bələdən və davadan qurtarmır. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, fələstinlilərin əksəriyyəti işğala məruz qalan digər torpaqları kimi buraya bəzi vaxtlar getmək hüququndan da məhrum olurlar.

QÜREYŞ

Məhəmməd peyğəmbərin (s) mənşəb olduğu ərəb qəbiləsidir. Bu qəbilə qədim Məkkənin icimai və siyasi həyatında böyük rol oynamışdır.

Qəbilənin adı Qüreyş ləqəbi ilə tanınan Fixr ibn Malikin adı ilə bağlıdır. Rəvayətə görə Məhəmməd peyğəmbərin (s) beşinci və ya on birinci nəsilədən babası olan Qədər ibn Kilabın dövründə siyasi üstünlük və güc qazanmışdır. Qüseydən etibarən Məkkənin idarə olunması, Kəbənin qorunması, zəvvarlara su verilməsi və onları qonaq etmək vəzifəsi bu qəbiləyə aid olmuşdur. Bu keyfiyyətlərə malik olan qəbilə İslam dini gəldikdən sonra da öz səlahiyyətini qorumuşdur. Xilafətə başçılıq etmiş bütün Rəşidi xəlifələr, o cümlədən Əməvilər və Abbasilər bu qəbilədən olmuşlar.

QÜSL

Dinin müəyyən etdiyi qaydalara əsasən bütün bədənin su ilə yuyulmasından ibarət yerinə yetirilməsi vacib olan əməldir. Qüsl təmiz su ilə bədənin hər bir yerinin yuyulması, yaxud da təmiz axar suya girmək yolu ilə reallaşır. Adətə görə, qüsl alarkən niyyət edilməli, baş və bütün bədən yuyulmalıdır.

Şəriətə görə vacib qüsullardan əlavə müstəhəb qüsl də var. Həmin qüsl cümə günlərinin, Ramazan və Qurban bayramlarının namazlarını qılmaq üçün alınır. İslamı qəbul etdikdə, Məkkə və Mədinə şəhərlərinə getdikdə, uzaq səfərdən qayıtdıqda qüsl almaq tövsiyə edilir. Şəriətə görə qüsl tələb edilən hallarda Quran oxumaq, onun səhifələrinə toxunmaq, məscidə girmək olmaz.

Qüsl iki cür alınır:

1- Tərtibi

2- İrtimasi

Tərtibi qüslda qüsl niyyəti ilə vacib ehtiyata görə əvvəl baş və boyun, sonra sağ tərəfi və sol tərəf bədəndə heç quru yer qalmayacaq şəkildə yuyulur.

İrtimasi qüslda qüsl niyyəti ilə bədəni bir dəfədə su hər yeri örtəcək şəkildə suya daldırmaq.

Bütün vacib və müstəhəb qüsl alınma şəkli eynidir, yalnız niyyətləri fərqlidir. Hər qüslün öz niyyəti edilərək qüsl alınır.

Qüsullu adama bunlar haramdır:

- Bədənin hər hansı bir üzvünü Quran ayələrinə, "Allah" kəlməsi yazılan və Allahın adlarını əks etdirən sözə toxundurmaq;
- Məscidul-hərama və Peyğəmbər məscidinə daxil olmaq, həmçinin oradan keçmək;
- Məscid və Peyğəmbər (s) və imamların (ə) ziyarətgahlarında dayanmaq;
- Hər hansı bir əşyanı məscidə qoymaq üçün ora daxil olmaq;
- Ayələrində vacib səcdə olan Quran surələrini oxumaq.

QÜSULLAR

İslam dinində olan vacib qüsullar ibarətdir:

1. Cənabət qüslü: (Həm qadın, həm də kişi üçün);

Cənabət qüslü iki səbəbə görə alınır: Birincisi, insandan məni (sperma) xaric olmaqla (bu istər yuxuda, istərsə də ayıq halda, istər az, istərsə də çox, ixtiyarlı və ya ixtiyarsız məni xaric olduqda). İkincisi, cinsi əlaqədə olmaqla (bu halda spermanın xaric olması şərt deyil).

2. Heyz qüslü: (Qadınlar üçün);

Qızlar adətən 9 yaşından sonra aylıq heyz qanı görürlər. Heyz qanı 3-gündən az və 10 gündən çox ola bilməz.

3. İstihazə qüslü: (Qadınlar üçün);

Qadınlarda olan qanın biri də istihazə adlanır. Bu çox az və orta hissələrə bölünür ki, bu haqda şəriət hökmləri kitabına (Tövzihul-məsailə) baxa bilərsiniz.

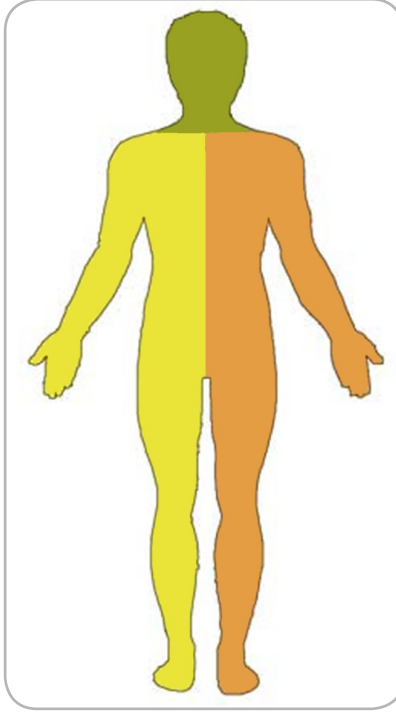
4. Nifas qüslü: (Qadınlar üçün);

Bu halət qadınlarda uşaq doğu- şundan sonra baş verir. Nifas qanı 10 gün olur.

Diqqət: Qadınlara aid olan qüsullar qan qurtardıqdan sonra verilməlidir.

5. Meyyit qüslü: (Qadın və kişi üçün);

Dünyadan getmiş hər bir müsəlmana meyyit qüsulu verilməlidir. Bu qüsl üç növ (sitr qatılmış, kafur qatılmış və xalis) sularla verilir.

6. Məss-meyyit qüslü: (Həm qadın, həm də kişi üçün);

İnsan bədənini hər hansı bir hissəsini bədəni soyumuş və qüslu verilməmiş meyyitə vurarsa məss-meyyit (meyyitə toxunma) qüslu verməlidir.

7. Nəzr və and qüslü:

(Qadın və kişi üçün);

İnsanın özü ilə Allahın arasında nəzri və ya andı olarsa, (məsələn: bir işin düzəlməsi üçün qüsl etməyi nəzr edibsə) istəyi həyata keçdikdən sonra bu qüslü etmək vacibdir.

Diqqət: Saydığımız bütün qüsulların alınma qaydası ey-

nidir. Fərq təkcə onların niyyətindədir.

LƏNƏT

“Uzaqlaşdırmaq”, “qovmaq”, “bəd dua etmək”, “təhqir etmək”, “söymək” mənasını daşıyan lənət dini terminologiyada “Allahın bir şəxsi öz rəhmətindən, əfv və məğfirətindən uzaq tutması, xeyir və mərhəmətindən məhrum etməsi” deməkdir. İslama görə Allahın lənəti bu dünyada xeyir və səadətdən məhrum qalmaq, axirətdə isə Cəhənnəm əzabına atılmaqdır. Qurani Kərimin “Bəqərə” surəsinin 159-cu ayəsində bu barədə buyrulur: “Kitabda (Tövratda) insanlara aşkar etdiyimiz dəlillərdən sonra göndərdiyimiz nişanələri və doğru yol göstərən ayələrimizi gizlədən kimsələr Allahın lənətinə düşər olar və bütün lənət edə bilənlər də onlara lənət oxuyar”.

LEYLƏTÜL-MƏBİT

Qurani-Kərimin “Bəqərə” surəsinin 207-ci ayə-sində buyrulur:

“İnsanlardan bəzisi Allahın razılığını qazanmaq üçün öz canını fəda edər. Allah Öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır!”

Bu ayə İslam Peyğəmbərinin (s) Məkkədən Mədinəyə hicrət etdiyi zaman imam Əlinin (ə) fəziləti ilə əlaqədar nazil olmuşdur. Həmin gün imam Əli (ə) canını Peyğəmbərin (s) yolunda təhlükəyə ataraq o Həzrətin yerində yatdığı üçün tarixdə “Leylətul-məbit” adı ilə məşhurdur.

LİQAULLAH

Qurani-kərimdə qarşılaşdığımız kəlmələrdən biri də “liqaullahdır”. Liqaullah, ərəb dilindən tərcümədə “Allahla görüş” mənasını verir. Allah-təala cism olmadığından onun adı gözlə görünməsi də sözsüz ki, mümkün deyildir. Liqaullah dedikdə, Qiyamət səhnəsində Allahın

qüdrətinin müşahidəsi nəzərdə tutulur. Allahın mükafat, cəza, nemət və əzabı bu qüdrətin təzahürlərindəndir.

Bu sözün başqa bir mənası da zahir yox, iç gözü ilə Allahın varlığına şahid olmaqdır. İnsan elə bir kamillik mərtəbəsinə çata bilər ki, Allah-təalanı sanki qəlb gözü ilə görər və onun varlığına bir zərrə də olsun şəkki qalmaz. Əlbəttə ki, bu hala yalnız yüksək paklıq, təqva yolu ilə yetişmək olar. “Nəhcül-bəlağə”də oxuyuruq: “Dostlarından biri həzrəti Əlidən (ə) soruşdu: “Allahını görmüsənmi?”. Həzrət (ə) bu sualın cavabında buyurdu: “Görmədiyim Allaha necə ibadət edərdim?! Zahirdəki gözlər heç zaman onu görməz. Yalnız iman nuru vasitəsi ilə qəlblər onu dərk edər”.

Liqaullah haləti, qiyamətdə hamıya müəssər olar. Çünki qiyamət səhnəsində Allah-təalanın qüdrəti hətta kor qəlbləri dirildəcək qədər aşkarlanır.

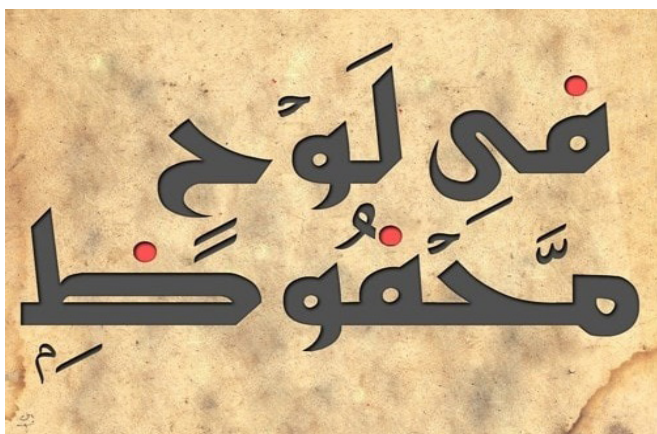
LOĞMAN

Quranda adı anılan iman və ehsan sahibi müdrik şəxsdir. İlahiyyatçıların əksəriyyətinə görə Loğman peyğəmbər olmamışdır. Quranda Məkkədə enmiş və 34 ayədən ibarət olan eyni adlı surədə Loğmanın oğluna verdiyi nəsihətlər yer alır. Bəzi mənbələrdə Əyyub peyğəmbərin (ə) bacısının oğlu (bəzilərinə xalasının oğlu) olduğu rəvayət edilir. Loğman Davud peyğəmbərin dövründə yaşamışdır. O, Davudla görüşərək tələbəsi olmuş və onun yolunu getmişdir. Loğman ağıllı, bilikli və inanclı bir insan olmuşdur (“Loğman”, 12). Allah Loğmana digər insanlar üçün gizli olan elmindən ehsan etmişdir. Rəvayətə görə Loğmandan nübüvvətlə (peyğəmbərlik) hikmətdən birini seçmək təklif olunmuşdur. O da hikməti seçdiyi üçün xilafət Davudla verilmiş, Loğman da onun vəziri olmuşdur. Loğmanın hansı millətdən olduğu bilinmir. Əski ərəb qissələrində Loğman Ad qövmünün nümayəndəsi kimi, İslam mənbələrində isə İsrail

oğullarından biri kimi göstərilir. Bəzi rəvayətlərə görə həbəşistanlı kölə olmuş, sonra onu İsrail oğullarından olan biri azadlığa buraxmışdır. Başqa rəvayətlərə görə isə Loğman Sudandan bir dülğərin soyundan olmuşdur. Loğmanın dərzisi olduğu haqqında da fikirlər var. Rəvayətə görə Ad qövmü günahları və peyğəmbərlərin sözlərinə əməl etmədikləri üçün quraqlıqla cəzalandırılmışdır. Bu fəlakətdən sadəcə Hud və ona inananlarla yanaşı, yağış duası etmək üçün Məkkəyə gedənlər və Loğmanın da olduğu heyət xilas olmuşdur. Loğmanın yaşı barədə müxtəlif rəvayətlər mövcuddur. Bir rəvayətə görə Loğman Allahdan uzun ömür üçün dua edərkən, seçim özünə həvalə edilmiş, o da ərəblərdə uzunömürlülük simvolu sayılan yeddi qartal ömrü yaşamağı istəmişdir. Buna görə də o, “əl-Müəmmər” (uzun ömürlü) ləqəbiylə də tanınır. Həmçinin bütün bitkiləri tanıyan Loğmandan dərnlərə dərman olan reseptlər, müalicə üsulları gəlib çatdığı nəql olunur. Loğmana aid edilən məsəllər toplanaraq “Əmsalu Loğman əl-Həkim və bazu əqvalil-ərəb” adı ilə kitab halına salınmışdır. Digər kitab isə “Əmsalu Loğman əl-Həkim”dir.

LÖVHİ MƏHFUZ

İslam alimlərinə görə üzərində Allahın sonsuz elmi həkk olunmuş lövhədir. Quranın əsli

də Lövhi-Məhfuzdadır. Allahın elmi yaradılışdan öncə Lövhi-Məhfuzda yazılmışdır. Bu lövhənin mahiyyətini insan əqli ilə qavramaq mümkün

deyildir. Lövhi-Məhfuz haqqında Quranın “Burruc” surəsinin 21-22-ci ayələrində məlumat verilir. Rəvayətə görə Lövhi-Məhfuzdan Musa peyğəmbərə (ə) Tövrənin lövhələri nazil olunmuşdur. Orada Allahın qanunları yazılmışdır. Bu barədə Quranın “Əraf” surəsinin 145-ci ayəsində məlumat verilir. Həmçinin hər bir insanın qəzavü-qədəri Lövhi-Məhfuzda əvvəlcədən həkk olunmuşdur.

LUT PEYĞƏMBƏR (Ə)

Quranda adıçəkilən peyğəmbərlərdən biri olmuşdur. O, İbrahim peyğəmbərin (ə) qardaşı oğlu idi. Quranda iyirmi yeddi yerdə ondan bəhs edilir. Kral Nəmrudun təqiblərindən qurtulmaq üçün İbrahim peyğəmbərlə (ə) birlikdə vətəni tərk etməli olmuşdur. Daha sonra Allah onu peyğəmbər seçmiş, Sədom şəhərinə getməsini buyurmuşdur. Burada əxlaqsız, pozğun xalq yaşayırdı. Qurana görə Lut onları doğru yola dəvət etmək istəmişdir. Lakin sədumlular onun sözlərinə fikir verməmiş, günah etməkdə davam etmişlər. Lut (ə) onları Allahın cəzalandırması ilə qorxutsa da onlar buna məhəl qoymamışlar. (“Qamər”, 36). Allah da bu xalqı cəzalandırmaq üçün insan görkəminə girmiş mələklərini Sədoma yollamışdır. Onlar Lutun evində qonaq kimi qalmış, şəhərlilər də bunu bilmiş, onun evinə hücum çəkərək Peyğəmbərdən qonaqları əylənmək üçün onlara verilməsini tələb etmişlər. Mələklər Luta (ə) qapını açıb həmin adamları içəri buraxmağı əmr etmişlər. Hücum çəkənlər evə girən kimi kor olmuşlar (“Qamər”, 37). Elə o gecə Lut peyğəmbər (ə) ona inanmış kiçik bir qrupla Sədomu tərk etmişdir. Allah isə bu şəhəri əhalisi ilə birlikdə yer üzündən silmişdir (“Hud”, 82-83). Sədom şəhəri məhv edildikdən sonra yerində böyük göl yaranmışdır. Rəvayətə görə bu göl Ölü dənizdir. Rəvayətlərdə bundan sonra Lut (ə) İbrahim (ə) peyğəmbərin yanına gedib bir il onun yanında qalmışdır. Daha sonra isə Hicazda məskunlaşmış və orada səksən yaşında vəfat etmişdir.

MAŞALLAH

Bəyənmə hissini ifadə etmək üçün işlədilən sözdür. Ərəbcədən tərcümədə "Allah istədiyi şey", yəni "Allah istəyəndə hər şey olur" mənasındadır. Maşallah kəlməsi Qurani-Kərim-

in 14 ayəsində işlənmişdir. "Kəhf" surəsində bir möminlə münkir arasındakı söhbətdə möminin müsaibinə "Bağa girəndə Maşallah (Allah istəmişdir ki, olmuşdur), güc yalnız Allaha aiddir desəydin yaxşı olardı" şəklində tövsiyə etmişdir. Bu ayədəki maşallah bağdakı bütün nemətlərin Allahın iradəsiylə meydana gəldiyini təsdiq və ona şükr etmək mənasındadır.

Hədislərdə də maşallah kəlməsinə rast gəlinir. Məhəmməd (s) peyğəmbərin xoşagələn bir şey gördüyündə "maşallah la qüvvətə illa billah" (Allahın dilədiyi olur, bütün güc və qüdrət Ona aiddir) deyilməsini, həmçinin səhər oyandıqda və ya axşam yatmadan əvvəl "maşallahu kan və maləm yəşə ləm yəkun" (Allahın dilədiyi olur, diləmədiyi olmaz) şəklində dua edilməsini tövsiyə etdiyi bildirilir. Həmçinin gözəlliyi diqqət çəkən və çox bəyənilən şeylərin nəzərdən qorunması məqsədilə "nə gözəl, Allah bəd nəzərdən qorusun" mənasında maşallah sözü müsəlmanlar arasında geniş yayılmışdır.

MARİQİN DÖYÜŞÜ (NƏHRƏVAN DÖYÜŞÜ)

Mariqin (yolunu azmışlar) Əlini (ə) Əbu Musa Əşəri ilə Əmr Asın danışığına razı olmağa məcbur etmiş dəstədir. Danışıklardan bir neçə gün sonra bu dəstə öz işlərindən peşman olub İmamdan (ə) danışığın nəticəsi ilə razılaşmasını istədilər. Ancaq Əli (ə) elə bir şəxs deyildi ki, öz əhdinə vəfasız çıxsın və peymanı sındırsın. Bu dəstə işi belə görüb Əliyə (ə) qarşı ordu to-

plamağa başladı. Nəhrəvan adlı bir yerdə Əli (ə) ilə bu dəstə arasında döyüş baş verdi. Əlinin (ə) ordusu bu döyüşdə də qalib gəldi. Ancaq kin-küdurət yenə ürəklərdə qaldı. Tarixçilərin yazdığına görə bu döyüş hicrətin 38 yaxud 39-cu ilində baş vermişdir.

MƏAD

Öləndən sonra bir daha dirilib dünyada etdiyimiz əməllər üçün Allah qarşısında cavab verməyə, haqq hesab çəkilməsinə, Axirət həyatına - Qiyamət, Cənnət, Cəhənnəmə inanmaq.

Məadin lüğətdə mənası "qayıdış" deməkdir. Yəni insanlar öləndən sonra bir daha dirilib dünyada etdiyi əməllərin qarşısında Yaradana hesabat vermək üçün Axirət aləminə qayıdacaqlar. Nəhayət yaxşı əməl sahibləri Cənnətə və pis əməl sahibləri isə Cəhənnəmə gedəcəklər. Bu əqidə dinin zəruri məsələlərindən biridir. Hər bir müsəlmanın buna etiqad və inamı ol-

malıdır. Həmçinin hər bir müsəlman bilməlidir ki, dünyasını dəyişən insan hələ Qiyamətə qədər qəbir aləmində - "Bərzəx" aləmindədir. Orada da ondan sorğu-sual olunur.

İnsanı düşündürən suallardan biri də ölüm və onun fəlsəfəsiylə həqiqəti haqda olmuşdur. İnsan daima bilmək istəyir ki, əgər ölüm, fəna və puçluqdursa, onda insanı düzgünlüyə, saleh əməllərə dəvət etməyin mənası nədir? Əgər ölüm hər şeyin sonudursa, onda bəşəriyyəti haqq yola hidayət etmək üçün Peyğəmbərlər göndərilməsinin nə faydası var idi? Əgər ölüm insanın əlindən hər şeyi alırsa, onda bu dünyada əzab-əziyyətə qatlaşmanın nə faydası var? Pislər ilə yaxşılar, günahkarlarla düzlərin arasında fərq

qoyulmayacaqdırsa, onda Allahın ədalətli məhkəməsi nə zaman olacaqdır? İnsan bu suallara cavab axtardıqda məada yəni ölümdən sonrakı həyata inanmaq məcburiyyətində qalır. Çünki ölümdən sonrakı həyatı inkar etmək son dərəcə xətalı bir düşüncə və mənasız bir məntiqdir.

Ancaq təəssüflər olsun ki, bu məsələyə bəzi müsəlmanlar soyuq münasibət göstərirlər.

Öldükdən sonra insanın yenidən dirilməsini ağlasığmaz sanırlar.

Bu barədə Allah Quranda buyurur: “(Qiyaməti inkar edən) insan: “Mən öldükdən sonra (qəbirdən) dirimi çıxarılaçağam?” - deyə soruşur. Məgər insan öncə onu heç bir şey deyilən (yoxdan) yaratdığımızı xatırlamırmı?”, (“Məryəm”, 66 – 67).

MƏAL

Hər cəhətdən eynilə ötürülməsi mümkün olmayan bir sözün başqa bir dilə təxminən tərcüməsidir. Quran tərcümələri üçün istifadə edilir. Quranı başqa dilə çevirərkən onun məramını haqqı və tam olaraq əks etdirmək mümkün olmadığı üçün, çoxlu Quran məalı ortaya çıxmışdır. Bu, əslində daha sonralar yazılan hər bir məalın, əvvəlkinin yazdığını kifayətsiz görməsi və Quranı ifadə etmədə çarəsizliyin bir nişanəsidir.

MƏDDAH

Ərəb dilində “mədh” sözündən götürülüb, “tərif edən”, “öyən” mənasını daşıyır. Bəzi mənbələrə əsasən ilk dəfə Həsən ibn Sabit öz şeirlərində Məhəmməd (s) peyğəmbəri mədh etmişdir. Hal hazırda Peyğəmbər (s) və pak Əhli-beytinin – məsum imamların təvəllüd və şəhadət günlərində və eyni zamanda dini tədbir və mərasimlərdə şeir, qəsidə, mədhiyyə və ilahilər, rozə və mərsiyyə oxuyan şəxslərə Əhli-beyt məddahı deyilir.

MƏDİNƏ

Məhəmməd (s) peyğəmbərin məscidi ilə qəbrinin yerləşdiyi məkan, İslamda iki müqəddəs şəhərdən biridir. Həmçinin ilk müsəlman şəhidlərinin uyuduğu Bəqi qəbiristanı bu şəhərdə yerləşir.

Mədinə sözünün kökü barədə bir çox versiyalar mövcuddur. Bu şəhərin adı öncələr “Yəs-rib” olub. Arami dilində “məhkəmə yeri”, “şəhər” mənalarda işlədilən “mədinta” sözündən götürülmüş və buradan da dəyişikliyə uğrayaraq ibrani dilində “bir hakimin səlahiyyət sahəsinə daxil olan yer” mənasında işlədilmişdir. Mədinə sözü Quranda 10 yerdə keçir ki, bunlardan dördündə şəhər nəzərdə tutulur. Mədinə şəhəri hicrət yurdu olması və əhalisinin heç bir məcburiyyət olmadan İslamı qəbul etməsi ilə əlaqədar “Quranla fəth edilmiş şəhər” adını qazanmışdır. Bunun nəticəsi idi ki, hicrətdən sonra Məhəmməd (s) peyğəmbər buyurmuşdur: “Həzrət İbrahim Məkkəni hərəm etdiyi kimi, mən də Mədinəni hərəm etdim”.

MƏDRƏSƏ

İslam tarixində tədris və təhsil qurumlarının ümumi adıdır. Lüğətdə “oxumaq yeri”, “dərs yeri”, “bir mətni öyrənmək və əzbərləmək üçün təkrarlamaq” mənasını daşıyan məkanın adıdır.

Bəzi mənbələrdən Peyğəmbər dövründə də belə məkanların olduğu anlaşılır. Hədislərdə dərs və tədris sözləri işlədildiyi halda dərs keçilən

məkanlar ilk vaxtlarda mədrəsə adlandırılmışdır.

Peyğəmbər (s) zamanında Mədinədə Quran öyrədilən evə "Darül-qürə" deyilirdi. Mədrəsələrin əsasının bu evlərlə qoyulduğu irəli sürülür.

MƏFATİHUL-CİNAN

Məfatihul-cinan azərbaycanca cənnətin açarları mənasını verir. Mərhum İslam alimi Şeyx

Abbas Quminin 14 məsumdan nəql etdiyi duaları topladığı külliyyatdır. Məfatihul-Cinan dualar toplusunda vacib və müstəhəb namazlar, onların təqibatları, gündəlik oxunan dualar, münacat və ziyarətnamələr toplanaraq külliyyat şəklində cəm edilmişdir. Bu kitab dünyanın bir çox dillərinə tərcümə edilərək dəfələrlə nəşr olunmuş az sayda kitablardan biridir.

MƏHƏMMƏD PEYĞƏMBƏR (S)

İslam əqidəsinə görə Allahın göndərdiyi sonuncu peyğəmbər (Xatəmül-ənbiya), müsəlman ümmətinin dini lideri, ictimai-siyasi xadim olmuşdur. Məhəmməd peyğəmbər (s) Məkkə şəhərində miladi təqvimlə təxminən 570-ci ildə dünyaya gəlmişdir. Onun soyu Qüreyş qəbiləsinin nüfuzlu Həşimilər soyundan idi. Atası Abdullah səfərdə olarkən həzrət Məhəmmədin (s) dünyaya gəlməsindən az əvvəl Mədinə yaxınlığında vəfat etmişdir. Anası Aminə Məhəmməd peyğəmbəri (s) Həlimə adlı süd anasına

vermiş və o onun yanında bir neçə il qalmışdır. Altı yaşı olanda anası Aminə də vəfat etmişdir. Yetim qalmış həzrət Məhəmmədi (s) babası Əbdülmüttəlib himayəsinə götürmüşdür. Əbdülmüttəlibin ölümündən sonra isə əmisi Əbu Talib Məhəmmədi öz oğlu kimi böyütmüş, onu tərbiyə etmişdir. O, Əbu Talibin evində qalmış, onun qoyunlarını otarmış, ticarət işlərinə cəlb olunmuşdur. Rəvayətə görə Əbu Talib Suriyaya ticarət məqsədilə getdikdə Məhəmmədi də özünü aparmışdır. Bəsrədə onlar Bəhirə adlı bir xristian rahibinə rast gəlmişlər və o, Məhəmmədin peyğəmbər (s) olacağı müjdəsini vermişdir. Daha sonra gənc Məhəmməd ticarətlə məşğul olmuşdur. Xədicə adlı orta yaşlı varlı və nüfuzlu bir xanım ona mallarını Suriyaya aparıb satmağı həvalə etmişdir. Həzrət Məhəmməd (s) bu işi uğurla yerinə yetirdikdən sonra Xədicənin etibar və etimadını qazanmışdır. Sonralar isə O, Xədicə ilə ailə qurmuşdur. Bu izdivacdan onların dörd qız, bir oğlan övladları dünyaya gəlmişdir. Həyatının müəyyən dövründə Məhəmməd peyğəmbər (s) Məkkə yaxınlığındakı mağaralarda

inzivaya çəkilərək Allaha ibadət etmişdir.

Rəvayətə görə miladi 610-cu ilin Ramazan ayında 40 yaşlı həzrət Məhəmməd Hira dağında ibadətlə məşğul olarkən onun yanına Allahın ən böyük mələklərindən biri olan Cəbrail gəlmiş, Quranın "Ələq" surəsinin ilk ayələrini ona oxumağı əmr etmişdir. İlk dövrlər Məhəmməd

peyğəmbər (s) dini yalnız qohumları və dostları arasında yaymış, açıq olaraq xalqa müraciət etməmişdir. Bir neçə il sonra isə o, açıq dəvətə başlamışdır. Bu barədə Qurani-Kərimin “Hicr” surəsinin 94-cü ayəsində buyrulur: “(Ya Rəsulum!) Sənə əmr olunanı (Qurani) açıq-aşkar təbliğ et və müşriklərdən üz döndər!”. Bu ayələr nazil olduqdan sonra Məhəmməd peyğəmbər Haşim soyundan olan qohumlarını evinə toplamış, onları İslam dini ilə tanış etmişdir. Lakin onların çoxu onun peyğəmbərliyini tanımamışlar. Bundan sonra həzrət Məhəmməd (s) Məkkədəki Səfa adlanan təpəyə qalxaraq məkkelilər qarşısında çıxış etmiş, onları Allaha inanmağa, onun peyğəmbərlərini tanımağa, büt-pərəstlikdən çəkinməyə çağırırmışdır. Ancaq bu cəhd heç bir nəticə verməmişdir. Buna baxmayaraq, Məhəmməd peyğəmbər İslamın təbliğini davam etdirmiş və bunun nəticəsi olaraq məkkelilərin bir hissəsi onun peyğəmbərliyini qəbul etmişdir. Bundan narahat olan Məkkə başçıları onları təqib etməyə başlamışlar. Ona görə də müsəlmanların bir hissəsi Həbəşistana hicrət etmişdir. Daha sonra həzrət Məhəmməd başqa ərəb qəbilələri arasında İslamı təbliğ etməyə başlamışdır. Bu işdə onun ən böyük uğuru Mədinənin ərəb əhalisinin onun peyğəmbərliyini tanımağı olmuşdur.

Miladi 622-ci ildə Məhəmməd peyğəmbər (s) Məkkə müsəlmanları ilə birlikdə Mədinəyə hicrət etmiş və burada güclü müsəlman icmasını yarada bilmişdir. Bu icmanın əsasını Məkkədən köçən mühacirlərlə, Mədinənin Övs və Xəzrəc qəbilələrinin nümayəndələri olan Ənsarlar təşkil etmişlər. Bu dövətdə qanunlara əsaslanan ictimai həyat təşkil olunmuşdur. Beləliklə, bütün ərəb qəbilələrinin qardaşlığı elan edilmişdir. İslamı qəbul etməyən yəhudilərlə onların hüquqlarını qoruyan xüsusi anlaşma bağlanmışdır. Lakin sonra baş vermiş bir neçə ixtilaf nəticəsində onlar şəhəri tərk etmək məcburiyyətində qalmışlar. Hicrətdən sonra müsəlmanlarla məkkelilərin arasında döyüşlər başlamışdır. Bu döyüşlərdə Məhəmməd peyğəmbərin başçılığı ilə müsəlmanlar qalib gəlmişlər. Məkkənin fəthindən sonra İslam bütün Ərəbistanda yayılmışdır. Məkkəyə daxil olan Məhəmməd

məd peyğəmbər (ə) ərəblərin sitayiş etdikləri bütələrin darmadağın edilməsi əmrini vermişdir. Məhəmməd peyğəmbər (ə) miladi 632-ci ildə Mədinədə dünyasını dəyişmişdir.

MƏHƏRRƏM

Hicri təqvim ilinin ilk ayı Məhərrəmdir. Lüğətdə “haram”, “qadağan edilən”, “müqəddəs” və “hörmət bəslənilən” mənalarını daşıyan Məhərrəm müharibənin haram edildiyi dörd aydan biridir. İslamdan əvvəl Ərəbistanda bu aya xü-

susi ehtiram bəslədilmişdir. Məhərrəm ayının onuncu günü olan Aşurada İslam üçün əhəmiyyət kəsb edən hadisələr baş vermişdir. Təəssüflə bu günü yad edəndə faciəvi bir hadisə yada düşür. Belə ki, Məhəmməd peyğəmbərin (s) nəvəsi, həzrət Əlinin (ə) oğlu, üçüncü İmamımız həzrət İmam Hüseyn (ə) və onun ailə üzvləri, yaxınları hicrətin 61-ci ilində Kərbəlada şəhid edilmişdir. Rəvayətə görə keçmişdə həmin gün Musa (ə) peyğəmbər Firon və ordusunun təqibindən xilas olmuşdur. Həzrət Nuhun (ə) gəmisi Cudi dağında lövbər salmış, Yunus (ə) peyğəmbər balığın qarnından xilas olmuş, Adəm (ə) peyğəmbərin tövbəsi qəbul olmuş, həzrət (ə) Yusif qardaşlarının atdığı quyudan xilas olmuş, həzrət İsa (ə) dünyaya gəlmiş, həzrət Əyyub (ə) şəfa tapmışdır.

MƏHRƏM

Lüğətdə “halal olmayan, qadağan edilən şey” mənasını daşıyır. Dini terminologiyada isə bir-biri ilə evlənməsi qadağan olunmuş şəxsləri bildirmək üçün istifadə edilir. Müsəlman kişi üçün öz anası, nənəsi, qızı, nəvələri, bacısı qızı,

qardaşı qızı, gəlini, xalası, bibisi və s. ilə evlənmək haramdır. Bu barədə Qurani-Kərimin “Nisa” surəsinin 23-cü ayəsində buyurulur. Qadın və ya kişi qeyri məhrəm biri ilə evləndikdə də artıq həyat yoldaşı və onun anası və nənəsi bir-birinə məhrəm olur.

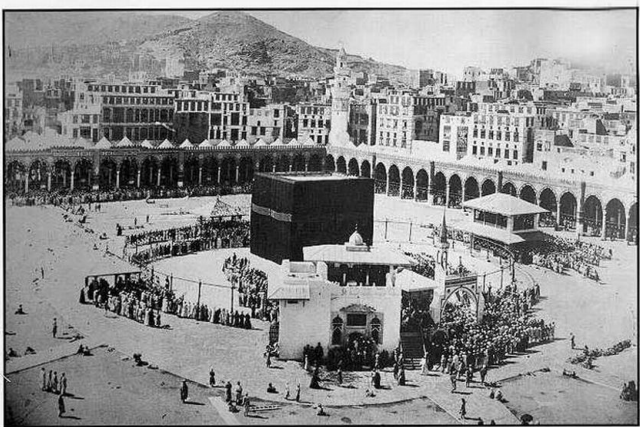
Məhrəmlik üç yolla yaranır: əsil-nəsəb vasitəsilə, evlənməklə və süd verməklə. Südvermənin bəzi şərtləri vardır ki, bunlar risalələrdə (şəriət kitablarında) ətraflı təsvir edilib.

MƏHŞƏR

Qiyamət günü insanların dirildikdən sonra mühakimə edilmək üçün bir yerə yığılacağı məkandır. O gün yer üzündə yaşamış hər bir insan dirilərək Allah qarşısında əməllərinə görə cavab verəcəkdir. Bu barədə Qurani-Kərimin “Casiyə” surəsinin 22-ci ayəsində buyurulur: “Allah göyləri və yeri haqq-ədalətlə və hər kəsin qazandığı nə isə onun müqabilində əvəz (qarşılıq) görməsi üçün yaratmışdır. (Yaxşı əməl sahibinə mükafat veriləcək, pislik edən də öz pislili müqabilində cəzalandırılacaqdır).

MƏKKƏ

Ərəbistan yarımadasının Hicaz bölgəsində yerləşən qədim şəhərdir. Burada müsəlmanların ən müqəddəs məscidi olan Məscidul-Həram və

Kəbə evi yerləşir. Rəvayətə görə Məkkə şəhərinin tarixi Cənnətdən yer üzünə qovulmuş və bu yerlərdə yaşamış ilk insan adından başlayır. O, Kəbənin yerində ev tikmişdir. Lakin Nuhun dövründə baş vermiş tufan onu dağıtmışdır.

Məkkə ilk əvvəl susuz səhra olmuş sonradan İbrahim peyğəmbərin həyat yoldaşı Həcər xanım

oğlu İsmayıl (ə) peyğəmbər ilə buraya gəlmiş və Allaha dua edərək ona su verilməsini istəmişdi. Allah Təala da duasını qəbul edib və bu gün Zəm-zəm adlanan bulaq səhrada yoxdan var etmişdi. Məkkəyə sonradan başqa ərəb qəbilələri də axışmağa başlamışdı.

Qurani Kərimdə Allah Təlanın evi (Beytul-lah) adlandırılan Kəbə İbrahim (ə) peyğəmbər tərəfindən tikildiyi bildirilir. Bu gün bütün dünyada namaz qılan və dua edən müsəlmanlar üzlərini məhz Qibləyə yəni Məkkə şəhərində yerləşən Kəbə evinə tərəf tuturlar.

MƏKKİ VƏ MƏDƏNİ

Quran elmləri alimlərinin (mütəxəssislərinin) nəzərinə görə, hər hansı bir surə və ayənin “məkki” və “mədəni” olmasının əsas meyarlarından biri “zaman” və “məkan”dır. Bu nəticəyə gəlmələrinə səbəb peyğəmbərin risalətinin 13 ili Məkkədə, 10 ili isə Mədinədə olmasıdır. Elə bu səbəbdən peyğəmbərin hicrətindən qabaq Məkkə və Məkkə ətrafı (Mina, Ərəfat kimi) ərazilərdə nazil olan surə və ayələr “Məkki” surə və ayələr hesab olunur. Həmçinin peyğəmbərin (s) hicrəti zamanı və hicrətdən sonra, yəni Məkkənin fəthindən sonra nazil olan surə və ayələr də Məkki surə və ayələr hesab olunur. Peyğəmbərin hicrətindən sonra Mədinə və Mədinə ətrafında (Uhud və Bədr kimi) ərazilərdə nazil olan surə və ayələr isə “Mədəni” surə və ayələr hesab olunur.

MƏKRUH

Fiqhə görə qəti olaraq qadağan edilməyən, haram olmayan ancaq əməl olunması da xoş qarşılanmayan davranış və hərəkətlərdir. Başqa sözlə desək: tərk edilməsi yaxşı və savablı, görülməsi isə Qiyamət əzabına səbəb olmayan əməldir. Məsələn: Məsciddə yatmaq və s...

MƏLAHİM

Məlahim – ərəbcədə “Məlhəm” sözündən götürülüb, tarixi və böyük hadisələr deməkdir. Müharibələr, axır zaman fitnələri, liderlərin doğuşu, dövlətlərin dəyişməsi və həzrəti Mehdiinin (ə) zühur əlamətləri haqqında baş verəcəklərini bildirən hadisələrə “Məlahim

xəbərləri" deyilir. Bəzi alimlər bu hədisləri və xəbərləri ayrı-ayrı müəlliflik hüququ ilə top-
layıblar. Məsələn: İbn Həmməd (ö.228) yazdığı
"Fitən" və Seyyid b. Təvusun qələmə aldığı
əl-Mələhimu Vəl Fitən adlı əsərlərini göstərə
bilərik.

MƏLƏK

Mələk kəlməsi lüğətdə güclü, qüvvətli, elçi,
xəbərçi mənalarına gəlir. Mələk sözü Qura-
ni-Kərimdə orta hesabla səksən yerdə zikr ol-
unub. Allah, insanı torpaqdan, cinləri oddan,
mələkləri isə nurdan yaratmışdır.

Mələklər normal gözlə görülməyən nura-
ni varlıqlardır. Quranda mələklər və sifətləri,
vəzifələri və xüsusiyyətlərindən bir çox ayədə
bəhs edilmişdir. Hətta Qurani-Kərim mələklərə
imanı Allaha, kitaba və Peyğəmbərlərə iman
bir parçası olaraq təyin etmişdir. Qurana görə
Allahın nurundan yaratdığı varlıqlardır. İnsan-
lardan fərqli olaraq onlar heç bir cinsə sahib
deyillər ("Zuxruf", 19), onlar doğmur və doğul-
murlar, heç bir şeyə ehtiyacları yoxdur.

İlahiyyətçilərin bir çoxu hesab edir ki, mələk-
lərin iradə azadlığı yoxdur və onlar yalnız Al-
lahın buyurduqlarını yerinə yetirirlər. İnsanlar
mələkləri gerçək görə bilməzlər. Ancaq bəzi hal-
larda onlar insan görkəminə girib gözə görünə
bilərlər ("Hud", 69-71). Peyğəmbərlər onları
görmüşlər. Mələklərin qanadları vardır ("Fətir",
1) və onlar böyük məsafələri asanlıqla qət edə
bilirlər ("Məaric", 4).

MƏRHƏMƏT

Lüğətdə "ürək yandırmaq, şəfqət göstərmək"
mənasında məsdər, "ürək yangısı nəticəsində
edilən xeyirxahlıq, lütf" mənasında isim kimi
işlədilmişdir. Həmçinin mərhəmət kəlməsi hər
şeydən əvvəl Allahın bütün məxluqata münasibətdə lütf və ehsanlarını, insanlardakı həm
öz həmcinslərinə, həm də digər canlılara qarşı
həssas olmağa və yardım göstərməyə sövq edən
ağrı hissini müəyyən edir. İslam qaynaqlarında
bu söz ümumilikdə rəhmət sözü ilə ifadə ol-
unur. Qurani-Kərimdə mərhəmət sözü bir ayədə
("Bələd", 17) nazil olduğu halda rəhmət sözü
114 dəfə təkrarlanmışdır. Həmçinin 260-a qədər

ayədə Allahın rəhman və rəhim adlarıyla eyni
kökdən olan müxtəlif hərəkət və adlar buyuru-
lur, ayələrin əksəriyyətində Allahın möminlərə,
ümumilikdə, insanlara və digər varlıqlara aid
lütf və ehsanlarından söz edilir.

MƏRSİYƏ

Vəfat etmiş şəxsin yaxşı əməllərini xatırlayıb
tərənnüm edən, onun haqqında söylənən ağı

və bu məqsədlə deyilən digər sözlərdir. Mən-
bələrdə insan oğlunun ilk söylədiyi şeirin mərsi-
yə olması və bunun da Adəm peyğəmbərin Qabi-
lin Habili öldürməsindən sonra söyləmiş olduğu
bildirilir. Eyni zamanda mərsiyə həm də bədii
ədəbiyyatda janrdır. Orta çağdan başlayaraq bu
janr Azərbaycan əruz şeirində Əhli-beytə, xü-
susən İmam Hüseynə (ə) olan sonsuz sevginin,
məhəbbətin nəticəsində əmələ gəlmiş və geniş
miqyasda formalaşmağa başlamışdır.

MƏRYƏM

İsa peyğəmbərin (s) anasıdır. Quranda surə-
lərdən biri onun adını daşıyır. Əri İmranın
ölümündən sonra anası Məryəmi məbədə
gətirmiş və orada Zəkəriyyə peyğəmbər onu
öz himayəsinə götürmüşdür. Beləliklə, erkən
yaşlarından başlayaraq Məryəm günlərini Alla-
ha ibadət etməklə keçirmişdir.

Elə o vaxtdan onun ətrafında möcüzələr
baş vermişdir ("Ali İmran", 35-37). Daha son-
ra mələklər Məryəmə Allahın əmri ilə İsanı
dünyaya gətirəcəyi müjdəsini vermişlər ("Ali
İmran", 45-47). Bundan sonra Məryəm cəmi-
yyətdən uzaqlaşmış, vaxtı yetişəndə isə xur-
ma ağacının altında İsanı dünyaya gətirmişdir.
Bir müddət keçdikdən sonra Məryəmin körpə
ilə qayıtdığını görən soydaşları ona iftiralər at-
mağa başlamışlar ("Məryəm", 27-28). O zaman
bələkdə olan İsa onlarla danışib anasını müdafiə
etmişdir ("Məryəm", 30-33). Müqəddəs mətn-

lərdə Məryəmin sonrakı həyatı ilə bağlı heç bir məlumat yoxdur.

MƏSCİD

Ərəb dilindən tərcümədə “səcdə edilən yer” mənasına gəlir. Müsəlmanların ibadət etdikləri yerə deyilir. Müsəlmanlar məscidlərdə gündəlik, eləcə də bayram namazlarını qılmaq üçün to-

plaşırlar. Məscidlər təhsil ocaqları kimi də fəaliyyət göstərə bilər. Belə ki, tarixən məscidlərin nəzdində fəaliyyət göstərən mədrəsələr mövcud olmuşdur. Məscidlərin əksəriyyəti geniş zalı olan günbəzli binalardır. Böyük məscidlərin isə minarələri olur. Məscidlərin içində minbər və meharab qurulur. Orada namazları qıldırان imamlar və müəzzinlər üçün ayrılmış xüsusi yerlər də vardır. Rəvayətə görə ən qədim məscidlərdən biri Qüdsdəki Məscidul-Əqsa və Mədinədəki Məscidi-Nəbəvidir (Peyğəmbər məscidi).

MƏSCİDİ-NƏBƏVİ

Nəbəvi sözü ərəbcədən “peyğəmbərə aid” anlamına gəlir. Beləliklə, mənası Peyğəmbər Məscididir. Məkkədə olan Məscidul-Həramdan sonra müsəlmanlara görə ikinci ən müqəddəs məsciddir. Məscidin 10 minarəsinin hər biri 105 metr hündürlükdədir. Məsciddə eyni anda 650.000 insan ibadət edə bilər.

MƏSCİDUL- HƏRAM

Məkkə şəhərində yerləşən məscid, müsəlmanların qibləsi və Həcc zamanı ziyarət olunan müqəddəs məkandır. Digər adı Hərəmi-Şərifdir. Rəvayətə görə hicrətin 17-ci ayında müsəlmanların qibləsinə çevrilmişdir. Məscidul-həram (Müqəddəs məscid) Qurani-kərimin 16 ayəsində anılmışdır. Bu məscidin sahəsində Kəbə, Məqə-

mu-İbrahim və Zəm-zəm bulağı yerləşir. Məscidin yeddi minarəsi var. Məscidul-həramın tarixi Məkkə şəhərinin tarixi ilə eynidir.

MƏSCİDÜL-ƏQSA

Məscidul-Əqsa Qüds (Yerusalim) şəhərində yerləşən məsciddir. “Ən uzaqdakı məscid” kimi tərcümə edilir və bu yer haqqında Quranın “İsra” surəsinin 1-ci ayəsində məlumat verilir. Rəvayətə görə müsəlmanların qibləsi Məscidül-Əqsa olmuşdur. Daha sonra isə Uca Allah Bəqərə surəsində üzü Kəbəyə tərəf namaz qılmağı əmr etmişdir.

MƏSCİDÜL-QİBLƏTEYN

Mədinədə “iki qibləsi olan” məsciddir. Rəvayətə görə bu məsciddə ibadət edən həzrət Məhəmməd peyğəmbərə (s) Allahdan qibləni

Qüdsdən Məkkə istiqamətinə dəyişməsi ilə bağlı vəhy gəlmişdir. “İndi üzünü Məscidül-hərama tərəf çevir. (Ey müsəlmanlar!) Harada olsanız, üzünüzü (namaz vaxtı) oraya döndərin” (“Bəqərə”, 144).

MƏSH

Lüğətdə “silmək”, “su və ya yağla ovumaq”, “yeri ölçmək”, “səyahət etmək”, “vurmaq” mənasını

daşıyır. Fiqh termini olaraq isə dəstəmazda bədənə müəyyən üzvlərinin üzərinə nəmli əlin çəkilməsidir. Dəstəmaz aldıqda sağ əllə sağ ayaq, sol əllə sol ayaq baş barmağından topuğa qədər məsh edilir. Qurani-Kərimdə “Maidə” surəsinin 6-cı ayəsində qeyd olunub.

MƏSUM

Günahsız adam deməkdir. İslam inancına görə Allahın bütün peyğəmbərləri məsumdur. Eyni zamanda Peyğəmbərimizin haqq canişinləri olan 12 imam və özü və qızı Fatimeyi Zəhra (s.ə) məsumdurlar. Onlara 14 məsum da deyilir. Qurani-Kərimdə Allah onların üstün keyfiyyətlərinə görə günahlardan qoruduğu deyilir. “Həqiqətən Allah-taala yalnız siz Əhli-beytdən pislik və çirkinlikləri uzaqlaşdırıb və sizi pak və pakizə etmək istəyib.” (“Əhzab”, 33).

MƏSXƏRƏ

Məsxərə alçatmaq, xar etmək, kiçiltmək, heysiyyət və məniyyə toxunan söz, əməl kimi mənaları özündə ehtiva edən təhqirlə yaxın məna daşıyır. Məsxərə, istehza ilə eyni mənadadır. Məsxərə odur ki, birini təhqir etməklə onun hörməti aşağı salınsın. Bu ifadə dini dəyərlər barədə də istifadə olunur.

Dinimiz baxımından təhqir və məsxərə çox böyük cəzası olan əməldir. Uca Yaradan bu işi görənlər barədə “vay” kəlməsini istifadə edir:

“İnsanlarda eyb axtarmağa adət edən və başqaları haqqında pis danışan hər bir kəsin vay halına”. (“Huməzə”, 1).

Başqa ayədə “Ey iman gətirənlər! Bir camaat digərini məsxərəyə qoymasın. Ola bilər ki, bunlar onlardan daha yaxşı olsunlar. Qadınlar da qadınları (lağa qoymasınlar). Ola bilər ki, bunlar onlardan daha yaxşı olsunlar. Bir-birinizə tənə vurmayın və bir-birinizi pis ləqəblərlə çağırmayın. İman gətirdikdən sonra fəsadçı adlanmaq necə də pisdir. Məhz tövbə etməyənlər zalımlardır.” (“Hücərat”, 11)

MƏŞHƏD

Lügətdə “bir hadisəyə şahid olmaq”, “bir yerdə olmaq”, “iştirak etmək”, “bildiyini deyib şahidlik etmək” kimi mənaları ifadə edən “şəhadət”

kəlməsindən törəmiş bu məfhum məsdər, həmçinin məkan və zaman adı olaraq istifadə edilir. Dini baxımdan xüsusi rolu və ya cəmiyyətdə nüfuz sahibi olmuş şəxslərin şəhid olduğu və ya dəfn edildiyi yer deməkdir. Sonralar insanların toplaşdığı, yaxud iştirakçı olduğu yerlərə də məşhəd deyilmişdir. Bu söz ümumiyyətlə bir nəfərin dəfn, yaxud şəhadət yeri mənasını ifadə edir. Ona görə də həzrət Əlinin (ə) Nəcəfdəki türbəsi Məşhədi-Əli, İmam Hüseynin (ə) Kərbəladakı məzarı Məşhədi-Hüseyn kimi yad edilir.

Səkkizinci İmam Əli ər-Rzanın (ə) şəhid edilməsindən sonra dəfn edildiyi türbə Məşhəd adıyla yad edilmiş, bu ad daha sonra həmin şəhərin adı olmuşdur.

MƏZHƏB

Məzhəb sözü ərəbcədən tərcümədə “gedilən

yol” deməkdir. Məzhəb etiqadda, yəni əqidədə, əməldə, inancda, ibadətlərdə, din əmrlərinə riayət edilmədiyi təqdirdə mükəlləfin uğrayacağı cəzalarda, başda kitab, Quran, sünnət, hədis olmaq üzrə rəy (fikir) yaxud əqli məsələlərdə bunları əsas götürərək tutulan yoldur.

Rəvayətə görə dini məsələlər üzrə fikir ayrılıqları hələ Məhəmməd peyğəmbərin (s)

dövründə başlamışdır. Lakin bu fikir ayrılıqlarına Peyğəmbər (ə) tərəfindən aydınlıq gətirildi-yi üçün dərinləşməmişdir. Peyğəmbərin (ə) vəfatından sonra müsəlmanlar arasında dini ayrılıqlar nəzərəcarpacaq dərəcədə artmış, son-da isə ixtilaflara və qarşıdurmalara gətirib çıxarmışdır.

MƏZLUM

Ərəb sözü olub, “zülm çəkmiş”, zülm olmuş”, “zülmə məruz qalmış” deməkdir. Məsələn, məz-lum xalq, məzlum adam ifadələri tez-tez işlədil-ir.

MEHRAB

Məsciddə qiblə istiqamətində divarda qurulan yerdir. Bu söz Quranda (“Ali-İmran”, 37) keçir. Mehrablar çox vaxt gözəl bəzəklər, naxışlar,

daş oymalarla bəzədilir. Buna görə də onların çoxu dəyərli sənət inciləridir. Onların yuxarı tərəfində çox vaxt Quran ayələri yazılır. Rəvayətə görə Məhəmməd (s) peyğəmbərin dövründə qiblənin istiqamətini müəyyənləşdirmək üçün məscidlərin divarlarına daşlar qoyulurdu və ya o yerə hər hansı bir nişan vurulurdu. Bəzəkli və naxışlı mehrablar Əməvilərin hakimiyyə-ti dövründə ortaya çıxmışdır. Bu adəti sonrakı dövrlərdə də davam etmişlər.

MERAC

“Merac” yüksəlmək və ya hündür yerlərə çıxmaq üçün istifadə edilən bir alətin adı olub, ter-minoloji mənasına görə Rəsulullahın (s) gecənin bir vaxtı Məscidül-Əqsadan Sidrətül-Müntəha-ya, oradan da yenidən eyni məkana gətirilmə-si hadisəsini ifadə edir. Merac hadisəsi, Məkkə

dönəmində, peyğəmbərliyin 10-cu ilindən sonra (daha dəqiq desək, Əbu Talibin vəfatından son-ra) Rəcəb ayının 27-ci gecəsi baş vermişdir.

Peyğəmbərimiz (s) Cəbrailin gətirdiyi “Burraq” adlı xüsusi vasitəyə minib gecəyarı Məkkəni tərk etdi. Onun səfərinin birinci mərhələsi müsəl-manların ilk qibləsi, böyük peyğəmbərlərin vətəni Qüds oldu. Merac gecəsində Peyğəm-bərin Məkkədən Qüdsə səfəri Quranda “İsra” ad-landırılır. İsra gecə gəzintisi deməkdir. Səyahətin ikinci mərhələsi isə qüdsdən başlandı. Həzrət Məhəmməd (s) Cəbrailin müşayiəti ilə səma-ya qalxdı. Bürraq Onu səmanın təbəqələrindən asanlıqla keçirərək bu səfərin asanlılığını təmin edirdi. Peyğəmbərimizin Qüdsdən də göylərə yüksəlməsinə isə Merac deyilir.

Bu səyahətə Allah Rəsulu (s) ruh və bədəni ilə birlikdə getmiş, Cəbraili də arxada qoyaraq fəvqəladə iltifatlarla qarşılanmasına baxma-yaraq, “möminin meracı” sayılan namaz hədi-yyəsi ilə geriye – ümmətinin yanına qayıtmışdır.

MİKAYIL (Ruzi mələyi)

Mikayılın vəzifəsi təbiətin nizamını təmin et-məkdir. Hansı ağacın meyvəsi olacaq və neçə dənə olacaq, hara yağış yağacaq, nə qədər yağa-caq, hansı heyvanın neçə dənə balası olacaq, erkək, yoxsa dişimi olacaq, kimə nə qədər ruzi veriləcək, harada və nə dərəcədə zəlzələ olacaq, bunların hamısının vəziyyəti Mikayılın əlindədir.

O mələk Allahdan aldığı əmrlə bunları nizamlı bir şəkildə idarə edir. Dünyanın, aləmin nizamını Mikayıl mələyi tənzimləyir və Allah o mələyin əmrinə saysızca mələk vermişdir. Mikayıl həmin mələklərə göstərişlər verərək dünyanın ni-zamını təmin edir.

MİNA

Ərəfat çölü üzərində Məkkədən səkkiz kilometr aralıda yerləşən yerdir. Həcc zamanı buraya gələn zəvvarlar qurbanlar kəsirlər. Çünki bu yerdə İbrahim peyğəmbər (ə) Allaha verdiyi sözü tutaraq öz oğlunu qurban vermək istəmişdir. Lakin Allah bu qurbanı qəbul etməmiş, onun əvəzinə İbrahim peyğəmbərə (ə) mələk vasitəsi ilə bir qoç göndərmişdir.

MİNARƏ

Məscidin yanında tikilmiş qüllədir. Minarələr müsəlmanları ibadətə, yaxud başqa dini və ictimai tədbirlərə çağırmaq üçün tikilirdi.

Vacib namazların qılınmasından bir qədər öncə müəzzinlər minarələrə qalxıb xalqı azanla ibadətə dəvət edirdilər. Minarələrin daxilində vintvari pilləkən və müəyyən yüksəklikdə minarəni dövrələyən eyvan (azançının dayanması üçün) qurulur. Milli ənənələrdən və memarlıq üslublarından asılı olaraq, müsəlman ölkələrində dairəvi, kvadrat, səkkizbucaqlı və s. formalı en kəsiyinə malik minarələr tikilir.

MİNBƏR

Məsciddə imamın xütbə oxunması üçün qurulan və hamı tərəfindən görülməli hündür

yerdir. Rəvayətə görə, minbərin yaranma tarixi Hz. Məhəmməd (s) peyğəmbərlə bağlıdır. O xurma ağacından kəsilmiş kütüyün üzərinə çıxıb xütbə oxuyarmış. Hicrətin 7-ci ilində Mədinə məscidində onun istəyi ilə ağacdən düzəldilmiş minbər qurulmuşdur. Onun iki pilləsi və oturmaq üçün yeri olmuşdur. Daha sonra minbərələr dünyadakı bütün məscidlərin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Minbərlərin beş, yeddi, doqquz və daha çox pillələri olur.

MİRAS

Vəfat edənin qoyduğu mallarda müəyyən hüquqları olan şəxslərin hər birinin ayrı-ayrılıqdakı payını və bu paylarla bağlı hesabatı təfərrüatı ilə göstərən hökmlərə deyilir. İslam hüququnda bunlar fəraiz başlığı altında şərh edilir. Ölənin geridə qoyduğu və varislər arasında paylaşıdırılan maddi dəyərə tərəkə; mirasdakı pay sahibinə varis, miras qoyana muris deyilir. Miras fəraiz mənasında istifadə olunduğu kimi tərəkə, varis olmaq mənalarında da istifadə edilir.

MİSVAK

Ərəbistan yarımadasında, Afrika və Asiyanın bəzi bölgələrində bitən ərak ağacının budağından kəsilmiş kiçik qələmlərdən ibarət çubuqdur. Bu çubuqlardan dişlərin təmizlənməsində isti-

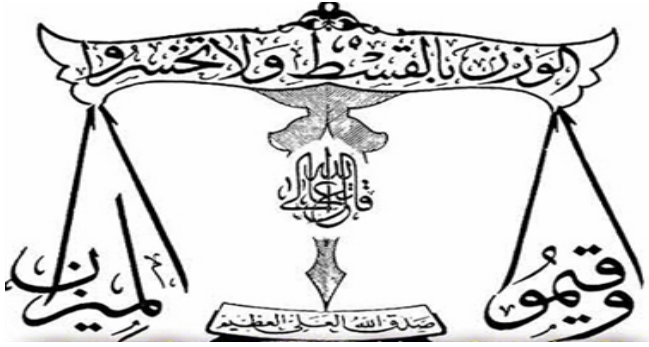
fadə olunur. Ərak ağacı bir-biri ilə dolaşan yoğun borucuq və telli elementlərdən ibarət olduğuna görə yumşaq və elastikdir. Misvakda insan bədənini üçün faydalı olan bioloji aktiv mineral maddələr vardır. Bundan başqa onun tərkibində diş ətinə bərkidən və dişlərin çürüməsinin qarşısını alan maddələr mövcuddur. Rəvayətə görə Məhəmməd (s) peyğəmbər misvakla dişlərini təmizləmişdir. Ona görə də bəzi müsəlmanlar

dişlərini misvakla təmizləməyə üstünlük verirlər.

MİZAN

Axirətdə insanların işlədikləri günah və xeyir əməllərini çəkmək üçün qurulacaq tərəzidir. Bu barədə Quranda ayə vardır (Əraf,8). Günah

əməlləri xeyir əməllərindən ağır olan insanlar Cəhənnəmə, xeyir işləri ağır gələnlər isə Cənnətə girəcəklər.

Bundan başqa Quranda insanları məişət həyatlarında istifadə etdikləri tərəzilərdən də doğru istifadə edilməsinə çağırışlar vardır. Quranın "Əraf" surəsinin 85-ci ayəsinə əsasən, Şüeyb peyğəmbər (ə) Mədyan xalqını doğru yola yönəltmək istəyəndə onları alış-verişdə ölçüyə doğru riayət etmək, başqalarını çəkiddə aldatmamağa çağırırmışdır. Fiqhdə çəkiddə aldatmaq cinayət əməli kimi qiymətləndirilir.

MOLLA

İslamşünaslıq üzrə təhsil almış din alimidir. Ərəb dilində "əfəndi", "sahib" kimi mənaları ifadə edən "mövla" sözündən götürülmüşdür. İslam dünyasının bir çox yerində - İran, Əfqanıstan, Orta Asiya və Hindistanda molla adı yerli müsəlman dini liderlərə və icma başçılarına verilir.

Mollalar İslam hüququ (fiqh), kəlam, təsəvvüf, hədis kimi elmləri dərinləndirən bilməlidirlər. Dini təhsil mollalıq vəzifəsinin əsas prinsipidir.

Adətən dini məişət ayinlərini (dəfn mərasimi, kəbin, yas məclisi və s.) icra edən din xadimlərinə də molla deyilir. Keçmişdə mollalar mədrəsədə şagirdlərə dini dərs keçdiklərinə görə mədrəsələri də "mollaxana" adlandırırdılar.

Həmçinin keçmişdə savadlı şəxslərin, şair və ədiblərin, nüfuzlu ruhanilərin də adının əv-

vəlinə "molla" ləqəbini qoşurdular. Məsələn: Molla Mühəmməd Füzuli, Molla Pənah Vəqif, Molla Vəli Vidadi, Molla Sədra, Molla Cuma, Molla Nəsrəddin və s.

MÖCÜZƏ

Lüğətdə möcüzə sözü "ecaz" məsdərindən olub, çarəsiz etmək, gücsüz qılmaq mənasında ifadə edilib. Digər tərəfdən Allahın Peyğəmbərliyə seçdiyi kimsənin vasitəsilə bəzi fəvqəladə (zəka xarici) işləri insanlara göstərməsidir.

Möcüzə Peyğəmbərlik iddiasının dəlilidir. Başqalarının qətiyyənlə edə bilməyəcəyi və Peyğəmbərlərin də ancaq Allahın iradə və izni ilə reallaşdırı bildiyi bir sıra xariqələrdə işlərdir. Möcüzə yalnız Peyğəmbərliyin sübut edilməsi sahəsində istifadə edilən bir vasitədir. Davamlı bəhanələr arxasında gedən və Peyğəmbərlərdən möcüzə istəyənlərə Qurani-Kərim belə cavab verməkdədir: "De: Möcüzələr ancaq Allahın əlindədir. Mən isə sadəcə olaraq (insanları Allahın əzabı ilə) açıq-aşkar qorxudan bir Peyğəmbərəm!". Yenə bir başqa ayədə belə buyurulmuşdur: "Heç bir Peyğəmbər Allahın izni olmadan hər hansı bir ayəni (möcüzə) öz-başına gətirə bilməz".

MUSA PEYĞƏMBƏR (Ə)

Quranda İsrail oğullarına və Misir xalqına göndərilmiş peyğəmbərlərdən biridir. O, İmranın oğlu Yaqubun soyundan olmuşdur. Onun haqqında Quranda və hədislərdə məlumat var. Bu mən-

bələrə görə Yusif peyğəmbərin dövründə Misirə köçmüş israililərin sayı çoxalmışdır. Zaman keçdikcə onların yerli qibtilərlə qarşıdurmaları baş vermişdir. Bir gün Misir Fironu yuxuda Qüdsdən qalxan odun israililərə toxunmayaraq bütün

qiptiləri yandırdığını görmüşdür. Bu yuxunu yozmuş kahinlər Firona israillilərin arasında bir uşağın dünyaya gələcəyi, böyüyəndən sonra isə onu məhv edəcəyi xəbərini vermişlər. Bunu eşidən Firon israillilərin bütün yeni doğulmuş oğlan uşaqlarının öldürülməsini əmr etmişdir ("Bəqərə", 49).

Elə o zaman Musa (ə) doğulmuşdur. Yeni doğulmuş körpənin anası onu gizli olaraq beşiyə qoyub Nil çayına buraxmışdır. Suyun axarı bu körpəni Fironun sarayına doğru gətirmiş, orada Fironun həyat yoldaşı Asiyə onu ölümündən qurtarmışdır ("Taha", 36-39). Sonra onu saraya gətirmiş, onun üçün süd anası axtarmağa başlamışdır. Bu xəbəri eşidən Musanın anası saraya gəlib süd analığı üçün özünün xidmətini təklif etmişdir ("Taha", 40).

Musa uzun müddət Fironun sarayında qalmışdır. Daha sonra qiptilərin İsrail oğullarına verdiyi əzabların şahidi olmuşdur. Onlardan birini müdafiə edərək bir qiptini öldürmüşdür. Bu səbəbdən də Misirdən çıxaraq Mədyənə üz tutmuşdur. Orada bir neçə il Şüeyb peyğəmbərin yanında işləmiş, onun qızı ilə evlənmişdir. Uzun müddət keçəndən sonra Musa Misirə qayıtmaq fikrinə düşmüşdür. Yolda olarkən Tur dağında Allah ona peyğəmbərlik vermişdir. Sonra Allah onlara Fironun sarayına getməyi və onu doğru yola dəvət etməyi əmr etmişdir ("Qasas", 29-35).

Bundan sonra qardaşı Harunla birbaşa Fironun sarayına getmişlər. Musa peyğəmbər (ə) orada möcüzələr göstərsə də Firon və digər qiptilər ona inanmamışlar. Sonra Musa Fironun israillilərin Misirdən buraxılmasını istəmişdir. Firon buna etiraz etdiyinə görə Allah qiptilərə əzablar göndərmişdir. Onların suları qana çevrilmiş, üç gün hər yeri qaranlıq bürümüş, bütün ölkəyə göydən qurbağalar yağmış, xəstəliklər yayılmışdır. Firon bunları gördükdə qorxmuş, İsrail oğullarının Misirdən çıxmasına icazə vermişdir. Musa peyğəmbərin rəhbərliyi ilə onlar Misirdən Fələstinə doğru yola çıxmışlar. Ancaq sonra Fironun fikri dəyişmişdir. O, israillilərin köçməsinin qarşısını almaq üçün qoşunu ilə onları izləməyə başlamışdır. İsrail oğulları Qırmızı dənizə yaxınlaşanda möcüzə baş verərək dəniz ikiyə ayrılmış və onlar digər sahilə keçə bilm-

işlər. Həmin vaxt Fironun qoşunu o yerə çataraq bu yolla dənizi keçmək istəyən zaman su yenidən birləşmiş və Firon qoşunu ilə birlikdə boğulub həlak olmuşdur. ("Qasas", 40). Həzrət Musa (ə) 120 yaşında vəfat etmişdir. Ölümündən öncə öz yerinə İsrail oğullarına rəhbərlik etmək üçün Yuşa ibn Nunu təyin etmişdir. Onun zamanında israillilər Fələstini fəth edə bilmişlər.

MÖHKƏM VƏ MÜTƏŞABİH AYƏLƏR

Oxuduğumuz zaman nəzərdə tutulan məqsəd və məsələnin açıq şəkildə bəyan olunduğu ayələrə Möhkəm ayələr deyilir.

Mütəşabih ayələr isə mənası - eyniylə deyildiyi kimi olmayan, bənzətmələr və məcazlarla vurğulanan, əsl mənanın dolayısı yolla izah olunduğu ayələrdir. Bu ayələrin doğru anlamını Allah və Allahın izn və elm verdiyi, imanda yüksək məqamda olan kəslər açıqlaya bilər. Quranda Allahın əli, gözü və s. kimi və eyni zamanda qiyamət günü, ölüm, cənnət, cəhənnəm, qeyb aləmi ilə bağlı müəyyən ayələr mütəşabih ayələr hesab olunurlar.

MÖHTƏZİR

Möhtəzir, ölmək üzrə olan (can verən halda olan) birinə deyilir. Cəfəri məzhəbinin fiqhinə görə, ölmək üzrə olan bir müsəlman kişi olsun

və ya qadın, böyük olsun və ya kiçik ayaqlarının altı qibləyə doğru olacaq şəkildə arxası üstə yatırtmaq fərzdır.

Möhtəzir üçün müstəhəb əməllər:

- "Kəlmeyi-şəhadət" (Tövhid və Rəsulullahə şəhadət sözləri)

- On iki Əhli-beyt imamlarını və digər haqq in-

ancları təsdiq etməyi, ölmək üzrə olan kimsəyə anlayacağı şəkildə təlqin etmək.

MÖMİN

İman gətirən; Allahın endirdiyi vəhyin hökümlərinə əməl edən şəxs deməkdir. İslam məzhəblərinin çoxunda mömin inancına sözlə ifadə etməli, özünün müsəlman olduğunu kəlməyi-şəhadəti deməklə təsdiqləməlidir. Möminlik təkcə sözlə deyil, həm də əməldə özünü göstərməlidir. Yəni sözlə əməlin vəhdəti müşahidə edilməlidir.

MÖVLA

Ərəbcədə Mövla bir neçə mənalarda işlənir:

- 1) "Ağa", "rəhbər", "sahib", "tərbiyə edən";
- 2) "dost", "yardımçı";
- 3) "Allah", "Rəbb", mənalarını ifadə edir. Qurani-Kərimin "Həcc" surəsinin 78-ci ayəsində buyrulur: "Allaha tabe olun. O, sizin mövlanızdır. O necə gözəl Mövla, necə gözəl yardımçıdır".

MÜBAH

Yerinə yetirilməsinə, yaxud tərək olunmasına görə savab və günah olmayan əməldir. Məsələn, yatmaq, yol getmək, yemək, içmək. "Mübah" əvəzinə bəzən caiz sözü də işlənir ki, bu da icazə verilən deməkdir. İslam dininə görə mübah olan şeylər yaxşı niyyətlə edilsə, Allahın bəyəndiyi bir şey, əgər pis niyyətlə edilsə, günah olar.

MÜBAHİLƏ GÜNÜ

Mübahilə kəlməsinin kökü "bəhl"dir və mənası "qarğış etmək"dir. Zilhicce ayının mübarək günlərindən və hadisələrindən biri Mübahilə günüdür. Hicri 10-cu ildə həzrət Peyğəmbərlə (s) mübahisə etmək üçün Nəcran məsihiləri öz böyüklərindən və alimlərindən ibarət bir heyəti Mədinəyə göndərilər. Bu heyət həzrət Rəsuli-Əkrəmlə (s) mübahisə edir və tutarlı dəlillərə rəğmən yenə də Peyğəmbərin (s) peyğəmbərliyini qəbul etmirlər. Həzrət İsanın (ə) Allahın oğlu deyil, bir peyğəmbər olduğunu qəbul etmirlər.

Peyğəmbərin (s) dəlilləri müqabilində yenə də təəssübkeşlik edən məsihilər barədə həzrət Rəsuləllaha (s) ayə nazil olur: "(İsanın haqqında) sənə göndərilən elmdən sonra, (yenə də) sənənlə

mübahisə edənlər olsa, onlara de ki: "Gəlin biz də oğlanlarımızı, siz də oğlanlarınızı, biz də qadınlarımızı, siz də qadınlarınızı, biz də özümüzü, siz də özünüzü çağıraraq! Sonra mübahilə (qarğış) edib yalançılara Allahın lənət etməsini istəyəək!". ("Ali-İmran" surəsi, 61) Bu ayə tarixə "Mübahilə" ayəsi kimi düşüb.

Peyğəmbər (s) məsihilərə bu təklifi verdikdə, onlar möhlət istədilər və Peyğəmbər (s) razılaşdı. Məsihilər belə qərara gəldilər ki, əgər Peyğəmbər (s) bir ordu ilə gəlsə, mübahiləyə razılaşınlar. Yox əgər öz yaxınları ilə gəlsə, çəkinsinlər. Zilhicce ayının 24-ü təyin olunmuş vaxtda həzrət Peyğəmbər (s) iki uşaqla, bir gəncə və bir qadınla gəlir. Bununla həzrət Rəsuləllah (s) Allahın tapşırığına əməl etmiş olur. Ayədəki "oğlanlarımız" kəlməsindən məqsəd Həsən (ə) və Hüseyn (ə), "qadınlarımız" kəlməsindən məqsəd xanım Fatimeyi-Zəhra (s.ə), Peyğəmbərin (s) özü kimi təqdim edilən şəxs isə həzrət Əlidir (ə).

İlk öncə Peyğəmbər (s) buyurur: "Mən dua edirəm, siz "amin" deyin." Xristianların başçısı isə: "Ey məsihilər! Mən elə nurlu çöhrələr görürəm ki, əgər onlar Allahdan bir dağın məhv olmasını istəsələr, Allah bunu edər. Əgər, onlarla mübahilə etsəniz həlak olarsınız və yer üzündə bircə nəfər belə məsihi qalmaz!". Beləliklə də məsihilər mübahilə etməkdən imtina edir və məğlub olurlar. Vergi verməklə İslam dövlətinin himayəsində və öz dinlərində qaldılar.

MÜCTƏHİD

Quran, Peyğəmbərimizin (s) və imamlarımızın sünnətini (sözü, davranışı və təsdiqini) bəzi elmlərlə birlikdə ən yaxşı şəkildə öyrənilir

araşdırmış və bu yolda illərlə əmək sərf etmiş, yüksək səviyyədə ixtisaslaşmış böyük alimlərə - Müctəhid deyilir. Bir sözlə dinimizin hökmlərini İslamın qaynaqları əsasında ən yaxşı şəkildə anlayıb fətva verə biləcək qabiliyyətə sahib olan alimə müctəhid deyilir. Zamanımızda yaşayan bir çox müctəhid vardır. Normal bir müsəlman dinini necə yaşayacağını detalları ilə özbaşına araşdıramayacağı üçün müctəhidə təqlid etmək məcburiyyətindədir. Yəni müctəhid - normal xalqın dini hökmləri öyrənib, ona görə davranması üçün eyni zamanda bir müraciət mənbəyidir.

Müctəhid olmağın şərtləri

Təqlid edilən (müctəhid), bir sıra şərtlərə malik olmalıdır. Sahib olması lazım olan əsas xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

- 1- Kişi olmalı;
- 2- Həddi-buluğa çatmış olmalı;
- 3- Ağillı olmalı;
- 4- On iki imama inanmalı, şiə olmalı;
- 5- Düzgün insan olmalı;
- 6- Həyatda olmalı;
- 7- Adil olmalı.

Müctəhid və müctəhidlər arasında ən bilgili olanını üç yolla tanımaq mümkündür:

a) İnsanın özünün bu barədə dəqiq məlumat alması. Məsələn: özü elm əhlindən olub müctəhidi və müctəhidlər arasında ən savadlı olanı tanımaq gücünə malik biri olması kimi.

b) Müctəhidi və müctəhidlər arasında ən bilgili olanını tanıma gücünə malik iki adil və alim şəxs, bir kimsənin müctəhid və ya müctəhidlər arasında ən bilgili olduğunu təsdiq etməlidirlər ki, bu da digər iki adil alimin onların sözlərinə qarşı çıxması şərti ilə olur.

c) Müctəhid və müctəhidlər arasında ən bilgili olanını tanıya biləcək gücdə olan və sözləri insana inam verən bir qrup elm əhlinin deməsi.

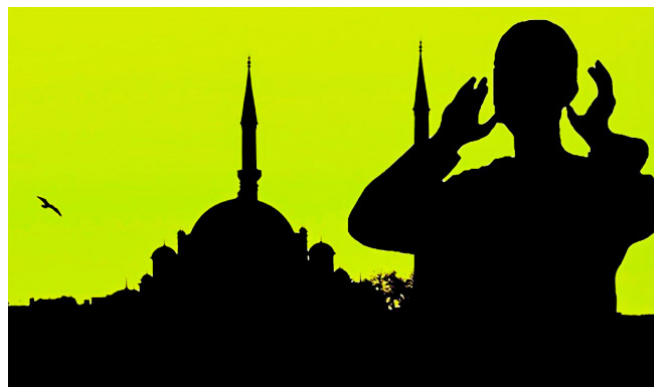
Müctəhidin fətvasını əldə etməyin dörd yolu var:

- 1- Müctəhidin özündən eşitmək;
- 2- Müctəhidin fətvasını nəql edən iki adil şəxsdən eşitmək;
- 3- Etibarlı bir şəxsdən eşitmək;

4- Müctəhidin doğruluğuna güvənilən risalə kitabında görmək.

MÜƏZZİN

Məscidlərdə azanı uca səslə oxuyan şəxsdir. Rəvayətə görə azanın qaydalarını Məhəmməd

(s) peyğəmbər müsəlmanlara öyrətməmişdir. İslam tarixində ilk müəzzin Bilal Həbəşi olmuşdur.

MÜFƏSSİR

“Açıqlayan”, “təfsir edən”, “gizli mənaları ortaya çıxaran” mənasına gələn müfəssir Quranı insanların başa düşəcəyi şəkildə Quran elmlərindən faydalanaraq açıqlayan, Allahın ayələrindəki əsas mənanı ortaya çıxarmağa çalışan din alimi deməkdir. İslamda Quranı doğru təfsir etmək ən şərəfli və məsuliyyətli işlərdən biri hesab edilir. Buna görə də, müfəssirin qarşısına yüksək tələblər qoyulur. Müfəssir ərəb dilinin qrammatikasını (sərf və nəhv), hədis elmini, kəlamı, lüğət və ədəbiyyatı, fiqh və üsuli-fiqhi, tarixi mükəmməl bilən, ayələri aid olduqları elm sahələri ilə əlaqələndirməyi bacarmaq üçün bəzi dünyəvi elmləri də mənimsəyən, geniş dünyagörüşünə, iti zəhnə və araşdırıcılıq qabiliyyətinə sahib şəxs olmalıdır. Qurani-Kərimin ilk müfəssiri Məhəmməd (s) peyğəmbər olmuşdur.

MÜHACİR

Siyasi, iqtisadi və ya dini səbəbdən təzyiqlərə məruz qalaraq vətəninə tərk edib başqa ölkəyə köçən və orada yaşayan adamlara deyilir.

Dini terminologiyada isə mühacirlər hicrətin səkkizinci ilindən başlayaraq müsəlmanların Məkkəni fəth etmələrinə qədər müşriklərin və

bütpərəstlərin təqiblərindən xilas olmaq üçün Həbəşistana və Mədinəyə hicrət etmiş müsəlmanlardır. Mühacirlərin müsəlman icmasında xüsusi yeri olmuşdur. Qurani-Kərimin "Tövbə" surəsinin 20-ci ayəsində buyurulur. "İnanan, hicrət edən və Allah yolunda malları və canları ilə cihad edənlərin Allah dərgahında dərəcələri daha böyükdür".

MÜHƏDDİS

Hədis elmi ilə məşğul olan şəxsə deyilir. Mühəddis hədisləri tərtib edir, onları müəyyən kriteriyaya uyğun təsnif edir. Onlar Məhəmməd peyğəmbərdən(s), onun Əhli-beytindən rəvayət olunmuş hədisləri mənimsəyən və onların metodologiyasını quran İslam alimidir. Mühəddislər Məhəmməd peyğəmbərdən (s) və ya onun Əhli-beytindən rəvayət edilmiş hədisləri toplamış, onların ravi silsiləsini və etibarlığını müəyyən etmişlər. Hədisləri araşdıran mühəddislər, eyni zamanda özləri də ravi hesab olunurlar. Minlərlə hədisləri əzbərdən bilənlərə "hədis hafizi" deyilir.

MÜNACAT

Allaha müraciət şəklində deyilən şeir və nəsr nümunəsidir. Münacatın əsas məzmunu Allaha həmd, şükr və duadan ibarətdir. Duaların mətnində, habelə müsəlman ədəbiyyatında, o cüm-

lədən Azərbaycan ədəbiyyatında xeyli gözəl münacat nümunələri vardır. Əlimizdə olan ən tanınmış "Səhifeyi Səccadiyyə" və "Məfatihul-cinan" kitablarını nümunə gətirmək olar.

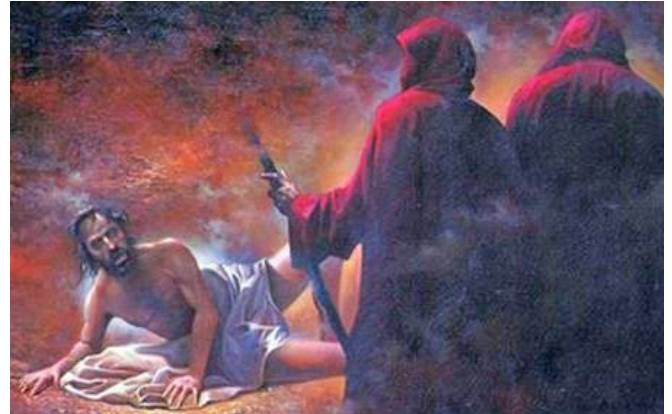
MÜNAFİQ

Lügətdə "itmək", "əksilmək" və "bitmək" mənasına gəlir. Dini termin kimi isə Allahın bir

olduğunu, Rəsulullahın (s) peyğəmbərliyini və onun Allahdan gətirdiyi buyuruqları qəbul etdiyini deyən, ancaq buna qəlbən inanmayan insandır. Münafiqin bu davranışı nifaq adlanır. Münafiqlərin bir neçə xüsusiyyəti Qurani-Kərimdə belə göstərilmişdir: onlar insanları dindən uzaqlaşdırmaq üçün yalandan şahidlik edir; yalnız özlərinə sərf edən işləri görür, başqalarını düşünmür; ayələri gülümsəməklə qarşılayar; yalan danışarlar; onlar müsəlmanların qalib gəldiyini gördükdə bu qalibiyyətə şərik çıxarlar. İslam alimlərinə görə münafiqlər Cəhənnəmin ən aşağı təbəqəsində cəzalandırılacaqlar.

MÜNKƏR VƏ NƏKİR

İslama görə ölümdən sonra insanı qəbirdə sorğu-sual edən mələklərdir. Bu mələklər qəbirdəki adamın yanına onun heç vaxt görmədiyi

surətdə gəldiyi üçün "bilinməyən", "tanınmayan", "qəribə qarşılanan" mənalarda Münkər və Nəkir adlandırılmışdır. Hədislərdə deyilir ki, onlar qəbirdəki ölümlərə "Rəbbin kimdir?", "Peyğəmbərin kimdir?", "Hansı kitaba inanırsan?" şəklində suallar verərlər. Mömin bu suallara cavab verər, onun sağ tərəfində Cənnətdən bir pəncərə açılar və o, Qiyamətə qədər dinclik şəraitində yatar. Kafir isə mələklərin verdiyi suallara cavab verə bilməz, onun sol tərəfində Cəhənnəmdən bir pəncərə açılar və o, qiyamətə qədər əzab içində olar.

MÜQƏDDƏS

"Təmiz", "pak" mənasını verən ərəbcədəki "qüds" kəlməsindən əmələ gəlmişdir. Fövqəlbəşər bir güclə əlaqəli və mənəvi bir yükü olan təmiz, pak dəyərlər deməkdir. Müqəddəs an-

layışı bir din içərisindəki ünsürləri bir-birinə bağlayaraq həmin dinin bütünlüyünü təmin edir. Məsələn, İslamda Allah, Onun adları, göndərdiyi kitablar, peyğəmbərlər, eyni zamanda din, iman, ibadət, məscid və s. məfhumlar mübarək və müqəddəs hesab olunur.

MÜQƏLLİD

Təqlid edən, yəni din alimlərinin verdiyi fəvalara əməl edən şəxsdir. İslam ilahiyyatına görə yüksək dini biliklər almadan, elmlərlə məşğul olmadan heç bir şəxs dini hökmlər çıxara bilməz. Bu səbəbdən də müsəlmanların çoxu müctəhidləri təqlid etməlidirlər. Bütün problemləri onların hökmləri ilə yoluna qoymalıdır. Alimlər isə hökmləri fiqhi metod və adətlərə uyğun olaraq müqəllidlərə çatdırırlar.

MÜRİD

Mürid iradə və tələb edən, istəyən, arzu edən anlamına gəlir. Təsəvvüfdə, özü üçün Allahın iradə etdiyindən başqa bir şey istəməyən, Allahın iradəsi qarşısında təslim olan; təriqətə daxil olan və şeyxə (təriqətin şəxsiyyətinə) bağlanan, dərviş, bəndə deməkdir. Terminoloji mənası, “diləyən, iradə və istək sahibi olan” mənası verir. Təsəvvüf dili ilə desək: “Öz şəxsi iradəsinə görə deyil, Haqqın iradəsinə görə hərəkət edən” anlamı daşıyır.

MÜRŞİD

Ərəbcədən tərcümədə “yol göstərən”, “müəllim” deməkdir. Sufizmdə mənəvi rəhbər, müridin müəllimi, mənəvi atası, təriqətə başçılıq edən şeyxdir. Mürşidin rolu müridinə mənəvi rəhbərlik etmək, ardıcılıqlarına təlimatlar verməkdir. Sufizmdə mürşidin ürəyindəki ilahi nurun müridinə keçməsi digər bilik mənbələrindən üstündür və ilahiyyə doğru yüksəlmək üçün yeganə yoldur.

MÜRTƏD

“Mürtəd o kəsidir ki, İslam dinindən çıxmış və küfrü seçmişdir. Onları iki dəstəyə bölürlər: fitri və milli mürtəd.

Fitri mürtəd odur ki, ata və anasından heç ol-

masa biri müsəlman olmuşdur. Həddi buluğa çatdıqda bu insan İslam dinindən çıxar və küfrü seçərsə, bu zaman mürtəd olar.

Milli mürtəd isə odur ki, həm atası və həm də anası kafir olmuşdur. Həddi-buluğa çatan zaman İslam dinini qəbul edər, ancaq sonra küfrə geri qayıdarsa, mürtəd olar”.

MÜSƏLLA

Müsəlla lüğətdə namaz yeri, namaz qılınan məkan mənasındadır. Bu söz bir neçə yer üçün işlənmişdir:

1. Böyük izdihamlı halda Cümə və Bayram namazları qılmaq üçün üstü örtülü və ya açıq yer adlandırılır.

2. Müsəlmanlarda: cənazə namazı qılmaq üçün məscid yanında xüsusi yer; namazgah, namaz yerinə də deyilir.

3. Keçmişdə şiddətli quraqlıq zamanı açıq yerə toplaşib elliklə dua edərək Allahdan yağış istəməyə getdikləri yerə də deyilib.

MÜSƏLMAN

Ərəb dilindən tərcümədə “təslim olmaq” mənasını bildirir. İslam dini insandan Allahın iradəsinə və müqəddəs qanunlarına qeydsiz-şərtsiz təslim olmağı tələb etdiyi üçün ona bu ad verilmişdir. Müsəlman olmanın ilk şərti Kəlimeyi şəhadətə inanaraq, qəlbi ilə təsdiq edərək dilə gətirməkdir. Quran terminində müsəlman Allahın göstərişləri bərabərində tam şəkildə təslim olmaq və hər növ şərikin qoşmaqdan kənar olub, Allahın birliyini qəbul edib Allahdan başqasını pərəstiş etməmək deməkdir. İlk müsəlman şəxs isə həzrəti Əli (ə) Məhəmməd

(s) peyğəmbərin əmisi oğlu, Fatimeyi-Zəhranın (s.ə) həyat yoldaşı olubdur.

MÜŞRİK

Müşrik - ərəbcə “şirk edən” deməkdir. İslamda Allaha şəriq qoşan şəxslərə verilən addır. Quran ayələri və hədislərdə şirkin çox böyük günah olduğu bildirilmişdir. Qurani-Kərimə görə şirk qoşan şəxs tövbə etməzsə, Allah onu əsla bağışlamaz. Bu barədə Qurani-Kərimin “Nisa” surəsinin 48-ci ayəsində buyrulur: Şübhə yoxdur ki, Allah Özünə şəriq qoşanları əvəf etməz, amma istədiyi şəxsin bundan başqa olan

günahlarını bağışlar. Allaha şəriq qoşan şəxs, əlbəttə, böyük günah etmiş olur.

MÜSTƏHƏB

Sevimli olan, xoş, uyğun, gözəl görülən əməl deməkdir. Müstəhəb – əməl yerinə yetirildikdə axirət savabı yazılan, yerinə yetirilmədikdə isə heç bir günah yazılmayan əməldir. Müstəhəb, yəni bəyənilən, məsləhət bilinən əməllərin edilməsi vacib olmasa da, edilməsinə görə mükafat verilir. Məsələn, sədəqə vermək, gecə namazı qılmaq və s.

MÜSTƏTİ

Müstəti – imkan və qüdrətli olmaq mənası daşıyır. Müsəlmana həcc ziyarətinin vacib olması üçün müstəti olması lazımdır. Müstəti olmağın şərtləri də bunlardır:

1) Yol azuqəsi və ehtiyacı olan surətdə miniyi olsa, yaxud bunları əldə etməyə imkan verən malı olarsa;

2) Məkkəyə getməyə və çox əziyyət çəkmədən həccə yerinə yetirməyə sağlamlığı və qüvvəsi olsun. Bu şərt həccə şəxsin özünün yerinə yetirməsində şərtidir. Bir kəsin maddi imkanı olsa, amma şəxsən özü həccə getmək üçün fiziki qüdrəti olmasa, yaxud şəxsən getməsi çox çətin olsa, (fiziki) vəziyyətinin də yaxşılaşmasına ümidi olmasa, gərək başqasını bu işə naib tutsun.

3) Yolda getməyə mane olan bir şey olmasın; əgər yol bağlı olsa, yaxud yolda insanın canının ya namusunun aradan getməsindən, ya malının aparılmasından qorxusu olsa, həcc ona vacib olmur. Lakin əgər başqa yol ilə gedə bilsə, uzaq olmağına baxmayaraq gərək o yol ilə getsin, amma o yol, “həcc yolu bağlıdır” deyiləcək dərəcədə uzaq və qeyri-adi olsa, gərək o yolla getməsin.

4) Sair cəhətlərdən imkanı olsun ki, həcc əməllərini yerinə yetirə biləcək qədər vaxtı olmalıdır.

5) Xanımı və uşaqları kimi xərclərini təmin etmək boynuna vacib olan şəxslərin xərclərini təmin etmiş olmalıdır.

6) Geri qayıtdıqdan sonra yaşayışını qazanc, əkinçilik, mülk gəliri və ya başqa bir yolla təmin edə bilməlidir. Belə ki, həccdən qayıtdıqdan sonra həccə xərc etdiyi üçün çətinliklə yaşamağa məcbur qalmamalıdır.

MÜTƏHHİRAT

Mütəhhirat, pakedicilər, yəni nəcasətlərdən pak edən şeylər deməkdir. Pakedicilər bunlardan ibarətdir:

1. Su; Bir çox yerlərdə nəcisi yalnız su pak edir. Məsələn: Bövl və ğaiti, axan qanı, mənini və s.

2. Yer; Məsələn: nəcisə bulaşmış ayaqqabı yol getməklə nəcasətin əsəri aradan gedərsə pak olar. (Burada asfalt və digər süni düzəldilmiş

yerlər istisna edilir)

3. Günəş; Rütubətli nəcisə maneəsiz saçılıb bir dəfəyə qurutmaqla yeri, binanı və onda olan qapı pəncərələri pak edir.

4. İslam; Kafir bir şəxs kəlimeyi şəhadəti deyib islamı qəbul etməklə bədəni pak olar.

5. Nəcasətin eyninin aradan getməsi; Məsələn diş fırçalayarkən damağın qanı ağız suyu ilə qarışdırarsa, ağızın içi pak olar.

Diqqət: Nəcis şeyləri pak etmək üçün əvvəlcə nəcasətin eynini aradan qaldırmaq lazımdır.

MÜZARİBƏ

Müzaribə şərikliyin xüsusi növüdür. Belə ki, bu zaman tərəflərdən biri qazanc əldə etmək məqsədi ilə hər hansı layihəni (iş) həyata keçirmək üçün sərmayə qoyur, o biri tərəf isə həmin işi icra edir. Başqa sözlə desək iki nəfərdən biri öz malı, o biri isə öz zəhməti ilə əməkdaşlıq edir. Müzaribənin şərtlərinə görə əldə edilən qazanc da tərəflərin arasında bölünür. Qazancın bölünməsinə miqdar deyil, hissə (faiz) şərt edilir. Məsələn, qazanc tən yarı bölünəcək, yaxud bir hissə birinin, iki hissə o birinin olacaq. Zıyan barədə də qabaqcadan şərtləşmələri lazımdır.

Sərmayə hər bir halda öz sahibinin malı hesab edilir.

MÜZDƏLİFƏ

Həcc ziyarətində Ərəfat vəqfəsindən sonra ikinci vəqfənin yerinə yetirildiyi yerdir. Ərəfat və Mina dağları arasında yerləşən Müzdəlifə düzənliyi həm də "Məşəril-həram" adlanır. Ziyarət vaxtı zəvvarlar Müzdəlifədə açıq havada

gecələyirlər. Qadınlar, uşaqlar və fiziki cəhətdən zəif olanlar gecə yarısından sonra Mina dağına gedə bilirlər. Müzdəlifədə zəvvarlar namaz qılır və Minada şeytanı daşlamaq üçün daşlar yığırlar. Həmçinin burada "Məşəril-həram" adlı üstüaçıq məscid yerləşir.

NAFİLƏ

Yerinə yetirilməsi vacib olmayan, lakin icra edildikdə savab qazandıran ibadətlərdir. Bu ibadətlər zamanı möminlər Allah rızasını qazandıqlarına inanırlar. Əksər ilahiyyatçıların fikrincə, əvvəl vacib ibadətlər, sonra isə nafilə ibadətlər yerinə yetirilməlidir. Məsələn, vacib olan namazlar qılınmayıbsa, o zaman nafilə namazlar da qılınmaz. Hədislərdə nafilə ibadətlərin fəzilətinin çox olduğu qeyd edilir.

NAMAZ

İslam dininin şərtlərindən biri olan və günün müəyyən vaxtlarında yerinə yetirilən ibadətdir.

İslamda yetkinlik yaşına (Buluğ həddinə) çatmış hər kişi və qadın namaz qılmalıdır. Namaz təkcə İslam dinində deyil, başqa dinlərdə də mövcuddur, sadəcə onların yerinə yetirilmə formaları fərqlidir.

NAMAZIN NÖVLƏRİ

Namaz ümumi şəkildə iki qismə bölünür: vacib və müstəhəb.

A) MÜSTƏHƏB NAMAZLAR

Müstəhəb namazlar çoxdur və bu namazlar "nafilə" adlanır. Bu nafilələrdən biri gün uzunluq qılınan nafilələrdir və onlar cümə günü 38, digər günlər 34 rəkətdir. Onlardan biri də gecə vaxtı qılınan və hədislərdə fəziləti çox səfərisiz olunan gecə namazıdır.

Gecə namazı 11 rəkətdir və aşağıda göstərilən şəkildədir:

1. Sübh namazı kimi iki rəkətli dörd namaz. Bu namazlar gecə namazı niyyəti ilə qılınır.

2. Əvvəlki dörd namaz kimi ikirəkətli "şəf" namazı.

3. Sonda "vətr namazı" niyyəti ilə qılınan bir rəkət namaz. Bu namazın niyyətindən sonra həmd və surə oxunur, qunut tutulur. Qunutda möminlərə də dua edilir. Sonra rükuya gedilir, rükudan sonra iki səcdə yerinə yetirilir. Vətr namazı təşəhhüd və salamla başa çatır.

Qeyd etməliyik ki, bu namazlarda azan və iqamə yoxdur. Gecə namazlarının istənilən birində 2-ci rəkətdə rükudan öncə qunut tutub dua etmək, raz-niyazla məşğul olmaq mümkündür. Şəf' namazında savab ümidi ilə ehtiyatən qunut tutulur. Vətr namazında isə qunut nə qədər uzun olarsa, bir o qədər faydalıdır. Gecə namazının vaxtı gecə yarısından sübh azanına qədərdir. Bu namazı sübh azanına yaxın bir vaxtda qılmaq daha yaxşıdır. Səfərdə olan və ya bu namazı vaxtında qılmağa çətinlik çəkən şəxs onu gecənin əvvəlində qıla bilər.

B) VACİB NAMAZLAR

1) Yovmiyyə (gündəlik) namazları:

Gündəlik (yovmiyyə) namazları aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Sübh namazı 2 rəkət
2. Zöhr namazı 4 rəkət
3. Əsr namazı 4 rəkət
4. Şam namazı 3 rəkət
5. İsa namazı 4 rəkət

2) Ayət namazı:

Bu namaz insana dörd yerdə vacibdir:

1. Gün tutulan zaman;
2. Ay tutulan vaxt;
3. Zəlzələ baş verdikdə;
4. Şimşək çaxdıqda, qırmızı, qaraküləklər əs-dikdə. (Qorxudacaq dərəcədə).

Bu namazın qılınma qaydası gündəlik namazlardan bir az fərqlidir. Öyrənmək üçün oxucular şərii hökmlər kitablarına müraciət edə bilərlər.

3) Meyyit namazı:

Bu namaz müsəlman bir şəxs mərhum olduqda (vəfat etdikdə) qılınır.

4) Allah evi Kəbənin vacib təvafı üçün qılınan namaz:

5) Dünyadan getmiş atasının böyük oğula vacib olan qəza namazı.

NAMƏHRƏM

Lügəvi mənə olaraq “Na” farsca inkarlıq bildirir, məhrəm isə ərəbcə “yaxın qohum, yaxın adam” deməkdir. Naməhrəm kəlməsi “yaxın olmayan” (yad) deməkdir. Dini terminə isə evlənmələri şəri baxımdan mümkün olan, lakin bir kişinin və ya qadının şəri cəhətdən digərinə baxması qadağan və haram olan kimsə.

NƏBİ

“Peyğəmbər” sözü ilə sinonim təşkil edən “nəbi” kəlməsi ərəbcədən tərcümədə “xəbər

gətirən” deməkdir. Ümumiyyətlə Quranda “peyğəmbər” sözünün əvəzinə “nəbi” və “rəsul” sözləri işlənmişdir. Allah tərəfindən din və kitab verilən nəbilərə rəsul deyilir.

NƏCASƏT

Nəcasət İslamda pak olmayanlara deyilir. Dünyada hər şey pakdır. Yalnız aşağıda verilmiş 11 şey nəcisdir və onlara toxunduqla pak şey də nəcis olur.

1. Bövl (sidik); 2. Ğait (nəcis); İnsanın və eləcə də əti haram olan heyvanın bövl və ğaiti nəcisdir. Lakin inək və qoyun kimi əti halal olanların bövl və ğaiti isə pakdır.

3. Məni (sperma); İstər cinsi əlaqə, istərsə də digər (anonizm kimi) əməllər nəticəsində xaric olan maye.

4. Murdar; (Qüslu verilməmiş) Meyyit və şəriət qaydalarına uyğun kəsilməyən və ya özü ölmüş (sıçrayıcı qanı olan) heyvan murdar sayılır.

5. Qan; İnsanın və damarı kəsildikdə qanı sıçrayan heyvanların (qoyun, toyuq və s. kimi) qanı nəcisdir.

6. 7. İt və donuz; Quruda yaşayan it və do-

nuzun bütün hissəsi (istər diri, istərsə də ölü olsun) nəcisdir.

8. Şərab; Məst edən spirtli içkilər.

9. Pivə; (Tərkibində spirt olan arpa suyu nəcisdir).

10. Kafir; Allahı, Peyğəmbəri, Allahın kitabını və Üsulidini inkar edən insanlar.

11. Nəcasət yeyən dəvənin təri.

NƏFƏQƏ

Aliment, yemək pulu, dolanışıq üçün vəsait. Yemək, paltar, məskən kimi zəruri ehtiyacların təchizatına yetəcək miqdarda pul və ya əşya. Bəzi kişilərə nəfəqə vermək, həyat yoldaşı və uşaqlarının dolanışığını təmin etmək vacibdir və insan bunların nəfəqəsini (alimentini) təmin etmək məcburiyyətindədir.

NƏFS

Ərəb mənşəli söz olan “nəfs” – “bir şeyin əsl, özü”, “ağıl”, “insan bədən”, “cəsəd”, “qan”, “əzəmət”, “arzu” və “pis istəklər” mənalarını ifadə edir. Azərbaycan dilində “nəfs” sözü insanda şəhvani hisslərə, yemək-ichmək kimi ehtiyaclarla olan meyl, həmçinin tamah, tamahkarlıq mənasında işlədilir. Nəfsin növləri bunlardır: 1) Nəfsi-mulhəmə (“Şəms” 7-8); 2) Nəfsi-əmmarə (“Yusuf”, 53); 3) Ləvvamə nəfs (“Qiyamət”, 1-2); 4) Mütməin nəfs (“Fəcr”, 27-29).

Qurani-Kərimdə “nəfs” kəlməsi bir neçə mənada işlənmişdir. “insan” mənasında (“Nur”, 61) “Can” (ruh) mənasında (“Zumər”, 42) “İnsanın pisliyə meyilli olduğunu göstərmək üçün”nəfs pis işləri görməyi əmr edər. (“Yusuf”, 53).

NƏHCÜL BƏLAĞƏ

“Nəhc - yol, üslub, “bəlağə” isə gözəl söz deməkdir. Seyid Razinin (ö.496) müttəqilərin

mövlası həzrət Əlinin (ə) kəlamlarından topladığı sözləri ehtiva edən əsərə verdiyi addır. Nəhcül-Bəlağə uca hikmətlər, nurani öyüdlər, təhsil, tərbiyə, idarəçilik metodu, tarixi sünətlər və həqiqi irfan məsələlərini əhatə edən möhtəşəm bir əsərdir. Bu dəyərli kitab, istər fərdin, istərsə də cəmiyyətin təhsilinə yönəlmiş ehtiva etdiyi vəhyə əsaslanan gözəl sözlər və dərin dini biliklərlə misilsiz bir abidədir. Bu qiymətli əsər üç hissədən ibarətdir:

Xütbələr və Kəlimətul-Qisar (Aforizmlər, əsaslı sözlər): Həzrət Əlinin (ə) 241 xütbə və əsaslı sözünü ehtiva edir. Bu bölümün ən uzun xütbəsi 192-ci xütbə olan “Qasiə” xütbəsidir.

Məktublar: Bu hissə, məktub, vəsiyyə, öyüd, əmr, dua və digər mövzular barələrində yazılan 79 məktubdan ibarətdir. Həzrət Əlinin (ə) Malik Əştərə yazdığı yazı əmri bu bölümün ən uzun və ətraflı hissəsidir.

Hikmətlər: Bu hissə həzrəti Əlinin (ə) 480 hikmətli və əsaslı qısa sözlərini ehtiva edir. İki səhifədən ibarət olan 147-ci hikmət bu bölümün ən uzun hissəsidir.

NƏSX

Nəsx kəlməsi lüğətdə müxtəlif mənalarla gəlir: - yazılmış bir şeyin üzərindən yazmaq-nəql və dəyişdirmək- yox etmək.

İslam alimlərinin tərifində isə nəsx belədir: Vaxtı və zamanı dolmuş və ya keçmiş sabit bir din hökmlərindən hökmün qaldırılması, yəni vaxtı dolmuş və etibarlılıq müddəti sona çatmış bir hökmün başqa bir hökmlə dəyişməsidir.

NƏZİR

Bir şəxsin arzusunun yerinə yetməsi niyyəti ilə yoxsullara verdiyi pul və yaxud hər hansı maldır. Nəzir fərdin arzu etdiyinə qovuşmaq, qorxduğu hər hansı bir şeydən qorunmaq məqsədilə Allahın kömək və dəstəyini qazanmaq niyyətilə bir sıra dini mükəlləfiyyətləri boynuna götürmək kimi də başa düşülür. Bu səbəbdən də “nəzir”, demək olar ki, bütün dinlərdə mövcuddur.

Yerinə yetirilməsi üçün Allah qarşısında əhd edilib söz verilmiş əməl nəzir adlandığı kimi, hər hansı işin həyata keçməsi (və ya keçməməsi) şərti ilə də deyilə bilər. Məsələn, insan nəzir

deyir ki, filan arzusu həyata keçsə, müstəhəb namaz qılacaq, müstəhəb oruc tutacaq və ya müəyyən miqdarda sədəqə verəcək.

Eləcə də, heç bir şərtə bağlı olmayan nəzir də deyilə bilər. Məsələn, Qurani-kərimdə Həzrət Məryəmə hamilə olan anasının öz övladını məbədə xidmətkarlığa verəcəyi barədə nəzir dediyi bildirilir (Ali-Imran, 35). Nəzir sanki Allahla bəndə arasında bağlanmış müqavilədir. Nəzirə mütləq əməl etmək lazımdır. Hətta nəziri yerinə yetirməyən şəxsin öhdəsinə kəffarə düşür.

Nəzirin dini cəhətdən düzgün olması üçün nəzir edən şəxsin ağıllı, yetkinlik yaşına çatmış və müsəlman olması lazımdır. Eyni zamanda nəzir deyilən şey real olmalı, dini cəhətdən məqbul və ya məşru sayılmalı, namaz, oruc, zəkat, həcc, qurban, sədəqə kimi vacib buyurulan ibadət növlərindən olmalıdır. Nəzir qismində namaz və ya oruc da ola bilər. Məsələn, insan arzusunun həyata keçəcəyi təqdirdə müstəhəb namaz qıla və ya müstəhəb oruc tuta bilər. Nəzir Allahla bəndə arasında bağlanmış müqavilə kimidir və ona mütləq əməl etmək lazımdır.

Nəzirin bəzi şərtləri var. Nəzir deyən insan öz imkanlarını qiymətləndirməli, verə bilməyəcəyi malı və yerinə yetirə bilməyəcəyi əməli nəzir deməməlidir. Nəzir deyilən əmlak insanın özününkü olmalıdır və başqa şəxslərin əmlakından nəzir demək olmaz. Haram işləri görmək barədə, nəzir demək olmaz.

İnsanın öhdəsinə vacib olan əməllər barədə nəzir demək olmaz. Məsələn, Ramazan ayında nəzir orucu tutmaq.

NİKAH

Nikah, kəbin, izdivac, evlənmənin qanuni hala salınmasıdır. Dini nikah “kəbin” adlanır və kə-

binin müəyyən şərtləri var. Kəbin kəsdirərkən şahidlər olmalı və kişi qadına mehriyyə, yəni müəyyən miqdarda pul və ya əmlak verməlidir. İslam dinində nikah, yəni evlənmək Peyğəmbərimizin davranışı, sünnəsi olaraq çox tövsiyə olunmuşdur.

NİYAZ

Fars dilindən tərcümədə “ehtiyacı olma”, “dostluq”, “dua etmə”, “hörmət”, “hədiyyə” mənalarını verən “niyaz” sözü Allaha yalvarıb-yaxarmaq, dua etmək mənasında işlədilmişdir.

NİYYƏT

Məqsəd, məram, qəsd, bir şeyi etməyə yönəlmək deməkdir. İnsan nə istədiyini, nə axtardığını niyyətilə görə bilir. İnsanın əməl, davranış və hərəkətlərinin əsasında niyyət dayanır. İslamda insanın niyyətinə böyük önəm verilmiş və bu barədə müxtəlif hədislər vardır.

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Həqiqətən, əməllər niyyətə bağlıdır. Hər bir şəxs nəyi niyyət edibse, elə ona da yetişər. Kim Allaha və Rəsuluna görə hicrət edərsə, Allah və peyğəmbərlərinə tərəf də gedər. Kim qadına görə evlənersə və ya sərvət, var-dövlət ələ keçirmək xatirinə hicrət edərsə, hicrəti niyyətində tutduğu şey tərəfə də yönələr.” “Möminin niyyəti əməlindən yaxşı, kafirin niyyəti isə əməlindən daha pisdir. Hər kəs niyyətinə görə iş görər.”

NUH PEYĞƏMBƏR (ə)

Nuh (ə), Qurani Kərimdə və digər peyğəmbərlərlə müqayisədə daha çox məlumat verilən, “Ülül-əzm” olaraq adlandırılan 5 böyük peyğəmbərdən biridir. Qurani-Kərimdə, 28 surədə haqqında məlumat verilmiş və 43 yerdə adı zikr edilmişdir. Bundan başqa tamamilə Nuh qissəsindən danışan Nuh surəsi də var.

Həzrət Nuh İdris peyğəmbərin nəslindən idi. O, indiki İraq ərazisində yaşayırdı. Nuhun qəbiləsi bütprəst idi. Onlar insan və heyvan şəklində olan bütlərə sitayiş edirdilər. Həzrət Nuh uzun müddət camaatı Allaha ibadət etməyə çağırırdı. Ona az adam qulaq asdı. Camaatın çox hissəsi Nuhu ələ salıb təhqir edir, məsxərəyə qoyurdu. Nuh peyğəmbər öz qəbiləsinə nə qədər

öyüd-nəsihət verirdisə, faydası olmurdu.

Nəhayət, Allah onu xəbərdar etdi ki, kafirləri dəhşətli tufanla məhv edəcək. Allahın əmri ilə Nuh böyük bir gəmi düzəltməyə başladı. Camaat ondan soruşdu ki, nə etmək fikrindədir? Nuh onlara cavab verdi: “Allah-təala yer üzündə tufan yaradıb bütün canlıları qıracaq. Allaha inananlar xilas olacaqlar. Məhv olmaq istəmirsinizsə, Allaha iman gətirin, bütlərdən əl çəkin” Bütprəst

insanlar Nuhun dediklərini yalan sayıb güldülər. Gəmi hazır olandan sonra Allah Nuha əmr etdi ki, yer üzündəki hər heyvan cinsindən bir dişi və bir erkəyi gəmiyə yığsın. Nuh bu işi yerinə yetirdi. O, bütün heyvanlardan, quşlardan bir cüt tutub gəmidəki qəfəslərdə yerləşdirdi. Heyvanlar üçün çoxlu yem götürməyi də unutmadı. Sonra Nuh özü də tərəfdarları ilə birlikdə gəmiyə mindi. Nuhun dörd oğlu var idi. Onların üçü Allaha iman gətirmiş, biri isə kafir qalmışdı. Nuh üç oğlu və daha bir neçə nəfər mömin şəxs öz həyat yoldaşları ilə birlikdə gəmiyə qalxdı. Tezliklə yer üzünü su basmağa başladı. Su həm yerdən çıxır, həm də göydən yağış şəklində yağırdı. Su elə yüksəyə qalxdı ki, uca dağlar belə, görünməz oldu. Gəmidəkilərdən başqa bütün insanlar və heyvanlar suda boğulub məhv oldular. Hətta Nuhun dördüncü oğlu da boğulub öldü. Altı aydan sonra tufan qurtardı və su çəkilməyə başladı. Nuhun gəmisi uca bir dağın başında oturdu. Bir müddətdən sonra su tufandan əvvəlki səviyyəyə qayıtdı. Nuh və tərəfdarları gəmidən endilər, qəfəsləri açıb heyvanları buraxdılar. Heyvanlar yer üzünə yayılıb, özləri üçün əlverişli yerlərdə yuva saldılar. Beləliklə, tufandan sonra həyat yenidən canlandı. Hər dişi və erkək heyvandan balalar törəyib çoxaldı. İnsanlar da Nuhun üç oğlunun nəslindən artıb-törədilər. Buna görə də

Adəmdən sonra insanların ikinci ulu əcdadı Nuh peyğəmbər sayılır. Həzrət Nuh peyğəmbərlər arasında ən çox yaşayanlardan olub. Buna görə də o Şeyxul-Ənbiya da adlandırılıb. Quranda deyilir ki, o, 950 il təbliğ etmişdir.

NÜBUVVƏT

Nübuvvət - Allahın göndərdiyi Peyğəmbərlərin haqq olduğuna inanmaqdır. Allah bəşəriyyətin inam-iman əhlinə 124 min Peyğəmbər göndərmişdir. İlk Peyğəmbər insanların ilki və atası Adəm (ə), sonuncu Peyğəmbər isə həzrət Məhəmməddir (s).

Uca Allah Peyğəmbərləri insanlara doğru yolu göstərmək, Allahı tanımaq, ədaləti təmin etmək və gözəl əxlaqı cəmiyyətə qazandırmaq üçün göndərmişdir. Peyğəmbərlər tarixin nümunə insanlarıdır. Biz onlara baxaraq, Allaha necə qulluq edəcəyimizi, necə bir insan olacağımızı öyrənirik.

Yüz iyirmi dörd min Peyğəmbər arasından beş Peyğəmbəri ulul-əzm (əzm sahibi) Peyğəmbərlər adlanırlar.

Allah müqəddəs kitab Qurani-kərimdə insanlara belə xitab edir: "Ey iman gətirənlər! Peyğəmbər sizi, sizlərə həyat bəxş edəcək bir şeyə dəvət etdiyi zaman Allahın onun Peyğəmbərinin dəvətini qəbul edin..." ("Ənfal", 24).

Hər bir müsəlman bilməlidir ki, Allahın təyin etdiyi peyğəmbərlər Allahla insan arasında rəhmət vasitəsidir. Onlar göndərilmişlər ki, həyatda yaşamaq tərzini insanlara göstərməklə yanaşı bəşəriyyəti insanlığa zidd olan işlərdən çəkindirsinlər, insanları ölümdən sonrakı həyatla xəbərdar edib, onlara həyat proqramını, ila-

hi qanunları çatdırsınlar. Cəmiyyətdə ədaləti dirçəltməklə insanlara azadlıq məfhumunu anladaraq onları düçar olduqları əsarətdən qurtarsınlar. Çünki insanlar mükəmməl bir qanuna möhtacdırlar. Ali varlıq olan insanın ehtiyacını təmin edə biləcək qanunu məhz insanı yarıdan və yaratdığını yaxşı tanıyan Allah verə bilər. Bunun üçün Alim Allah, İlahi qanunu elçiləri olan Peyğəmbərlər (s) tərəfindən bizə yetirmişdir.

Başqa sözlə desək bizim Peyğəmbərlərə əsas üç cəhətdən ehtiyacımız var:

- 1) Təlim-tərbiyə cəhətdən;
- 2) İctimai və əxlaqi cəhətdən;
- 3) Qanunvericilik cəhətindən;

Bütün peyğəmbərlər arasında peyğəmbərlərin ən fəzilətlisi və şərəflisi ("Əsrəful-ənbiya") İslam peyğəmbəri həzrət Məhəmməddir (s).

Sonuncu Peyğəmbər həzrət Məhəmməddən (s) sonra bir daha Peyğəmbər gəlməyib və heç zaman gəlməyəcəkdir. Buna görə də ona "Xatəmul-ənbiya", yəni "Peyğəmbərlərin sonuncusu" deyirlər. Belə ki, Qurani-Kərimdə bu haqda belə buyrulur: "Lakin o, Allahın Rəsulu (elçisi) və peyğəmbərlərin sonuncusudur". ("Əhzab", 40).

NÜZUL

"Nüzul" kəlməsi "nə-zə-lə" felinin məsdəri olub "yuxarıdan aşağıya enmək" deməkdir.

Quran iyirmi üç il müddətində ayə-ayə, surə-surə nazil edilmişdir. Bu cür nazil olmağa "təncim" deyilir. Təncim "nəcm" (ulduz) sözündəndir, hər ulduz çıxanda, yəni müəyyən vaxtlarda Qurandan bir hissənin nazil edildiyini bildirmək üçün işlədilir.

Səbəb və şəni nüzul: Quran ayələrinin nazil olmasına səbəb olan hadisələrə "əsəbabun-nüzul" və kimin və nəyin haqqında nazil olmasına isə "Şəni-nüzul" deyilir. Ayələrin nüzul səbəbləri və şəni Quranın tarixini və ictimai zəminini sonrakı nəsillərə çatdırır.

Quranın doğru təfsir edilməsi üçün ayələrin hansı şərtlərdə, hansı hadisəyə görə, harada və necə endiyini bilmək lazımdır. Bu məlumatlar sayəsində ayələrin nəzərdə tutduğu mənaya bir az da yaxınlaşmaq mümkündür.

ORUC

Hər il mübarək Ramazan ayının əvvəlindən sonunadək, səhər azanından məğrib azanına qədər yemək, içmək və digər 8 əməldən çəkinməkdən ibarətdir.

Oruc tutmaq mənəvi paklıqla yanaşı, insan orqanizminə də sağlamlıq bəxş edir. Oruc tutan

şəxs ac qalmaqla yoxsulların vəziyyətini xatırlayır.

Allah taala ("Bəqərə" surəsinin 183-cü ayəsində) buyurmuşdur: "Ey iman gətirənlər! Oruc tutmaq sizdən qabaqkı ümmətlərə vacib olduğu kimi sizə də vacib edildi. Bəlkə (bunun vasitəsi ilə) siz təqvalı olasınız".

Orucun ictimai faydası bundadır ki, o, insanları bir-birinə yaxınlaşdırır, doğmalaşdırır, siniflər və təbəqələr arasında ayrı seçkiliyi aradan qaldırır. Bundan əlavə nəfsi nəzarət altına almağa səbəb olur.

ORUCUN NÖVLƏRİ

Oruc 4 növdür: Vacib, Haram, Məkrüh və Müstəhəb.

1. Vacib oruc:

- Ramazan ayının orucu; (30 və ya 29 gün).
- Qəza orucu; (Neçə gün olsa, o qədər).
- Kəffarə orucu; (1-günə 60 gün).
- Nəzir orucu; (Neçə gün nəzir etsə).
- Vəfat edən atanın qəza orucu; (Bu böyük oğula vacibdir).

2. Haram oruc:

- Fitr bayramı günü tutulan oruc;
- Qurban bayramı günü tutulan oruc;

3. Məkrüh oruc:

- Aşura günündə tutulan oruc.

4. Müstəhəb oruc:

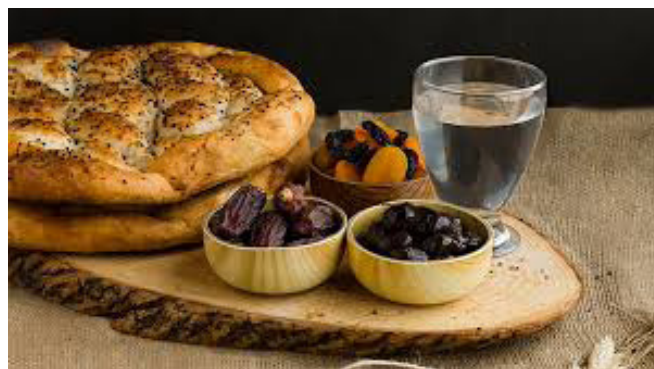
- Haram və məkrüh orucunun günlərini çıxmaqla ilin bütün günlərində oruc tutmaq müstəhəbdir.
- Cümə axşamı və cümə günlərinin orucu;
- Bir neçə dini bayram günləri; o cümlədən: Məbəs, Qədir-xum, Peyğəmbərin (s) mövlud günü.
- Rəcəb və Şaban ayının bütün günləri.

ORUC TUTAN 9 ŞEYDƏN UZAQ OLMALIDIR

1) Yemək və içmək; (bilərəkdən hər hansı bir qidanı qəbul etmək).

2) Cima (cinsi əlaqə); (istər kişi, istərsə də qadının cinsi əlaqədə olması).

3) İstimna (anonizm); (hər hansı üsulla olur-

sa olsun cinsiyyət mayesinin (spermanın) xaric edilməsi).

4) Qatı tozun boğaza yetişməsi; (və eləcə də tüstünü udmaq).

5) Başı suya batırmaq; (Əgər tamamilə bir dəfəyə batırırsa).

6) Səhər namazına qədər cənabət, heyz, və nifas halında qalmaq.

7) İmalə (klizma); (axıcı, maye şeylərlə bədənə imalə etdirmək).

8) Qusmaq; (Qəsdən qusarsa).

9) Allah, Peyğəmbər (s) və imamların adından yalan demək, bilərəkdən Quran ayələrini səhv oxumaq, yalan hədislər söyləmək.

ÖLÜM

Ölüm ruhun bədəndən ayrılması hadisəsidir. Ölümün lüğət mənası fəna, puç olmaqdır. Dinlərin əksəriyyəti bir əsas məsələdə həm-

fikirdilər: insanın daxilində heç vaxt ölməyən və insan öldükdən sonra yaşamağa davam edən ruh vardır. İlahi dinlər inanır ki, ruh mövcudluğuna bədənle başlayır, ancaq bədən öləndən sonra da mövcudluğuna davam edir. İslama görə ölüm bir nemətdir. Yəni ölüm mütləq yoxluq deyil, sadəcə həyat vəziyyətinin dəyişməsidir. Qurani Kərimdə oxuyuruq: “Hər bir kəs (canlı) ölümü dadacaqdır. Şübhəsiz ki, mükafatlarınız qiyamət günü tamamilə veriləcəkdir. Oddan (Cəhənnəmdən) uzaqlaşdırılıb, Cənnətə daxil edilən kimsə muradına çatacaqdır. Dünya həyatı isə aldadıcı həzdən (əyləncədən) başqa bir şey deyildir”. (“Ali-İmran”, 185)

ÖVLIYA

Övliya bir təsəvvüf termini olub Allahın dostu anlamında işlənir.

Allah övliyalarının sifəti (xüsusiyyətləri) Allahın aşağıdakı ayədə göstərdiyi kimidir: “Bilin ki, Allahın dostlarının heç bir qorxusu yoxdur və onlar qəm-qüssə görməzlər. O kəslər ki, iman gətirmiş və pis əməllərdən çəkinmişlər” (“Yunis” surəsi, 62-63) Allahın övliyalrı Allaha iman gətirib bu təqvalı sifətləri ilə Allahdan qorxmalı idilər. Kim ki, iman və təqva sifəti ilə xüsusiləşdirilsə, o Allahın övliyasıdır (yəni dostudur) və bu hər bir müsəlmanın imanına, Allahdan olan təqvasına görə insandan insana fərqlənir.

PƏHRİZKAR (BAX: TƏQVA)

PEYĞƏMBƏR

Peyğəmbər — İslam dinin ənənəsinə görə Allahın elçisi, digər dinlərin ənənələrinə görə Allahın göstərişlərini, buyruqlarını, vəhyələrini insanlara çatdıran şəxsdir. Allahın göndərdiyi və ya seçdiyi elçi, rəsul və nəbilər bu adla çağırılır. Peyğəmbər sözü fars mənşəli olub “nəbi” kəlməsi

ilə sinonim təşkil edən tərcümədə xəbər gətirən deməkdir. Termin olaraq “peyğəmbər” Allahın bəndələrinə əmr və buyruqlarını bildirmək, onlara haqq və həqiqəti, həlal və haramın, xeyr və şəri açıqlamaq üçün seçdiyi və vəzifələndirdiyi insanı ifadə edir. Peyğəmbərə inam İslam dinin əsaslarından hesab edilir. İslam inanclarına görə bəşər tarixində 124 min peyğəmbər olmuşdur. Amma vəhy alma xüsusiyyətlərinə görə onlar bir-birindən fərqlənmişlər. Məhz bu deyilən xüsusiyyətə görə biri digərindən üstün olmuşdur. Onların əksəriyyəti nəbidirlər. Yəni həm qeybdən gələn səslər vasitəsilə, həm də yuxuda vəhy almışlar. Bir sözlə, hər Rəsul eyni zamanda nəbidir.

Rəsul mübarək adını daşıyan peyğəmbərlər isə bu deyilən xüsusiyyətlərlə yanaşı, ayrılıqda mələklə görüşüb vəhylər almışlar. Mötəbər mənbələr bu sayı 313 göstərirlər ki, onların sırasından da 5 peyğəmbər ülul-əzm adlanır — yəni əzm və iradə sahibləri. “Hər ümmətin bir Peyğəmbəri vardır” (“Yunis”, 47.) Bu Peyğəmbərlərdən bəzilərinin adı Quranda keçir. Quranda adı keçən Peyğəmbərlər bunlardır:

1- Həzrət Adəm (ə)	15- Həzrət Davud (ə)
2- Həzrət İdris (ə)	16- Həzrət Süleyman (ə)
3- Həzrət Nuh (ə)	17- Həzrət Əyyub (ə)
4- Həzrət Hud (ə)	18- Həzrət Zülkil (ə)
5- Həzrət Saleh (ə)	19- Həzrət Yunis (ə)
6- Həzrət Lut (ə)	20- Həzrət İlyas (ə)
7- Həzrət İbrahim (ə)	21- Həzrət Elyasa (ə)
8- Həzrət İsmayıl (ə)	22- Həzrət Loğman (ə)
9- Həzrət İshaq (ə)	23- Həzrət Üzeyr (ə)
10- Həzrət Yaqub (ə)	24- Həzrət Zəkəriyyə(ə)
11- Həzrət Yusif (ə)	25- Həzrət Yəhya (ə)
12- Həzrət Şüəyb (ə)	26- Həzrət İsa (ə)
13- Həzrət Harun (ə)	27- Həzrət Məhəmməd (s)
14- Həzrət Musa (ə)	

PİR

Dini terminologiyada “pir” sözünün mənası müqəddəs şəxsin dəfn edildiyi və yaxud müxtəlif səbəblərdən əhali tərəfindən müqəddəs məkan kimi ziyarət olunduğu yerdir. Pir və ziyarətləri yaranma səbəbinə görə 3 qrupa bölmək olar: tarixi-dini şəxsiyyətlərlə bağlı olanlar (Bibiheybət, Rəhimə xanım), təbiət hadisələri ilə bağlı olanlar və tibbi-şəfaverici xüsusiyyətləri olduğuna inanırlar.

PİŞNAMAZ

Camaat namazında öndə duran, digərlərinin isə ona iqtida edərək namaz qıldığı şəxsdir. İs-

lama görə pişnamaz və ya imam-camaat həddi-bülüğa çatmış, aqıl, ədalətli və namazı düzgün şəkildə qılmağı bacaran şəxs olmalıdır.

RAMAZAN

Hicri-qəməri təqviminin doqquzuncu və ən müqəddəs ayıdır. Qurani-Kərim məhz bu ayda -Qədr gecəsində nazil olmuşdur. İslama görə Ramazan ayının orucu həddi-bülüğa çatmış, xəstə və səfərdə olmayan müsəlmanlara vacibdir.

“Ramazan” sözü ərəb dilindən tərcümədə “yandıran”, “isti”, “bürkü yandıran” deməkdir.

Ramazan bayramı (Fitr bayramı) şəvval ayının 1-ci günü Ramazan ayının sonunda orucun sona çatması münasibəti ilə qeyd edilir. Ramazan ayında oruc tutulması müsəlmanlara hicrətin ikinci (622-ci il) ili təyin edilmişdir. Ramazan ayı insanlara Allahı sevmək prinsiplərini öyrədir, onlara öz iradə qüvvələrini, dözümlüyünü yoxlamaq imkanı verir, onları gözüaçıq, təmiz vicdanlı olmağa yönəldir və oruc tutmaqla ifadə olunur. Oruc ramazan ayında tutulduğu üçün ona “Ramazan orucu” da deyirlər.

Ramazan bayramının məqsədlərindən biri müsəlmanların toplanması və görüşməsidir. Müsəlmanlar bayramda görüşür, bir yerdə namaz qılırlar. Oruc ibadətlərini bitirdikdən sonra müsəlmanlar bayram keçirir və bir yerə yığılırlar. Bayramın başqa məqsədlərindən biri də müsəlmanların bir-birini ziyarət etməsi, qohum-əqrabalarla görüşməsi, əgər arada inciklik varsa barışması üçündür. Bayramda kasıblar və yoxsullar da sevinməlidir, onlar da yeni paltar geyərək bütün müsəlmanlarla bir yerdə namaza gəlməlidirlər. Məhz buna görə fitrə zəkatı fərz edilmişdir ki, yoxsul müsəlmanlar da bayramı keçirə bilsinlər və hamı kimi şad olsunlar.

RƏBB

Uca Allahın adlarından biridir. Lüğətdə “Rəbb” sözü malik, yaradıcı, sahib, tərbiyə və islah edən,

idarə edən, nemət verən mənalarını daşıyır. Quranda rəbb sözü 962 yerdə Allaha birbaşa nisbət edilir. Bundan əlavə beş yerdə həzrət Yusif dövründəki Misir məliki üçün “hökmdar” mənasında istifadə olunmuşdur. Bir ayədə isə Allahdan başqa Rəbb axtarmağın lüzumsuz olduğu vurğulanır. Rəbb Qurani-Kərimdə Yarananın adları arasında Allah sözündən sonra ən çox istifadə edilən sözdür.

RƏCƏT

Rəcət ərəb dilində geri qayıtmaq mənasındadır. Məna olaraq da bir qrup insanın ölümündən sonra və qiyamətdən əvvəl geri dönüşünü ifadə edir. Bu hadisə, vəd edilmiş həzrət Mehdi (ə) universal hərəkətilə eyni zamanda meydana gələcəkdir. Bu hadisənin vəhy (nəqli) və əqli cəhətdən mümkün olması sübut edilmişdir. Vəhy məntiqinə əsasən əvvəlki ümmətlər arasında da rəcətin bəzi nümunələrini tapmaq mümkündür.

“(Və yadınıza salın ki) siz: “Ya Musa, Allahı aşkar surətdə görməyincə, heç vaxt sənə inanmayacağım”,- dediyiniz zaman, gözünüz görə-görə sizi ildırım vurmuşdu”. “Bəlkə, şükür edəsiniz deyə, biz sizi ölümünüzdən sonra yenidən dirilttik”. (Bəqərə, 55-56).

RƏQAİB GECƏSİ

Müsəlmanların Rəcəb ayında qeyd etdikləri müqəddəs gecələrdən biridir. Bu gecə rəcəb ayının ilk cümə axşamında qeyd olunur. Bəzi

məzhəblərə görə həzrət Məhəmmədə (s) bu gecə peyğəmbərlik verilmişdir. Bu gecə Allah mömin bəndələrinə rəqibətlər, yəni lütfələr edir.

Bu gecə edilən duaların savabının daha çox ola-
cağı bildirilir. Rəvayətə əsasən rəcəb ayının bi-
rinci cümə axşamı günü Məhəmməd peyğəmbər
(s) orucunu tutmuş, gün batandan sonra isə 12
rükətli namaz qılmışdır.

RƏSUL

Yeni şəriət və kitabla gəlmiş peyğəmbərlərdir.
Qurani-Kərimdə peyğəmbər sözünün əvəzində
rəsul və yaxud nəbi kəlməsi istifadə olunmuşdur.
Ərəbcə nəbi “müjdə verən”, “xəbər gətirən”, rə-
sul isə “elçi”, “səfir” mənasında işlənir. Termin
olaraq, nəbi Allahdan vəhy almış şəxsdir. Rəsul

isə Allah tərəfindən kitab və şəriətlə göndərilmiş
nəbidir. Bu baxımdan hər rəsul nəbidir, lakin
hər nəbi rəsul deyil. Məsələn, həzrət Musa (ə),
həzrət Məhəmməd (s) həm nəbi, həm də rə-
suldur.

REHLƏT

Rehlət dünyadan köçmək mənasını verir. Hicri
qəməri təqvimə səfər ayının 28-i böyük İslam
peyğəmbəri həzrət Məhəmmədin (s) rehləti,
yəni dünyadan köçdüyü gün kimi anılır.

RİBA

Riba, lüğətdə, artma, çoxalma, böyümə kimi
mənalara gəlir. Dilimizdə riba mənasına gələn
sələm və faiz eynimənalıdır. Fiqh termini olaraq
faiz, pul və hər hansı malın öz cinsi ilə mübadi-
ləsində verən tərəfin təyin olunmuş müddətdə
qarşı tərəfdən verilən şey qarşılığında əlavə
dəyərin tələb edilməsinə deyilir. İslamın zühur
etdiyi dövrdə borc verilən pula “rə’sul-mal” (əsas

pul), qoyulan vədə sonunda verilən əlavəyə isə
“riba” (sələm, faiz) deyilirdi.

İslam bütün növləri və miqdarları ilə faizi qa-
dağan etmiş və haram qılmışdır. Əslində Tövrat
və İncil də faizi qadağan etmişdir.

“Ey möminlər! Əgər, doğrudan da, iman
gətirmişsinizsə, Allahdan qorxub sələmdən qa-
lan məbləğdən (faizdən) vaz keçin! (Onu borclu-
lardan almayın!)” “Əgər belə etməsəniz, o zaman
Allaha və Onun peyğəmbərinə qarşı müharibəyə
girişdiyinizi bilin! Yox, əgər tövbə etsəniz, sər-
mayəniz (mayanız) sizindir...” (“Bəqərə”, 278-
279).

RİCAL

Rical — Ərəb dilində “kişilər”, “şəxslər”
mənasını versə də hədis üsulu elmində hədisləri
rəvayət edən ravilər haqqında işlədilən ümumi
ifadə, ravilərin şəxsiyyətini tədqiq edən elmdir.
Ravilərin kimliklərinin tanınması və yenə onlara
olan etimad dərəcəsinin müəyyənləşdirilmə-
si bu elm bölməsinin məhz hədəfidir. Raviləri
tanımada ata adı, nəsil, ləqəb, məzhəb və ravi
təbəqəsi, eyni adı daşıyan sənədlərin bir-bir-
indən ayırd ediləcək dərəcədə tanınmaları və
yenə sənədlərin verdikləri qabarıq digər ad-
larının bilinməsi bu elm sahəsində rical alim-
lərinin diqqət etdikləri əsas məsələlərdəndir.
Ravilərdə axtarılan şərtlər:

Alimlər və hədisçilər ravilər üçün bir sıra
şərtləri lazımi biliblər ki, onlardan da bəziləri
bunlardır:

- 1- İslam
- 2- İman
- 3- Həddi-buluğ
- 4- Ağıl
- 5- Ədalət
- 6- Etibarlılıq
- 7- Hədis
- 8- Hədis sənədində və qeydiyyatında diqqət.

RİSALƏ

Ərəb dilində risalə “göndəriş” deməkdir. Mək-
tub, ismarıq mənalarda işlədilir. Dini termin
olaraq, müsəlman alimləri tərəfindən hər hansı
suala cavab olaraq, ya da hər hansı konkret dini,
fiqhi məsələ barədə qələmə alınmış kiçik həcmli

kitablara deyilir.

Cəfəri məzhəbində müctəhidlərin fətvalarının toplandığı kitaba da risalə (və ya əməliyyə risaləsi) deyirlər. Keçmişdə hər müctəhid öz risaləsini istədiyi tərtiblə hazırlayırdı. Risalələrdəki məsələlərin yeri və ardıcılığı bəzən xeyli fərqlənirdi. Risalələrin adları da fərqli olurdu. Məsələn: “Cameyi-Abbasi”, “əl-Ürvətül-vüsqa”, “Vəsiletün-nicat” və s. Bəzi mərcəyi-təqlidlər ümumiyyətlə öz risalələrinə ad vermirdilər və onların risaləsi “Sual-cavab toplusu”, “Əməliyyə risaləsi”, “Fətvalar məcmuəsi” kimi ümumi adlarla çap edilirdi.

RİYA

Riya sözünün əsləi ərəb dilindən - ruyət kəlməsindəndir, mənası etdiyi əməli göstərməkdir. İnsanın onu etməkdən məqsədi budur ki, bu işlər vasitəsi ilə insanların qəlbini özünə cəlb etsin. İnsan riyanı 4 şəkildə edir.

1. Öz sözləriylə və danışqlarıyla.

Məsələn: Etdiyi moizələrlə, nəsihətlərlə, gözəl kəlamlar danışmaqla. Məqsədi isə budur ki, camaat bunun vurğunu olsun və camaatın qəlbələrini ələ alsın.

2. Əməlləri ilə.

Məsələn: Namazını uzadır, rükusunu uzadır, qunutunu uzadır və s.

3. Görünüşü ilə.

Məsələn: Zahirini və qiyafəsini gecə oyaq qalanlar və zahidlər kimi göstərir...

4. Özünü islam və müsəlmanların qayğısını çəkən kimi aparmaqla.

Deməli, insan riyanı bu dörd yolla edir: dillə, əməllə, zahiri görünüşüylə və siması ilə. Bu əməlin tərzidir, yəni zahiri görünüşüdür.

Riya bəzən imanın özündədir, bəzən də əməlində. Quran-kərim “Bəqərə” surəsinin 264-cü ayəsində buyurur:

“Ey iman gətirənlər! Sədəqələrinizi malınızı ri-

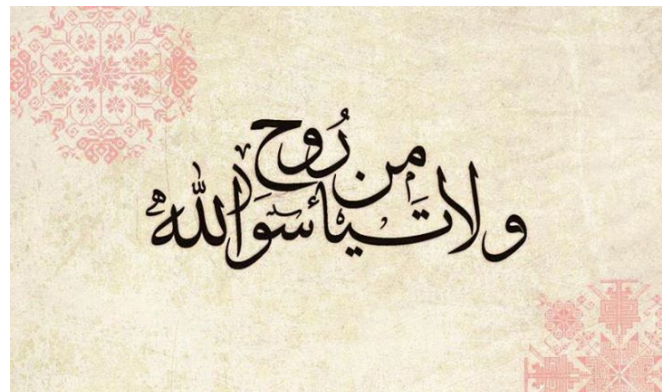
yakarlıqla (özünü xalqa göstərmək üçün) sərf edən, Allaha və axirət gününə inanmayan şəxs kimi, minnət qoymaq və əziyyət verməklə puça çıxarmayın. Belə şəxslərin halı, üzərində bir az torpaq olan qayaya bənzər ki, şiddətli bir yağış o torpağı (yuyub) aparar və qayanı çılpaq bir daş halına salar. Onlar qazandıqlarından bir şeyə qadir (nail) olmazlar. Şübhəsiz ki, Allah kafirləri haqq yoluna yönəltməz!”

RUH

Mahiyyəti insan üçün tam bilinməyən bədənə həyat verən cöhvərdir. Quranda Allahın insanlara ruh haqqında çox az məlumat verdiyi bildirilir. Qurani-Kərimin “İsra” surəsinin 85-ci ayəsində buyrulur: “(Ya Rəsulum!) Səndən ruh (ruhun mahiyyəti və keyfiyyəti) haqqında soruşarlar. De: Ruh Rəbbimin əmrindədir. (Allahın əmri ilə yaradılmışdır). Sizə (bu barədə) yalnız cüzi (az) bir bilik verilmişdir!” Ona görə də metafizik aləmə aid olan (qeyri maddi) ruhun mahiyyəti-ni dərk etmək olduqca çətindir. Dinimizə görə insan öldükdə ruh bədəni tərk edir və bərzəx aləminə yüksəlir. Qiyamat günü isə bədənlərə ruhlar qayıdacaqdır.

RUHULLAH

Ruhullah – Qurani-Kərimdə Ruhullah ləqəbi ilə yad edilmiş həzrət İsa Məsih (ə) həzrət Məryəmin(s) oğludur. (“Nisa” 171). Həzrət İsanın

(ə) Ruhullah ləqəbi daşması, İlahi ruhu daşması mənasındadır: əslində, bütün insanların ruhu Allahdandır. Qurani-kərimdə Allahın ilk insan olan həzrət Adəmə (ə) ruh üfürməsindən danışılır (“Səcdə”, 7-9; “Hicr”, 28-29). “Allah öz ruhundan ona üfürdü” deyilərkən, heç də həmin ruh Al-

lahın tərkib hissəsi kimi təsəvvür edilmir. Allah bütün yaratdıqları kimi ruhu da özünə aid edir, “bəndəm” buyurduğu kimi, “ruhum” buyurur. Buradakı “ruhum” sözündən məqsəd “mənim yaratdığım və mənə tabe olan ruh” deməkdir. İsa Peyğəmbər (ə) də sair insanlar kimi Allahın ona bəxş etdiyi ruh əsasında yaranmışdır. Cəbrail (ə) Allahın əmri ilə Məryəm Əsanın (ə) ruhunu üfləmiş, bunun nəticəsində Məryəm hamilə qalmışdı.

RUHUL-QÜDS

Mələk Cəbrailin adlarından biridir. Qura-ni-Kərimin “Bəqərə” surəsinin 87-ci ayəsində Cəbrail bu adla anılmışdır: “... Məryəm oğlu İsayə aşkar möcüzələr (dəlillər) bəxş etdik və onu müqəddəs ruhla (Cəbrailə və ya ismi-əzəmlə) qüvvətləndirdik...”

Bundan başqa Allahın İsa peyğəmbərə verdiyi qüvvə, onun gətirdiyi müqəddəs kitab, Xristian

təslisinin üçüncü elementi də müqəddəs ruh adlandırılır.

RUZİ

“Ruzi” sözü fars mənşəli söz olub azuqə, yeyəcək deməkdir. Dini terminə isə ruzi kəlməsi geniş mənalara malikdir və Allahın verdiyi bütün nemətlərə şamildir – istər maddi nemətlər olsun, istərsə də mənəvi. Buna görə

də sağlamlıq, asayiş, həcc və digər vacib əməlləri yerinə yetirməyə tövfiq tapmaq, yaxşı dost və s. hamısı ruzinin nümunələridir. Allah bütün məxluqlarına - istər mömin olsun, istərsə də kafir, istər insan olsun, istərsə də heyvan - ruzi qərar vermişdir. Hər bir insanın ruzisi müəyyən edilmişdir. İlahi dərgahda qeyd edilmişdir. Onu heç kim azaldıb çoxalda bilməz. Bu işi ancaq İlahi təqdir dəyişə bilər. Bunu qeyd etmək lazımdır ki, bu təqdir səy və çalışma ilə təzad təşkil etmir. Əksinə biz insanların vəzifəsi budur ki, ruzi qazanmaq üçün çalışaq və səy göstərək. Çünki Allah əmr etmişdir ki, bəndələri qazanc əldə etmək üçün çalışsınlar. Şübhəsiz ki, ruzi verən də, qüvvət sahibi də, yenilməz olan da Allahdır!” (“Zariyat”, 58)

RÜKƏT

Bir namazda təkbir (Allahu Əkbər), qiyam, qiraət, rüku və 2 səcdədən meydana gələn qism “1 rükət” adlanır. Bu, ikinci dəfə təkrarlanarsa, ikinci rükət, 3-4-cü dəfə təkrarlandığında isə üçüncü və dördüncü rükət adlanır. Vacib olan sübh namazında iki, zöhr, əsr və işa namazlarında dörd, məğrib namazında isə üç rükət namaz qılınır.

RÜKU

Rüku - qurşaq təzimi də adlanır. Namazda rükuya getmək o deməkdir ki, normal halda

ayaq üstə əllər dizlərə çatana qədər olan vəziyyətdə qalmaq.

Namaz qılan hər rükətdə qiraətdən sonra barmaqlarının ucu dizlərinin üzərinə qoya biləcək qədər əyilməlidir. Bu əmələ rüku deyilir.

RÜKN

Ərəb dilindən tərcümədə rükn - dayaq, dirək, əsas deməkdir. Dini termin olaraq bu söz əsasən iki mənada işlənir. Birinci mənada ibadət əməllərinin dəqiq yerinə yetirilməsi gərəkən ən mühüm hissələrinə rükn deyirlər. Rüknlərin sayını istər qəsdən, istərsə də bilməyərəkdən azaldıb-çoxaltmaq, rüknü yerinə yetirməmək ümumilikdə həmin ibadəti batil edər. Məsələn, namazın rüknləri bunlardır: niyyət, təkbirətül-ehram, rükuya bitişik qiyam (rükudan əvvəl ayaq üstə durmaq), rüku və iki səcdə.

Rükn sözü termin olaraq həm də müqəddəs Kəbə evinin 4 küncü mənasını da ifadə edir. Hər rüknün öz adı vardır. "Qara daş" bərkidilmiş künc rüknü-əsvəd, qalan küncələr isə saat əqrəbi istiqamətində sayılmaqla, Yəmən rüknü, Şam rüknü və İraq rüknü adlanır. Rüknlərin adı onların istiqamətləndiyi ölkələrə uyğun seçilib.

RÜQƏYYƏ BİNT HÜSEYN (Ə)

Mədinədə dünyaya gəlmişdir. İmam Hüseyinin (ə) qızı, Məhəmməd peyğəmbərin (s) nəticəsidir. Qüreyş və Əhli-beyt nəslindəndir. Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, İmam Hüseyinin (ə) Aşura inqilabında Allah yolunda fəda etdiyi sonuncu qurbanı qızı Rükəyyədir. Tarixi faktlara əsasən həzrət Rükəyyənin Kərbəla hadisəsində üç-

dörd yaşı varmış. Kərbəla hadisəsindən sonra Rükəyyə xanım İmamın (ə) ailəsi ilə birlikdə düşməyə əsir düşür. Əsirlərlə birlikdə Kufəyə, oradan da Dəməşq şəhərinə gətirilir. Dəməşqdə Yezidin Kərbəla əsirlərini saxladığı xarabalıqda atasını yuxuda görür və yuxudan oyanıb, ağlayaraq atasını istəyir. Yezid onun ağlamaq səsiindən narahat olur və əmr verir ki, İmam Hüseyinin (ə) başını aparıb Rükəyyəyə versinlər. Əsgərlər İmamın başını ona verirlər. Xanım atasının başını görəndən sonra ürəyi tab gətirməyib o an şəhid olur. Onu xarabalıqda dəfn edirlər. İllər sonra Rükəyyənin qəbrinin üzərində böyük ziyarətqah inşa edilmiş və hazırda ziyarət yeridir.

SALAM

Salam ərəbcə sülh və əmin-amanlıq deməkdir. Müsəlmanlar arasında görüşərkən istifadə olunan ifadədir. Əs-Səlam Allahın adlarından biridir - sülh, əmin-amanlıq bəxş edən mənasını daşıyır. Müsəlmanlar rastlaşdıqda, görüşdükdə biri digərinə "Əs-Səlamu əleykum" (Allah sizə salamatlıq bəxş etsin!) deməklə Allahdan ona salamatlıq, əmin-amanlıq, firavanlıq bəxş et-

məsini diləyir. İslamda salam vermək müstəhəb, salamın cavabını almaq isə vacibdir.

SAHUR

Oruc tutan şəxslərin Sübh azanına qədər (dan yeri ağarmazdan) yedikləri yemək sahur və ya obaşdan adlanır. Gün boyu oruca dözmək üçün yuxudan oyanıb sahur yeməyi yemək müstəhəb sayılır. Üstəlik sahur vaxtı edilən duaların Allah dərgahında daha tez qəbul olunduğu deyilir. Sahura "İmsak" da deyilir.

SALAVAT

Peyğəmbər (s) və Onun soyundan gələnlərə (Əhli-Beytə) ehtiramlarını göstərmək üçün mü-

səlmanlar tərəfindən oxunan dualara deyilir. Qurani-kərimin "Əhzab" surəsinin 56-ci ayəsində Allah və mələklərin Məhəmməd peyğəmbərə (s)

salavat oxuduğu qeyd olunaraq, iman gətirən insanların ona salavat göndərmələri buyrulur: Həqiqətən, Allah və Onun mələkləri Peyğəmbərə salavat göndərirlər (xeyir-dua verirlər). Ey iman gətirənlər! Siz də ona salavat göndərib (onun üçün salavat deyib) layiqincə salamlayın! (Allahummə səlli əla Muhəmmədin və ali Muhəmməd; Sallallahu aleyhi və alihi və səlləm!)

Müsəlmanlar namazda, müxtəlif dualarda, o cümlədən Məhəmməd peyğəmbərin (s) adını çəkəndə ona salavat göndərirlər.

SALEH

Allahın rızasını qazanmaq üçün dünya həyatının keçici dəyərlərinə əhəmiyyət verməyən, şəriət qaydalarına uyğun olaraq yaşayan, əməlləri ilə hamıya nümunə olan müsəlmandır. Belə insanlara xalq arasında "əməli saleh adam" deyirlər. Əməli-sahəh olmaq İslamın ən əsas tələblərindən biridir. Çünki müsəlman hərəkət və davranışlarında doğru olmalıdır. Qurani-Kərimdə bir çox yerlərdə "iman gətirib, saleh əməl sahibi olmağa" bir cümlədə əmr olunmuşdur. Əməlsiz iman da faydasız olduğu bildirilir.

SALEH PEYĞƏMBƏR (S)

Səhud qövminə göndərilən peyğəmbərdir. Səhud qövmü Nuh peyğəmbərin soyundan Səhud ibn Amirin və ya Səhud ibn Adın övladları hesab olunur. O həzrətin adı Quranda 16 dəfə zikr olunub. Saleh peyğəmbər Nuh (ə) və Hüdadan (ə) sonra tək başına öz bütperəst qövmü ilə mübarizə aparmış peyğəmbərlərdəndir.

Tarixi mənbələrə əsasən Saleh (ə) Nuh peyğəmbərin oğlu Samın nəvələrindəndir. O Həzrət (ə) Allah-Təala tərəfindən Səhud əhalisinin hidayət olması üçün göndərilmiş bir elçidir. Tarixi mənbələrə əsasən Səhud qövmü Şam və Hicaz arasında yaşayan, ərəb dilli bir qövm olub. O Həzrətin (ə) məzarı hazırda Nəcəful-əşrəfdə "Vadius-səlam" qəbristanlığında Hud (ə) peyğəmbərlə yanaşıdır.

Səhud qövmü inkişaf etmiş iqtisadiyyata və geniş imkanlara malik bir tayfa idi. Lakin bununla belə bütə pərəstis edir, əyyaşlıq və fəsadla məşğul olurdular. Bu səbəbdən Al-

lah-Təala Salehi (ə) peyğəmbər olaraq seçmiş və onları islah etmək üçün göndərmişdi. Lakin bununla belə qövmü onu (ə) inkar etmiş, niyə bizim aramızdan məhz sən seçildin deyə istehza edirdilər. Həmçinin qövmü peyğəmbərdən (ə) möcüzə də istədilər. Bu səbəbdən Allah-Təala möcüzə olaraq dəvə göndərdi. Bu dəvə Allahın izni ilə bir daşın arasından çıxır və ata anası olmadan dünyaya gələn möcüzəvi varlıqlardan biri olur.

Bu dəvə Səməd qövmünün imtahanı olur. Lakin onlar bunu qəbul etmir və dəvəni öldürürlər. Beləcə ilahi əzabı qazanmış olurlar. Dəhşətli və uğultulu bir zəlzələ onları yer altına udur. Hətta onların yaşayış məntəqəsindən və özlərindən bir əlamət belə qalmır:

Lakin onlar (Salehi) yalançı saydılar və onu (dəvəni) tutub kəsdilər. Rəbbi də bu günahlarına görə onların kökünü kəsib yerlə yeksan etdi. ("Şəms" - 14).

SAVAB

"Savab" sözünün ərəbcə lüğəvi mənası "mükafat", "əvəz" deməkdir. Savabın əksi isə "cəza" deməkdir. Şəriətdə isə "savab" dedikdə xeyirxah əməllərə görə Uca Allahın qullarına verəcəyi mükafatdır. Savab qazanmaq üçün Allahın buyurduğu əmrləri yerinə yetirmək, qoyduğu qadağalardan çəkinmək lazımdır. Uca Allah Quranda Onun əmrlərini yerinə yetirən və qadağalarından çəkinən qullarına bol savab və edərək buyurur: "Onların dedikləri ancaq: "Ey Rəbbimiz! Günahlarımızı və əməllərimizdə həddi aşmağımızı bizə bağışla; qədəmlərimizi sabit et və kafir qövmə qələbə çalmaqda bizə yardım et!" – olmuşdur. Beləliklə Allah onlara həm dünyə mükafatını, həm də gözəl axirət mükafatını verdi. Allah yaxşı iş görənləri sevir". ("Ali-İmran", 147-148).

SƏBİR

Çətin iş və ya ağır vəziyyətlərdə şikayətlənmədən dözmək, dini vəzifələrin icra edilməsində dayanıqlı olmaq, haram olan şeylərdən, eləcə də həyatda baş vermiş uğursuzluq və bədbəxtliklər üzündən inancını itirməməkdir. Qurani-Kərimin "Əhqaf" surəsinin 35-ci ayəsinə uyğun olaraq

müsəlmanlar dözümlü olub, həyatın bütün ağırlıqlarına sinə gərməlidirlər. Yalnız dözümlü olanlar bu dünyada və axirətdə uğur əldə edib Allahın rəhmətini qazana bilirlər. Hədislərdə Məhəmməd peyğəmbər (s) səbrin dinin yarısı olduğunu qeyd etmişdir. İlahiyyətçilərə görə insandan asılı olan və olmayan bütün durumlarda səbir sərgiləmək lazımdır.

SƏCCADƏ (namazlıq)

Müsəlmanların namaz qılarkən istifadə etdikləri kiçik xalçadır. Xüsusi olaraq namaz qılan-

lar üçün nəzərdə tutulduğundan xeyli kiçik ölçüdə, həm də yüngül olsun deyə nazik toxunuşdur. Azərbaycanda "canamaz", "namazlıq", "mehrabi", İranda "taği", "cənamaz", Ərəbistanda və Türkiyədə "səccadə" adlanan növləri toxunmuşdur. Bu xalçalar istər formaca, istərsə də kompozisiya baxımından digər xalça məmulatlarından fərqlənirlər.

SƏCDƏ

Səcdə sözünün lüğəvi mənası: təvazökarlıq-

la əyilmə, alını torpağa qoyma. Səcdə sözünün fiqhə mənası: yeddi üzvü, yəni alın, iki əlin içi, iki dizin və iki ayağın baş barmağının ucunu yerə

qoymaq anlamına gəlir. Səcdə məxluqatın Xaliqə etdiyi təvazökarlıqdır. Amma bu məxluq insan kimi iradə əta edilmiş məxluqdursa, onun savabı da var. Savabı olmayan səcdələr isə, yaltaqların alçaqcasına kiminsə qabağında yıxılmasıdır.

Quranda məscid və səcdə kökündən götürülmüş 92 sözə rast gəlirik. Bunların 28-i məscid və məscidlər kəlməsidir.

SƏDƏQƏ

Ərəb sözüdür. "Sidq" kökündən əmələ gəlib. Doğruluq, düzgünlük mənalarını verir. Sədəqə

Allaha yaxınlaşmaq, savab və mükafata nail olmaq üçün sidqi-ürəkdən verildiyinə görə sədəqə adlandırılmışdır. Bu kəlmələrin hər ikisi – sidq və sədəqə eyni kökdən törəmişdir. İnsan bir mənada Allaha olan sədaqətini sədəqə ilə göstərir. Bunu edərkən mükafatının axirətdə mütləq veriləcəyinə inanır. İbrət üçün və əsaslı səbəblər istisna olmaqla, sədəqənin gizli verilməsi, rıyanın, göstərişin, və s. günahların qarşısını almaq, habelə yoxsulların izzəti-nəfsinin yaralanmaması baxımından daha xeyirlidir. Ona görə də Allah və Rəsulu (s) sədəqənin gizli verilməsinə səsləmişdir.

SƏFA VƏ MƏRVƏ

Məkkədə yerləşən Həcc və Ümrə zamanı aralarında səy edilən (yüyürmək) iki təpənin

adıdır. Hazırda Məscidi-Həramın divarına bitişikdir. Səfa və Mərvə təpələri arasında yüyürmək Həcc və Ümrə ayinlərindən biridir. Bu əmələ səy deyilir. Bu barədə Quranda ("Bəqərə", 158) ayə də vardır. İki təpə arasındakı məsafə 350 metrdir. Səfa Məscidi-Həramın şimal-şərqində Əbu Qübeys dağının ətəyində Mərvədən bir az yüksək olan təpədir. Mərvə isə Səfanın qarşısında və Hərəmi-şərifin şimal qərbində yerləşir. Səfa "sərt, başqa bir kütləyə qarışmayan, torpaq və palçıqdan təmizlənmiş daş", Mərvə "yumşaq və qara, qırmızımtıl vulkanik mənşəli, parçalanıb ətrafı sivri olan daş" deməkdir. Həcc ziyarətində təvaflardan sonra Səfadan Mərvəyə 4 gediş və 3 gəlişdən ibarət olan səy ibadətindən dolayı xüsusi əhəmiyyət daşıyan bu iki təpəyə Mərvateyn də deyilir. Bu ibadət əməlinin əsası İbrahim peyğəmbərin arvadı Həcərin oğlu İsmail ilə birlikdə Məkkə vadisində tək qaldığı vaxt həmin iki təpə arasında gedib-gələrək su axtarması hadisəsi ilə bağlıdır.

SƏHABƏ

Lüğət mənası "yoldaş", "dost" deməkdir. Termin kimi isə Məhəmməd peyğəmbərin (s) dövrünə çatmış, müsəlman olaraq onu görmüş,

onun söhbətlərində iştirak etmiş və müsəlman olaraq da ölmüş şəxsləri bildirir. Cəm forması "əshab" dır. Səhabələrin sayı haqqında dəqiq məlumat olmasa da bir çox mənbədə Peyğəmbərin vəfatı zamanı yüz mindən yuxarı səhabənin olduğu bildirilir. Ən sonuncu səhabə hicri 110-cu ildə vəfat etmişdir. İstər hədis istər də Quranın sonrakı nəsilərlə mühafizə edilərək çatdırılması baxımından ilkin mənbə sayılan səhabələrin əhəmiyyəti böyükdür. Onlar İslamın qorunması və yayılması uğurunda Peyğəmbərlə

birlikdə çiyin-çiyinə mübarizə aparmış, fədakarlıq göstərmiş hətta bu yolda canlarını fəda etmişlər. Qurani-kərim buyurur: (İslamı) ilk əvvəl qəbul edib (bu işdə başqalarından) irəli düşən mühacirlərə və ənsara, həmçinin yaxşı işlər görməkdə onların ardınca gedən kimsələrə gəldikdə, Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar. (Allah) onlar üçün əbədi qalacaqları, (ağacları) altından çaylar axan cənnətlər hazırlamışdır. Bu, böyük qurtuluşdur (uğurdur)! Peyğəmbərdən rəvayət olunan bir çox hədis də qeyd olunanları təsdiqləyir.

SƏHİFEYİ-SƏCCADİYƏ

“Ali Məhəmmədin Zəburu” və “Əhli-Beytin

İncili” adları ilə xatırlanan Səhifeyi-Səccadiyə İmam Zeynəlabidinin (ə) dualarını əks etdirən möhtəşəm bir əsərdir. Bu əsəri İmam Zeynəlabidin (ə) inşa etmiş və İmam Məhəmməd Baqir (ə) ilə Zeyd ibn Əli yazmışlar. Bu bənzərsiz əsərdə oxucu özünü dualar arasında dərin dini maarif okeanında hiss edir, siyasi məsələlərdə ayrı bir ehtişam və ictimai məsələlərdə də bir başqa gözəlliklə üzləşir. Səhifeyi-Səccadiyədə əslində 75 dua olmasına baxmayaraq təəssüf ki, o uca dualardan yalnız 54 dənəsi əsərdə yer almış və geri qalan dualar əlimizə gəlib çatmamışdı.

SƏHİH HƏDİS

Bu kəlmə lüğətdə müxtəlif mənalarda istifadə olunur. Məsələn: Sağlam, düzgün, möhkəm, gümrah və s. Terminoloji mənada isə – səhih hədis, isnadının əvvəlindən axırına qədər dəqiq olan, ədalətli (haqsızlıq etməyən, 12 imamçı, dünya malına həris olmayan və düzgün) ravinin tərəfindən xəbər verildiyi isbat olunan hədis

deməkdir.

Səhih hədisi tam əksi “Zəif” (uydurulmuş) hədis adlanır. Nəql etdiyi hədisə etimad olunmayan, etibarsız ravidən nəql olunan hədislər belə adlanır. Səhih hədisdən bir mərhələ aşağı nəql olunan hədislərə isə “Həsən” deyilir. Etibarlı ravilər tərəfindən nəql olunan “Həsən” dərəcə etibarlı ilə “səhih”dən aşağı hesab olunur.

SƏLBİ SİFƏTLƏR

Səlbə sifətlər: (Cəlal sifətlər) Allahın onlardan pak olduğu sifətlər. Allahda olmayan Səlbə sifətlər ibarətdir:

1) Mürəkkəb: Yəni Allah hissələrdən təşkil olunmayıb. Çünki mürəkkəb olan şeyin öz hissələrinə ehtiyacı vardır. Allah da ehtiyacsızdır.

2) Cisim: Yəni Allah cisim deyildir. Çünki hər cisim məhduddur, öz şəklini dəyişir, nəhayət aradan gedir. Allah isə həmişə vardır və olacaq.

3) Mərii: Yəni Allahı görmək mümkün deyildir. Yalnız cisim gözə görünər. Allah cisim deyildir.

4) Məkan: Yəni Allahın məkanı yoxdur. Çünki məkana malik olmaq cismin xüsusiyyətlərindəndir. Allah-taala isə cisim deyil.

5) Şərik: Yəni Allahın şəriki yoxdur. Çünki şəriki olsaydı, Allahlığında məhdud qüdrətli və iradəli olmalıydı. Ona görə ki, heç bir cəhətdən məhdud olmayan iki varlığın bir yerdə cəmləşməsi mümkün deyil. Bundan əlavə dünyadakı qanunların (nizamın) vəhdəti (birliyi) dünya xalığının birliyinə sübutdur.

6) Möhtac: Yəni Allah ehtiyacsızdır. Çünki elm və qüdrət cəhətdən kamil olan bir varlığın daha nəyə ehtiyacı qalardı.

7) Allahın sifətləri onun vücudunun bir neçə olmasına dəlalət etmir. Çünki Allahın hər bir sifəti onun zatındandır. Allahın sifəti

barəsində O, özü Quranda belə buyurur: “Ona bənzər heç bir şey yoxdur” (Şura,11).

SƏLƏF

“Sələf” kəlməsi hansısa sahədə, işdə, mövqedə fəaliyyəti o birindən daha əvvəl olmuş, yaxud əvvəl yaşamış adamı bildirir. Xələfin antonimidir. Dini termin kimi isə sələf ilə səhabələr, onlara tabe olanlar və onlara tabe olanlardan ibarət “ilk üç nəsil” nəzərdə tutulmuşdur. Çünki Məhəmməd peyğəmbər (s) buyurmuşdur ki, “İnsanların ən xeyirlisi mənim yaşadığım dövrdə yaşayanlardır. Daha sonra onlardan sonra gələnlər, sonra da onlardan sonra gələnlərdir”. Zaman etibarı ilə Peyğəmbərə daha yaxın dövrdə yaşadıklarına görə imanları, fəzilətləri, əxlaqları ilə seçilmiş, bidətdən, pis əməllərdən çəkinmiş, İslamın yayılması, inkişafı yolunda bir çox xidmətlər göstərmişlər.

SƏLƏFİ

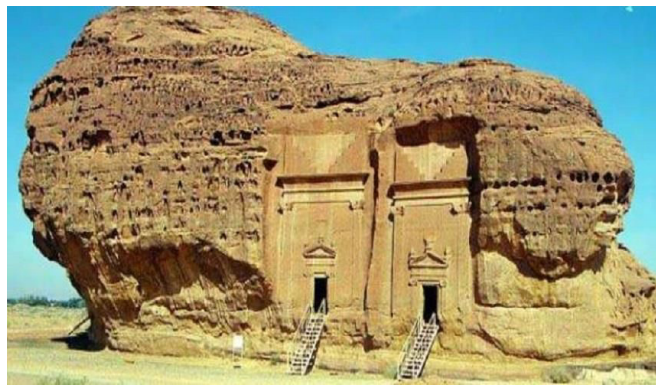
Keçmiş yolunu tutanlar mənasına gəlir. Bəzən buna “yaxşı”, “xeyirli” mənasında “salih” sözünü də əlavə edərək, “sələfi-salihin” ifadəsi ilə İslamın ilk dövrlərindəki İslam alimləri nəzərdə tutulmuş.

Termin olaraq isə sələfiyyə - inanc (əqidə) mövzularına aid məsələlərdə ayə və hədislərdəki zahirli ifadə ilə kifayətlənib, bunları olduğu kimi qəbul edən fərqli izahlardan uzaq qalaraq təşbih (mütəşabih) izahları, təfsirləri qəbul etməyənlərdir. Əqidə məsələlərində fəlsəfəyə və kəlamə etibar etməyənlərdir.

İlk İslam böyüklerinin böyük bir qismi səhabə və tabiindən çıxmışdır. Bu baxımdan sələfiyyə, əshab və tabiinin yolunu tutanlar mənasına gələrək əhli-sünnənin bir fırqəsinin adı olaraq özlərinə götürmüşlər. Ancaq sələfiyyə daha sonra “xələfiyyə” kimi bilinən Sünni Kəlam məktəblərini əhatə etmədiyi üçün bəzi alimlər tərəfindən “Əhli sünnəyi-xassə” digərləri isə “Əhli sünnəyi-ammə” şəklində tanınmışdır.

SƏMUD QÖVMÜ

Hicaz ilə Şam arasında yerləşən Hicr adlı dövlətdə yaşamışlar. Səmut qövmünün orada məskunlaşması barədə müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bəzi mənbələrdə Səmut qövmünün Misirin

Əmaliqə tayfasından olduğu və Misir sultanı Əhməs tərəfindən qovulduğu qeyd edilir. Həmin mənbələrə görə Misirdən qovulan Səmut qövmü Fələstinə gedərək orada məskunlaşmışdır. Quran ayələrindən Səmut qövmünün çox mədəni olduğu qənaətinə gəlmək olar. Səmutlular yayda və hava mülayim olanda düzənliklərdə özlərinə evlər tikirmişlər. Qış gəldikdə isə daha möhkəm və daha isti olsun deyərək dağları yararaq evlər yonurmuşlar. Rəvayətlərdə Səmut qövmünün uzunömürlü olduğu qeyd edilir.

SEYİD

“Seyid” sözünün ərəb dilindən tərcüməsi “ağa” deməkdir. Ümumiyyətlə ərəb dilində bu söz ehtiram əlaməti olaraq işlədilir. İslamdan əvvəl Ərəbistanda tayfa rəhbərləri bu adla adlandırılmışdır. Dini termin kimi həzrət Məhəmməd Peyğəmbərin (s) ulu babası Həşimin nəslindən olanları seyid adlandırırlar. Xalq ənənəsində isə Peyğəmbərin (s) nəslindən olanlar seyid sayılırlar. O həzrətin nəslə yalnız qızı Fatimənin (ə) İmam Əli (ə) ilə izdivacından doğulmuş Həsən (ə), Hüseyin (ə) və Zeynəb vəsitsilə davam etmişdir. Bu gün dünyanın müxtəlif ölkələrində yüz milyonlarla seyid yaşayır. Təbatəbai, Musəvi kimi adlanan böyük nəsilər də bura aiddir. Təbatəbai həm ata və həm də ana tərəfindən seyid olana deyilir.

SİFFEYN DÖYÜŞÜ

Siffeyn döyüşü imam Əlinin (ə) xilafəti dönməmində baş verən ən mühüm döyüşlərdən biridir. Bu döyüş 37-ci hicri-qəməri ilinin Səfər ayının 1-də, İraqın qərbində yerləşən Siffeyn çölündə imam Əlinin (ə) ordusu ilə Əbu Süfyan oğlu Müaviyənin ordusu arasında baş verdiyindən

“Siffeyn” adı ilə məşhurdur.

Müaviyə üçüncü xəlifə Osman tərəfindən Şama vali təyin edilmişdi. İmam Əli (ə) xilafətə gəlcək Müaviyənin işdən kənarlaşması əmrini verib onun yerinə başqasını təyin etdi. Lakin Müaviyə o Həzrətin əmrini qəbul etmədi.

Müsəlmanların xəlifəsi imam Əmirəlmöminin Əli (ə) “Cəməl” döyüşündən sonra yenidən Cərir ibn Abdullahı Müaviyə ilə müzakirə etmək və ondan beyət almaq üçün Şama göndərdi. Müaviyə bu dəfə də təslim olmadı və hətta Osmanın qisasını almaq bəhanəsi ilə imam Əli (ə) ilə döyüş elan etdi.

İmam Əli (ə) məcburiyyət qarşısında qalıb döyüşə hazırlaşdı. Böyük bir ordu ilə Kufədən hərəkət edib, Siffeyn çölündə Müaviyənin ordusu ilə üzləşdi və beləcə iki ordu arasında ağır döyüş baş verdi. Döyüşdən bir neçə gün sonra imam Əlinin (ə) ordusu qələbəyə bircə addım qalmış Əmr ibn As məğlubiyyətdən qurtulmaq üçün hiyləyə əl atdı və Qurani-Kərimi nizələrin ucuna taxaraq imam Əlinin (ə) ordusu arasında ixtilaf və təfriqə saldı. İmam Əlinin (ə) ordusundan bir çoxları bu səhnəni görcək döyüşdən çəkildilər və nəhayət “Siffeyn” döyüşü “həkimyyə” macərası ilə sona yetdi.

SİLEYİ-RƏHM

Ərəb dilindən tərcümədə “silə” sözü bağlılıq, “rəhim” isə ana bətni mənalarını verir. Yəni sileyi-rəhim qohumların bir-birinə bağlılığı və yaxınlığı kimi mənalandırılır. Dini termin olaraq qohumlarla rabitə saxlamaq, qohumluq əlaqələrini diri tutmaq, yaxınlarla mütəmadi olaraq hal-əhval tutub görüşmək və onlardan uzaq durmamaq deməkdir. Ziddi “qəti-rəhim” (qohumlarla əlaqəni kəsmək) sözü ilə ifadə edilir.

İslam dini qohumluq əlaqələrinin davam etdirilməsinə və onların hüquqlarının qorunmasına böyük önəm vermişdir. Bir çox ayə və hədislərdə də bu mövzu öz əksini tapmışdır. (Nisa,1; İsra, 26; Nəhl,90) Sileyi rəhm bir neçə yolla həyata keçirilir: qohum-əqrəbaya baş çəkmək, maddi və mənəvi yardım göstərmək, sevincli və kədərli günlərində yanlarında olmaq, həmçinin onlara hər hansı zərər verməmək, pisləməmək, unutmamaq və küsülü qalmamaq. İslam dininə görə qohumluq əlaqələrini davam etdirmək vacib, bu əlaqələri kəsmək isə haramdır.

SİRAT KÖRPÜSÜ

Sirat sözü aydın yol deməkdir. Sirat Qiyamət günü Cəhənnəmin üzərində qurulacaq körpüdür

ki, əvvəlcilərdən axırıncılaradək bütün insanlar onun üzərindən keçəcəklər. Həmçinin məşhərdəki cənnətliklər onun üzərindən keçib Cənnətə daxil olacaqlar. Quranda və səhih hədislərdə bu körpünün həqiqət olduğuna dair çoxlu dəlillər vardır. Uca Allah buyurur:

“İçinizdən hər kəs oraya varid olacaqdır. Bu, Rəbbinin əzəldən müəyyən etdiyi qəti bir qərardır. Sonra Biz müttəqiləri oddan xilas edəcək, zalımları isə orada diz üstə çökmüş halda tərk edəcəyik” (“Məryəm”, 71-72).

Burada Cəhənnəmə varid olacaq deyildikdə, Siratın üstündən keçmək nəzərdə tutulur.

Siratu vəsf edən bir çox dəlillər vardır. Onların məzmunu ondan ibarətdir ki, sirat tükədən nazik, qılıncdan iti və həm də sürüşkəndir. Uca Allahın sabitqədəm etdiklərindən başqa heç kəs onun üzərində dura bilməyəcək, zülmətdə insanlara onların imanlarına görə nur saçılacaq və az öncə qeyd etdiyimiz hədisdə göstərildiyi kimi imanlarına görə onun üzərindən keçəcəklər.

SIYRƏ-SİYƏR

“Siyərə” sözünün cəmi olan “siyər” lüğətdə “tutulan yaxşı və ya pis yol”, “həyat tərz”, “gedişat” mənalarına gəlir. Məhəmməd (s) peyğəmbərin doğulduğu gündən vəfatınadək həyatını əhatə edən dövrün tədqiqinə “siyər” adı verilmişdir. Həm həzrət Peyğəmbərin (s) həyatı ilə bağlı olan hədislərə, həm də bu tip hədisləri əhatə edən hədis elmi sahəsinə “siyər” deyilir.

SUFİ

Bu söz lüğətdə “yun əba geyinən” mənasına gəlir. Sufi dünyaya maddi olan hər şeyə göz yuman, Yaradana qovuşmaq eşqi ilə yaşayan, əxlaqını və mənəviyyatını durmadan kamilləşdirməyə çalışan kimsədir. Sufilər Yaradana qovuşmaq üçün dünyanı, maddiyyatı tərk edirlər. Təkcə Allaha sığınar, Onun razılığını və sevgisini qazanmağa çalışırlar. İstər böyük olsun, istərsə də kiçik, hər cür günahdan çəkinirlər. Dərin düşüncə və elm sahibi olan sufilər başqalarında günah aramazlar. Əzablarından, çətinliklərdən və bəlalardan giley etməz, daim şükür halında olurlar. Klassik qaynaqlar-

da keçdiyinə görə sufi adlandırılan ilk şəxs Əbu Həşim əl-Kufi olmuşdur.

SUHUF

Səhifə sözünün cəm forması olan “suhuf” termini ilə bəzi peyğəmbərlərə verilən kiçik kitablar, səhifələr nəzərdə tutulur. Quranda həzrət İbrahim (ə) və həzrət Musaya (ə) səhifələr verildi-yi bildirilir: “Yoxsa ona Musanın səhifələrindən olanlar xəbər verilmədi?! Və (əhdə) çox vəfali

olan (Allahın qarşısındakı borcunu layiqincə ödəyən) İbrahimin (sühufundakılar bildirilmədi?!)” (“Nəcm”, 36- 37); “Həqiqətən, bu deyilənlər (Qurandan) əvvəlki kitablarda mövcuddur - İbrahimin və Musanın kitablarında!” (Əla, 18-19). Bir rəvayətə görə isə həzrət Adəmə (ə) on, həzrət Şisə(ə) əlli, həzrət İdrisə (ə) otuz və həzrət İbrahimə (ə) on olmaqla peyğəmbərlərə cəmi yüz səhifə verilmişdir.

SUI ZƏNN

“Sui-zənn” lüğətdə: (Suu): “Çirkin, pis, bəyənilməyən, bədgümanlıq və s.” kimi mənalar verir.

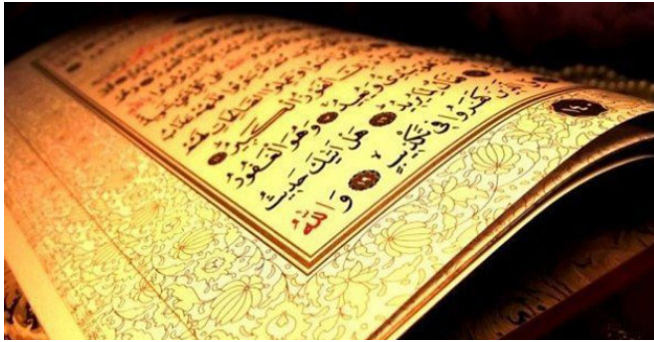
(Zənn): “Dəqiq olmadan bilinən bir şey” mənasına, bəzən isə yəqinlik olan bir şey mənasına da gəlir. Dini terminə isə sui-zənn başqaları haqqında pis fikirləşmək demək olub. İnsanı qeybətə sürükləyən başlıca mənəvi xəstəliklərdən biridir. Sui-zənn qəlbin qeybətidir və başqaları haqqında pis düşüncələrin qəlbə özünə yer tapmasıdır. O, toplumun maddi və mənəvi həyatına qəsd edən şeytani hiylədir. Allah-Təala sui-zənnin çirkinliyi ilə bağlı: “Ey iman gətirənlər! Çox zənnə-gümana düşməkdən çəkinin. Şübhəsiz ki, zənnin bəzisi (heç bir əsası olmayan zənn) günahdır. (Bir-birinizin eybini, sirrini) arayıb axtarmayın,” (“Hucurat” surəsi, 12)

SURƏ

Lüğətdə yüksək rütbə, mövqe, şərəf, binanın hissə və mərtəbələri mənasına gələn surə kəlməsi termin olaraq əvvəli və sonu bəlli olan, müxtəlif sayda ayələri əhatə edən Quran hissələrini ifadə edir. Quranda 114 surə və hər birinin öz adı vardır. Ən uzun surə 286 ayədən ibarət olan Bəqərə surəsi, ən qısa surə isə 3 ayədən ibarət olan Kövsər surəsidir. Surələrin Quran-

dakı bugünkü ardıcılıqla tərtibinə dair 3 fərqli fikir vardır. Birinci qrup hesab edir ki, surələrin

ardıcılığı Peyğəmbər (s) tərəfindən müəyyən-ləşdirilmişdir. Digər qrupun fikrincə surələrin düzlüyü səhabələrin ictihadına əsaslanır. Bəziləri isə surələrin qismən həzrət Məhəmməd (s) göstərişi, qismən də səhabələrin ictihadına əsasən düzlüdüynü iddia edirlər.

SUR

Lügətdə “boru və ya buynuz kimi üfürülən şey” mənasını daşıyır. “Sur” dini termin olaraq qiyamətin qopduğunu bildirmək və qiyamət qopduqdan sonra bütün insanların dirilib məhşər yerində toplanmalarını təmin etmək məqsədilə İsrafil adlı mələyin üfürəcəyi borunu ifadə edir. Məhəmməd peyğəmbər (s) hədislərin birində surun boru və ya buynuz şəklində olduğunu xəbər vermişdir. Ancaq axirət həyatı ilə bağlı olduğundan onun mahiyyəti mücərrəddir. Ona görə bu dünyadakı hər hansı boru ilə onu müqayisə etmək mümkün deyil. Quran ayələrindən belə aydın olur ki, İsrafil sura iki dəfə üfürəcəkdir. Birinci dəfə üfürəndə Allahın istədikləri istisna olmaqla yerdə hər şey həlak olacaq və qiyamət qopacaqdır: “Sur çalınacağı gün Allahın istədiklərindən (məhrəm mələklərdən, yaxud Allahın yanında həmişə diri olan şəhidlərdən) başqa, göylərdə və yerdə olanlar (bütün məxluqat) dəhşətli bir qorxuya düşər və onların hamısı Onun hüzuruna müti (zəlil) vəziyyətdə gələr” (“Nəmi”, 87). İkinci dəfə üfürdükdə isə insanlar diriləcək və məhşər yerində toplanacaqlar: “Sur (ikinci dəfə) çalınan kimi (qiyamət günü) qəbirlərindən qalxıb sürətlə Rəbbinin hüzuruna axışacaqlar” (“Yasin”, 51).

SÜBUTİ SİFƏTLƏR

Sübuti sifətlər: (Cəmal sifətlər) Allahın zatında olan sifətlərdir. Sübuti sifətlər ibarətdir:

1) Alim: Yəni Allah alimdir və hər şeyi bilir. 2) Qadir: Yəni Allah qadirdir və hər şeyə qüdrəti çatır. 3) Həyy: Yəni Allah diridir. 4) Murid: Yəni Allah iradə sahibidir. Öz işlərində məcbur deyil. 5) Müdrik: Yəni Allah hər bir şeyi dərk edib anlayandır. 6) Qədim və əzəli: Yəni Allah həmişə olub və hər zaman olacaqdır. Onun vücudu özündən olduğundan başlanğıcı və sonu yoxdur. 7) Mütəkəllim: Yəni Allah səs dalğalarını havada icad edib öz peyğəmbərləri ilə söhbət etməyə qadirdir. 8) Sadiq: Yəni Allahın bütün dedikləri düzgün və həqiqətdir.

SÜLEYMAN PEYĞƏMBƏR (ə)

Yəhudilərə peyğəmbər olaraq göndərilən həzrət Süleyman Yaqub peyğəmbərin nəslindən, Davud peyğəmbərin oğludur. Qüds yaxınlığında dünyaya gəlmişdir. Peyğəmbər olmaqla

yanaşı həm də yəhudilərin padşahı olmuşdur. On iki yaşında atasından sonra taxta oturmuşdur. Süleyman Quranda adı çəkilən peyğəmbərlərdən biridir. “Ənam” surəsinin 84-cü ayəsində buyrulur: “Biz İshaqı və Yəqubu Ona əta etdik. Onların hər birini hidayətə (peyğəmbərliyə) çatdırdıq. Bundan əvvəl Nuhu və onun nəslindən olan Davudu, Süleymanı, Əyyubu, Yusifi, Musanı və Harunu da hidayətə qovuşdurmuşduq. Biz yaxşı iş görənləri (yaxşılıq edənləri) belə mükafatlandırırıq”. Süleyman peyğəmbər Allah-Təalaya “Ya Rəbb! Mənə heç kimin sahib olmadığı bir qüdrət və dövlət bəxş elə”, - deyə dua etmişdir. Tanrı da onun duasını qəbul edərək cinləri, küləyi və heyvan-

ları onun əmrinə tabe tutmuşdur. Ona bütün məxluqatın dili və elmlərin sirri öyrədilmişdir. Həzrət Davudun dövründə inşasına başlanılan Məscidül Qüdsdə onun göstərişi ilə böyük bir saray inşa olunmuşdur. Bütün bunlar barəsində Qurani-Kərimdə xəbər verilir: "(Süleyman dua edib) dedi: Ey Rəbbim! Məni bağışla və mənə elə bir mülk (səltənət) ver ki, məndən sonra (o cürəsinə) heç kəs nail ola bilməsin. Həqiqətən, Sən böyük ehsan (kəram) sahibisən! (Allah Süleymanın duasını qəbul buyurdu. Ona həm peyğəmbərlik, həm də padşahlıq əta etdi). Biz küləyi ona ram etdik. Külək onun əmri ilə istədiyi yerə rahatca gedirdi. (Biz) şeytanlardan olan hər bir bənnanı və qəvvəsi, eləcə də başqalarını (digər şeytanları) zəncirlənmiş halda (onun ixtiyarına verdik)" ("Sad", 35-38). Süleyman peyğəmbərin 40 il hökmdarlıq etdiyi rəvayət olunur. Rəvayətə görə bir dəfə o, sarayın tikintisinə baxmağa getmişdi. Ustalar sarayın tikintisi ilə məşğul idilər. Tapşırıq verdi ki, heç kim onu narahat etməsin və əsasına söykəndiyi halda tikintiyə tamaşa etməyə başladı. Elə bu vəziyyətdə də dünyasını dəyişdi. Ancaq heç kimin bundan xəbəri yox idi. Çünki onun göstərişinə əsasən yanına getməyə cürət etmirdilər. Yalnız qurd əsasını içdən yeyib bitirdikdən və Süleyman yerə yıxıldıqdan sonra onun vəfat etdiyini anladılar.

SÜNNƏ

Lüğəvi mənası "tutulan yaxşı və ya pis yol", "hərəkət", "höküm", "adət", "qanun" olan "sün-

nə" dini termin kimi Məhəmməd (s) peyğəmbərin söz, hərəkət və təqrirələrini, həmçinin ona aid edilən sifətləri bildirir. Sünnə üç hissədə nəzərdən keçirilir:

1) qövlü sünnə - Peyğəmbərin (s) hər hansı mövzu haqqında şifahi olaraq verdiyi bəyanatlarıdır;

2) feili sünnə - Həzrət Məhəmmədin (s) hər hansı məsələ ilə bağlı etdiyi davranışdır;

3) təqriri sünnə - Məhəmməd peyğəmbərin (s) səhabənin söylədiyi sözləri və ya gördüyü işləri rədd etməyib, razılıq verməsi, xoş qarşılamasıdır. Sünnə dini hökmlər üçün Qurandan sonra ikinci əsas mənbədir. Quranın hökmlərinin açıqlanması və Quranda olmayan hökmlər üçün sünnəyə müraciət olunur. Düzgün sünnə

heç vaxt Quranla ziddiyyət təşkil edə bilməz. Ayə və hədislərdə sünnənin önəminə dəfələrlə diqqət çəkilmişdir. Qurani-Kərimdə bu barədə buyurulur: "Allaha və peyğəmbərə itaət edin ki, bəlkə, bağışlanmış olasınız!" (Ali İmran, 132); "Peyğəmbərə itaət edən kimsə, şübhəsiz ki, Allaha itaət etmiş olur..." ("Nisa", 80).

ŞAHİD

“Ş-h-d” kökündən törəyən “şahid” kəlməsi bilən, agah olan, hazır olan və dəlil deməkdir. Şahid Allahın sifətlərindən biridir. Onunla Allahın hər şeydən xəbərdar olduğu, hər yerdə hazır olduğu, bütün sirlərin Ona agah olduğu, hər şeyi bilib və gördüyü nəzərdə tutulur. Qurani-Kərimdə şahid kəlməsi bir neçə formada 20 yerdə keçmişdir. Məsələn: “Allah onların hamısını dirildəcəyi gün etdikləri əməlləri onlara xəbər verəcəkdir. Allah (onların əməllərini bir-bir) sayıb yazmış, onlar isə (etdiklərini) unutmuşlar. Allah hər bir şeyə şahiddir!” (Mücadilə, 6); “(Ya Peyğəmbərim!) Sən nə iş görsən, Qurandan nə oxusan, (ümmətinlə birlikdə) nə iş görsəniz, onlara daldığınız (onları etdiyiniz) zaman Biz sizə şahid olarıq. Yerdə və göydə zərrə qədər bir şey sənin Rəbbindən gizli qalmaz...” (“Yunus”, 61). Baş verən bir hadisəni, deyilən bir sözü isbat etmək üçün müraciət edilən şəxsə də şahid deyilir. Bundan başqa, inancında, sözlərində, davranışlarında başqalarına örnək olan möminlər də şahid adlandırılır.

İslam dinində şahidliyə böyük önəm verilir. Çünki Allah-Təala şahidlik edən şəxsdən doğru və ədalətli olmağı tələb edir: “Ey iman gətirənlər! (Şahidliyiniz) sizin özünüzdən, ata-ananızın, yaxın qohumlarınızın əleyhinə olsa belə, ədalətdən möhkəm yapışan Allah şahidi olun! (Əleyhinə şahidlik edəcəyiniz şəxs) istər dövlətli, istər kasıb olsun, hər halda Allah onların hər ikisinə (sizdən) daha yaxındır. Nəfsinizin istəyinə uyub haqdan üz çevirməyin! Əgər dilinizi əyib büzsəniz və ya (doğru şəhadət verməkdən, yaxud ümumən şahidlikdən) boyun qaçırsanız, (bilin ki) Allah etdiyiniz işlərdən xəbərdardır!” (“Nisa”, 135). Ona görə də hər kəs yaxşı bələd olduğu, gördüyü, əmin olduğu şeylər barəsində şahidlik etməlidir. Bilmək, görmək, ədalət və doğruluq şahidliyin əsas şərtləridir.

ŞEYTAN

Şeytan, uzaqlaşmaq mənasında “şitn” sözündən törəyən bir kəlmədir. Allahın rəhmətindən uzaqlaşdığı üçün şeytan deyilmişdir. Şeytanlar, hər cür pislili etməyi insana vəsvəsə edən, insanı Allah yolundan uzaqlaşdıran varlıqlardır. Şeytan

bir dənə deyildir. İnsanlardan və cinlərdən olan şeytanlar da var. İnsanı pisliliyə sürükləyən hər cür varlığa şeytan deyilir. Bütün şeytanların başı və böyüyü İblis adlı bir cindir.

ŞƏFAƏT

Lüğətdə “birini dəstəkləmək məqsədilə ona qoşulmaq, kömək etmək və ya vasitəçilik etmək” kimi mənalarda gələn “şəfaət” kəlməsi dini terminologiyada günahkar möminlərin bağışlan-

ması üçün peyğəmbərlərin Allaha yalvarması, onların əfv olunmasını istəməsi, dua etmələri mənasındadır. Allahın icazəsi olmadan heç kim şəfaət edə bilməz. Bu barədə Qurani-Kərimdə deyilir: “...Onun izni olmadan heç bir şəfaət edən ola bilməz. Bu, Rəbbiniz olan Allahdır. Ona ibadət edin...” (“Yunus”, 3); “...Onlar yalnız (Allahın) razı olduğu (izin verdiyi) kəslərdən ötrü şəfaət edə bilər və Onun heybətindən qorxarlar” (“Ənbiya”, 28) Alimlər axirətdə şəfaətin mümkün olduğunu, günahkar bəndələrə peyğəmbərlər və Allah dərgahında dərəcəsi yüksək olan digər seçkin insanlar tərəfindən şəfaət edilə biləcəyi fikrini müdafiə etmişlər. Çünki bir çox ayədə Allahın izni ilə olacaq bəzi istisnalardan bəhs olunur: “Rəhmandan əhd almış kəslər istisna olmaqla, qalanları şəfaət etməyə qadir olmazlar”. (“Məryəm”, 19/87)

ŞƏHİD

Lüğətdə “bilən”, “görən”, “hazır olan”, “xəbər verən”, “şahid olan” mənalarını verən şəhid kəlməsi şahid sözünün mübaliğəli formasıdır. Qurani-Kərimdə şəhid kəlməsi 35 dəfə, onun cəm forması olan şühədə kəlməsi isə 20 dəfə keçmişdir. Bu məfhum Allahın, Peyğəmbərin, mələklərin və insanların sifəti mənasında

işlədilmişdir. Allahın sifəti olaraq “şəhid” kəlməsi “hər şeydən xəbərdar olan, görən, bilən, hər yerdə hazır olan, heç nəyin Ondan gizlədilə bilməyəcəyi” mənalarını daşıyır. Məhəmməd (s) peyğəmbərin xüsusiyyəti olaraq qiyamət günü onun müsəlmanlara şahidlik edəcəyi mənasında işlədilmişdir. Məsələn: “Qiyamət günü hər ümmətə özlərindən bir şahid (hər ümmətin öz peyğəmbərini) göndərəcəyik (tutacağıq). (Ya Rəsulum!) Səni də bunlara (öz ümmətinə) şahid gətirəcəyik...” (Nəhl, 89). İnsanın xüsusiyyəti olaraq isə şəhid kəlməsindən bir neçə mənada istifadə olunmuşdur. İslam alimlərinin fikrincə, dini dəyərlər, ölkənin müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü və xalqın suverenliyi uğrunda, eyni zamanda malını, şərəf və namusunu müdafiə zamanı canını fəda edənlər şəhiddirlər.

ŞƏHADƏT

Lüğəvi mənası “şahidlik etmək”, “hazır olmaq”, “dərk etmək”, “xəbər vermək”, “agah olmaq”, “bilmək” deməkdir. Qurani-Kərimdə bu mənaların hər birində müxtəlif formalarda ümumilikdə 160 dəfə keçmişdir. Allah-Təala şahidlikdə ədaləti qorumağı, şahidlikdən imtina etməməyi, heç nəyi gizlətməməyi buyurmuş, bunun zülm və günah olduğunu bildirmişdir: “..Şahidliyi (şahidi olduğunuz şeyi) gizlətməyin! Onu gizlədən şəxsin qəlbi günahkardır. Allah etdiyiniz əməlləri biləndir!” (“Bəqərə”, 283).

Hüquqda şəhadət kəlməsi bir nəfərin məhkəmədə hər hansı hadisə ilə bağlı bildiyi, gör-

düyü, xəbərdar olduğu şey barəsində birinin lehinə, digərinin isə əleyhinə danışması, xəbər verməsi, şahidlik etməsi mənasında işlədilir. Dini baxımdan şahidlik yerinə yetirilməsi vacib olan əməllərdəndir, şahidlikdən boyun qaçıрмаq, yalançı şahidlik günahdır. Bir müsəlmanın Allah yolunda, İslam və vətən uğrunda öldürülməsinə də şəhadət deyilir.

ŞƏR

“Şər” kəlməsi “pislik”, “yamanlıq”, “pis iş”, həmçinin “böhtan”, “iftira”, “fitnə” mənalarını bildirir. Xeyir sözünün ziddidir. Bundan başqa, böhtançı, iftiraçı, fitnəkar, xətakar insan barəsində də “şərr adamdır, ondan uzaq ol” deyilir. Dini ədəbiyyatda isə şər kəlməsi ilə Allahın sevmədiyi, günah sayılan, şər atılan təqdirdə cəza və qınanma gərəkdirən əməllər nəzərdə tutulur.

ŞƏRİƏT

Qurani-Kərimdə müxtəlif formalarda 4 yerdə keçən şəriət kəlməsinin lüğətdəki mənası “su yolu”, “bir suyu qaynağından içmək və götürmək üçün gedilən yol”, “doğru yol”, “haqq din yolu”, “aydınlıq”, “ışıq” deməkdir. Cəmiyyətin əməl

etməli olduğu hökmlər, əmr və qadağalar mənasında işlədilən şəriət bütün ilahi dinlərdə peyğəmbərlər vasitəsi ilə göndərilən ortaq yoldur. Qurani-Kərimdə bu barədə buyrulur: “...Sizin hər biriniz üçün bir şəriət və bir yol təyin etdik. Əgər Allah istəsəydi, sizi (eyni şəriətə tabe) vahid bir ümmət edərdi. Lakin bu (müxtəliflik) Allahın verdikləri ilə sizi imtahan etməsi üçündür. Elə isə yaxşı işlər görməkdə bir-birinizi ötməyə çalışın (bir-birinizlə yarışın). Hamınızın axır dönüşü Allahadır...” (“Maidə”, 48).

ŞİƏ

“Şiə” sözünün mənası “izləyici”, “təqib edən” və ya “tərəfdar” deməkdir. Tarixdəki ifadəsilə

“şiatul-Əli” “Əli şiəsi”, “Əhli-beyt şiəsi” kimi ifadələr Məhəmməd peyğəmbərin (s) sözlərində də çox görünmüşdür. Bu haqda İslam mənbələrində bəzi hədislər də mövcuddur. Cabir ibn Abdullah Ənsari belə buyurub:

“Rəsulallahın (s) hüsurunda olduğumuz bir vaxta Əli ibn Əbu Talib (ə) otağa daxil olduqda, Peyğəmbər (s) buyurdu: “Canım əlimdə olana and olsun ki, bunun (Əliyə işarə) şiələri qiyamət günü qurtuluşa yetişəcəklər”.

ŞİRK

Lüğətdə “bir işi şəriqli görmək”, “bir çox adam arasında bölüşdürmək”, “şəriqli say-

maq” mənalərini verən “şirk” kəlməsi dini terminologiyada Uca Yaradana şəriqli qoşmaq mənasında işlədilir. Allaha şəriqli qoşmaq ən böyük günahlardandır. İslam dininə görə Allah-Təala ona şəriqli qoşanları bağışlamayacaq: Allah Ona şəriqli qoşmağı əsla bağışlamaz. Bundan başqa olan günahları isə dilədiyi kimsə üçün

bağışlar. Allaha şəriqli qoşan şəxs şübhəsiz ki, (haqq yoldan) çox azmışdır.

ŞÜKÜR

Lüğətdə “qarşılığını vermək”, “edilən yaxşılığı dilə gətirmək”, “yaxşılıq edəni tərifləmək mənalərinə gələn şükür kəlməsi əxlaqi termin kimi “edilən yaxşılığın qədir-qiymətini bilmək, bunu dilə gətirmək, nankorluq etməmək” deməkdir. Bəndə Allah-Təalanın lütf və nemətlərini dilə gətirib, buna görə Ona minnətdarlıq duyarsa, şükür etmiş sayılır. Ancaq verilən nemətləri yerində, halallıqla, israf etmədən istifadə də şükrə daxildir. Məsələn, göz harama baxmaqdan, dil qeybət və iftiradan çəkinməklə şükür etmiş sayılır. Şükür edən kəsə şakir dey-

ilir. Qurani-Kərimdə şükrün nemətin artmasına səbəb olduğu, əzabdan qoruduğu bildirilir: (Ey camaatım!) Yadınıza salın ki, o zaman Rəbbiniz bunu bildirmişdi: “Əgər (Mənə) şükür etsəniz, sizə (olan nemətimi) artıracağam. Yox, əgər nankorluq etsəniz, (unutmayın ki) Mənim əzabım, həqiqətən şiddətlidir!” (İbrahim, 7) (Məkkə müşrikləri) Allahı qoyub yalnız qadın bütələrə (Lata, Mənata, Uzzəyə, Nailəyə) tapınır və yalnız asi (inadkar) Şeytana ibadət edirlər. (“Nisa”, 147).

Yaxşılıq edən birinə təşəkkür etmək əxlaqi vəzifədir. Həmin şəxsi tərifləmək, ona dua etmək isə təşəkkür deməkdir.

ŞÜEYB PEYĞƏMBƏR (Ə)

“Şüeyb” sözünün mənası “doğru yol göstərən” deməkdir. Bu adı daşıyan peyğəmbərə həm Qurani-Kərimdə, həm də Tövratda rast gəlinir. Həzrət Şüeyb Tövratda adı çəkilən Yəsrün ilə eyni şəxsdir. Ona hörmət əlaməti olaraq Tövratin 54 bölməsindən birinə bu ad verilmişdir. Həzrət Şüeybin İbrahim və ya Saleh peyğəmbərin

nəslindən gəldiyi rəvayət edilir. Ana tərəfdən isə soyu Lut peyğəmbərin qızına bağlanır. Həzrət Şüeyb həm də həzrət Musanın qayınatasıdır. Qızı Səfurə həzrət Musanın xanımı olmuşdur. Əgər Qurani-Kərimdəki ardıcılığa əsaslansaq, həzrət Şüeybin həzrət Lutdan sonra və həzrət Musadan əvvəl peyğəmbər göndərildiyini söyləyə bilərik. Ona səmavi kitab nazil olmamışdır. O, özündən əvvəl göndərilən peyğəmbərlərin kitablarını təbliğ etmişdir. Qövmünə gözəl söz söylədiyinə, təsirli xitabətə sahib olduğuna görə ona Xatibul-ənbiya ("peyğəmbərlərin xatibi") deyilmişdir.

Qurani-Kərimdə həzrət Şüeybin Mədyən xalqına peyğəmbər göndərildiyi buyurulur: "Mədyən tayfasına da qardaşları Şüeybi (peyğəmbər) göndərdik..." ("əl-Əraf", 85). Həzrət Şüeyb pozğun qövmün azğınlıqlarından uzaq gəzməmiş, atasından qalan qoyunları otarmaqla və ibadətə məşğul olmuşdur. Mədyən əhalisi tək tanrıya inandandan əl çəkib, düzəltmələri bütələrə sitayiş edirmişlər. Ərazi ticarət yolunun üzərində yerləşdiyinə görə əhalinin çoxu alverlə məşğul olurmuş. Lakin onlar ticarətdə hiyləyə əl atar, saxtakarlıq edərmişlər. Malları anbarlarda saxlayıb, sonradan baha qiymətə satar, möhtəkirlik edər, ölçü-tərəzidə bir-birlərini aldadarmışlar. Həmçinin karvanların yolunu kəsib, qarətçilik edərmişlər.

Allah-Təala bu azğınlıqların qarşısını almaq üçün Həzrət Şüeybi onlara peyğəmbər göndərmişdi. Həzrət Şüeyb onları Allaha şərikin qoşmamağa, yalnız Ona ibadət etməyə, ölçü-tərəzidə hiylə işlətməməyə çağırırmışdı. Əks təqdirdə digər qövmlər kimi həlak olacaqlarını bildirmişdi. Lakin qövmü onu yalançılıqda ittiham etmiş və doğru söyləyirsə, Uca Yaradan tərəfindən cəzalandırılmalarını istəmişdilər. Məhz bundan sonra Allah-Təala əvvəlcə onlara quraqlıq və dəhşətli istilər göndərmiş, sonra isə göy üzünə iri bir bulud sərmışdi. Qövm istidən qorunmaq üçün həmin buludun kölgəsinə sığınarkən zəlzələ yaradaraq göydən başlarına atəş töküüb kül etmişdi. Rəvayətlərdə həzrət Şüeybin ortaboylu, qarabəniz, ömrünün sonlarına yaxın kor olduğu, təxminən 300 yaşında vəfat etdiyi bildirilir.

TABIİN

Ərəb dilində “tabiin”- tabe olanlar deməkdir. Terminoloji mənada həzrət Mühəmməd Peyğəmbəri (s) görməmiş, səhabələrlə görüşmüş və onların vasitəsilə Peyğəmbərdən (s) hədis rəvayət etmiş şəxslərə deyilir. Onlar səhabələrin ətrafında olduqlarına və öz biliklərini onlardan aldıklarına görə “tabiin” adlanırlar (yəni səhabələrə tabe olanlar). Hədisşünaslıq elmində hədis rəvayətçilərinin (ravilərin) ikinci təbəqəsini tabiin təşkil edir (birinci təbəqə səhabələrdən ibarətdir). Tabiinin şagirdlərinə və onlardan hədis rəvayət edənlərə “təbəut-tabiin” deyilir (yəni tabiinə tabe olanlar, tabiindən rəvayət edənlər).

TAĞUT

İslam alimlərinin əksəriyyətinin fikrincə, “təğa” - “tüğyan etmək” sözündən əmələ gələn “tağut” şirk, zülm və azgınlığın hər yerə yayılaraq hər şeyi əhatə etməsi deməkdir. Qurani-Kərimdə də keçən “tağut” məfhumu Allahdan başqa ibadət edilən bütün şeyləri ehtiva edir. Bu baxımdan tağut bütə sitayiş edən, eyni zamanda öz əmrlərinin Allahın əmrlərindən üstün görən və insanlara zülm edən şəxslər sayılır. Eyni zamanda tağut Allahla bəndə arasına girən, Onun əmrlərini yerinə yetirməsinə mane olan hər şeydir. “Bəqərə” surəsinin 256-cı ayəsində buyurulur: “Dində məcburiyyət (zorakılıq) yoxdur. Artıq doğruluq (iman) azgınlıqdan (küfrdən) ayırd edildi. Hər kəs Tağutu (Şeytanı və ya bütləri) inkar edib Allaha iman gətirsə, o, artıq (qırılmaq bilməyən) ən möhkəm bir ipdən (dəstəkdən) yapışmış olur. Allah (hər şeyi olduğu kimi) eşidəndir, biləndir!”.

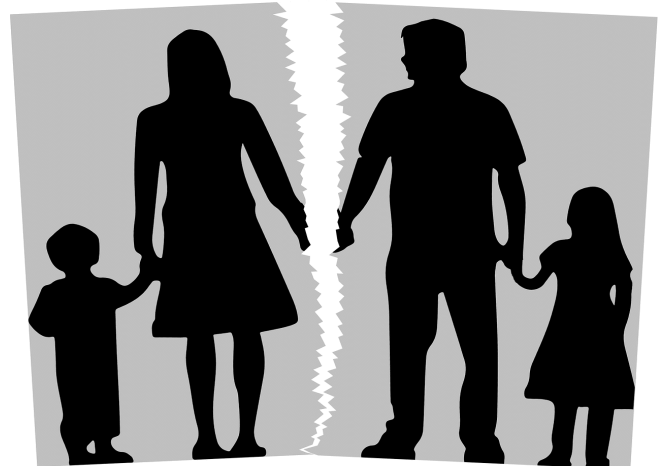
TANRI

Türk mənşəli söz olan tanrı “tengri”dən törənmişdir. Xüsusi ilə təkallahlı dinlərdə kainatı

yaratdığına və idarə etdiyinə inanılan fəvqəltəbii varlıq belə adlanır. Bu söz zaman keçdikcə “tanrı” şəklini aldı ki, əslində “məbud” deməkdir və ərəbcədəki “İlah”ın, fransızcadakı “Diyo”nun, farscadakı “Xuda”nın qarşılığı olan sözdür. Lakin heç bir zaman Cənabi-Haqqın bütün gözəl isimlərini (Əsmaül-Hüsna) əhatə edən “Allah” sözünün qarşılığı deyildir.

TƏLAQ

Kişi ilə qadın arasındakı nikah əqdinin sona yetməsi, yəni ər ilə arvadın bir-birindən boşanması klassik İslam hüququnda təlaq adlanır. Təlaq ifadəsi ilə həm tərəflərdən birinin boşanma istəyini dilə gətirməsi, həm də hər iki tərəfin

qarşılıqlı razılığı ilə boşanma, həm də məhkəmə yolu ilə boşanma nəzərdə tutulur. İslamda boşanma “Allah dərgahında bəyənilməyən halal” kimi dəyərləndirmişdir. Təəssüf ki, ər ilə arvad arasındakı münasibətlər həmişə yolunda getmir və sonda onlar boşanmaq məcburiyyətində qalırlar. İslam ənənəsində boşanmazdan əvvəl tərəflərin ailəni qoruması üçün müəyyən fədakarlıqlar göstərməsinin, hər iki tərəfdən ağsaqqal və ya digər təcrübəli şəxslərdən məsləhət alınmasının vacibliyi vurğulanır. Lakin bütün çarələrə baş vurduqdan sonra problem həll olunmazsa, din bu addımı atmağı məsləhət görür.

TƏBƏRRA

Allahın sevmədiyini kimsəni sevməyib onlardan uzaq dayanmağa təbərta deyilir. Əgər Allahı həqiqətən seviriksə, necə olar ki, onun sevmədiyini sevak? Həqiqi Allah qulu Allahın sevmədiyini

Tanrı

تانی

خدا، الله

ini sevməməlidir. Təbərri inancı bizlərə zalımlara qarşı səssiz qalmamağa və müsəlmanların düşmənləri ilə dost olmamağa yönəltməkdədir. “Möminlər möminləri buraxıb kafirləri dost tutmasınlar! Bunu edən (kafirləri özünə dost tutan) kəs Allahdan heç bir şey gözləməsin (onun Allah dərgahında heç bir qədir-qiyəti olmaz). Ancaq onlardan gələ biləcək bir təhlükədən qorxmanız (çəkinməyiniz) müstəsna dır. Allah sizi Öz əzabından çəkindirir. Axır dönüş Allaha tərəfdir! (Hamı Allahın hüsuruna qayıdacaqdır!)”.

TƏBƏRRÜK

Təbərrük sözünün ərəb dilindən tərcüməsi “bərəkətli etmək” mənasını verir. Hər hansı müqəddəs şəxsiyyətin xatirə məqsədilə qorunub-saxlanılan şəxsi əşyasına, yaxud müqəddəs məkana məxsus və ondan qalan yadigara təbərrük deyilir. Bəzən həzrət Peyğəmbər (s) və imamlar (ə) hər hansı şəxsə öz geyimlərindən birini bağışlayırdılar. Bu geyim həmin şəxs tərəfindən əziz bir xatirə kimi qorunur, vəfatından sonra onun varislərinə təhvil verilirdi.

TƏBUK DÖYÜŞÜ

Təbuk müharibəsi həzrət Məhəmmədin Hicri təqvimini il 9-cu ili Rəcəb və Şaban ayların-

dakı sonuncu savaşı idi. Bu qəzvdə həzrət Peyğəmbər (s) Romalılarla müharibə etmək məqsədi ilə Təbuk məntəqəsinə səfər etdi. Amma səhabələrdən bəziləri və məxsusən Mədinə münafıqları bu orduda iştirak etməkdən boyun qaçırdılar və yaxud müsəlmanların qəlbinə qorxu salmağa çalışdılar. Həzrət peyğəmbər səfərə çıxmazdan əvvəl həzrət Əlini (ə) Mədinədə öz yerinə canişin təyin etdi. İs-

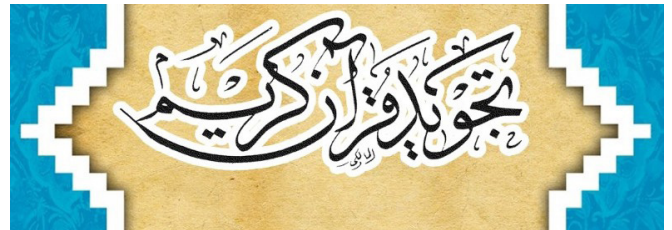
lam qoşunu Romalılarla heç bir münaqişəyə girmədən Təbukda bir neçə gün qaldıqdan sonra Mədinəyə qayıtdı. Həmçinin Qurani-Kərimdə Təbuk səfəri barəsində bir neçə ayə nazil olaraq münafıqları və onların növbəti planlarını ifşa etdi.

TƏBLİĞ

Lüğətdə “daşımaq”, “aparmaq”, “çatdırmaq”, “bildirmək”, “yetişdirmək” mənalılarına gələn təbliğ kəlməsi termin olaraq Peyğəmbərlərin vəhy yolu ilə Allah-Təaladan aldıkları ilahi hökm ləri olduğu kimi dəyişdirmədən insanlara çatdırmasını ifadə edir. Təbliğ peyğəmbərin vacib sifətlərindən və əsas vəzifələrindən biridir. Digər sifətlər isə əmanət, sidq (doğruluq), ismət (heç günah işləməmək) və fətanətdir (digər insanlardan daha ağıllı olmaq). Quran təbliğ vəzifəsinin vacibliyinə belə toxunur: “Ya Peyğəmbər! Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni (Qurani) təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risalətini (sənə həvalə etdiyi elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini) yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq. Həqiqətən, Allah kafir camaatı düz yola yönəltməz!” (“Maidə”, 67).

TƏCVID

Lüğətdə “bir şeyi yaxşı və gözəl şəkildə etmək” mənasına gələn təcvid Qurani-Kərimi oxuyarkən lazımlı yerlərdə sözləri uzatmaq və ya dayanmaq, səsləri bir-birinə qatmaq, kəsmək və ya titrətmək kimi oxu qaydalarını öyrədən

elmin adıdır. Başqa sözlə təcvid elmi Qurani xətasız, bütün qaydalarına riayət edərək oxumağı öyrədir.

TƏFƏKKÜR

Düşünmək və xatırlamaq mənasındakı “f-k-r” kökündən törəyən təfəkkür “düşünmək” deməkdir. Təfəkkür insanı digər canlılardan fərqləndirən başlıca xüsusiyyətdir. Quranda bu məf-

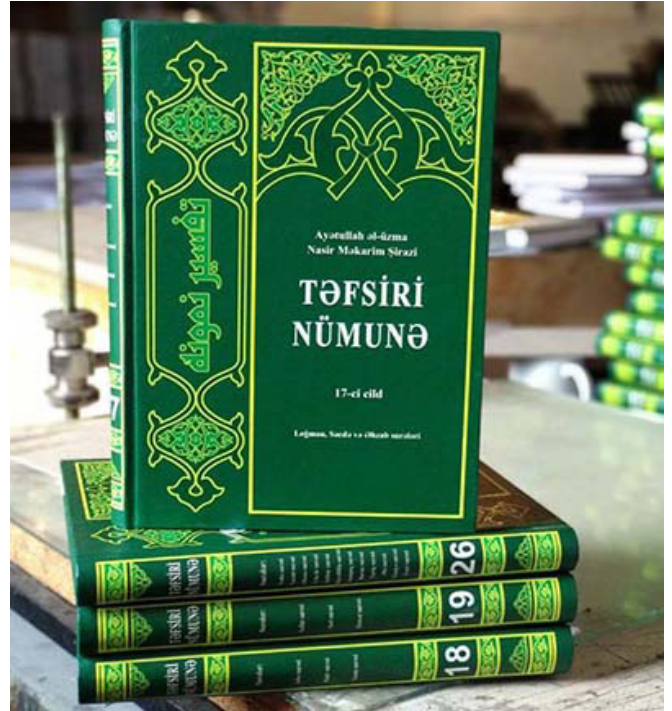
hum feil şəklində 18 ayədə keçmiş, insanlar düşünməyə təşviq edilmiş, düşünənlər təriflənmişdir. Yerin və göyün yaradılışının, fəsilərin bir-birini əvəzlənməsinin fərqi varanlar ağıl sahibi kimi xarakterizə olunmuşdur: Həqiqətən, göylərin və yerin yaradılmasında, gecə ilə gündüzün bir-birini əvəz etməsində (bir-birinin ardınca gəlib-getməsində) ağıl sahibləri üçün (Allahın varlığını, qüdrətini, kamalını və əzəmətini sübut edən açıq) dəlillər vardır. ("Ali-İmran", 190). Quranın düşünməyə, təfəkkürə bu qədər önəm verməsinin səbəbi düşünən insanın həqiqətə nail olmasıdır. Düşünən insan bu aləmin mütləq bir yaradanın olduğuna və Ona ibadət edilməsinin vacibliyinə inanar. Bütün kəşflərin, yeni tapıntıların, elmi yeniliklərin, uğurların təməlində təfəkkür dayanır. Aqlını işlədən, düşünən, baş verənlərdən ibrət alan cəmiyyətlər inkişaf edər, daha da güclənər. Buna görə də İslam dinində təfəkkür ibadətə bərabər tutulmuşdur.

TƏFRİT

Təfrit ifrat sözünün ziddidir. Əgər "ifrat" bir əməldə həddi aşmaq, normanı keçmək deməkdirsə, "təfrit" geridə qalmaq, etinasızlıq göstərməkdir. Məsələn, normadan çox yemək ifrat, normadan az yemək isə təfritdir; yaxud çox yatmaq ifrat, az yatmaq isə təfritdir. İslam dini həm ifrata, həm də təfritə qarşıdır. Dinimiz orta yolu, yəni hər şeyi normasında yerinə yetirməyi təqdir edir. Məsələn, ibadətlərdə ifrata varmaq onları yerinə yetirməyi çətinləşdirir, yaxud onlara laqeydlilik və etinasızlıqla yanaşmaq xoş qarşılanmır. Hədislərdə də buyrulur ki, işlərin ən xeyirlisi orta həddə olandır (yəni, ifrat və təfritdən uzaq olandır).

TƏFSİR

Təfsir "bağlı olan bir şeyi açmaq", "aydınlatmaq", "ortalığa çıxartmaq" kimi mənalarda işlədilməkdədir. Dini terminologiyada isə İslamda əsas elm sahələrindən biri olan təfsir Quran ayələrinin şərh və izah edilməsidir. Məhəmməd (s) peyğəmbər həyatda ikən bilavasitə özü ayələrin anlamlarını səhabələrinə açıqlamışdır. Hal hazırda azərbaycancaya tərcümə olunmuş

bir neçə tanınmış təfsir kitabı var. O cümlədən: "Təfsiri Nümunə", "Təfsiri Əlmizan" və s.

TƏHARƏT

Təharət "paklıq", "təmizlik" deməkdir. Yəni müsəlman kişi və qadının Allaha itaət və təslimiyyət yolunda bədənlərini, paltarlarını, oturub-durduqları yeri pak saxlamalıdırlar. Çünki paklıq Allaha ibadət etmənin ilkin şərtlərindən biridir. Bədən və geyimi paklanmadan namaz qılmaq, Kəbəni təvaf etmək, oruc tutmaq olmaz. "Təmizlik imandandır" hədisi İslam dininin təmizliyə nə dərəcədə önəm verdiyini göstərir. Digər bir hədisdə isə deyilir ki, Allah pakdır, təmizdir və təmizliyi sevir. Qurani-Kərimdə də bu məsələnin vacibliyi belə vurğulanır: "(Ya Rəsulum!) Orada heç vaxt namaz qılma. İlk gündən binası təqva (Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinmək) üzərində qurulmuş məscid namaz qılmağına daha layiqdir. Orada paklanmağı sevən insanlar vardır. Allah pak olanları (özlərini cismən təmizləyənləri, mənəvi qüsurlardan, çirkinliklərdən qorumağa çalışanları) sevir"! (Tövbə, 108). Dəstəmaz və ya qüsl almaq, su olmadıqda təyəmmüm etmək təharət sayılır.

TƏHRİF

Təhrif - hər hansı bir şeyi əsl məcrasından və ya malik olduğu vəziyyətdən çıxarmaq, yax-

ud onu dəyişməyi nəzərdə tutan ərəb mənşəli sözdür. Başqa sözlə, təhrif bir növ dəyişmək və əvəz etməkdir. Lakin təhrif bu sözlərin mənasını vermir.

Təhrifin bir neçə növü var. Onların ən əhəmiyyətli sözləri və mənə təhrifidir. Söz təhrifi hansısa mövzunun zahiri görkəmini dəyişməkdən ibarətdir. Məsələn, hər hansı deyimdən bir cümlənin çıxarılması və ona bir cümlənin əlavə edilməsi. Yaxud, cümlələrin yeri elə dəyişilir ki, deyimlərin mənası orijinaldan fərqlənir. Bir sözlə deyimlərin görkəminə və sözünə toxunulur. Mənə təhrifində isə sözə və zahiri görkəmə toxunulmur. Söz olduğu kimi qalır, lakin onu deyən şəxsin məqsədi düzgün izah olunmur. Yəni, elə izah verilir ki, onun daşdığı mənə deyim sahibinin deyil, təhrif edən məqsədinə uyğun olur.

TƏKBİR

Lüğətdə "bir şeyi uca saymaq, böyütmək" mənalarına gələn təkbir kəlməsi dini ter-

minologiyada "Allahı ucaltmaq, "Allahu Əkbər" deyərək Onun əzəmətini dilə gətirmək" mənasında işlədilir. Yəni, Allah vəsf olunacaqlardan böyükdür.

Təkbir Allah-Təalanın əmridir. Məsələn, "İsra" surəsinin 111-ci ayəsində buyrulur: Və de: "Özünə heç bir övlad götürməyən, mülkündə (səltənətində) heç bir şəriki olmayan, zəif (aciz) olmadığı üçün (Ona kömək edəcək) heç bir dost (hamiyə də) ehtiyacı olmayan Allaha həmd olsun!" Və Allahı (layiqincə) uca tut! (Allahı bütün eyib və nöqsanlardan uzaq bilib təqdis et, şərinə təriflər de!) "Allahu Əkbər" ifadəsi, eyni zamanda zikrdir. Belə ki, təkbir gətirən şəxs "Ey

iman gətirənlər! Allahı çox zikr edin!" ("Əhzab", 41) əmrini də yerinə yetirmiş olur. Azanın tərkib hissəsi olan təkbirlə həm də namaza başlanılır. İstənilən yerdə və hallarda təkbir gətirmək savab sayılır.

TƏKƏBBÜR

Ərəbcə kəbir, kübra, əkbər sözləri ilə eyni köklüdür, "özünü böyük tutan" deməkdir. Əxlaqa zidd davranış sayılan təkəbbür Qurani-Kərimdə qadağan olunmuş, Allah-Təalanın təkəbbürlü insanları sevmədiyini bildirmişdir. Məsələn: "...Həqiqətən, Allah özünü bəyənənləri, lovğalıq edənləri sevməz!" ("Nisa", 36). Həzrət Peyğəmbər (s) hədislərindən birində belə buyurmuşdur: "Qəlbində zərrə qədər təkəbbür olan şəxs Cənnətə girməz". Dinimiz insanlara təvazökar olmağı, təkəbbür və qürurdan uzaq durmağı tövsiyyə etmişdir. Təkəbbürlü və lovğa şəxsləri, başqalarını bir kənara qoyaraq, ən yaxın adamları belə sevməz. Çünki bu cür insanlar eqoist olur, ən gözəl şeyləri daima özlərinə layiq görür, hər kəsdən ehtiram gözləyir və etdikləri şeylərin hər kəs tərəfindən bəyənilməsini arzu edirlər. Ən pisi isə odur ki, səhvə yol verdiklərini qəbul etmir, sərvətləri və şöhrətləriylə, bilikləri və zahiri gözəllikləri ilə öyünürlər.

TƏQİYYƏ

Lüğətdə mənası "qorunmaq", "gizlənmək" deməkdir. Termin olaraq isə müsəlmanın dini inancına görə həyatı üçün təhlükə yaranarsa, öz inancını gizləməsidir. Nəhl surəsinin 106-cı ayəsində bu barədə buyrulur: Qəlbi imanla sabit olduğu halda (küfr sözünü deməyə) məcbur edilən (dil ilə deyib ürəyində onu təsdiq etməyən) şəxs istisna olmaqla, hər kəs iman gətirdikdən sonra küfr etsə (onu ağır təhlükə gözləyir). Lakin qəlbən küfrə razı olanlara (qəlbində könüllü surətdə küfrə yer verənlərə) Allahın qəzəbi tutar və onlar şiddətli bir əzaba düçar olurlar!

Müsəlmanlara dini zəmində təqiblərə məruz qaldıqda, canları, malları və namusları, təhlükə altında olduqda inanclarını gizlətməyə icazə verilmişdir. Lakin müsəlman yalnız görünüşdə İslamdan çıxma bilər. Qəlbində isə İslama sadıq

qalmalıdır. İmam Sadiqin (ə) “Təqiyyə möminin özünü müdafiə etdiyi qalxandır” buyurduğu bildirilir.

İslam mənbələrində buyurulur ki, ilk dəfə müşriklərin işgəncəsi altında Əmmar ibn Yəsir təqiyyə etmiş, sonra özünü bunda müqəssir sayaraq baş verənləri Peyğəmbərə danışmış, o Həzrət də Allahın əmri ilə Əmmarın bu hərəkətinin icazəli olduğunu buyurmuşdu. Bir daha təkrar edirik ki, təqiyyə yalnız ciddi təhlükə olduğu hallarda icazəlidir.

TƏQLİD

“Təqlid” sözü ərəb mənşəli olub, lüğətdə əsl mənası “öhdəsinə bir şey almağa” deyilir. Həmçinin, təqlid sözü “təbə olmaq və ya başqasının ardınca gedilməyə” də deyilir. “Təqlid” dini sahədə ən yüksək dərəcəli elmə malik olan din aliminin (yəni, müctəhidin) din sahəsində verdiyi hökmlərə əməl etməyə deyilir.

Başqa sözlə desək, “təqlid”, müsəlmanın o əməllərinə deyilir ki, adil olan yüksək səviyyəli din aliminin göstərişlərinə əsaslanmış olsun. Təqlid edən şəxsin də bir sıra vəzifələri vardır. Onlardan bəziləri aşağıdakılardır:

o Şəriətdə qeyd edilən şərtlərə malik bir müctəhidə təqlid etmək;

- Ələm (ən elmi) müctəhidə təqlid etmək;
- Ehtiyacı olan məsələləri öyrənmək.

TƏQVA

Lüğətdə “özünü qorumaq”, “çəkinmək” mənasına gələn təqva insanı nəfsin istəklərindən çəkindirən, onun günah işləməsinin qarşısını alan daxili qüvvənin adıdır. Təqva Qurani-Kərimdə ən çox işlənən məfhumlardan biridir. Belə ki, bu məfhum müxtəlif formada 250 yerdə keçmiş, 54 dəfə Allaha qarşı gəlməkdən çəkinmək əmr olunmuşdur. Məsələn, Hücürat surəsinin 13-cü ayəsində buyurulur: “Ey insanlar! Biz sizi bir kişi və bir qadıdan (Adəm və Həvvadan) yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız (kimliyinizi biləsiniz) deyə, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Allah yanında ən hörmətli olanınız Allahdan ən çox qorxanınızdır (pis əməllərdən ən çox çəkinəninizdir). Həqiqətən, Allah (hər şeyi) biləndir, (hər şeydən) xəbərdardır”.

TƏRİQƏT

Təriqət - ərəbcə bir söz olub yol mənasına gəlir. Təriqət, üsul, yəni dini inanc, qol, əməl haqqında ayrıca sistemə malik deyil. Təriqət, qulunu Tanrıya çatdıran, zövq, nəşə, irfan, eşq və ekstaz yoludur. Bu yolu tutan şəxs, sufilərə görə varlığını Tanrıya verir. Hər şeydə onun qüdrət və hikmətini görür, bütün fani varlıqları, həqiqi var olan Tanrıya yox edər. Deməli təriqət dini göstərişlərə əməl etməklə həqiqətə aparan yoldur. Bəzən isə təriqət bir məzhəb mənasında da işlənir.

TƏRTİL

Tərtil sözü “rə-tə-lə” kökündən götürülmüşdür. Mənası nizam-intizamlı olmaqdır. Məsələn, dişləri gözəl və nizamlı olan insana ərəblər

“rətlül-əsnan” deyirlər. Bu üzdən “tərtil” kəlməsi sözləri xüsusi intonasiya ilə tələffüzə və yaxud ayələri xüsusi nizamla oxumağa deyilir. “Və rəttəlnahu tərtila” cümləsi göstərir ki, Quran ayələri 23 il ərzində zaman-zaman nazil olsa da bu tədrici nazil olma nizam-intizam və proqram əsasında gerçəkləşmiş, elə ona görə də fikirlərə nüfuz, qəlbləri özünə cəzb etmişdir. Bir neçə ayədə Quran tilavət edənlərə tövsiyə edilir ki, bu asimani kitabı “tərtil”lə oxuyub dərindən düşünsünlər: “Qurani tərtil ilə (kəlmələrini düzgün tələffüz etməklə, aram şəkildə, tərtiblə və dərindən təfəkkür etməklə) tilavət et.” (“Muzəmmil”, 4).

TƏSBEH

Ərəbcə mənası Allahı mədh etmək, tərifləmək deməkdir. Dini terminologiyada dua və

sitəsi ilə Allahın müqəddəsliyini dilə gətirmək deməkdir. Qurani-Kərimdə bütün məxluqatın Allah-Təalanı açıq və ya gizli şəkildə təsbih etdiyi xəbər verilir: “Göylərdə və yerdə nə varsa, (hamısı, bütün məxluqat) Allahı təqdis edib şəninə təriflər deyər. O, yenilməz qüvvət sahibi, hikmət sahibidir!” Təsbeh həm də Allahın adlarını zikr edərkən, yaxud qısa duaları oxuyarkən hesabı itirməmək üçün istifadə olunan vasitədir. Demək olar ki, bütün dinlərdə təsbehdən istifadə edilir. Müsəlmanların istifadə etdiyi təsbehdəki düzümlərin sayı əsasən 33 və ya 99 olur. Rəvayətə olunur ki, həzrət Məhəmməd (s) qızı Fatiməyə (s.ə) 34 dəfə “Allahu əkbər”, 33 dəfə “Əlhəmdulillah” və 33 dəfə də “Sübhanallah” deyərək zikr etməyi öyrətməmişdi. Həzrət Fatimə (s) əvvəlcə bir ip götürüb ona 100 ədəd düyün vurmuşdu və hər zikri deyərək düyünlərdən birini çevirirdi. Peyğəmbərin (s) əmisi Həməzə Ühüd savaşında şəhid olduqda Fatimə (s) onun qəbrinin torpağından bir az götürüb su ilə qarışdıraraq, 100 ədəd xırda kürəcik düzəldib ortadan deşmiş və ipə keçirmişdir. Beləliklə ilk təsbeh yaranmışdır. Sonralar torpaqdan təsbehlər düzəltməyə başladılar. Hazırda isə həm torpaqdan, həm də taxta və plastikdən, təbii daşlardan təsbeh hazırlayırlar.

TƏSLİS (ÜÇ ÜQNUM)

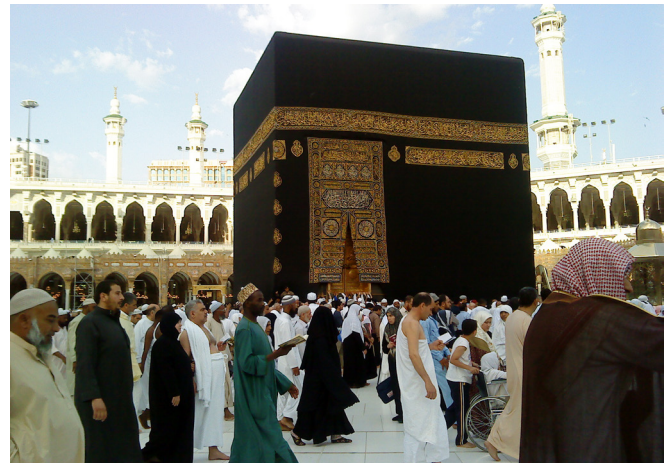
Üç üqnum (məhiyyət, sifət deməkdir) xristianlıqda Tanrının üç sifətdən ibarət olması əqidəsidir. Xristianlar bu əqidənin insan ağılından üstün olduğunu qəbul etdikləri halda onu ağla zidd hesab etmirlər.

Üç üqnum əqidəsini bəsit bir “üç tanrı” inancı kimi nəzərdən keçirmək yanlışdır. Xristian əqidəsinə görə Tanrı birdir və sifətləri üçdür – Ata, Oğul və Müqəddəs Ruh. Üç üqnum məhiyyətə vahiddir. Xristianların Müqəddəs Kitabı

olan Bibliyada Tanrının bir olması dəfələrlə təsdiq olunmaqda və eyni zamanda Tanrının Ata, Oğul və Müqəddəs Ruh olduğu da deyilməkdədir.

TƏVAF

Lüğətdə mənası “bir şeyin ətrafına dönmək” olan təvaf kəlməsi dini terminologiyada Həcc və ya Ümrə vaxtı Kəbənin ətrafında saat əqrəbinin əksi istiqamətində dövrə vurmağa deyilir. Bu

dövrənin sayı yeddidir, hər bir dövrə isə “şavt” adlanır. Yəni təvaf yeddi şavtdan ibarətdir. Çünki göyün yeddi qatı, insan nəfsinin də yeddi pilləsi var. Hər dövrədə bir mərhələdə aşaraq göyün yeddi qatının üstünə çıxmaq deməkdir. Həmçinin hər dövrə insanın yeddi pilləsi olan nəfsin ən aşağı pilləsindən ən üst pilləsinə yüksəlməsidir.

TƏVAZÖKARLIQ

Təvazökarlıq lüğətdə Ərəb mənşəli olub “aşağı endirmə” mənasını verir. İnsanlığını ucaltmayan, özünü önə çıxarmayan mənalarına gəlir. Təvazökarlığın həqiqəti budur ki, insan özünü başqalarından üstün saymasın, əksinə başqalarını özündən üstün bilsin. Təvazökarlıq təkəbbürün əksidir. Müqəddəs dinimizdə bu əxlaqi dəyərə yiyələnmək dönə-dönə müsəlmanlara tövsiyə edilmişdir. Rəhmanın (əsl) bəndələri o kəslərdir ki, onlar yer üzündə təmkinlə (təvazökarlıqla) gəzər, cahillər onlara söz atdıqları zaman salam deyirlər.” (“Furqan”, 63).

Allah-təala özünün əsl mömin bəndələrini ən gözəl keyfiyyətlərlə vəsf edərkən öncə onları təmkinli, vüqarlı yerləşləri və təvazökar rəftarları ilə vəsf edir. Çünki yerləş insanın daxili xüsu-

siyyətlərindən xəbər verir. Bəzi adamlar o qədər lovğa və təkəbbürlüdürlər ki, bu xüsusiyyətləri yerişlərindən asanlıqla seçilir. Buna görə də böyük Yaradan başqa bir ayədə təkəbbürlə yeriməyi xüsusi bir fəlsəfi anlamla qadağan etmişdir:

“Yer üzündə təkəbbürlə gəzib dolanma. Çünki sən nə yeri yara bilər, nə də yüksəlib dağlara çata bilərsən.” (“İsra”, 37).

Müdrək Loğman oğluna deyir: “Adamlardan təkəbbürlə üz çevirmə, yer üzündə lovğa-lovğa gəzib dolanma. Həqiqətən, Allah heç bir özündən razını, lovğalanıb fəxr edəni sevməz!” (“Loğman” - 18).

TƏVƏKKÜL

Lüğətdə “güvənmək”, “arxalanmaq”, “vəkil tutmaq” mənalarına gələn təvəkkül dini terminologiyada Allaha güvənmək, Ona təslim olaraq işləri Ona həvalə etmək deməkdir. Bu

məfhum Qurani-Kərimdə müxtəlif formalarda 69 yerdə keçmişdir. Məsələn, “Tələq” surəsinin 3-cü ayəsində buyurulur: Və ona gözləmədiyi yerdən ruzi verər. Kim Allaha təvəkkül etsə, (Allah) ona kifayət edər. Allah Öz əmrini yerinə yetirəndir. Allah hər şey üçün bir ölçü (hədd, müddət) təyin etmişdir. Allaha təvəkkül etmək Onun daim köməyə yetəcəyinə, çəkilən əziyyəti yerdə qoymayacağına, ədalətli olduğuna, bütün duaları eşitdiyinə, haqsızlıq etməyəcəyinə inanmaq deməkdir. Lakin burada diqqət edilməli vacib bir məqam vardır. Heç çalışmadan, haqqı çatmayan bir məqam vardır. Heç çalışmadan, haqqı çatmayan bir şeyi istəmək Allaha təvəkkül deyildir. Qısa şəkildə ifadə etsək, Allah deyir ki, səndən hərəkət, Məndən bərəkət.

TƏVƏLLA

«Təvəlla» sevmək, dost tutmaq deməkdir. Allah və Allahın sevdiklərini və xüsusilə də Allahın seçilmiş qulları olan bütün peyğəmbərləri, həzrət Məhəmmədi (s) və Əhli-Beytini (ə) sevməyə təvəlla deyilir. Biz Allahın bəndələriyük. Hər şeyi yaradan Allahdır. Allah yaxşılarını sevər və pis adamlara nifrət edər. Elə isə biz də Onun yaratdığı qullar olaraq Onun sevdiklərini sevməliyik.

Müsəlmanlar, özlərinə düşmənçilik edən güclər qarşısında bir-birlərinə ürəkdən gələn ilahi bir sevgi ilə bağlanmalıdırlar. Beləcə dinlərini daha yaxşı qoruyar, daha güclü və dinc yaşaya bilirlər.

Bir adam Allahı sevdiyini söyləyib Allahın sevdiklərini sevməzsə, bu onun sevgisinin gerçək olmadığını göstərir. Məsələn, Allahı sevən bir insanın imam Əlini (ə) sevməməsi mümkün deyildir.

“Sizin hamınız ancaq Allah, Onun Peyğəmbəri və iman gətirənlərdir. O kəslər ki, (Allaha) namaz qılır və rükuda olduqları halda zəkat verirlər”.

“Hər kəs Allahı, Onun Peyğəmbərlərini və iman gətirənləri özünə dost tutarsa, (hər iki dünyada işləri yaxşı gedər). Şübhəsiz ki, qələbə çalanlar, məhz Allahın firqəsidir (Allahı özünə hami və dost seçən şəxslərdir)”.

TƏVƏSSÜL

“Təvəssül” sözü “vəsələ” sözündən götürülmüşdür. Vəsitə - yaxınlaşmaq mənasını verir. Təvəssül insanın öz istəyinə nail olması üçün vəsilə axtarmasına deyilir. Qurani-Kərimdə və-

silə sözü iki dəfə işlənmişdir. Uca Allah buyurur: “Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun, Ona yax-

inlaşmaq üçün vəsilə axtarın və Onun yolunda cihad edin ki, bəlkə nicat tapasınız” (“Maidə”, 35).

Həmçinin buyurur: “Onların yalvardıqları məbudların özləri də Rəbbinə – hansı daha yaxın olacaq deyə vəsilə axtarırlar, Onun rəhmətini umurlar, əzabından qorxurlar. Həqiqətən, Rəbbinin əzabından qorunmaq gərəkdir” (“İsra”, 57). Allaha yaxınlaşmaq vasitələri: peyğəmbərlər (ə), imamlar (ə), saleh bəndələrdir. Həmçinin Peyğəmbərin (s) və İmamların (ə) getdiyi yolla getmək bizi Allaha yaxınlaşdırar.

TƏVİL

Təvil lüğətdə həvalə və ya həvalə etmək mənasındadır. Söz və əməl şübhə daşdığı və ya çətinliyə düşdüyü zaman təvil edilir. Təvilçi, yəni həvalə və həvalə etməyin doğru yolunu biləndir. Yəni şübhə aradan qaldıran, insanları çıxılmaz vəziyyətdən xilas edən və əsl doğrunu göstərən şəxsdir. Yuxunun yozumuna, izahına da təvil deyilir.

TƏYƏMMÜM

Dəstəmaz və ya qüsl almaq üçün su olmadığı və ya olub da istifadə etmə imkanı olmadığı hallarda niyyət edilərək təmiz torpağa əlləri sürtüb üzünü və qolları məsh etməkdir.

“Xəstələndiyiniz, səfərdə olduğunuz, ayaq yolundan gəldiyiniz və ya qadınlarla yaxınlıq etdiyiniz zaman su tapmasanız, pak torpaqla təyəmmüm edin, ondan üzünü və əllərinizə sürtün”, (“Maidə”, 6).

Aşağıdakı hallarda qüsl və dəstəmaz əvəzinə torpağa təyəmmüm edilir:

1. Su olmadıqda və ya qüsl və dəstəmaza lazım olan həddə su tapılmadıqda;
2. Dəstəmaz və ya qüslün suyunu əldə etmək insan üçün əziyyətli olduqda;
3. Sudan istifadə etməyin bədənə ziyanı olduğu halda;
4. Özünün və ya başqalarının əldə olan suya ehtiyacı olan halda;
5. Bədənin və yaxud paltarın pak edilməsi üçün əldə olan suya ehtiyac olan halda;
6. Dəstəmaz və ya qüsl etmək üçün vaxtın az olduğu halda.

Təyəmmüm belə edilir:

Dəstəmaz və qüsl yerinə təyəmmüm niyyəti edildikdən sonra iki əlin içi təyəmmümün səhih

olduğu şeyin üzərinə vurulur. Sonra iki əlin içi bütün alına və iki tərəfinə, saçın çıxdığı yerdən əzələlər və burnun üst qisminə qədər çəkilir, daha sonra sol əlin iç tərəfi ilə sağ əlin üstünün hamısı və sağ əlin iç tərəfi ilə də sol əlin üstünün hamısı məsh edilir.

Diqqət: Təyəmmüm torpağa, kəsəyə, quma, çınqıla və daşa edilir.

TƏZİYƏ

Təziyə dünyasını dəyişən insan üçün yas saxlamaq, yaxını ölənin birini təsəlli etmək, səbir diləmək, başsağlığı vermək mənasına gəlir. Qonum-qonşu, tanışlardan birinin yaxını vəfat edəndə cənazə namazında iştirak etmək müsəlmanların həm dini, həm də insani vəzifəsidir. Sözsüz ki, yaxın insan üçün göz yaşları tökmək sevgidən irəli gəlir. Təziyənin əsas məqsədi dərdə şərik olmaq, birlik-bərabərlik nümayiş etdirməkdir.

TƏZKİYƏ

Təzkiyə lüğətdə təmizləmək, arındırmaq mənalarda izah olunur. Bundan başqa bu sözün inkişaf etdirmək, saflaşdırmaq, bərəkətləndirmək, feyzləndirmək mənalrı da var. Bu mənə çərçivəsində təzkiyə, əsasən, mənəvi tərbiyənin bütün sahələrini ifadə edir. Bir çox hallarda təzkiyə tərbiyə ilə birgə sifariş olunmuşdur.

TÖVBƏ

Lüğətdə “dönmə”, “peşmanlıq” mənalrına gələn tövbə dini terminologiyada bəndənin işlədiyi günahlara, etdiyi pis əməllərə görə peşman olaraq onları tərk etməsi, Allaha yönələrək Ondan əfv diləməsi deməkdir. Günahlara görə tövbə etmək vacibdir. Qurani-Kərimdə müxtəlif

formalarda 86 yerdə keçmişdir.

Tövbə, insanın bütün gördükləri pislilik və üsyandan peşman olub Allaha üz tutmasıdır. Tövbə, həqiqətdə Allahın qullarına açdığı rəhmət qapısıdır. Tövbə yalnız dillə deyilən sözdən ibarət deyil. Əslində tövbə əməl və hərəkətdir. İnsan, günah və əməlinin pisliliyini anlayıb, keçmiş səhv və günahlarından peşmanlıq duyaraq, keçmişin qara ləkələrini bərpa edəndə və bir daha o günahlara qayıtmadığında həqiqi mənada tövbə etmiş sayılır. Vəziyyət belə olduqda, Allah günahkar bəndənin bütün günahlarını və xətarlarını örtür.

“(Ya Peyğəmbər! Mənim adımdan qullarıma) de: “Ey Mənim (günah törətməklə) özlərinə zülm etməkdə həddi aşmış bəndlərim! Allahın rəhmindən ümitsiz olmayın. Allah (tövbə etdikdə) bütün günahları bağışlayar. Həqiqətən, O bağışlayandır, rəhm edəndir!”.

Tövbənin qəbulunu əngəlləyən amillər:

- 1- Uzun arzular;
- 2- Günahın ləzzəti;
- 3- Günahın şərindən qafil olmaq;
- 4- Günahı kiçik görmək;
- 5- İlahi mərhəmətdən ümidini kəsmək;
- 6- Qürur və təkəbbür.

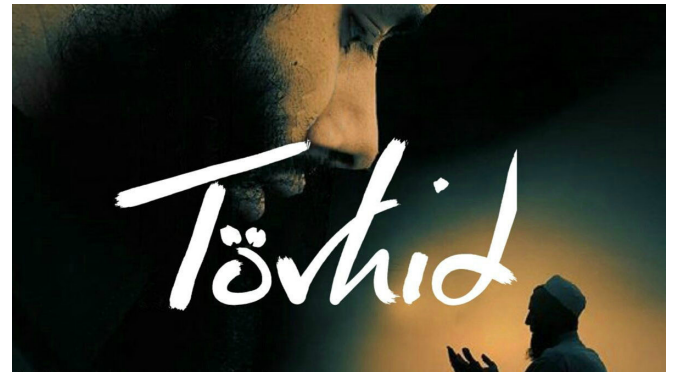
TÖVHİD

Ərəb dilində “vahidlik”, “yeganəlik” mənasını daşıyan “vəhdət” sözündən meydana gəlmiş tövhid kəlməsi dini terminologiyada Allahın vahid varlıq olaraq qəbul edilməsini bildirir. Yəni, Allahın tək və var olduğuna inanmaqdır. Tövhid inancının başlıca əsaslarını bu şəkildə sıralaya bilərik:

Hər şeyi var edən yeganə məbud Allahdır. Allahın heç bir şeyə ehtiyacı yoxdur və hər şey Ona möhtacdır. O doğmamış və doğulmamışdır. Tayı və bənzəri yoxdur. Allah bütün gözəl sifətlərə

malikdir. Hər şeyi biləndir. Hər şeyə qadirdir. Ən şəfqətli və mərhəmətli olandır. Bütün gözəlliklərin və yaxşılıqların mənbəyidir. Allah bütün nöqsanlardan uzaqdır. Heç vaxt yanılmaz, unutmaz, aciz qalmaz. Heç bir şeyə ehtiyac duymaz. İbadət və itaətə layiq yalnız Allahdır. Sadəcə Allaha inanmaq kifayət deyil, bu inanc eyni zamanda müsəlmanların həyatına da əks olunmalıdır. Tövhidə həqiqətən inanan bir müsəlman Allahın hökmü qarşısında heç bir hökmü qəbul etməməlidir. Tövhid üç əsas ana xəttə ayrılır:

Tövhid zati: Yəni Allahın zati hər şeydən uzaqdır, ucadır. Birdir, şəriki, bənzəri, danışacağı, görüşəcəyi biri yoxdur. Varlığı özündəndi.

Cismi, şəkli və məkanı yoxdur. Qüdrəti və elmi hər şeyi əhatə etmişdir.

Tövhid sifəti: Allah daimi olaraq diridir. Əvvəlinə bir əvvəl təsəvvür edilməyəcəyi üçün qədim, sonuna bir son düşünülməyəcəyi üçün də baqidir. Hər şeyə gücü yetər və iradə sahibidir.

Tövhid feli: Hər şeyi o yaratmışdır.

Yaradıcılığında bir ortağı və köməkçisi yoxdur. İbadətdə tövhiddən məqsəd isə yəni ibadət ancaq ona məxsusdur. Allahdan başqa heç bir şeyə ibadət edilməz və yalnız ona qulluq edilir.

TÖVRAT

Yer üzündə insan cəmiyyəti çoxalib ictimai münasibətlər inkişaf etdikcə, səhifələrdən daha iri həcmli kitablara ehtiyac yarandı. Allah-Taa-

la öz böyük peyğəmbərlərindən həzrət Musaya (ə) "Tövrət" adlı kitab göndərirdi. Rəvayətlərə görə, Musa (ə) Tur (Sina) dağında 40 gün Allaha ibadət etdikdən sonra ona gil lövhələr üzərində yazılmış "Tövrət" verildi.

"Tövrət" xristianların müqəddəs hesab etdikləri "Bibliya"nın birinci hissəsinin – "Qədim Əhd" in lap əvvəlində yerləşir. Bibliya 60-dan artıq kitabın məcmusudur. O, Qədim Əhd və "Yeni Əhd" adlı iki hissəyə bölünür. Qədim Əhdə aid olan kitablara həm yəhudilər, həm də xristianlar inanırlar. Yeni Əhdi isə yalnız xristianlar qəbul edirlər. Bibliyanın lap əvvəlindəki 5 kitab ümumi şəkildə Tövrət adlandırılır.

Beləliklə bugünkü Tövrət 5 kitabdan ibarətdir. Bu kitablara aşağıdakı ardıcılıqla düzülüb.

1. Təkvin- bu kitabda dünyanın yaranmasından başlayaraq, Yusif peyğəmbərin (ə) vəfatına qədər baş vermiş tarixi hadisələr təsvir edilir.

2. Çıxış- bu kitabda həzrət Musa peyğəmbərin (s) dini yaymaq yolunda apardığı mübarizələr təsvir olunur.

3. Leviy- bu kitab əsasən şəriət hökmlərinin izahından ibarətdir.

4. Rəqəmlər - Həzrət Musanın (ə) rəhbərliyi altında vətənə dönməyə Bəni-İsrailin sərgüzəştlərini, habelə, bəzi dini hökmləri əhatə edir.

5. Təsniyə - Həzrət Musanın (ə) öz xalqına nəsihətlərindən və ömrünün son dövrünün təsvirindən ibarətdir.

Bütün tarixçilərin etiraf etdiyi kimi, Tövrət tarix boyu bir neçə dəfə aradan getmiş, sonradan bərpa olunmuşdur. Məsələn, e.ə. VI əsrin sonlarında Babil hökmdarı Navuxodonosor Qüdsü yerlə-yeksan edərkən Tövrət nüsxələri yanmışdır. Bundan sonra əzbər bildiklərini iddia edən bəzi şəxslər öz hafizələrinə əsasən onu yenidən yazdılar. Şübhəsiz ki, bugünkü Tövrət həzrət Musaya (ə) göndərilmiş kitabın əsl deyildir. Hal-hazırda əldə olan Tövrətdə xeyli ağılasıq, səhvələr, cəfəng məlumatlar, hətta peyğəmbərlərin ünvanına təhqirlər vardır. Məsələn, orada Nuh peyğəmbərin (ə) şərab içib sərxoş olması, Lut peyğəmbərin (ə) öz doğma qızları ilə evlənməsi, Yəqub peyğəmbərin (ə) Allahla güləşib onu yıxması və s. xəbər verilir. Ən qəribəsi odur ki, indiki Tövrətdə həzrət Mu-

sanın (ə) ölümü ətraflı təsvir edilib! Necə ola bilər ki, həzrət Musaya (ə) endirilmiş kitabda onun öz ölümü göstərsin?! Qurani-Kərimdə yəhudilərin Tövrəti dəyişdirdikləri barədə buyrulur: "Yəhudilərdən bəziləri Allahın sözlərini dəyişdirib, mənasını təhrif edirlər", ("Nisa", 46).

TÖVRİYƏ

Zahirindən uyğun məna başa düşülüb, danışanın başqa məqsəd güddüyünü bildirən ifadəyə "tövriyə" deyilir. Fəqihlərin nəzərinə görə yalanın rəva görülən zəruri hallarında gərək tövriyədən istifadə edilsin və tövriyə mümkün

olduğu təqdirdə aşkar yalana yol verilməsin.

Başqa sözlə, tövriyə odur ki, insan dediyi sözün uyğun mənasını nəzərdə tutsun, lakin onu elə desin ki, qarşı tərəf (eşidən kəs) onun başqa mənasını başa düşsün. Bununla da danışan kəs öz məqsədinə çatır və o, sözün uyğun mənasını seçdiyi halda, qarşı tərəf başqa mənaya yönəlir. Məsələn, bir kəsdən "İslam peyğəmbərinin (s) canişini kim idi?" - deyə soruşduqda, o, belə cavab verir: "Mən bintuhu fi beytihi." (Qızı evində olan kəs!) Bunu eşidən kəs qızı Peyğəmbərin (s) evində olan kəsin (yəni Əbu Bəkrin) canişin olduğunu başa düşür. Halbuki cavab verən şəxsin məqsədi Peyğəmbərin (s) qızının onun evində olan kəsin (yəni imam Əlinin (ə)) canişin ol-

masıdır.

Bəzi alimlərin kəlamlarından belə başa düşülür ki, "tövriyə" yalanın qisimlərindən biridir, lakin onun qəbahət və fəsadı adi yalandan azdır.

TUR DAĞI

Tur və ya Sina dağı, Allahın həzrət Musaya (ə) peyğəmbərlik verdiyi və Tövrəni nazil etdiyi dağın adıdır. Misirin Sinay yarımadasının cənubunda yerləşir. Musa peyğəmbər bu dağ-

da iki dəfə olmuşdur. Birinci dəfə orada ona peyğəmbərlik verilmiş, ikinci dəfə isə Tövrənin lövhələri nazil olunmuşdur. Bu barədə Qurani-Kərimdə belə xəbər verilir: "(Musa) odun yanma yetişdikdə belə bir nida gəldi: Ya Musa! Mən, həqiqətən, sənin Rəbbinəm. Nələyini çıxart, çünki sən müqəddəs vadidə - Tuva-

dasan! Mən səni (peyğəmbər) seçdim. (Sənə) vəhy olunanı dinlə! Mən, həqiqətən, Allaham. Məndən başqa heç bir tanrı yoxdur. Mənə ibadət et və Məni anmaq üçün namaz qıl!" (Taha, 11-14). Həmçinin Tur dağının əhəmiyyəti ondadır ki, Musa peyğəmbər burada Allah-Təala ilə vasitəsiz, yəni arada vəhy mələyi olmadan danışmışdır. Belə ki, rəvayətə görə, həzrət Musa Allah-Təaladan özünü göstərməsini istəmişdir. Allah da "Sən Məni əsla görə bilməzsən. Lakin bu dağa bax. Əgər o yerində dura bilsə, sən də Məni görə bilərsən" buyurmuşdur. Allahın nuru dağa saçıldıqda dağ parça-parça olmuşdur. Musa isə özündən getmişdir. Ayılandan sonra isə bu istəyinə görə tövbə etmişdir.

TÜRBƏ

Görkəmli müsəlman alimlərinin, vəliəhdlərin, hökmdar və hökmdarın ailə üzvlərinin, əmirlərin, vəzir və hərbi rəhbərlərin qəbirləri üzərində ucaldılan, üzəri xüsusi qübbələrlə örtülmüş tikiliyə deyilir. Peyğəmbər (s) Əhli-beytinin və imam övladlarının türbələri ziyarətəh olaraq da qəbul olunur.

UHUD DÖYÜŞÜ

Uhud döyüşü – 625-ci ildə (Hicri təqvimlə 3 Şəvval 3-cü il) hal-hazırkı Ərəbistan yarımadasının şimal-qərbində yerləşən Uhud dağında, Mədinədə məskunlaşan müsəlmanlar ilə Məkkəli Əbu Sü-

fyanın başçılıq etdiyi ordu arasında baş vermişdir. Döyüşün gedişində baş verən ən önəmli hadisələrdən biri də İslam peyğəmbərinin (s) əmisi həzrət Həmzənin öldürülməsidir. Döyüşün baş tutma səbəbi Məkkəli müşriklərin Bədr döyüşündə aldıkları məğlubiyyətin qisasını almaq istəmələri, verdikləri itkiləri unutturmaq və müsəlmanların aldıkları qələbədən sonra yüksələn döyüş əhval-ruhiyyəsini aşağı salmaq idi.

Məkkə ordusu Məkkədən Mədinəyə doğru hərəkət etdi. Müsəlmanlar da döyüş üçün hazır idilər. Qısa müddət sonra hər iki ordu Uhud dağının yamaclarında üz-üzə gəldi.

Məhəmməd peyğəmbər (s) iki ordunun qarşılaşdığı Uhud dağındakı dar keçidin hər iki tərəfinə də oxçuları yerləşdirdi. Bu məkkəlilərin dağın ətrafını dolanaraq arxadan müsəlmanlara hücum etməsinin qarşısını almaq üçün idi. Oxçulara xəbərdarlıq edilmədən yerlərini tərk etməmək əmrini verdi. İki tərəfin qüvvələri Uhud dağının ətəyində qarşılaşdı. Düşmən ordusunun say çoxluğuna baxmayaraq müsəlmanların təsirli hücumları ilə Məkkə ordusu geri çəkilməyə başladı. Bunu gören oxçular döyüşü qazandıqlarını fərz edərək gizləndikləri yerləri tərk edib, məkkəlilərin geri çəkilməyə başladığı qayduqları qənimətləri yığmağa başladılar.

Bundan istifadə edərək məkkəlilərin komandanlarından Xəlid ibn Vəlid rəhbərlik etdiyi qüvvələrlə oxçuların tərk etdiyi keçiddən müsəlmanlara hücum etdi. Bu hücum sonrasına İslam ordusu ağır itkilər verərək geri çəkilməyə başladı. Beləliklə döyüşə yüksək əhval-ruhiyə ilə başlayıb, uğurlu təşkil olunmuş hücumla rəqibi geri çəkilməyə vadar edən müsəlmanlar itkilər verərək məğlub oldular. Məkkə ordusu da elə də böyük üstünlük qazanmamasına rəğmən bu nəticəyə qane olub

müsəlmanları təqib etməyərək Məkkəyə doğru çəkildilər. Bu döyüşdə həzrət İmam Əli (ə) özünü Peyğəmbərimizə sipər edərək böyük şücaətlə vuruşmuşdu.

ULUL-ƏMR

“Nisa” surəsinin 59-cu ayəsində buyrulur: “Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan əmr sahiblərinə itaət edin.” Bu ayənin məsum imamlara aid olması ilə əlaqədar Əhli-beytdən (ə) çoxlu rəvayət nəql olunmuş, onların hər birində “əmr sahibləri”nin məsum imamlardan ibarət olduğu açıqlanmışdır. Onlar İslam cəmiyyətinin həm maddi və həm də mənəvi rəhbərləridirlər. Bütün rəhbərlik işləri Peyğəmbər (s) tərəfindən ancaq onlara tapşırılmışdır.

Əhli-sünnət təfsirçilərinin bəziləri bu əqidə-dəirlər ki, əmr sahibləri – hakimlər və əmirlərdir.

Hakimiyyətdə kimdirsə, o da əmr sahibidir. Ona görə də hesab edirlər ki, müsəlmanların vəzifəsi – onlara tabe olub, əmrlərini yerinə yetirməkdir. Bəzi təfsirçilərin nəzərlərinə görə isə əmr sahibləri ilk dörd xəlifəyə aid edilmişdir.

ULUL-ƏZM

“Ulul-əzm” sözünün mənası barədə müxtəlif izahlar mövcuddur. Geniş yayılmış rəyə görə bu sözün mənası “möhkəm iradə sahibi” deməkdir. İslam dinində bəzi peyğəmbərlər xüsusilə seçilir. Onlar özləri ilə Allah tərəfindən yeni şəriət gətirmiş və insanları bu şəriətə əməl etməyə çağırmışlar. Bu peyğəmbərlərə “ülul-əzm peyğəmbərlər” deyirlər. Onların sayı 5-dir:

Həzrət Nuh (ə), həzrət İbrahim (ə), həzrət Musa (ə), həzrət İsa (ə) və həzrət Muhəmməd (s). Bu peyğəmbərlərin hər biri özündən əvvəlki ülul-əzm peyğəmbərin şəriətini təkmil etmiş və yeni hökmlər gətirmişdir. Qalan peyğəmbərlər isə özlərindən əvvəlki və ya müasirləri olan peyğəmbərin şəriətinə tabe olmuşlar. Məsələn, həzrət Musa (ə) ilə həzrət İsanın (ə) zamanları arasında yaşamış peyğəmbərlər həzrət Musanın (ə) gətirdiyi hökmləri insanlara çatdırmışlar.

ÜÇ AYLAR

Hicri aylardan Rəcəb, Şəban və Ramazan birlikdə “üç aylar” adlanır. İslam dünyasında üç aylar adlandırılan Rəcəb, Şəban və Ramazan ayları

Uca Allahın mömin qullara verdiyi bərəkətli və feyzli zamanlardır. Üç aylar insanların mənəvi yüksəkliyə çatmaq, tövbə etmək, günahlardan təmizlənmək üçün fürsətlər zamanıdır. Rəsulullah (s) bir hədisi şərifində, “Rəcəb Allahın ayı, Şəban mənim ayım, Ramazan ümmətimin ayıdır” buyurmuşdur. Ayrıca Peyğəmbər Əkrəm, Rəcəb ayı girincə “Allahım! Rəcəb və Şəbanı bizə mübarək qıl! Bizi Ramazana çatdır” deyə dua edərdi.

Üç ayların dəyərini ifadə edən digər bir əhəmiyyətli xüsusiyyət isə Merac gecəsinin Rəcəb ayına, Qədr gecəsinin Ramazan ayına təsadüf etməsidir.

ÜCB

Ücb təvazönün ziddidir. Bir kəsin özünü hamıdan üstün tutmasına, başqalarını özündən əskik bilməsinə, özünün bütün nöqsanlarına göz yumub, öz şəxsiyyətinə pərəstiş etməsinə Ücb deyilir.

Quran ayələri və hədislər ücbü tənqid edir.

Məsələn, Qurani-kərimdə xatırlanır ki, Hüneyn savaşına gedərkən bəzi müsəlmanlar öz say çoxluqlarına arxayın olub lovğalandılar, amma qəfil pusqu nəticəsində az qala məğlub olacaqdılar: “Allah sizə çox yerlərdə, həmçinin Hüneyn günündə kömək etdi. O gün çox olmağınız sizi ücb halına gətirsə də, bir faydası olmadı, gen dünya sizə dar oldu, sonra dönüb qaçdınız” (“Tövbə”, 25).

Ücb insanı təkamül yolundan uzaqlaşdırır, onu əxlaqi gözəlliklərdən məhrum edir, dünyagörüşünü məhdudlaşdırır, ətrafdakılarla mü-

nasibətini pisləşdirir, insanı dar və qapalı bir çərçivəyə salır.

ÜLƏMA

Alim sözünün cəmi olan üləma müsəlman aləmində təhsilli din alimlərindən ibarət olan sinfin adıdır. Üləma, fiqh, şəriət (İslam hüququ) və digər dini sahələrdə dərin biliyi ilə seçilir. Ümumiyyətlə, İslam dini elmə, alimə böyük dəyər vermişdir. Ayə və hədislərdə elmin və alimlərin dəyərini ucaldan bir çox ifadələr vardır. Məsələn, Qurani-kərimin “Rum” surəsinin 22-ci ayəsində buyrulur: “Göylərin və yerin yaradılışı, dillərinizin və rənglərinizin müxtəlifliyi də Onun qüdrət əlamətlərindəndir. Şübhəsiz ki, bunda bilənlər (ağıl və elm sahibləri) üçün (Allahın vəhdani-

yyətinə, Onun hər şeyə qadir olmasına dəlalət edən) nişanələr vardır!” Həzrət Məhəmməd (s) buyurur: “Kim elm tələb etmək istəyi ilə bir yol tutarsa, Allah onun yolunu Cənnətə çatdırar. Mələklər elm tələbəsinə razılıqla qanadlarını sərərlər. Şübhəsiz ki, alim üçün göylərdə və yerdə olanlar istiğfar diləyirlər. Hətta dənizdəki balıqlar belə.

ÜMMƏT

Lüğəvi mənası “sınıf”, “camaat”, “yol” olan ümmət məfhumu ilə əsasən İslam dininin əsaslarını qəbul edən və onun şərtlərini yerinə yetirən müsəlmanların təşkil etdiyi cəmiyyət nəzərdə tutulur. Quranda isə din, müddət, zaman, öndər, cəmiyyət mənalarında işlədilmişdir. Ümumilikdə, 64 yerdə keçən ümmət kəlməsindən daha çox cəmiyyət, camaat mənasında istifadə olunmuş, peyğəmbər göndərilən bütün cəmiyyət ümmət adlandırılmışdır. Məsələn, Qurani-Kərimdə buyrulur: (Özlərinə) peyğəmbər

göndərilən ümmətləri (peyğəmbərlərə tabe olub-olmadıqları barədə) sorğu-suala çəkəcək, göndərilən peyğəmbərləri də (dinimizi onlara təbliğ edib-etməmələri haqqında) sorğu-sual edəcəyik.

ÜMRƏ

Lügətdə “ziyarət etmək” mənasına gələn Ümrə dini termin kimi xüsusi şəkildə Kəbəni ziyarət et-

məyi bildirir. Ümrə ziyarəti Həcc mövsümü istisna ilin istənilən vaxtı həyata keçirilə bilər. Ümrə Kəbənin ətrafına yeddi dəfə təvaf etmək, Səfa və Mərvə təpələri arasında yüyürmək kimi ayinləri əhatə edir. Ümrədə ayinlər həcdə olduğu kimi yerinə yetirilir. Sadəcə Ümrədə Müzdəlifədə qalmaq və ya Minada şeytanı daşlamaq kimi ayinlər yoxdur. Səfa və Mərvə təpələri arasında yüyürmək ayinini icra etdikdən sonra zəvvarlar saçlarını qıraraq ihramdan çıxırlar. Bununla da Ümrə tamamlanmış sayılır.

ÜSULİDDİN

Hərfi tərcüməsi “dinin kökləri” olan üsuliddin məfhumu dini terminologiyada İslamda imanın əsas şərtlərini bildirir. Əgər dini bir ağaca bənzətsək, üsuliddin adlanan prinsiplər həmin ağacın maraqlarına uyğun gəlir. Üsuliddin beş maddədən ibarətdir: 1. Tövhid - Allahın varlığına və vahidliyinə iman; 2. Ədalət - Allahın ədalətli olmasına və baş verən hər bir hadisənin ilahi hikmətə əsaslanmasına iman. 3. Nübuvvət - Məhəmməd (s) peyğəmbər başda olmaqla, 124 min peyğəmbərin Allah tərəfindən insanları haqqa dəvət etmək üçün seçildiyinə, eləcə də mələklərə və kitablara iman; 4. İmamət - Peyğəmbərlərin sonuncusu həzrət Məhəmmədin (s) haqq canişinləri olan 12 imamın (ə) imamlığına inanmaq. Onların (Allah tərəfindən və

Peyğəmbərin (s) vasitəsi ilə) Peyğəmbərdən (s) sonra islam ümmətinin rəhbəri və xəlifəsi olmasını təsdiq etmək. 5. Məad - ölümdən sonrakı həyata, qiyamətə və axirət aləminə iman.

ÜSULİ-FİQH

Üsul “metod”, “qayda-qanun”, “əsil-kök”, fiqh isə kəsin ibadətlərə, hüquqi müqavilələrə və cəzalara dair şəri hökmləri izahlı şəkildə, dəlilləri ilə bilməsi deməkdir. Üsul-fiqh isə xüsusi elm sahəsinin adı olub, müctəhidin mövcud dəlillərindən dini əməli hökmləri çıxarmasına yarayan qaydalar toplusunu ifadə edir. İslam hüquq metodologiyası da adlandırılan üsul-fiqhin əsas mövzusu fəqihin (fiqh aliminin) və ya müctəhidin hökm çıxararkən riayət etməli olduğu metodlardır. Bir elm kimi hicri ikinci əsrin sonlarında ortaya çıxmışdır.

ÜZEYİR PEYĞƏMBƏR (ə)

Qurani-Kərimdə buyrulur ki: “Yəhudilər: “Üzeyir Allahın oğludu, xaçpərəstlər də: “Məsih (İsa) Allahın oğludur”, - dedilər...” (“Tövbə”, 30). Ayədə adı çəkilən Üzeyir barəsində müxtəlif fikirlər irəli sürülmüşdür. Bəziləri onun peyğəmbər, bəziləri isə sadəcə din xadimi olduğunu iddia etmişlər. Rəvayətlərdən birində deyilir ki, Bəni-İsraildən olan Üzeyir Musa peyğəmbərin şəriətini yaymışdır. Onun həzrət Musanın qardaşı Harunun soyundan gəldiyini deyənlər də vardır. Babil kralı Buxtunnəsr Qüdsü ələ keçirdikdən sonra başqaları kimi o da sürgün həyatı yaşamışdır. “Bəqərə” surəsinin 259-cu ayəsindən belə aydın olur ki, Qüds əsarətdən azad olduqdan sonra damları çökmüş, divarları uçulmuş şəhərin xarabalıqlarını görən Üzeyir “Görəsən, Allah bu kəndi ölümündən sonra necə

dirildəcək?” - demişdir. “...Belə olduqda, Allah onu yüz il ölü halında saxladı, sonra dirildərək ondan: “Nə qədər yatmısan?” - deyə soruşdu. O da: “Bir gün, bəlkə, bir gündən daha az” - deyə cavab verdi. Allah ona: “Bəlkə, yüz il yatmısan, yediyin yeməyə, içdiyin suya bax, hələ də xarab olmayıb. Bir də uzunqulağına bax! Səni insanlar üçün bir ibrət dərsi olmaqdan ötrü belə etdik. İndi (uzunqulağının) sümüklərinə bax, gör necə onları bir-biri ilə birləşdirir, sonra da onların üzərini ətlə örtürük?” - deyə buyurdu. O kimsəyə bunlar aydın olduqda: “Artıq bildim ki, Allah hər şeyə qadirdir!” - dedi”. Rəvayətlərə görə yenidən dirilən Üzeyir Qüdsə daxil olmuşdur. Bir qadına rast gəlmiş və ona kim olduğunu açıqlamışdır. Qadın da israililərə Üzeyirin möcüzəli şəkildə geri qayıtdığını xəbər vermişdir. İsraililər ondan həqiqətən Üzeyir olduğunu sübuta yetirməsini istəmiş, o da bütün Tövrəti əzbərdən oxumuşdur. Buxtunnəsrin əmri ilə Tövrət məhv edildiyinə görə israililər onu unutmuşdular. Ona görə də Üzeyirin Tövrəti əzbərdən bilməsi onlar üçün möcüzə olmuşdur. Başqa bir rəvayətə görə isə Allah-Təala İsrail oğullarının əlində olan Tövrəti

onlardan aldı. Onlar Tövrəti saxladıqları sandığı itirdilər. Və zaman keçdikcə Tövrət onların zəhinlərindən də silindi. İsrail oğulları buna çox kədərləndilər. Xüsusilə, Üzeyir Allaha çox dua etdi, Ona yalvarıb-yaxardı. Allah onun dualarını

eşitdi və qəlbinə bir nur yerləşdirdi. Üzeyir unuduğu Tövrəti yenidən xatırladı və İsrail oğullarına da öyrətdi. Daha sonra Tövrətin saxlanıldığı sandıq tapıldı. Üzeyirin onlara öyrətdiyinin əsl Tövrətlə üstüstə düşdüyünü gördükdə israililər həddi aşaraq “Üzeyir Allahın oğludur” dedilər. Yuxarıda verilən ayə də onların bu sözlərinin batıl olduğunu bildirmiş və Allah-Təalanın onların bu iddialarından uzaq olduğu ifadə edilmişdir.

VƏHDƏT

Vəhdət ərəb dilindən tərcümədə “birlik”, “bütövlük”, “bölünməzlik” deməkdir. Vəhdət müxtəlif fikir və əqidələrə sahib insanların öz hədəfləri uğurunda bəzi ortaq nöqtələrdə bərabər hərəkət edib, fikir mübadiləsi aparıb, yekdillik nümayiş etdirməsidir. Başqa sözlə, vəhdət qəlblərin bir olması, ortaq və müştərək nöqtələrdə fikirlərin və düşüncələrin yekdil olmasıdır. Vəhdət ideyasının ilkin mənbəyi Qurani-Kərimdir. Belə ki, İslam dinin əsas qaynağı dönə-dönə müsəlmanları birliyə, qardaşlığa və anlaşımaya dəvət edir. Bu barədə “Ali İmran” surəsinin 103-cü ayəsində buyrulur: Hamılıqla Allahın ipinə (dininə, Qurana) möhkəm sarılın və (firqələrə bölünüb bir-birinizdən) ayrılmayın! Allahın sizə verdiyi nemətini xatırlayın ki, siz bir-biriniz

izə düşmənlər ikən O sizin qəlblərinizi (islam ilə) birləşdirdi və Onun neməti sayəsində bir-birinizlə qardaş oldunuz. Siz oddan olan bir uçurumun kənarında ikən O sizi oradan xilas etdi. Allah Öz ayələrini sizin üçün bu şəkildə aydınlaşdırır ki, haqq yola yönəlmiş olarsınız! Həzrət Məhəmməd (s) də Mədinəyə hicrətdən sonra ilk gördüyü iş müsəlmanlar arasında qardaşlıq əhdi bağlamaq olmuşdur. Belə ki, o Mədinənin yerli əhali (ənsar) ilə Məkkədən köçənlər (mühacirlər) arasında mehribanlıq yaratmaq məqsədilə hər iki tərəfdən bir nəfər seçərək onları qardaş elan etmişdir.

VƏHŞƏT NAMAZI

Cənazənin qəbrə qoyulduğu birinci gecədə onun üçün qılınan iki rükət namaza vəhşət namazı deyilir. Müstəhəb namazlardandır (yəni

vacib olmasa da, bəyənilən əməllərdəndir). Vəhşət namazında adətən birinci rükətdə “Fatihə” dən sonra “Ayətül-kürsi”, ikinci rükətdə isə “Fatihə” dən sonra 10 dəfə “Qədr” surəsi oxunur. Namazın salamından sonra: Allahummə salli alə Muhəmmədin və Ali Muhəmməd vəbəş səvabəhə ilə qəbri filan ibni filan. (Filan ibni filanın yerinə ad deyilir. Məsələn: Əhməd ibn Qərib. Qadındırsa, ibn yerinə “binti” deyilir.)

VƏHY

Lüğətdə “gizləndə danışmaq”, “əmr etmək”, “ilham vermək”, “işarə etmək”, “səslənmək”

kimi mənalara gələn vəhy Allahın Öz peyğəmbərlərinə bilavasitə və ya mələk Cəbrail vasitəsi ilə istədiyi mesajı çatdırmasıdır. Bütün səmavi kitablar o cümlədən Qurani-Kərim vəhy məhsuludur. Allah-Təalanın Peyğəmbərliyə seçdiyi kəslə qurduğu ünsiyyət şəklini ifadə etməkdə olub, həqiqət və xüsusiyyəti isə bizlərin hiss və idrakını aşmaqdadır. Uca Allah öz buyruqlarını, bu sözlə ifadə edilən üsulla seçdiyi Peyğəmbərlərinə çatdırmaqdadır. Vəhy barəsində Qurani-Kərimdə buyrulur: “Biz Nuha və ondan sonrakı Peyğəmbərlərə vəhy etdiyimiz kimi, sənə də vəhy göndərdik”.

Rəvayətlərə görə Peyğəmbər (s) oyaq və ya yuxuda ikən ona vəhy nazil olmuş, yaxud Cəbrail mələk və ya insan cildində ona vəhyi gətirmişdir. Peyğəmbər (s) vəhy aldığı zaman titrəməyə başlayar, rəngi dəyişər, nəfəsi ağırlaşarmış.

VƏQF

Lüğətdə “dayanmaq”, “ayağa qalxmaq”, “kimisə bir işdə ağah etmək”, “şübhə duymaq”, “mane olmaq” mənalara gələn vəqf fiqh termini kimi

müsəlmanın heç bir mənfəət güdməyərək, xeyriyyə məqsədi ilə müəyyən qurumlara bağışladığı pul və ya maldır. Bunun üçün həmin şəxsin əqli sağlamlığı yerində olmalı və yetkinlik yaşına çatmalıdır. Həmçinin fəqihlərə görə, vəqf davamlı olmalıdır. Müəyyən dövr üçün keçərli olan xeyriyyəçilik vəqf deyildir. Bundan başqa, vəqf daşınmaz əmlak şəkilində olmalı və dəyişikliyə məruz qalan mal olmamalıdır. Lakin istəyən daşınmaz əmlakla birlikdə daşınan əmlakı da vəqf edə bilər. Məsələn, torpağı vəqf edən biri onunla birlikdə əkin-biçində istifadə olunan alətləri də vəqf edə bilər.

VƏSVƏSƏ

Lügətdə “pıçıltı”, “xışıltı kimi astadan gələn səs”, “xülya” mənalarını verən vəsvəsə məfhumu dini terminologiyada şeytanın təlqini, pis iş görməsi, günah işləməsi üçün insanı təhrik etməsi, şübhəyə salması, onu yoldan çıxarması mənasında işlədilir. Bu məfhum Qurani-Kərimdə 4 yerdə keçmişdir. Məsələn, (Ya Peyğəmbər!) De: “Pənah aparıram insanların Rəbbinə; Vəsvəsə verən, (Allahın adı çəkildə isə qorxusundan) qaçıb gizlənən Şeytanın şərindən - O Şeytan ki, insanların ürəklərinə vəsvəsə salır. (“Nas”, 1, 4, 5) ayələrində şeytanın şərindən Allaha sığınmaq əmr olunmuşdur.

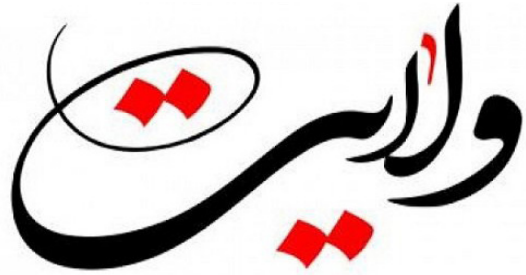
VİLAYƏT

Allah, Peyğəmbər (s) və Əhli-Beyt imamlarının (ə) müsəlmanlar üzərində hakimiyyət və səlahiyyət sahibi olmaları mənasına Vilayət deyilir. Bu hakimiyyət və səlahiyyət eyni zamanda, sevgi

hissi ilə birlikdədir. Quran belə buyurur:

“Sizin vəliniz yalnız Allah, rəsulu və o iman gətirən kəslərdir ki, namazı bərpa edir və rüku halında zəkat verirlər.”

Bu ayədə rüku halında zəkat verən İmam Əlidir (ə). Vilayət, həqiqi mənada yalnız Allaha məxsusdur. Peyğəmbərimiz (s) və onun varis-

lərinin vilayəti isə Allah tərəfindən verilmiş olan nisbi vilayətdir. Yəni onların vilayəti də əslində Allahın vilayətinə əsaslanır.

Zamanımızda imam aramızda olmadığı üçün İmam Mehdi (ə) ümumi mənada nümayəndəsi olma səlahiyyətinə malik olan müctəhidlər də vilayət hüququna malikdirlər. Buna “Vilayəti-Fəqih”, yəni müctəhidin vilayət haqqı adı verilir.

VİTR

Vitrin lüğəvi mənası “tək və bənzərsiz” deməkdir. Allahın sifətlərindən biri belə adlanır və Onun tək, tayı-bərabəri olmadığını bildirir. Fiqh termini olaraq isə müstəhəb əməllərdən hesab olunaraq 11 rükətlik gecə namazının 8 rükəti 4 ədəd iki rükətli namaz şəkilində qılınan müstəhəb əməldir. Sonra iki rükət Şəf və bir rükətli Vitr niyyəti ilə qılınır.

YAQUB PEYĞƏMBƏR (Ə)

Rəvayətə görə həzrət Yaqubun (ə) soyu həzrət İbrahimə (ə) gedib çıxır. Belə ki, o, həzrət İbrahimin oğlu İshaqın əkiz övladlarından biridir. Bu barədə Qurani-Kərimdə buyrulur: “Bundan sonra Biz onu İshaqla, İshaqın da ardınca Yaqubla (İshaqın, ondan sonra Yəqubun dünyaya gələcəyi ilə) müjdələdik” (“Hud”, 71). Atası vəfatından öncə Yaqubu Hərrana, dayısı Leyla ibn Nahurun yanına göndərmişdir. O, dayısının yanında yeddi il çoban kimi işlədikdən sonra onun qızları ilə evlənmişdir. Onun Liyadan 6 oğlu, 1 qızı, Rahildən isə Yusif və Benyamin adında iki oğlu dünyaya gəlmişdir. Lakin həzrət Yaqubun digər xanımlarından da övladları olmuşdur. Həzrət Yaqubun ləqəbi İsrail (Allahın bəndəsi, Tanrının yolunda) olmuşdur. Qura-

ni-Kərimdə də bəzi yerlərdə Yaqub yerinə, İsrail adı işlədilmişdir. Məsələn: “Tövrat göndərilməmişdən əvvəl İsrailin (Yaqub peyğəmbərin) yalnız özü özünə haram etdiyi şeylərdən başqa bütün təamlar (yeməklər) İsrail övladına halal idi...” (“Ali İmran”, 93).

Elə buna görə də Yaqubun 12 oğlunun soyundan gələnlərə İsrail oğulları deyilmişdir. Çoxlu övladlarının və mal-dövlətinin olduğu rəvayət edilir. Saleh əməl sahibi, mömin, səbirli biri kimi tanınmışdır. Onun yuxu yozma qabiliyyətinin olduğu barədə Qurani-Kərimdə belə xəbər verilir: “Bir zaman Yusif atasına demişdir: “Ata-

can! Mən (yuxuda) on bir ulduz və günəşlə ayı gördüm. Gördüm ki, onlar mənə səcdə (təzim) edirlər”. Atası Yaqub dedi: “Can oğul! Yuxunu qardaşlarına danışma, yoxsa sənə bir hiylə qurarlar. Çünki Şeytan insanların açıq-aşkar düşmənidir. (Yuxuda gördüyü kimi) Rəbbin səni (başqalarından) seçib üstün tutacaq, sənə yuxu yozmağı öyrədəcək, bundan əvvəl babaların İbrahimə və İshaqa nemətini tamamlayıb (peyğəmbərlik) verdiyi kimi, sənə və Yaqub nəslinə də tamamlayıb verəcək. Həqiqətən, Rəbbin (hər şeyi biləndir, hikmət sahibidir!” (Yusuf, 4-6).

Yaqub oğlanları içərisində ən çox Yusifi sevirdi və onunla dərdləşirdi. Buna görə də qardaşları Yusifə paxıllıq edirdilər. Onlar Yusifi quyuya ataraq qanlı köynəyini atalarına göstərdilər və Yusifin öldüyünü dedilər. Yusifin dərindən gecə-gündüz ağlayan Yaqubun gözləri kor oldu. Lakin Tanrı Yusifi o quyudan xilas edərək onu Misir hökmdarı etdi. Bir müddət sonra Yaqubun oğulları Misirə getdilər. Yusif peyğəmbər özünü qardaşlarına tanıtdı və onlara qarşı kin duymadığını bildirdi. Ancaq gələn dəfə gələndə atalarını da gətirmələrini tapşırı. Atası Yusifin köynəyini gözlərinə sürtdü və gözləri açıldı. Rəvayətlərə görə Yaqub peyğəmbər 140 və ya bəzilərinin dediyinə əsasən 147 yaşında Misirdə dünyasını dəyişmişdir. Vəsiyyətinə əsasən cənazəsi İbrahimplə İshaqın məzarının kənarında dəfn edilmişdir. Rəvayətə görə əkiz qardaşı da eyni gündə dünyadan köçmüş və ikisini bir qəbirə qoymuşlar.

YƏQİN

Lügətdə “yəqin” bir şeyin doğruluğuna tamamilə inanmaq, yəqinlik hasil etmək deməkdir. Dini termin kimi yəqin - hər hansı məsələni dəlil və sübutlarla əsaslandırdıqdan sonra insanın fikir və zehmində yaranan aramlığa deyilir. İslam müqəddəsləri yəqinə malik olmağı müsəlman üçün ən böyük üstünlüklərdən biri kimi dəyərləndirmişlər. Həzrət Muhəmməd Peyğəmbər (s) buyurub: “Səbr imanın yarısıdır, yəqin isə imanın hamısıdır”. Yəqinin 3 mərhələsi var: 1. Elmül-yəqin; 2. Eynül-yəqin; 3. Həqqül-yəqin.

Göstərilən 3 mərhələnin hər birinin adı Qurani-kərimdə çəkilib. Özü də hər üç mərhələ

Quranda cəhənnəmə işarə olaraq xatırlanır: “Əgər elmül-yəqini bilsəydiniz! Siz o cəhənnəmi mütləq görəcəksiniz. Sonra eynül-yəqini mütləq görəcəksiniz!” (“Təkasür”, 5-7). “Əgər ölən kimsə təkzib edənlərdən və yoldan azanlardandırsa, (ona) qaynar su ziyafəti veriləcək. Özü də cəhənnəmə atılacaq. Şübhəsiz, bu, həqqül-yəqindir” (“Vaqiə”, 92-95). Daha bir ayədə “həqqül-yəqin” ifadəsi Quranla əlaqədar işlədilib: “Şübhəsiz, bu (Quran), kafirlər üçün peşmançılıqdır. Şübhəsiz, bu (Quran), həqqül-yəqindir” (“Haqqə”, 50-51).

YƏMİN SƏHABƏLƏRİ

Yəmin səhabələri, yəni sağ tərəfin dostları. Quran insanları üç dəstəyə bölür. Qiyamət günü insanlar üç dəstə halında məşhur olacaqlar. Yəmin səhabələri (sağ tərəf dostları), şimal səhabələri (sol tərəf dostları), sabiqun (qarşıda gedənlər, müqərrəbinlər).

Dünyada iki aləm vardır: mələkut aləmi və təbiət aləmi. Allah insanı elə xəlv etmişdir ki, iki aləm arasında qərar tutur. İstəsə mələkut aləminə qalxa bilər, istəsə də təbiət aləminə süqut edə bilər.

Hədislərdə oxuyuruq ki, insan qəlbinin iki qulağı vardır. Sağ və sol qulağı. Sağ qulağına həmişə mələk təlqin edir, xeyrə ilham edir. Sol qulağına isə şeytan vəsvəsə edir.

Beləliklə deyə bilərik ki, bizim iki aləmimiz vardır: ali aləm, alçaq aləm. Yəmin səhabələri o insanlardır ki, sağ tərəf, yəni ali aləmə qalxarlar. Şimal səhabələri isə o kəslərdir ki, alçaq aləmə süqut edirlər.

Ancaq sabiqunlar o insanlardır ki, hesabları bu iki dəstədən ayrılır. Quran bəzi ayələrində bu insanları müxlis adlandırır. Onların hesab-kitabları olmaz. “Beləliklə onlar onu təkzib etdilər. Şübhəsiz onlar (Qiyamət günü hesab və əzab üçün) hüzurə gətiriləcəklər. Allahın paklaşdırılmış və seçilmiş bəndələri istisna olmaqla!” (“Saffat” 127-128).

YƏHYA PEYĞƏMBƏR (Ə)

Qurani-Kərimin “Ali-İmran”, “Ənam”, “Məryəm” və “Ənbiya” surələrində beş dəfə adı çəkilən həzrət Yəhya (ə) uşaqlıqda peyğəmbərlik məqamına çatan ilahi şəxslərdəndir. Allah-Taala Qura-

ni-Kərimin “Məryəm” surəsinin 12-ci ayəsində onun barəsində belə buyurur: “Ey Yəhya! Kitabdan bərk yapış (Tövrəni möhkəm tutub onun hökmlərinə ciddi əməl et!). Biz uşaq ikən ona hikmət verdik.” Həzrət Yəhyanın atasının adı Zəkəriyyə (ə), anasının adı isə Əşyadır. Onun atası Zəkəriyyə (ə) da ilahi peyğəmbərlərdən olub, bərəkətli ömrünü allahpərəstlikdə və insanları allahpərəstliyə dəvətdə keçirmişdir. Zəkəriyyə ilə həyat yoldaşı Əşya qocalıb əldən düşdükləri bir vaxtda Allah tərəfindən Yəhya adlı bir övlada sahib olacaqları ilə müjdələnilir. Yəhya peyğəmbərin dönəmində Fələstinin büt-

pərəst və fəsiq hakimi Herodis öz qardaşının (qızı, qızlığı və yaxud) həyat yoldaşı Hirodiyaya aşiq olur. Herodis onu zorla özünə zövcə etmək üçün qardaşından alır. Onun bu işinə kimsə etiraz etmədikdə, Yəhya dillənir: “Bu iş düzgün deyil! O, belə bir iş görə bilməz, onun bu işi Tövrənin hökmünə ziddir!”

Həzrət Yəhyanın səs-sədası bütün şəhəri bürüyür. Onun etiraz səsi Herodisin qulağına çatır. Herodis Allahın peyğəmbərini öz çirkin istək və arzularının müqabilində gördükdə, onu aradan götürmək qərarına gəlir. Lakin o, bu işi gerçəkləşdirmək üçün məftun olduğu qadından tələ kimi istifadə edir.

Bir gün padşah Hirodiyaya deyir: “Məndən nə istəsən, istəyini yerinə yetirməyə hazıram.” Hirodiya deyir: “Mən Yəhyanın başını istəyirəm. Çünki o, mənim adımlı dillərə atıb və hamı məndən, mənim pis qadın olmağımdan danışır. Əgər mənim ürəyimin rahatlığını istəyirsənsə, gərək onu öldürəsən!”

Beləcə, Herodis cəllada Yəhya peyğəmbərin

başını kəsməyi əmr edir. Cəllad Allahın peyğəmbərinin başını bədənindən ayırır. Yəhya peyğəmbər otuz yaşında ikən şəhadətə yetir. O həzrətin başı Dəməşq şəhərinin Zübdani məhəlləsində, bədəni isə Dəməşqin "Came" məscidində dəfn olunur.

YUNUS PEYĞƏMBƏR (ə)

Adı Qurani-Kərimdə xatırlanan peyğəmbərlərdəndir. Hətta sonuncu səmavi Kitabın 10-cu surəsi onun adını daşıyır. O, Qurani-Kərimdə "Zünnun" və "Sahibul-hut" ləqəbləri ilə zikr edilir (Hər ikisinin mənası balıq sahibi" deməkdir). Rəvayətlərə görə, həzrət Yunus (ə) Nineviya şəhərinin əhalisinə peyğəmbər kimi göndərilmişdir. Nineviya "Aslanlar yuvası" Yuxarı Dəclə çayının ətrafında yerləşən Assuriya dövlətinin paytaxtı olmuşdur. Əhalisi bütperəst idi.

Həzrət Yunusun soyu Yaqub peyğəmbərin (ə) oğlu və Yusif peyğəmbərin qardaşı Benyaminə gedib çıxır. O, anasının adı ilə - Yunus ibn Məttə şəklində xatırlanır. Yunus peyğəmbər əslən İsrail oğullarından olsa da yəhudilərə deyil, məhz Nineviya sakinlərinə peyğəmbər kimi göndərilmişdi. Xristian ənənəsində bu fakt Tanrının sevgi və rəhmətinin yalnız seçilmiş xalqa - yəhudilərə deyil, bütün bəşəriyyətə məxsus olması kimi qəbul edilir. Rəvayətlərdə deyilir ki, həzrət Yunus (ə) Allah-Təalanın əmri ilə Nineviya şəhərinə yollanmış və buranın əhalisini bütləri tərk edib, Allaha ibadətə çağırmışdır.

Əks halda, bəlaya düşər olacaqlarına dair onları xəbərdar etmişdir. Lakin camaat bütlərə sitayişdən əl çəkməmişdir. Bundan qəzəblənən Yunus peyğəmbər Allahdan icazə almadan başqa ölkəyə köçməyi qərarlaşdırmışdır. Bəlkə başqa

yerdə ona inanacaq və Allaha ibadət edəcək xalqa rast gələ biləcəkdə. Bu məqsədlə o, limana gələrək uzaq bir ölkəyə yola düşən gəmiyə minmişdir. Yola düşmək vaxtı çatanda gəmi yerindən tərpənməmişdir. Gəmidəkilər "Yəqin ki, aramızda böyük günah işləmiş biri var. Bəlkə o, ağasından qaçmış kölədir" - söyləmişlər. Həmin adamı müəyyənləşdirmək üçün püşk atmaq və püşk kimə düşsə, onu dənizə atmaq qərarına gəlmişlər. Püşk həzrət Yunusa düşmüşdür. O, səhv etdiyini, Allahın əmrindən qaçdığını anlamış və gəmidəkilərdən onu dənizə atmalarını istəmişdir. Dənizə atıldığı zaman böyük bir balıq onu udmuşdur. Həzrət Yunus Allahın xoşuna gəlməyən səbirsizliyinə görə bu bəlaya düşər olmuş və əməlinə pəşman olaraq balığın qarınında dua etmişdir. Allah-Təala da onun duasını qəbul etmişdir: ("... Pərvərdigara!) Səndən başqa heç bir tanrı yoxdur. Sən paksan, müqəddəssən! Mən isə həqiqətən, zalımlardan olmuşam (əmrinə qarşı çıxaraq özümə zülm eləmişəm)", - deyib dua etmişdi. Biz onun (Yunis) duasını qəbul buyurduq və (balığın qarından çıxartmaqla) onu qəmdən qurtardıq. Biz möminlərə belə nicat veririk!" (Ənbiya, 87-88) Balığın qarından xilas olan həzrət Yunus uzun müddət sahilə taqətsiz vəziyyətdə uzanıqlı qalmışdır. Bu vaxt Allahın razılığı ilə onun başının üzərində iri budaqları olan bir ağac böyüməyə başlamış və beləliklə həzrət Yunus günəşin qızmar şüalarından qorunmuşdur. Bir neçə gün sonra özünə gələn Yunus peyğəmbər yenidən Nineviyaya tərəf üz tutmuşdur. Xalqı onu böyük sevinclə qarşılamış və hamı birlikdə onun dəvətini qəbul etmişdir.

YUSİF PEYĞƏMBƏR (ə)

Yaqub peyğəmbərin (ə) Rahilədən olan oğludur. Bünyamin adında ata-ana bir qardaşı və Yaqub peyğəmbərin digər xanımlarından olan 10 qardaşı olmuşdur. Anasını erkən yaşlarda itirdiyinə görə xalası ona baxmışdır. Qurani-Kərimin 12-ci surəsi onun adını daşıyır. Ümumilikdə 98 ayədə adı keçir. Həmin ayələrə əsasən həzrət Yusifin həyatı haqqında bunlar məlum olur: Yusif peyğəmbər gözəl simaya və yüksək zəkaya sahib olmuşdur. Atası 12 oğlu arasında ən çox onu sevmişdir. Bu da qardaşlarının qısqançlığına

səbəb olmuşdur. Bir dəfə Yusif atasına öz yuxusunu danışır. Deyir ki, yuxuda 11 ulduzun, günəş və ayın ona sitayiş etdiyini görmüşdür. Yuxu yozma qabiliyyətinə sahib olan həzrət Yaqub bildirir ki, bu yuxu onun gələcəkdə böyük bir adam

olacağına işarədir. Və bərk-bərk tapşır ki, yuxu sunu heç kimə danışmasın. Ancaq qardaşları bu yuxudan xəbər tuturlar və hiyləyə əl atırlar. Onlar atalarının yanına gələrək Yusifi onlarla birlikdə qoyun otarmağa aparmağa icazə verməsini istəyirlər. Həzrət Yaqub Yusifin də həvəsli olduğunu görüb icazə verir. Yolda qardaşları Yusifi quyuya atırlar. Qanlı köynəyini isə atalarına gətirərək canavarın Yusifi yediyini deyirlər. Yaqub peyğəmbər böyük qəm-qüssəyə batır, gecə-gündüz ağlamaqdan gözləri kor olur. Ancaq Allah-Təala Yusifi quyudan xilas edir. Belə ki, Mədyəndən Misirə gedən bir karvan quyudan su götürmək üçün yolda dayanır. Vedrəni quyudan çəkəndə ay üzlü bir oğlan uşağının da quyudan çıxdığını görüb təəccüblənirlər. Onu Misir bazarında satışa çıxarırlar və yüksək qiymətə fironun adamlarından birinə satırlar. Həmin adam Yusifi öz himayəsinə götürür. Yusif böyüdükcə onun gözəlliyi, üzündəki nur daha da artır. Nəticədə, ağasının həyat yoldaşı Züleyxa ona vurulur. Ancaq Yusif onu rədd etdiyinə görə Züleyxa ona şər atır və Yusifi zindana salırlar. Yusif zindanda xəstələrlə maraqlanır, gecələr zikir və dua ilə məşğul olur. Allah da ona atası kimi yuxu yozma qabiliyyəti bəxş edir. Həzrət Yusif zindanda ikən Misir fironunun şərbət paylayanı və çörəkçisi də zindana düşür. Onlar da öz yuxularını həzrət Yusifə yozdururlar. Yusif yuxulara

əsasən şərbət paylayanın zindandan xilas olacağını, çörəkçinin isə asılacağını bildirir və şərbət paylayandan xilas olduqdan sonra onu unutmamasını, kömək etməsini istəyir. Bir müddət sonra Misir fironu bir yuxu görür. Ancaq heç kim fironun yuxusunu yoza bilmir. Şərbət paylayan birdən həzrət Yusifi xatırlayır və onun barəsində firona danışır. Firon Yusifə yuxuda yeddi zəif inəyin yeddi bəslənmiş inəyi yediyini, yeddi yaşıl sünbül və yeddi qurumuş sünbül gördüyünü deyir. Yusif yuxunu belə yozur: yeddi il bolluq, yeddi il də qıtlıq olacaq. Bolluqda yığib, qıtlıqda yeyin. Firon Yusifin zəkasına heyran olur və neçə illərdir zindanda haqsız yerə qaldığını öyrənir. Öz möhürlü üzüyünü Yusifin barmağına taxır. Yusif Firondan sonra Misirdə ikinci adam olur. Yusifin məsləhəti ilə yeddi il ərzində əhali məhsulun beşdə birini anbarlara yığır. Yeddi ildən sonra Misirdə və ətraf ölkələrdə qıtlıq illəri başlayır. Qonşu ölkələr taxıl almaq üçün Misirə üz tuturlar. Qıtlıq Yaqub peyğəmbərin vətəni Kənanada da yaşanır. O, oğullarını taxıl almaq üçün Misirə göndərir. Misirə gələn qardaşlar Yusiflə danışdıqlarının fərqinə varmırlar. Ancaq həzrət Yusif özünü tanıdır və onlara kin bəsləmədiyini bildirir. Yusif bütün ailəsini Misirə dəvət edir. Bununla da İsrail oğulları Fələstindən Misirə köçərək burada məskunlaşırlar. Yaqub peyğəmbər Yusifin köynəyini gözlərinə sürtür və gözləri açılır. Quranda buyrulur: “(Yusif) ata-anasını taxt (öz taxtının) üstünə qaldırdı. Onlar (atana və on bir qardaş) hamısı (hörmət əlaməti olaraq) onun qarşısında səcdəyə qapandılar. Allah onları bir-birinə qovuşdurduğu üçün şükür səcdəsi etdilər). (Yusif) dedi: “Atacan! Bu əvvəl gördüyüm yuxunun yozumudur. Rəbbim onu (yuxunu) həqiqətə çevirdi. O mənə yaxşılıq etdi, çünki mən zindandan qurtardım, Şeytan mənimlə qardaşlarımla arasını vurduqdan sonra sizi çöldən (yanıma) gətirdi (bizi bir-birimizə qovuşdurdu). Həqiqətən, Rəbbim istədiyinə qarşı lütfkardır (istədiyi şəxs və ya iş barəsində incə tədbir sahibidir). O, doğrudan da, (hər şeyi) biləndir, hikmət sahibidir!” (“Yusif”, 100.)

ZAHİD

Zahid dünyaya rəğbət bəsləməyən, təqva yolunu tutan, dünya işlərindən əl-ətdəyini çəkən, özünü tamamilə axirətə hazırlayan, Allaha həsr edən, mal-dövlətə, şan-şöhrətə dəyər verməyən şəxsə deyilir. Başqa sözlə, zahid o insandır ki, dünyaya etinasız yanaşır, yaxşı bilir ki, mal-dövlət, vəzifə kimi dünyəvi şeylər müvəqqətidir. Qurani-Kərimdə buyrulur: Bu sizin əlinizdən çıxana kədərlənməməyiniz və sizə də verilənə sevinib qürrələnməməyiniz üçündür. Allah özünü bəyənən, (özü ilə) fəxr edən heç bir kəsi sevməz! ("Hədid", 23).

ZAHİR VƏ BATİN

Bu terminləri dəfələrlə eşitmişik ki, Quran ayələrinin zahiri və batini mənalı vardır. Rəsuli-Əkrəm (s) belə buyurur: "Qurani-Kərimdə zahir və batini olmayan heç bir ayə yoxdur".

İmam Baqirə (ə) "Zahir və batindən məqsəd nədir?" - deyər soruşduqda buyurur: - "Quranın zahiri, ayələrinə görə, eniş səbəbi və ayə axınından anlaşılan mənadır və xüsusi bir istiqaməti vardır. Quranın batini isə ayələrin mətnindən aydın olmayan və qəti bir mənə daşımayan müxtəlif zaman və məkanlara tətbiq edilə bilən ayələrdir. Yəni, bu ayələri hər kəs öz zamanında öz dövrünə tətbiq edə bilər".

ZAT

Ərəb dilindən tərcümədə "öz" deməkdir. Bir şeyin özü, onu həmin şey edən, digərlərindən fərqləndirən mahiyyət kimi başa düşülür. Allahın zati sifətləri dedikdə, yalnız Ona məxsus olan, digər varlıqlarda olmayan xüsusiyyətlər nəzərdə tutulur. Bunlara var olmaq üçün başqa nəyəsə və ya kiməsə ehtiyac duymamaq, əzəli və əbədi olmaq, tayı-bərabəri olmamaq kimi sifətlər daxildir.

ZƏBUR

Lüğətdə "kitab", "cüz", "səhifə", "söz", "yazı", "ağıl", "məktub" kimi mənalara gələn Zəbur Allah-Təalanın Davud peyğəmbərə vəhy yolu ilə göndərdiyi müqəddəs kitabın adıdır. Dörd böyük kitabdan biri olduğu deyilən Zəburun əsl nüsxəsi yoxdur. Lakin Əhdi-Ətiqdəki "Məzmun-

lar" kitabının Zəbur olduğu güman edilir. Bu kitab məzmun formada olan əxlaqi öyüd və nəsihətlərdən ibarətdir. Qurani-Kərimdə 3 yerdə Zəburdan bəhs olunur: "...Biz İbrahimə, İsmailə, İshaqa, Yəquba və onun övladlarına, İsayə, Əyyuba, Yunisə, Haruna və Süleymana da vəhy göndərdik. Biz Davuda da Zəburu verdik". ("Nisa", 163).

"Zəbur" təqribən 150 nəğmədən ibarətdir. Onlarda Allahın sifətləri, qüdrəti, mərhəməti tərənnüm edilir, insanlar Allaha ibadət etməyə çağırılır.

ZƏKAT

Lüğətdə "artma", "çoxalma", "təmizlik", "yaxşı hal" mənalarına gələn zəkat dini termin kimi Allah qarşısında savab qazanmaq niyyəti ilə varlı müsəlmanın bir il ərzində toplanan sərvətinin

müəyyən bir hissəsini yoxsullara bağışlamasıdır. Zəkat İslamın əsas şərtlərindən (firui-dindən) biridir, hicrətin ikinci ilində Mədinədə vacib buyurulmuşdur. Qurani-Kərimdə bu barədə deyilir: (Ya Rəsulum!) Onların mallarından sədəqə (zəkat) al. Bununla onları (günahlarından) təmizləmiş, pak etmiş (mallarına bərəkət vermiş, əməllərinin savabını artırmış) olarsan. Onlardan ötrü dua et, çünki sənin duan onlar üçün bir arxayınçılıqdır (rahatlıqdır). Allah (hər şeyi) eşidəndir, biləndir ("Tövbə, 103"). (Müsəlmanların namazı kimi) namaz qılın, zəkat verin və rüku edənlərlə birlikdə rüku edin! ("Bəqərə", 43).

Zəkati əqli sağlamlığı yerində olan, həddi-bülüğa çatan, vacib ehtiyaclarını və borclarını ödədikdən sonra artıq mala sahib olan hər zəngin müsəlman ildə bir dəfə verməlidir.

Nö	Malın növü	Nisab həddi	Zəkatın miqdarı
1	Buğda	840- kiloqram	$\frac{1}{10}$ Əgər yağış və çay suyu ilə suvarılıbsa.
2	Arpa		$\frac{1}{20}$ vedrə və su nasosu ilə suvarılıbsa.
3	Xurma		$\frac{1}{20}$
4	Kişiş		$\frac{3}{40}$ Əgər hər ikisi ilə suvarılıbsa.
5	Dəvə	25 Dəvə	Hər 5-dəvəyə 1 qoyun
		26 dan sonra	1 Dəvə
6	İnək	30 inək	/ki illik bir buzov
7	Qoyun	40 qoyun	1 qoyun
8	Qızıl	15 adi misqal	$\frac{1}{40}$
9	Gümüş	105 adi misqal	$\frac{1}{40}$

Əgər çəmənlərdə, otlarda olarsa.

ZƏKAT 9 şeyə vacibdir

1. Buğdaya; 2. Arpaya; 3. Xurmaya; 4. Kişişə; 5. Qızıla; 6. Gümüşə; 7. Dəvəyə; 8. İnəyə; 9. Qoyuna.

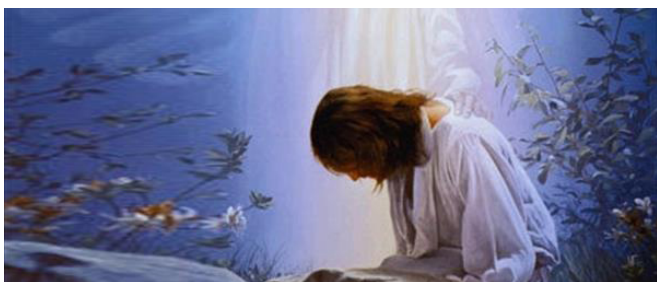
Diqqət: Zəkat o zaman vacib olar ki, nisab (şəriətdə təyin olunmuş ölçü) həddinə çatsın. Zəkat vacib olan şeylərin nisab həddi yuxarıda göstərilmişdir.

ZƏKATİ XƏRCLƏMƏK OLAR

- Fəqirə və miskinə (kasıba);
- İslam dininə yönələn və yaxud müharibədə müsəlmanlara kömək edən qeyri müsəlmanlara;
- Öz borcunu verə bilməyən borclulara;
- Allahyolunda; Yəni mənfəəti ümumi müsəlmanlara çatan, İslamın xeyrinə, məsləhətinə olan hər bir işə və s.

ZƏKƏRİYYA PEYĞƏMBƏR (ə)

Zəkəriyyə (ə) Peyğəmbərin adı Qurani-Kərimdə dörd surədə səkkiz ayədə keçir: "Ali İmran", 37-41, "Ənam", 85, "Məryəm", 2-15 "Ənbiya", 89. Onun haqqında ən dolğun məlumatları "Ali İmran" və "Məryəm" surələrindən öyrənirik.

Həzrəti Zəkəriyyənin (ə) qissəsi "Ali İmran" surəsi 37-dən başlayaraq anladılır. Onun qissəsi həzrəti Məryəm və onun oğlu həzrəti İsayə necə qəyyumluq etdiyindən, Məryəmə verilən

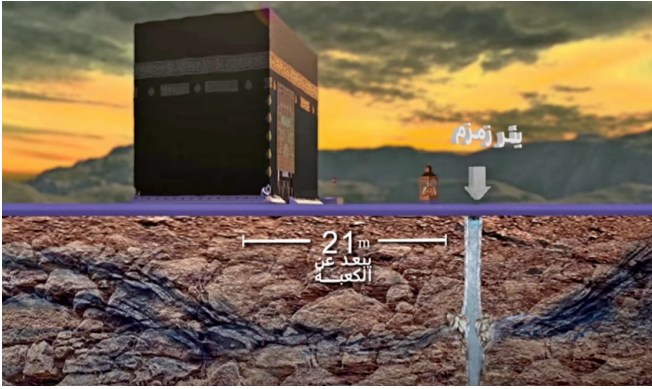
ruzidən təsirlənərək nəslinin davamı üçün dua etməsindən və duasının qəbulundan bəhs edir. Hadisənin məgzi belədir ki, övlad həsrəti ilə yanib tutuşan İmranın zövcəsi Allaha dua edir, hamilə olduğunu öyrəndikdə isə ona bu lütfü bəxş edən Rəbbinə sahib olduğu ən böyük nemətini, - övladını, - əрмаğan edir. Hələ doğulmayan körpəsini Allah yolunda qurban verir. Övladının qız olduğunu gördükdə belə fikrindən daşınmır və onu, söz verdiyi kimi gətirib məbədin qapısına qoyur. "Rəbbi onu məmnuniyyətlə qəbul etdi, onu bir fidan kimi böyütdü və Zəkəriyyənin himayəsinə verdi".

Zəkəriyyə (ə) nə vaxt onun olduğu yerə girsə, onun yanında Allahın nemətlərini görürdü. (Və bir gün) sual verdi: "Ey Məryəm! Bunlar sənə hardandır?" O da cavab verdi ki: "Bunlar Allah qatındandır; Allah dilədiyinə hesabsız ruzi bağışlayar. "Məhz orda Zəkəriyyə Rəbbinə belə bir dua etdi: "Ya Rəbbim! Mənə qatından gözəl bir nəsil bağışla; çünki Sən bütün duaları eşidənsən!" Zəkəriyyə mehrabda ibadət edərkən mələklər ona dedilər: "Allah sənə Allahdan gələn bir kəlmə olan, ehtirama layiq mövqe sahibi, nəfsinə hakim, salehlərdən bir peyğəmbər olacaq Yəhyanı müjdələyir." Cavab verdi: "Rəbbim! Mən yaşlı biriyəm, zövcəm də qısır ikən mənim necə övladım ola bilər?" (Mələk) cavab verdi: "Allah dilədiyini edər" (Zəkəriyyə) yalvardı: "Rəbbim! Mənə bir işarə göstər!" (Allah) buyurdu ki: "Sənin işarən üç gün boyunca insanlarla işarə ilə danışmağındır. (Danışmağın əvəzinə isə) Rəbbini çox zikr et və səhər-axşam, gecə-gündüz Onu təsbih et!" ("Ali-İmran"; 37-41).

ZƏM -ZƏM

"Zəm-zəm" sözü ərəbcə "dayan" mənasını verən "zame" sözündən yaranmışdır.

Zəm-zəm suyu Məkkə şəhərində, Məscid-ul-həramın ərazisində, İslam dininin ən müqəddəs yeri sayılan Kəbədən təxminən 20 metr şərqdə yerləşən bulaqdır. Bu bulaq min illər əvvəl İbrahim peyğəmbərin (ə) körpə oğlu İsmayıl susuzluqdan ağladığı vaxt möcüzəvi şəkildə Allah tərəfindən yaradılmışdır. Rəvayət olunur ki, həzrət İbrahim oğlu İsmayıl və yoldaşı həzrət Həcəri az miqdarda su və ərzaqla Məkkə

vadisində qoyub gedir. Övladının susuzluqdan ölməsindən qorxan həzrət Həcər Səfa və Mərvə təpələri arasında su axtarmağa başlayır. Yeddi dəfə həmin təpələr arasında gedib-gəlir. Yeddinci yürüşdə Mərvə təpəsinə yaxınlaşarkən oğlunu qoyduğu yerdə bir səs eşidir. Torpaqdan suyun fışkırdığını anlayır. Yerdən çıxan su ilə İsmayılın oynadığını görür və suyun qabağını kəsərək gölməçə formasına salmağa çalışır. Quraq Məkkə vadisində özlərinə suyun verildiyini görən həzrət Həcər Allaha şükür etmiş və qabını su ilə dolduraraq eyni zamanda suyun axışına mane olmağa çalışmışdır. Hər il milyonlarla zəvvar Həcc və ya Ümrə ziyarətləri zamanı bu bulağın suyundan içir və özü ilə götürür.

ZƏQQUM

İslam dinində Cəhənnəmdə bitdiyinə inanılan zəhərli, acı meyvələri olan ağac belə adlanır.

Cənnətdəki ağacın adı isə Tubadır. (Ey insanlar!) Qonaq olmağa (ziyafət üçün) bu (Cənnət) yaxşıdır, yoxsa (Cəhənnəmdəki pis qoxulu, meyvəsi zəhər kimi acı) zəqqum ağacı? Biz onu zalımlar (cəhənnəm istisində heç bir ağac bitməz deyən kafirlər) üçün bir bəla (dərd) etdik. O elə bir ağacdır ki, Cəhənnəmin lap dibindən (cəhənnəm

odunun içindən) çıxar. Onun meyvəsi şeytanların başı kimidir (olduqca çirkin və əcaibdir). Onlar (cəhənnəm əhli) ondan yeyəcək və qarınlarını onunla dolduracaqlar. ("Saffat", 62-66).

ZƏRİH

Müqəddəs ziyarətgahlarda ziyarətə gedənlərlə məzar arasında maneə yaratmaq və izdiham nəticəsində məzara ziyan səhnəsinin qarşısını almaq məqsədi ilə məzarların üzərində quraşdırılmış metal və ya taxta məhəccərə zərih deyilir. Zərihin üzərində müxtəlif həndəsi və nəbatı naxışlar, eləcə də dini yazılar həkk edilir.

ZƏRDÜŞTLÜK

Zərdüştlük dini e.ə VII əsrin ikinci yarısı-VI əsrin əvvəllərində yaşamış Zərdüştün adı ilə bağlı olmuşdur. Zərdüştlük dini insanları təkallahlığa çağırırdı. Bu dinin müqəddəs kitabı "Avestadır".

Təhrif olunmuş Zərdüştlük dininə bu gün İranda və Orta Asiyada sitayiş edilir. Bu dində oda pərəstiş olduğundan bu dinə Atəşpərəstlik də deyilir.

ZINDIQQ

Zındıq məfhumu müsəlman olmadığı halda özünü müsəlman kimi aparan, möminləri dini dəyərlərdən soyutmağa və onlar arasında qarışıqlıq yaratmağa çalışan şəxslər barəsində işlədilir. Münafıqla yaxın mənaya malikdir. Zındıqların öz fikirlərini başqalarına qəbul etdirmək, öz ətraflarına adam yığmaq məqsədilə hədislər uydurduğu deyilir. İslam tarixində ilk dəfə Əməvilər dövründə işlədilən bu terminin kökü daha qədim dövrlərə gedib çıxır. Deyilənə görə Zərdüştlük İranda rəsmi din elan olun-

duqdan sonra həmin ərazidə yayılan və dualıst din olan Maniheizm və başqa dinlərin nümayəndələri belə adlandırılmışdır. Başqa bir mənbədə isə göstərilir ki, Zərdüştliyin əsas kitabı olan Avestadan imtina edərək onun təfsiri olan Zənd kitabını əsas götürənlər barədə “zəndik” termini istifadə olunmuşdur.

ZİBHİ ŞƏRİ

Şəri zibh əti halal olan heyvanların başının dini şəriətin icazə verdiyi şəkildə kəsilməsinə deyilir. Heyvan aşağıda deyiləcək qayda əsasında kəsilərsə – istər vəhşi olsun, istərsə ev heyvanı, can verdikdən sonra əti halal, bədəni də murdar olmur.

Heyvanın başının kəsilmə qaydası

Heyvanın başını kəsəndə hülqumu (nəfəs borusu), qida borusu və hülqumun iki tərəfində olan iki yoğun damar (bunlara “dörd damar” deyilir), boğazın altında olan çıxıntının alt tərəfindən tam, kamil şəkildə kəsilməlidir. Əgər onları deşsələr, kifayət deyil.

Heyvanın başının kəsilməsindəki şərtlər:

- 1- Heyvanın başını kəsən şəxs – istər qadın olsun, istərsə də kişi – müsəlman olmalıdır.
- 2- Heyvanın başı dəmirdən olan şey ilə kəsilməlidir.
- 3- Heyvanın başını kəsəndə bədəninə qabaq tərəfi üzü qibləyə olmalıdır.
- 4- Heyvanın başını kəsmək istəyəndə, yaxud bıçağı onun başına qoyanda baş kəsmək niyyəti ilə Allahın adını zikr etməlidir. “Bismillah” demək kifayətdir.
- 5- Heyvanın başı kəsildikdən sonra gözünü, ya quyruğunu hərəkət etdirməklə, ya ayağını yerə

vurmaqla olsa belə, çırpınmalıdır. Bu hökm heyvanın diri olmasına şübhə olduğu haldadır. Əgər belə olmasa heç bir lüzum yoxdur.

6- Heyvanın başı şəri qaydaya əsasən göstərilən yerdən kəsilməlidir.

ZİKR

Lüğətdə anmaq, xatırlamaq, yad etmək mənalılarına gələn zikr kəlməsi ilə Allahı anmaq, Onu unutmamaq, Allah kəlməsini təkrarlamaq nəzərdə tutulur. Zikr Allahın ucalığını dilə gətirmək və mənəvi kamilliyə yetişmək məqsədilə edilir. Həzrət Məhəmməd peyğəmbər (s) ən fəzilətli zikrin “La ilahə illəllah” (Allahdan başqa tanrı yoxdur) olduğunu bildirmişdir. Qurani-Kərimdə də bu barədə buyrulur: Belə olduqda siz (itaətlə) Məni xatırlayın ki, Mən də sizi yada salım! Mənə şükür edin, Məni danmayın! (“Bəqərə”, 152) Zikr üç cürdür: qəlb, dil və bədən vasitəsi ilə. Dil ilə zikr Allahı gözəl adları ilə anmaq, dua etmək, Quran oxumaqdır. Bədən ilə zikr Allahın buyuruqlarını yerinə yetirmək, Onun qadağan etdiklərindən uzaq durmaqdır. Qəlb ilə zikr isə Allahı ürəyindən çıxarmamaqdır.

ZİLLƏT

Ərəb dilindən tərcümədə “çətinlik”, “ağır şərait”, “pis vəziyyət”, “yoxsulluq”, “məşəqqət”, “xar etmək”, “alçaltmaq”, “ağır vəziyyətə salmaq” deməkdir. Zillət insanın özünün özünə kifayət etməməsidir. Özünü başqalarından aşağı səviyyədə görmək, alçalmaq deməkdir. Zillət mənfəət arxasınca qaçmaq, mənfəət naminə başqalarına qul-kölə olmağı qəbul etməkdir. Bu cür insan öz arzu və istəklərinin, ehtirasının əsirinə, köləsinə çevrilir. İmanın zəifliyindən irəli gələn zillət insanın dəyərsizləşməsi deməkdir. Üstünlük, şərəf, etibar, hörmət kimi mənələrə gələn izzət sözünün ziddidir. Qurani-Kərimdə zillətə düçar olmağın səbəblərindən biri kimi Allah-Təalanın verdiklərinə naşükürlük etmək, həmişə daha çox şey arzulamaq göstərilir: Xatırlayın ki, siz (müəyyən müddət səhrada qalmalı olduğunuz zaman): “Ya Musa! Biz (hər gün yedikimiz) eyni təama (qüdrət halvasından və bildirçin ətindən ibarət olan yeməyə) heç vaxt dözməyəcəyik! Rəbbinə dua et ki, bizim üçün torpağın bitirdiyi

şeylərdən tərəvəzindən, sarımsağından, mərciməyindən və soğanından yetirsin! - dediniz. (Musa da cavabında :) "Siz xeyirli olan şeyləri bu cür alçaq şeylərlə dəyişdirmək istəyirsiniz? (O halda) şəhərlərdən birinə gedin, istədiyinizi orada taparsınız!" - demişdi. Onlara zəllilik, miskinlik damğası vuruldu və Allahın qəzəbinə düşər oldular. Bu (cəza) onların Allahın ayələrini inkar etdiklərinə və (Zəkəriyyə, Yəhya və Şüeyb kimi) peyğəmbərləri haqsız yerə öldürdükələrinə görə idi. Bu onların (Allaha) asi olduqlarına və həddi aşdıqlarına (Allahın əmrlərini pozduqlarına) görə idi, ("Bəqərə",61).

ZİMMİ

Zimmi məfhumu İslam tarixində müsəlman ölkəsində dövlətlə müəyyən razılaşma əsasında onun himayəsi və təminatı altına girən qeyri-müsəlman şəxs nəzərdə tutulur. Müsəlmanlarla qeyri-müsəlmanların sülh şəraitində birlikdə yaşaması İslam dininin təməl prinsiplərindəndir. Tarix boyu qeyri-müsəlmanlar yaşadıkları ölkələrdə müsəlmanlar ilə eyni haqq və hüquqlara sahib olmuşlar. Ancaq zəkat, kəfərə kimi öhdəliklərdən azad olmuş, bunun yerinə cizyə vergisi ödəmişlər. Məhəmməd peyğəmbər (s) qeyri-müsəlmanlara zülm və haqsızlıq etməyi, onlara düşmən münasibəti göstərməyi qadağan etmişdir. Bu baxımdan qeyri-müsəlmanlar tarix boyu müsəlman cəmiyyətlərində öz dinlərini qoruya bilmiş, ibadətlərini rahatlıqla yerinə yetirmişlər.

ZİRAR MƏSCİDİ

Mədinə yaxınlığında yerləşən Qubada münafıqlar tərəfindən İslama zərər vurmaq və müsəlmanlar arasına nifaq salmaq məqsədilə tikilən məscid olmuşdur. Münafıqlar İslam icması arasında ilk müxalif qüvvə olduqları üçün bu məscidi təfriqə və fitnə yeri kimi seçmişdilər. Təbuk yürüşündən sonra həmin məscid Məhəmməd peyğəmbərin (s) göstərişi ilə dağıdılmışdır. Bu barədə Qurani-Kərimin "Tövbə" surəsinin 107-ci ayəsində buyrulur: "(Quba məscidinə və müsəlmanlara) zərər vurmaq, küfr etmək, möminlər arasına təfriqə salmaq məqsədilə, əvvəllər Allaha və Onun Peyğəmbərinə qarşı

müharibə edən kimsədən (gəlib onlara rəhbərlik edəcəyi təqdirdə) göz-qulaq olmaq üçün məscid düzəldən və: "Biz (bununla) yaxşılıqdan başqa bir şey istəmədik", - deyər and içənlərin (münafıqların), həqiqətən, yalançı olmaları barədə Allah Özü şahidlik edəcəkdir!".

ZİYARƏT

Ziyarət sözü lüğətdə görüş, dini terminologiyada müsəlmanlar tərəfindən müqəddəs sayılan yerlərə getməkdir. Ziyarət yerlərinə getmək savab qazandıran əməllərdən hesab olunur. Peyğəmbər (s) və məsum imamların (ə) ziyarəti o həzrətlərlə qəlbi bağlılıq və mənəvi əlaqə yaratmaqdır (bu istər onların məzarlarının üstünə getməklə olsun və ya uzaqdan salam və təhiyyət göndərməklə, eşq və ixlas göstərməklə və onların fəzilətlərini, kəramətlərini, ibadət və xidmətlərini bəyan etməklə olsun).

Bu ziyarətlər zəvvarların ruhi tərbiyəsi və yüksəlişində, əxlaqi və mənəvi dəyərlərə ucaltmasında çox böyük təsirə malikdir.

ZİYARƏTNAMƏ

Ziyarətnamə - Əhli-Beyt imamlarının (ə) və ya imamzadə məqbərələrini ziyarət edərkən oxunan duadır. Bu ziyarətnamələr ümumi Əhli-Beyt imamlarından (ə) nəql edilmişdir. Ziyarətnamələrdən bəziləri xüsusi, yəni yalnız müəyyən və xüsusi imamın ziyarətində oxunur. Bəziləri isə bütün imamlar (ə) üçün ortaqdır. Nümunə: Əminullah ziyarəti, Camiə Kəbirə duası və bəzi ziyarətlər də xüsusi günlərə aiddir və o günlərdə oxunur. Rəcəb və Şaban aylarının 15-ci günlərində oxunan ziyarətnamələr kimi və s.

ZÜHD

Lügətdə “rəğbət bəsləmək”, “üz çevirmək” mənalarına gələn zühd dünya işlərindən əl çəkmək, özünü axirətə həsr etmək, mal-mülk, şan-şöhrət arxasınca qaçmamaq deməkdir. Başqa sözlə, zühd axirəti unudub, dünyanın əsirinə çevrilməməkdir. Zühd həyatı yaşayan insan bütün günahlardan, eləcə də şübhə doğuran əməllərdən çəkinir. Onlar hər yerdə Allahın nəzərini üzərlərində hiss edərək yaşayırlar. Zühd ifadəsi Qurani-Kərimdə birbaşa keçməse də dünya həyatı oyun və əyləncədən başqa bir şey deyildir. Axirət yurdu müttəqilər üçün daha xeyirlidir. Məgər dərk etmirsiniz? (“Ənam”, 32). Bilin ki, mal-dövlətiniz və övladınız sizin üçün (Allah qarşısında) ancaq bir imtahandır. Ən böyük mükafat isə məhz Allah yanındadır! (“Ənfal”, 28) kimi ayələrdə zühd həyatını dəstəkləyir.

ZÜHUR

Ərəb dilindən tərcümədə “zahir olma”, “meydana çıxma”, “görünmə” deməkdir. İslama görə

qiyamətdən əvvəl Mehdi (ə) ortaya çıxması mənasında işlədilmişdir. İnanca görə həzrət Mehdi (ə) öz zühuruyla bəşər cəmiyyətini həqiqi kamilliyə qovuşduracaqdır. Hədislərdən anlaşılar ki, müharibələr, hərcmərclik, yoxsulluq, təbii fəlakətlər çoxalacaq, insanlar gözəl əxlaqdan uzaqlaşacaq və saxta peyğəmbərlər ortaya çıxacaq. Bütün bunlardan sonra Allah İmam Mehdi (ə) vasitəsi ilə İslam əxlaqını bütün dünyaya hakim edəcək.

ZÜLFÜQAR

Əli ibn Əbu Talibin (ə) qılıncının adıdır. Ərəb dilindən tərcümədə Zülfüqar “fərqlər sahibi”

deməkdir. Qılıncın arxasında nahamar və hamar cızıqlar olduğu üçün belə adlandırılmışdır. Həzrəti Əli (ə) “Xəndək” döyüşündə “Zülfüqar” qılıncı ilə düşməni məğlub edən zaman peyğəmbərə Cəbrayıl tərəfindən nazil olub ki, “Əlidən güclü fateh, “Zülfüqar”dan kəskin qılınc yoxdur”.

“Zülfüqar”ın hazırda harada saxlanılmasına gəlincə, bildirilir ki, həmin qılınc hazırda 12-ci imam Mehdidədir (ə): “Məhəmməd Peyğəmbər (s) o qılıncı həzrəti Əliyə (ə) bağışlayıb, ondan sonra qılınc İmam Həsənə (ə), daha sonra İmam Hüseyinə (ə) və imamət əlaməti kimi digər imamlara ötürülüb. İndi isə imamət rəmzi kimi “Zülfüqar” 12-ci imamdadır. Tarixi mənbələrdə belə qeyd olunur”.

ZÜL-KİFL PEYĞƏMBƏR (ə)

Quranda adı keçən peyğəmbərlərdən biridir. Qurani-Kərimin iki surəsində zikr olunub. Yəhudi-xristian mənbələrində Ezeqiel kimi tanınır. Qurani-Kərimdə onun haqqında buyrulur: “(Ya Rəsulum!) İsmaili, İdrisi və Zül-kifli də (yad et)! Onların hər biri səbr edən kimsələrdən idi. Biz onları mərhəmətimizə qovuşdurduq (peyğəmbər etdik). Onlar, doğrudan da, saleh bəndələrdən idilər” (“Ənbiya”, 85-86); “(Ya Peyğəmbər!) İsmaili, (İlyasın əmisi oğlu) əl-Yəsəi və Zül-Kifli də xatırla! Onların hamısı seçilmiş, ən yaxşı kimsələrdəndir!”, (“Sad”, 48). Peyğəmbər olub-olmadığı mübahisəli məsələlərdəndir. Zül-kifl onun ləqəbidir və deyilənə görə səbir göstərərək dinin əmr və qadağalarını İsrail oğullarına çatdırmağı öhdəsinə götürdüyünə, zəmin durduğuna görə belə adlandırılmışdır. Onun əsl adının nə olduğuna dair müxtəlif rəvayətlər vardır. Yəhudilər onun İsrail oğullarının əsarəti dövründə peyğəmbər kimi göndərildiyini və

Habur çayı yaxınlığında dinini təbliğ etdiyini irəli sürürlər. Bəziləri isə onun Əyyub peyğəmbərin Bışr adında oğlu olduğu və sonradan atasının yerinə keçdiyi fikrindədirlər.

ZÜLQƏRNEYN

Qurani-Kərimdə adı keçən saleh bəndələrdən biridir. Onun peyğəmbər olub-olmaması barədə alimlər arasında müxtəlif fikirlər mövcuddur. Ərəb dilindən tərcümədə Zülqərneyn “iki buyuz sahibi” deməkdir. Zülqərneynin kimliyi və ona nə üçün bu ləqəbin verildiyi mübahisəli məsələlərdəndir. Rəvayətə görə, başının iki tərəfində buyuza bənzər çıxıntıların və iki hörüyünün olduğu, Şərqi və Qərbi dolaşdığı, Allahın işıq və zülməti onun əmrinə verdiyi üçün Zülqərneyn ləqəbini almışdır. Bəziləri onun Makedoniyalı İsgəndər olduğunu iddia edir. Lakin Quranda zikr edilən Zülqərneyn ilə Make-

doniyalı İsgəndərin vəsfləri bir birinə uyğun gəlmir. Çünki Zülqərneynin Allaha inanan, dürüst həyat sürən peyğəmbər olduğu bildirilir. İsgəndərin isə tək tanrı inancından uzaq, tutduğu şəhərləri yerlə yeksan edəcək qədər zalım olduğu rəvayət olunur. Qurani-Kərimdə buyrulur: “(Ya Rəsulum!) Səndən Zülqərneyn barəsində soruşarlar. De: “Onun barəsində sizə bir hekayət (bəzi xəbərlər) söyləyəcəyəm!” Biz onu yer üzərində möhkəmləndirib qüvvətləndirdik və hər şey verdik (hər şeyin yolunu ona öyrətdik)” (“Kəhf”, 83-84). Quran ayələrinə əsasən, o, üstün qabiliyyətlərə, geniş qüdrət və imkanlara sahib olmuş, elmlə, mədəniyyətli biri kimi tanınmış, Allah tərəfindən mükafatlandırılmışdır. Zalımlara həddini bildirən, onları cəzalandıran, axirət gününə inanan, gözəl əxlaqlı dindar toplumları himayə etmişdir.

MÜNDƏRİCAT

A	6	M	96
B	12	N	114
C	19	O	119
D	25	Ö	120
E	28	P	121
Ə	29	R	122
F	42	S	127
G	48	Ş	136
Ğ	48	T	140
H	49	U	151
X	61	Ü	153
İ	65	V	155
K	81	Y	157
Q	85	Z	161
L	94		